

Hazafiak voltak

Az ember, a hit és a történelem méltósága
az 1867. évi kiegyezés utáni nemzeti ünnepeken

Hazafiak voltak

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 14.

HAZAFIAK VOLTAK

**Az ember, a hit és a történelem méltósága
az 1867. évi kiegyezés utáni nemzeti ünnepeken**

**SZERKESZTETTE:
FABÓ EDIT**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2020

Lektorálta: Botlik József

Nyelvi lektor: Ferenczi Gábor

Illusztrátor: Pállay-Kovács Szilvia

A szerkesztésben közreműködött: Schmidt Rita Emese

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Berta Péter, Fehér Bence, Katona József Álmos, Pomozi Péter, Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Bacher-Tuli Andrea, Fabó Edit, Kőő Artúr, 2020

Szerkesztés © Fabó Edit, 2020

Illusztrációk © Pállay-Kovács Szilvia, 2020

ISBN 978-615-6117-12-0

ISSN 2677-0261

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

FABÓ EDIT: NEMZETI ÜNNEPEK A KIEGYEZÉS UTÁNI

SAJTÓBAN.....	9
Március 15. ünneptörténete	10
Az elnyomott ünnep.....	11
Megemlékezések az új államrend kiépítésének idején.....	15
A nemzeti lét ünneplése a választások után	28
A nemzeti lét ünneplése a harmadik választás után.....	79
Összegzés	88
A Szent István-nap ünneptörténete.....	90
Az ünnep	90
Megemlékezések az új államrend kiépítésének idején.....	94
Az államiság megünneplése a választások után	98
Az államiság ünneplése a harmadik országgyűlési választások után.....	116
Összegzés	125

KÖÖ ARTÚR: NEMZETI ÉVFORDULÓK ÉS TANÍTÓI

ÁLLÁSPONTOK.....	127
Március 15-ének ünneplése a népiskolákban a <i>Néptanítók Lapja</i>	
írásainak tükrében.....	127
Március 15-e „sorsa” a 19. század második felében	127
Röviden a <i>Néptanítók Lapjáról</i>	128
A tanulmány célja	130
1848. március 15-e a <i>Néptanítók Lapja</i> 1868–1898 közötti	
számaiban.....	130
Az oktatási intézmények megemlékezései a <i>Néptanítók Lapja</i>	
1899–1914 közötti számaiban	141
Összegzés	148

A magyar államiság ünnepe a *Néptanítók Lapja* 1868 és 1891

közötti számaiban	149
Összegzés	157

GRÓF ESTERHÁZY MIKLÓS VERSENYLÓFUTTATÓI

PORTRÉJA A SAJTÓ TÜKRÉBEN	159
Esterházy Miklós, a tenyésztő és a sportember	161
Esterházy Miklós, a falkanagy	171
Esterházy Miklós, a szervező	174
Tata, a kis Newmarket	181
A magánversenyek	182
A tatai magán idomító telep	185
Nyilvános versenypálya Tatán	189
A versenypályán túl	198
Kitekintés	199

A KUTATÁST ELINDÍTÓ VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA 203 |

ARCKÉPCSARNOK 205 |

MELLÉKLETEK 229 |

ELŐSZÓ

A Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjában egy olyan emlékezet-történeti kutatás indult 2019-ben, amely az alaposan feltárt magyar dualizmus korának ad új megvilágítást. A kiindulópont a „nemzet” és az „állam” fogalmak közkeletű használatának időbeli követése volt. A korabeli közgondolkodást elsődlegesen a sajtó hasábjai tükrözik, ezért a vizsgálat a korszakon átívelő fontosabb politikai és közművelődési újságokra terjedt ki. (A vizsgált politikai sajtó: a *Pesti Napló*, *A Hon*, ami később *A Nemzet*, még később *Magyar Nemzet*, valamint a *Magyar Újság*, amely átszerveződés után *Egyetértés*, illetve kiegészítésként a *Fővárosi Lapok* és a *Vasárnapi Újság* közművelődési lapok.). A keresett tartalmak két nevezetes történelmi eseményhez köthetőek: az egyik az 1848. március 15-i forradalom napja, a másik az augusztus 20-i Szent István-nap.

Az előzetes anyaggyűjtés során egyértelművé vált, hogy mindkét történelmi évfordulóról végig megemlékeztek, és azokat nemzeti ünnepnek tekintették. A két jeles nap emléke egyaránt képviselte az önálló államiséget és a függetlenséget, mégis az ünneplés módjaiban eltértek egymástól. A kiegyezés korára az augusztus 20-i évforduló központilag bonyolódott egyházi (szakrális) keretek között évszázados hagyományok alapján, viszont a március 15-i megemlékezések alulról szerveződtek kisebb polgári és egyetemi ifjúsági körökben, asztaltársaságokban, és csupán másfél évtizedes (illegális, tiltott) múlttal rendelkezett.

A feltárás szempontjából az Osztrák–Magyar Monarchia kora azért is jelentős, hiszen ekkor alakult és épült ki az a modern állam, amelynek keretei, körülményei ma is meghatározóak, valamint sokkal kedvezőbb fejlődési lehetőséget hordozott magában, ahhoz képest, ahogyan azt a később megvalósult események mutatták. Ezért fokozottabban előtérbe helyeződik azon összefüggések megvilágítása, amelyek eddig háttérben maradtak.

Az első áttekintő összesítés a 1867 és 1876 közötti időszakra korlátozódik, amely a március 15-i és az augusztus 20-i Szent István-napi ünnepek sajtó-

visszhangjain keresztül mutatja be a nemzeti emlékezet és a történelmi tudat ápolását. A hajdani sajtóból kirajzolódik az, hogy a megemlékezések alkalmával a hatalom, a közvélemény miként viszonyult a két történelmi évfordulóhoz, illetve hogy a korabeli véleményformálók milyen nézetet képviseltek, és azoknak milyen volt a fogadtatásuk. A korszak elején még érzékelhető volt a korábbi Habsburg-önkénturalom miatti visszafogottság és a kiépülő állami, politikai rendszer óvatossága. Az állam és a sajtóviszonyok megszilárdulásával azonban egyre magabiztosabb vélemények fogalmazódtak meg, és az ünnepségek eseményei is színesedtek. A kormányzat vélhetően, többek között, a kitartó lakossági és egyházi megemlékezések miatt a korszak vége felé a forradalom örökségét (az áprilisi törvényeket) hivatalosan is állami nemzeti ünnepké, illetve augusztus 20-át munkaszüneti nappá nyilvánította.

A kutatást azonban érdekelte az is, hogy e témakörök egy szűkebb, lehatárolt területen, szakmai környezetbe ágyazottan hogyan és mennyire voltak jelen a korabeli véleményekben, elképzelésekben. Az átörökítés mikéntjét központba helyezve, ezért esett a választás a neveléstörténetre, amelynek egyik legfontosabb szaksajtója a *Néptanítók Lapja* volt. Az újságban megjelent írások arról tanúskodnak, hogy a tanítói megnyilvánulások általában igazodtak a kormányzati szándékokhoz.

Az augusztus 20-i rendezvények egyre bővülő programja olyan látványossággal gazdagodott, amely külön önálló témát jelentett a kutatás számára. Az 1880-as évektől az ünnepségek felvezető eseménye a többnapos Szent István-lóverseny. Ezért az 1867 utáni magyar lóversenyzés odavezető története egy, a sport iránt elkötelezett gróf (Esterházy Miklós) lovas pályafutásán keresztül válik szemléletessé a korabeli sajtó alapján. A szemlézett újságcikkek forrása elsősorban a *Lapok a Vadászat és Lovászat Köréből*, amely később *Vadász- és Versenylap*, illetve az *Allgemeine Sportzeitung*, valamint járulékosan a *Tata-Tóvárosi Híradó*.

A kutatás jelenlegi szakasza lehetőséget nyújt arra, hogy a korba ágyazott forrásismertetések felelevenítsék azt a közgondolkodást, amelynek hazafias szellemében méltó helye volt az embernek, a hitnek és a történelemnek.

Budapest, 2020. augusztus

A szerzők

NEMZETI ÜNNEPEK A KIEGYEZÉS UTÁNI SAJTÓBAN¹

FABÓ EDIT

A magyar történelemben a kiegyezéssel jön létre az a modern állam, amelynek keretei ma is meghatározók. 1867 után megindult az iparosodás, fellendült a gazdaság, megerősödtek a gazdasági ágazatok, ütemesebbé vált a városiasodás, felépültek a főbb magán- és közintézmények, kiteljesedett a jogrendszer, s folytatódhatott a reformkorban elkezdődött társadalmi átalakulás, a polgárosodás.

A dualizmus idején a közkeletű, a köztudatban élő állam- és nemzetfelfogásnak a változása a korabeli sajtóban követhető nyomon. Az államnemzet vagy politikai nemzet és az etnikai vagy kultúrnemzet, illetve az államalkotó nemzet értelmezéseiben közrejátszottak törvényalkotói szándékok, demokratikus alapelvek, fejlődéseméleti elképzelések, konzervatív és liberális eszmék – hatalmi érdekektől, céloktól függően. E folyamatban a sajtó, amely a modern kor – előnyben részesített – városi kultúrájának egyik jellegzetes tömegterméke, azonban nem pusztán véleményformáló tényezőnek tekinthető, hanem az általános vélekedés visszatükrözőjének is, a szerkesztőségeknek mégiscsak igazodniuk kellett az általánosnak tartott szemlélethez.² Az írott sajtót tehát mint az emlékezetet is megőrző kordokumentumot lehet kutatni.³

1 A közlésben közreműködött, a portrékat válogatta Bacher-Tuli Andrea.

2 Szendi Zoltán: Vorwort. In: Szendi Zoltán (Hg.), *Medialisierung des Zerfalls der Doppelmonarchie in deutschsprachigen Regionalperiodika zwischen 1880 und 1914*. LIT Verlag, Wien, 2014. 7.

3 Fábri Anna (szerk.): *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nők kérdés történetéből*. I–II. köt. Kortárs Kiadó, Budapest, 1999–2006.

Az 1867 és 1876 közötti korszakban alakult ki az a sajtószerkezet és sajtókultúra, amely 1875–1876 táján állandósult és került egyensúlyi helyzetbe. A kiegyezés után számtalan sajtóorgánus született, s a fenti célkitűzés kellően árnyalt megközelítéséhez elengedhetetlen egy kormánypárti, egy ellenzéki és egy mérsékelt ellenzéki politikai újságot vizsgálni, s ez kiegészítendő a kulturális közegről képet adó közművelődési lappal. A sajtópublikációk és közlemények összehasonlító elemzésével tetten érhető, hogyan és miről tájékoztatták az olvasóközönseget a nemzeti vagy állami eszme bemutatása kapcsán, illetve azok milyen identitásformáló fogódzókat nyújtottak. A sajtó ugyanis értelmezési keretet szab egy közösség azonosulásának, felismerésének azáltal, hogy bizonyos tényeket felnagyít, másokat figyelmen kívül hagy.⁴

A korszak időszerű eseménytörténeti bemutatása mellett, történeti távlatból a jelentősebb évfordulók körüli megmozdulások közvetítéseiből lehet következtetni az általános nézetre. Két ilyen nevezetes dátum szerepel a magyar történelemben: az egyik március 15-e, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kirobbanásának első napja; a másik augusztus 20-a, Szent István király ünnepe. A vizsgálatba vont közleménytípusok: vezércikkek mint a szerkesztőség állásfoglalásának tényleges megnyilvánulásai; a kitalált történeten alapuló tárcák, melyek a korszak nagy kérdéseit feszegetik; a kishírek, amelyek tényszerűen közölnek fontos, illetve gyakorlati információkat; s a hirdetések. A felsoroltak abban az esetben lényegesek, ha kapcsolódnak az ünnephez. Ám még így is kirajzolódnak belőlük az aktuális politikai kérdések, töréspontok, feszültségek, a közvéleményt alakító tényezők, vélekedések.

Március 15. ünneptörténete

Az 1848-as magyar polgári forradalom a társadalmi átalakulásnak mindenképpen kiemelkedő fordulópontja volt, hiszen ekkor tették közzé azokat a

4 Melischek, Gabriele: Krisenkommunikation am Vorabend des Ersten Weltkrieges. In: Szendi Zoltán (Hg.), *Medialisierung des Zerfalls der Doppelmonarchie in deutschsprachigen Regionalperiodika zwischen 1880 und 1914*. LIT Verlag, Wien, 2014. 13.

törvénybe fogalmazott alapelveket, amelyek az új rendnek nyitottak utat, és az országos közmegegyezést megjelenítő széles közvélemény is támogatta. A követelésekben kinyilvánították a nemzet függetlenségét, amely a Habsburg-uralkodóház fennhatóságának megszüntetésére irányult. A kibontakozó magyar szabadságharcot az Osztrák Császárság egyedül nem tudta leverni, Oroszország segítségét kellett kérnie. Azonban az önmagáért kiálló nemzeti egység elsöprő erejét megmutató fellépés emléke eleven élt az elkövetkező nemzedékekben, főleg a közvetlen utókorban. Az 1848-as törvények az 1867. évi kiegyezés után részben újra életre keltek. Az 1848–1849-es szabadságharc leverését követő korlátlan uralkodói hatalom, az önkényuralom elnyomása után az Osztrák Császársággal államszövetséget alkotó Magyar Királyság ünneprendjének sajtóbeli elfogadottsága fokozatosan alakult ki. Az alábbiakban a kiegyezés utáni első szűk egy évtized ünneptörténete bontakozik ki a sajtóforrások ismertetésével, s e rész a dualizmus kori emlékezettörténeti alap kutatás kezdetét is bemutatja.

Az elnyomott ünnep

Magyarország egy rövid időre felvillanthatta a régmúltba fojtott és mégis élő nagyságát, s ennek köszönhetően megízlelte az önrendelkezés szabadságát. Viszont az ugyancsak rövid időre védekezésre kényszerített fennálló hatalom – leválthatóságának leleplezése miatt – 1849 után a fennmaradása érdekében kíméletlen erődemonstrációt hajtott végre: a forradalom és szabadságharc vezetőit kivégeztette, bebörtönöztette, száműzette. Az önkényuralom idején 1867-ig tilos volt minden megemlékezés.

A nevezetes 1848. március 15-i nap fordulatos eseményeit a társadalmi változást évek óta szorgalmazó ellenzéki reformmozgalom országgyűlési képviselőinek törekvései előzték meg. A javaslatokban megjelent a közteherviselés, az örökváltság, az ősiség megszüntetése és a tizedszedés felszámolása. A bécsi udvar elhárította a mélyreható elképzeléseket. A reformpolitikuskok alkotta pesti Ellenzéki Kör fiatalosága a követelések nyomatékosítására a szélesebb nyilvánosságot kívánta bevonni, ezért március 19-ére népgyűlést terveztek. Azonban a Párizsból indult forradalmi hangulat március 13-ára áttért Bécse, s ennek

híre 14-én megérkezett Pestre. Az Ellenzéki Kör fiatalsága, a „márciusi ifjak” 15-én reggel a Pilvax kávéházban gyülekeztek, ahol felolvasták a 12 pontba szedett követeléseket.

1. Kívánjuk a’ sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2. Felelős ministeriumot Buda-Pesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdszék, képviselő egyenlőség alapján.
9. Nemzeti Bank.
10. A’ katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a’ külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A’ politikai statusfogyók szabadon bocsáttassanak.
12. Unio [egyesülés Erdéllyel].

Az egyetemhez vonulva Petőfi Sándortól⁵ ismét elhangzott a 12 pont, majd elszavalta a Nemzeti dalt, s ezeket nem sokkal később a Landerer és Heckenast Nyomdánál kinyomatták és szétosztották. Az idő ekkor már dél felé járt, és a tömeg egy része szétszéledt. Délutánra a Nemzeti Múzeum elé népgyűlést hirdettek, ahol újból felsorolták a „kívánalmakat”, és elszavalták a Nemzeti dalt. Aztán felkeresték Pest városának vezetőit, akikkel együtt átmentek a budai Helytartótanácsához, ahol elérték Táncsics Mihály⁶ szabadon bocsátását. Este a sikernek örvendező tömeg a Nemzeti Színház „Bánk bán” című előadásán ünnepelt. Az

5 Petőfi Sándor (1823–1849/1856) költő, forradalmár, nemzeti hős, a „márciusi ifjak” egyike. Az életrajzi adatok a *Magyar életrajzi lexikonból* [Kenyeres Ágnes (szerk.), Arcanum, Budapest, 2001.], a Szinnyei-féle lexikonból [Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Hornyánszky, Budapest, 1891–1914.], illetve a Wikipédia szócikkeiből származnak, amelyek nincsenek külön jelölve. A szerzői névrövidítéseknel eligazítást jelentett: Gulyás Pál: *Magyar írói álnév lexikon*. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

6 Táncsics Mihály (1799–1888) író, publicista, politikus.

elért eredményeket azonban korántsem ilyen békésen, később már fegyveresen kellett megvédeni. A Habsburg-uralkodóház a magyar szabadságharcot csak az orosz cári csapatokkal tudta leverni.

A szabadság és a függetlenség szelleme azonban kiszabadult az elzártaságból. Az elhallgattatás csaknem két évtizede alatt azért időről időre feltörték a főhajtás sóhajai. Felidéztek a sorsforduló hőseit, akiket felemelt a nemzetért, az eszméért hozott áldozatuk tisztasága. Tettük emlékének elevenen tartásával a felszín alatt parázslott hőskultuszuk.

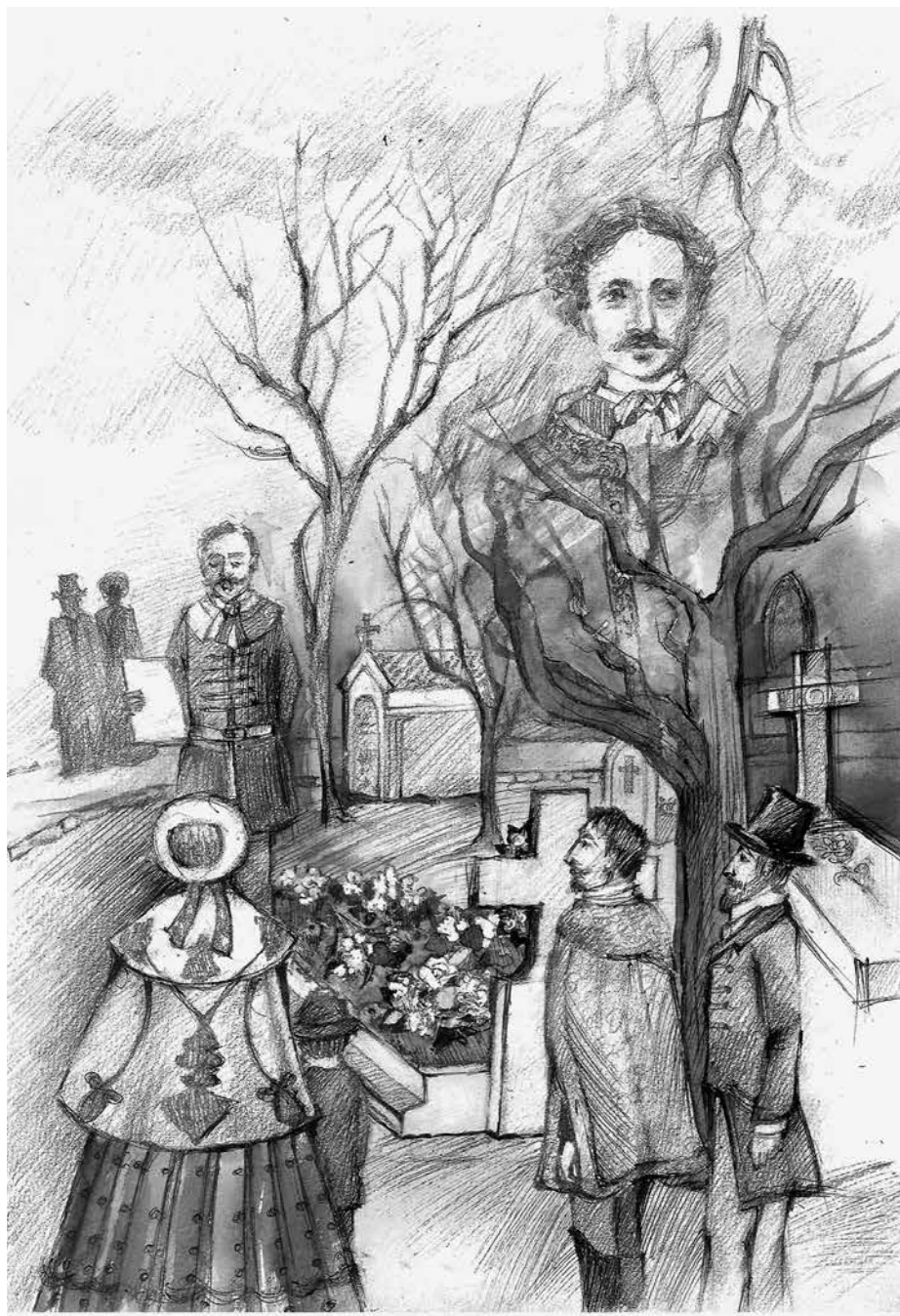
Az 1860-as év szomorú adalékkal szolgált a forradalmi örökség őrzőinek. A hősie kiállítás emléke élénken élt különösen a fiatalok, főként az egyetemisták körében. A hatalom értesült az általuk szerveződő fővárosi március 15-i megemlékezésről, ezért fegyveres erővel vonult ki az oszlatásra. A tüntetőknek tekintett sokaságban hatan sebesültek meg. Közülük Forinyák Géza olyan súlyosan megsérült a térdét eltaláló lövés miatt, hogy a fiatalember 19 nap múlva elhunyt. A *Pesti Napló* a megmozdulásról nem tudósított, de amikor a sebesült joghallgató állapota egyre rosszabbra fordult, folyamatosan tájékoztatta olvasóit a beteg hogylétéről.⁷ Néhány nappal később, a következő hónap elején, azonban a joghallgató elhalálózását, illetve temetésének tervezett lefolyását is közzé tette,⁸ majd a gyászjelentés teljes szövegét is lehozta.⁹ A fiatalember utolsó útjáról is részletesen beszámolt.

„Forinyák Géza temetése ma délután volt. A menet a nádorutczából a fürdő-, dorottya-, váczai utcán át, a Kristóftéren, az uri- és a hatvani utcán keresztül vonult ki a kerepesi utra, s a beszentelés a Rókus kórháznál történt. Ha csak annyit mondunk, hogy a megjelölt egész vonal – a mellékutczákat és téreket nem is említvén – tömve volt néppel, az olvasó némileg képzelheti a sokaságot, mely a temetésben részt vett. A közlekedés e vonalon, körülbelől egy órára, természetesen megszűnt,

7 A mart. 15-kén... *Pesti Napló*, 1860. március 25. 2., Forinyák Géza... *Pesti Napló*, 1860. március 27. 3.

8 Forinyák Géza... *Pesti Napló*, 1860. április 3. 3.

9 Forinyák Géza... *Pesti Napló*, 1860. április 4. 2.

rendetlenség azonban a legkisebb sem fordult elő. A menet előtt valami nyolcz férfi lépdelt s kértökre mindenütt készséggel utcát nyitott a tömeg. A menet elejét a fiatalság képezte, a derekát a főváros hölgyei koszorúkkal, s számosan a főuri rendből; eztán következett az elláthatatlan sokaság, a polgári társadalom minden rendjei, és a hintók végtelen sora. Ezek közt az uri fogatok száma a bérkocsik számát is felülmulata. A koporsó, melyre a feszület előtt nagy virágkoszoru, mögötte babér-füzér s nemzeti szalag volt tűzve, ötven fáklyás vette körül.”¹⁰

A *Vasárnapi Újság* szintén hosszú írással adózott az elhunytak, a családnak, a gyászoló ismerősöknek, és az együttérző tömegnek.¹¹ A temetés rendjének biztosításában közreműködött báró Podmaniczky Frigyes¹² is, akinek feljegyzései szerint mintegy ötvenezer ember kísérté figyelemmel a menetet.¹³

Forinyák Gézá a szabadság ünnepére emlékezők a kegyelettel tisztelt hősök sorába emelték. A kiegyezés után tartott fővárosi március 15-i temetői kivonulások alkalmával az ő sírjához is elzarándokoltak, beszédek mondtak, és koszorúkat helyeztek el.

Megemlékezések az új államrend kiépítésének idején

1867

A dualizmus idején az 1848-as évfordulói megemlékezéseket általában különböző alulról szerveződő polgári körök, ifjúsági körök, asztaltársaságok rendezték. A korabeli lapokban a márciusi események felidézése együtt járt a sajtószabadság éltetésével, Petőfi emlékével, és a valamikori szabadságharcos honvédek megsegítésének kérdésével. A '48-as mozgásteret visszanyerő szerkesztőségek

10 Forinyák Géza... *Pesti Napló*, 1860. április 5. 3.

11 Forinyák Géza temetése. *Vasárnapi Újság*, 7. (1860. április 8.) 15. sz. 179.

12 Báró Podmaniczky Frigyes (1824–1907) politikus, író, valóságos belső titkos tanácsos, az MTA levelező tagja.

13 Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek 1824–1887*. 3. kötet. 1850–1873. Grill, Budapest, 1987. 95.

mértéktartással tudósítottak az addig tiltott megmozdulásokról. A korábbi tiltás a megtúrtság állapotává enyhült.

A vizsgálatba vont és a korszakon átívelő hírlapoknál leginkább így volt ez a kezdetben kormánypárti, majd innen kiváló, konzervatív *Pesti Napló* esetében. Az ellenzéki és liberális *A Hon* már bátrabban tudósított a március 15-e emlékének ápolóiról. Az egyértelműen ellenzéki, '48-as szellemiségű *Magyar Újság* (és utódja, az *Egyetértés*) pedig, ha tehette, beszámolt a megemlékezésekről. A hősi időknek kijáró méltatással adtak helyet a „közművelődési” lapok is, így a *Fővárosi Lapok* és a *Vasárnapi Újság*. Az utóbbi lap *A Honra* hivatkozva az uralkodói látogatás hírére időzítette Táncsics Mihály szabadon engedésének reményét.¹⁴

A kiegyezés éve az 1849 utáni évek lefojtottságának feloldását hozta. 1867 elejétől felgyorsultak az ország alkotmányos rendjének helyreállítására tett intézkedések. Az uralkodó február 17-én kinevezte Andrássy Gyula grófot¹⁵ magyar miniszterelnökké, majd 20-án kormánya tagjait. Közel egy hónap múlva személyesen is ellátogatott Pestre és Budára, hogy részt vegyen a törvények előkészítésében. Ferenc József március 12-i megérkezését káprázatos ünnepségsorozat kísérte, amely teljesen áthangolta március 15-e emlékét.

A király fogadtatásának estéjén addig soha nem látott fényárban úszott a főváros, a díszítések tükrözték a felé irányuló tiszteletet.¹⁶ A lapok idézték a megbékélésre törekvő uralkodói elszántságot: „»Az ország közőhajtságát az alkotmány helyreállítása iránt örömmel teljesítém. Alkotmányos államok biztos kifejlődésének és megszilárdulásának két feltétele van. őszinte ragaszkodás a trón és a fejedelem iránt, s a politikai érettség azon foka, mely az alkotmányos szabadságot gyakorlatilag lehetővé teszi.«”¹⁷ Az akkor még Deák-párti *Pesti Napló* március 15-i számában közzétette a 67-es bizottság törvényalkotási ja-

14 Táncsics Mihály. *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. március 3.) 9. sz. 105.

15 Gróf Andrássy Gyula (1823–1890) politikus, katonatiszt, miniszter, miniszterelnök.

16 Keddi kilavágítás. *Fővárosi Lapok*, 1867. március 14. 242., *Ő Felsége Buda-Pesten* (márcz. 12.). *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. március 24.) 12. sz. 137.

17 Az országos küldöttség fogadtatása *Ő Felsége* által. *Pesti Napló*, 1867. március 15. 1., *Ő Felsége Budapesten. Vasárnapi Újság*, 14. (1867. március 17.) 11. sz. 128–127.

vaslatainak első felét.¹⁸ A lap adta a legrészletesebb tudósítást a történelmi évforduló estéjére időzített fáklyás felvonulásról.

„7 óra felé kezdtek gyülekezni a fáklyás testületek és czéhek a pesti városháza terén [...] megindult a menet [...] elől és hátul katonai zenekarokkal, mely felváltva, csárdásokat és indulókat játszott. [...] A menet eleje, a dalárdák, már sorakoztak a várpalotában, míg a hátulsók még a lánczhidon valónak, s jó egy óra hosszáig tartott a felvonulás. [...] Ő Felsége magyar ruhában, már rég az erkélyen állt, onnan üdvözölve az iszonyu sokaságot [...] elkezdtek [...] Kölcsey »Hymnusát« énekelni [...] Ő Felsége mindvégig künn állott az erkélyen, s szívélyesen köszönt a minduntalan felharsogó »Éljen a király« lelkes riadásra. A »Szózat« után megzendült a Rákóczi-, majd a Hunyadi induló, s a tömeg megindult kifelé, természetesen nem oly szép rendben, mint a hogy jött, a mit kívánni sem lehetett, ut közben folytonosan éltetve a királyt, a hazát, a minisztereket.”¹⁹

Az eseményt üdvözlő hírek sora folytatódott: a jászvásáriak, a homonnai tótok és az ököritói lakosok ugyancsak ünnepeltek.²⁰

Március elején, miután a '48-as törvények közül a cenzúra eltörléséről szót újra fogantatosították, *A Hon* főszerkesztője, Jókai Mór²¹ a szabad sajtót üdvözölte, mert – bár szerinte „a haza iránti szeretet, a magyar trón iránti hűség, a magánybecsület-érzés, s a kölcsönös lovasiasság” vezérli a hivatást, mégis – szükség van a rendelkezésekre.²² Azonban – a *Pesti Naplótól* eltérően – ekkor még az ország függetlenségét támogató lap felidézte március 15-ét, mégpedig olyan korszakos eseményként, amelynek gyümölcse most érett be.

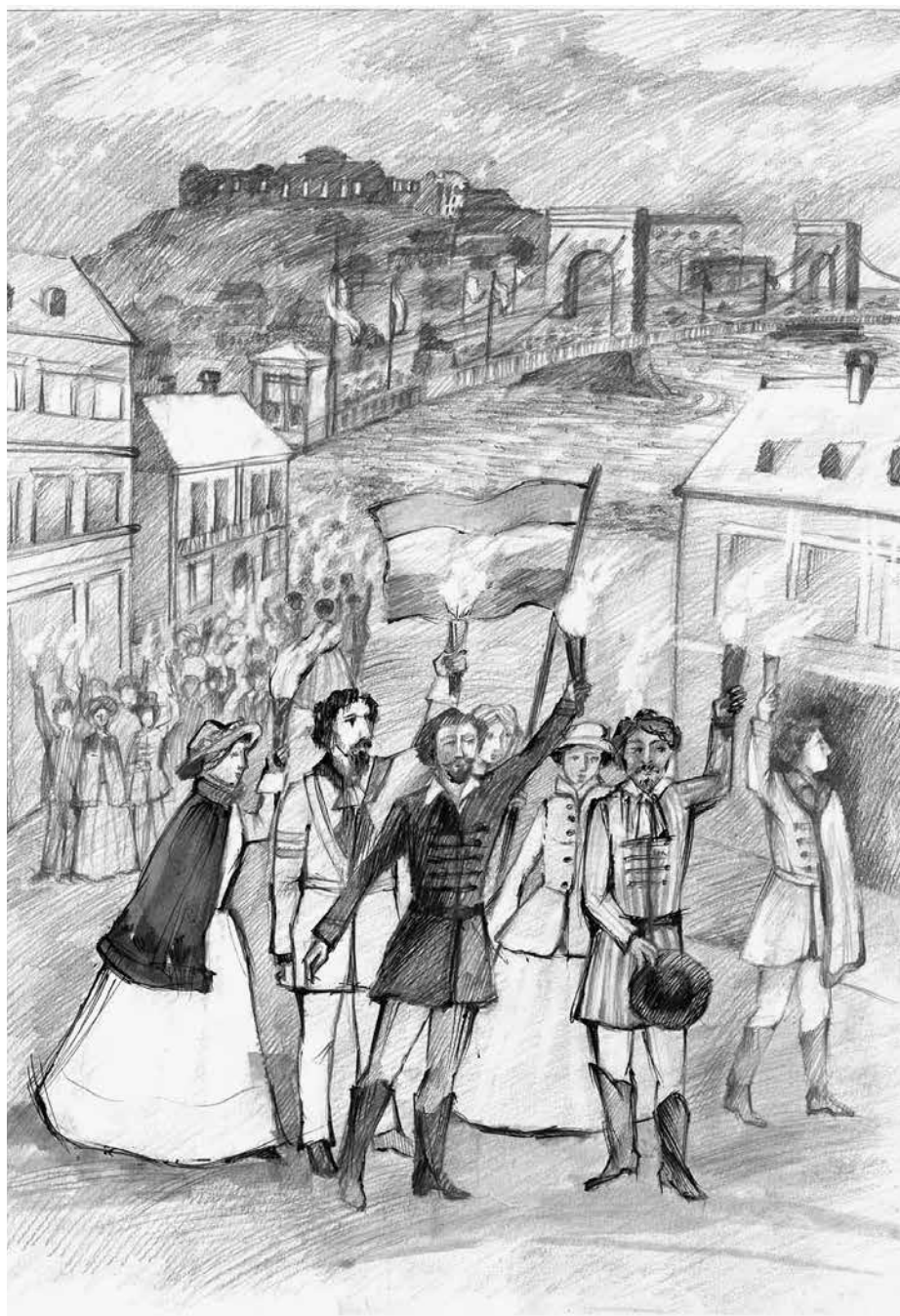
18 Véleménye a hatvanhetes bizottság közös viszonyok tárgyában. *Pesti Napló*, 1867. március 15. 2., *Pesti Napló*, 1867. március 16. 1–2.

19 A tegnap esti fáklyásmenet... *Pesti Napló*, 1867. március 16. 2.

20 A magyar alkotmányt jászvásári..., A nagyobbára tót lakosú Homonnáról..., Ököritó... uo.

21 Jókai Mór (1825–1904) író, a „márciusi ifjak” egyike, országgyűlési képviselő, főrendiházi tag, az MTA igazgató-tanácsának tagja.

22 Jókai Mór: A szabad sajtó. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 15. 1.

„Halaványabb az öröm külfénye 1867-ik mart. 15-én mint tizenkilencz év előtt volt; mert ez évben nem ajándékozhatott a nemzet a népnek, miként 1848. mart. 15-én oly sokat, — mindent, — a szabadságot, a szabad földet, a jogegyenlőséget: szabadság, szabad föld, jogegyenlőség már ma megvan, csak hogy mind a három megterhelve közös kötelességekkel, nehéz tartozásokkal; — ámde azon önbizalom, mely keblünkbe visszatér, nagyobb ma, mint volt akkor [...] az eszmék halhatatlanok; a korszellem nem számít emberekkel és évekkel, hanem nemzetekkel és századokkal. [...] Ne feledjük el, hogy ez eszmék, mik Magyarország alkotmányát újra feltámaszták, miket 1848-iki martius 15-dikén zászlóink hirdettek, ezek voltak: »S z a b a d s á g, — e g y e n l ő s é g, — t e s t v é r i s é g.«”²³

A március 15-i fáklyásmenetről már jóval rövidebben számolt be, s még megtoldotta azzal az értesülésével, hogy a felvonulás után a király megbízta a belügyminisztert egy új „királyi néphimnusz” megíratásával.²⁴ Későbbi híradásaiban kitért arra, hogy a főváros vezetőségének küldöttsége is az uralkodó elé járult, s őfelsége további jóindulatáról biztosította őket: „»Azon példás rendszert, melylyel a két testvérváros lakói a leghőbb lelkesedés nyilvánulásait mindenkor párosítani tudták, kezeskedik arról, hogy alkotmányos jogaik gyakorlásában is csak a közérdek tekintetei által fognak vezéreltetni.«”²⁵ Valamint leköszölte a fiemeiek magyar hírlapíróknak küldött üzenetét, amely szerint „a sajtó szabadsága a szabadságok anyja”, illetve azt, hogy a magyarokkal rokon-szenvező horvát politikusok a legmegfelelőbb lépésről tanácskoznak.²⁶ A sajtó kérdését olyan fontosnak tekintette a szerkesztőség, hogy Brüsszelben élő munkatársuk²⁷ vonatkozó jogbölcséleti eszmefuttatását a címlapon hozta le.²⁸ A hónap végén még visszatért a néphimnusz ügyére, mert az egyik fórum Vörös-

23 Martius tizenötödike! *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 16. 1.

24 A fáklyásmenet..., Magyar királyi néphymnus. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 16. 3.

25 Ő Felsége... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 19. 3.

26 A fiemeiek üdvözlése. Magyarpárti horvátok... uo.

27 Ludvig János (1812–1870) újságíró, politikus.

28 Ludvig János: Brüssel, mart. 13-án. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 20. 1.

marty Mihály²⁹ „Isten segíts! Királyok istene!” című költeményét ajánlotta a miniszter figyelmébe.³⁰ Végül helyet adott egy jótékonyági estről szóló közlésnek, melyet a főszerkesztő egykori jó barátjának, a forradalom egyik vezéralakjának, Petőfi Sándornak az elkészítendő szobrára rendeztek.³¹ Később a rendezvény lefolyásáról, eredményességéről is beszámolt,³² és egy rövid hírben tudatta, hogy Ferenc József maga is 100 forinttal támogatta a gyűjtést.³³

A *Fővárosi Lapok* sem hagyta szó nélkül a forradalmi nap emlékét, sőt, figyelve kiterjedt a hajdanvolt honvédek megsegítésének ügyére is. Március elején tájékoztatta olvasóit, hogy az egykori szabadságharcos katonák kérvénnyel fordultak az országgyűléshez, és a folyamodványukat Deák Ferenc³⁴ is támogatta.³⁵ Felhívta a figyelmet a felállítandó Petőfi-szobor-pénzalap javára tervezett jótékonyági est belépőjegyeinek elérhetőségére.³⁶ Továbbá előre közhírré tette, hogy a fővárosi újságírók a visszaszerzett sajtószabadság alkalmából nagy ünnepi vacsorára készülődnek egy neves szállodában.³⁷ Az uralkodói látogatás első estéjén látható díszkivilágításról hosszas leírást adott a tárcarovatában.³⁸ Továbbította Garibaldinak³⁹ a magyar emigrációhoz küldött üzenetét, miszerint örvendezett a magyarországi történések szerencsés fordulatának, illetve úgy látta, hogy a kinti magyarok feladatukat elvégezték, térjenek haza, mert szükség otthon van rájuk.⁴⁰ A *Fővárosi Lapok* a forradalom napján megjelent számában közölte a pesti rendőrség felszámolásának hírért.

29 Vörösmarty Mihály (1800–1855) költő, író, ügyvéd, a Kisfaludy Társaság tagja és az MTA tagja.

30 A magyar királyi néphymnus... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 24. 3.

31 Figyelmeztetés. uo.

32 A Petőfi-szoboralap gyarapítására... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 27. 4.

33 Petőfi emlékszobrára... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1867. március 31. 3.

34 Deák Ferenc (1800–1876) politikus, jogász, táblabíró, országgyűlési képviselő, igazságügyi miniszter.

35 A volt honvédek... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 9. 228.

36 A Petőfi-szobor... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 10. 231.

37 A sajtószabadságnak... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 13. 239.

38 Keddi kivilágítás. *Fővárosi Lapok*, 1867. március 14. 242.

39 Garibaldi, Giuseppe (1807–1882) olasz szabadsághős, tábornok.

40 Garibaldi a magyar emigránsoknak... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 14. 244.

„[...] de a legnagyobb örömmel természetesen csak arra gondolhatunk, hogy most már nincs velünk semmi dolga, s nem történik az, hogy oly férfiú, ki egy kukkot sem tud magyarul, biráskodik a magyar könyvek és lapok fölött, kinek számára tehát minden incriminált helyet előbb németre kellett lefordítani, s ily közvetett úton mondott aztán véleményt. Most már mind ennek vége. A házat felmondták [...]”⁴¹

A *Fővárosi Lapok* az elkövetkező napokban többször visszatért a Petőfi-szobor javára rendezett jótékonysági estre, illetve annak műsorára, hogy a közönség figyelmét felkeltse, mert olyan jelzések érkeztek, amelyek arra utaltak, hogy nem elég élénk az érdeklődés.⁴² Az aggodalom indokoltnak bizonyult, mert az előadás nézőtere csak kétharmadnyira telt meg, azonban a rendezvény mégis sikeres volt.⁴³ A sajtószabadság feletti örömet még beárnyékolta a cenzúra hivatalnokainak a könyveket érintő kicsinyeskedő akadékoskodásai.⁴⁴

A hetente megjelenő *Vasárnapi Újság* lassabban követte az eseményeket – ám, ha korlátozottan is –, de a *Fővárosi Lapok*hoz hasonlóan kiegyensúlyozott tájékoztatást adott. Röviden tudatta, hogy Táncsics Mihály rabságának megszüntetéséhez fűződő várakozásokat Ferenc József beteljesítette, mert megérkezésének napján szabadon bocsátatta.⁴⁵ A következő számban a fel-séges vendéget fogadó esti pazar fényáradatot egy egész oldalon hat helyszínt ábrázoló illusztrációban jelenítette meg.⁴⁶ Tudósított a hírlapíróknak március 16-ára kitűzött, de 23-ára tolódott, a sajtószabadságot önfeledten ünneplő lakomájáról is.

„Mintegy 60 író, képviselő, művész és kiadó vett benne részt. Az áldomások egymást érték, lehet képzelni, hogy ezek főtárgyát Fiume s a

41 A pesti rendőrség... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 15. 247.

42 A Petőfi... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 16. 251., A Petőfi-szobor... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 17. 255., *Fővárosi Lapok*, 1867. március 22. 271.

43 A Petőfi-szobor... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 27. 283.

44 A sajtószabadság... *Fővárosi Lapok*, 1867. március 21. 268.

45 Táncsics Mihályt... *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. március 17.) 11. sz. 129.

46 Ó Felsége Buda-Pesten (márcz. 12.). *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. március 24.) 12. sz. 137.

sajtószabadság képezte. Még reggeli 3 órakor is szólt Kecskeméti⁴⁷ hegedűje, s koczczantak a poharak.”⁴⁸

Ugyanekkor számolt be arról, hogy a Petőfi-szobor pénzalapjára szervezett jótékonyági esemény lebonyolítása megérte a költségeket, hiszen több száz forint bevételt hozott.⁴⁹ Az áprilisi első szám „Irodalom és művészet” rovata egy Petőfi-díszkiadás előkészületéről tudósított,⁵⁰ illetve a hirdetésekbe bekerült egy, két évvel korábbi kiadású, a szabadságharc történetét bemutató háromkötetes könyv elérhetősége.⁵¹

1868

Március 15. ünneptörténetében az 1868-as év mindenképpen mérföldkő, hiszen ekkor volt a forradalmi nap 20. évfordulója. A lapok köre is bővült egy ’48-as eszméket ápoló fórummal, a *Magyar Újsággal*. E lap volt az, amelynek szerkesztője, Böszörményi László⁵² elsőként merészelte közölni Kossuth Lajosnak⁵³ az 1867. évi május 22-én Párizsban kelt és Deák Ferenchez intézett, az Ausztriával való megállapodás csapdait felsoroló, a kiegyezés ellen tiltakozó, híres Kassandra-levelét még 1867. május 26-án, a kiegyezést előkészítő törvényhozási munkálatok megkezdésének idején. Böszörményi ellen sajtópert indítottak, amely 1868. február 24-én egyéves börtön- és pénzbüntetéssel zárult. A betegeskedő

47 Kecskeméti Gyula (1844–?) Rácz Pali zenekarának segédprimása, zeneszerző, vagy Kecskeméti Balogh Bandi (1845–?) Patikárius Ferkó segédprimása, Kecskemét első pírmása. Markó Miklós (szerk.): *Cigányzenészek albuma*. Markó, Budapest, 1927. 21., 75.

48 A hirlapírók estélye... *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. március 31.) 13. sz. 153.

49 A Petőfi szoboralap... uo.

50 Petőfi válogatott költeményei. *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. április 7.) 14. sz. 164.

51 *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. április 7.) 14. sz. 172.

Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. Puky Ny., Genf, 1865. –

Horváth Mihály (1809–1878) történész, katolikus címzetes püspök, a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

52 Böszörményi László (1823–1869) országgyűlési képviselő, újságíró.

53 Kossuth Lajos (1802–1894) államférfi, országgyűlési képviselő, igazságügyi miniszter, kormányfő, politikus, publicista.

szerkesztő büntetése idején, 1869. február 24-én a fogságban elhunyt. Kossuth levele igen kellemetlenül érintette az ország vezetését, és hosszú időre kijelölte a törésvonalat a sajtóban, illetve a közéletben a kiegyezést ellenzők és kiegyezéspártiak között.

A kiegyezés körüli nézetkülönbségek még a kormányt támogató *Pesti Napló*-ban is tükröződtek. Ebben a légkörben félelmek és különböző előjelű indulatok övezhették március 15-ét, hiszen a lap hírrovatában olvasható, hogy még a kiegyezést ellenző, azt felülbírálni akaró pesti Demokrata Körben is leszavazták az ünneplésre vonatkozó javaslatot.⁵⁴ A lap alkalomszerűen – így az emléknap előtt is – tudósított a honvédségialapból részesülőkről, a honvédegylet működéséről, belviszályairól.⁵⁵ A szerkesztőség szerint a politizálás kultúrája is kívánnivalót hagyott még maga után, mert az értesülései közül egy idevágó vitában elhangzott álláspontot is közölt.

„Hibáznak democratáink, midőn izgalom által akarnak uralkodni. [...] A nevelés főiránya [...] a polgári jogot, [...] a kötelességet is megismertetni — másrészt munka, ipar [...] A cigány kunyhójába is be kell vinni a tudományt.»⁵⁶

A kiegyezés dualisztikus rendszerének védelmében szerkesztőségi cikkben bírálta a felmerülő föderalisztikus elképzeléseket, és vele együtt e nézetnek helyet adó *Magyar Újság*ot.⁵⁷ Rendszeresen beszámolt a honvédalap segélyeiről,⁵⁸ és nem hagyta szó nélkül a másik ellenzéki lap, a *Hon* – szerinte – nemtelen stílusát sem.⁵⁹

Jóllehet a *Pesti Napló* a március 15 emlékét legalább egy elutasító hír erejéig szóba hozta, a *Hon* sokáig hallgatott róla. Az évforduló napján megjelent lapszámban közzétette az induló munkáslap (*Munkások Újsága*) ajánlóját, és felhívta a fi-

54 A pesti democrata kör... *Pesti Napló*, 1868. március 13. 3.

55 A honvédségilyőz alaplól..., A budapesti honvédegylet... *Pesti Napló*, 1868. március 14. 3.

56 A Hazánk... *Pesti Napló*, 1868. március 17. 3.

57 Magyar foederalisták. *Pesti Napló*, 1868. március 18. 1.

58 A honvédalaplól... *Pesti Napló*, 1868. március 18. 3.

59 Az a „másik”... *Pesti Napló*, 1868. március 19. 3.

gyelmet a budapesti munkásegylet rendezvényére, de a honvédalapról is beszúrt egy tényközlő mondatot.⁶⁰ Azonban csaknem tíz nap múltán mégis megjelent egy tudósítás az eperjesi joghallgató ifjak előző évi (!) március 15-i ünnepségéről: a fáklyásmenetről, a beszédekről, a szavalatokról, a himnusz elénekléséről.⁶¹

A *Magyar Újság* oldalairól kiderült a hallgatás oka: tartottak az évfordulótól. Abban az évben március 15-e vasárnapra esett. A lap hírül adta, hogy a március 15-i lakomát nem a Demokrata Körben tartják meg, s nem is az eredetileg tervezett vasárnapon, hanem egy népszerű városligeti vendéglőben egy nappal korábban, szombaton.⁶² Az évfordulás lapszám első oldalán hosszas szerkesztőségi cikk jelent meg a „társadalmi rend”-ről.⁶³ Az írásban elhatárolódtak a napi politikai szólamoktól, a többi újságtól, hangoztatták a törvények tiszteletét, és – többek között – sérelmezték a betiltott fáklyás zenét, mert a sokszor hangoztatott társadalmi rendre való hivatkozás tulajdonképpen az elnyomás ürügyévé vált. A következtetés lehangoló volt: „Ez idő szerint csak ily szomorú elmélkedéssel ünnepelhetjük meg husz év előtti nagy nemzeti ünnepünk napját: márcz. 15-két.”

A lap két nappal később értesítette olvasóit, hogy a kényszerű párizsi emigrációban élők megülték a nevezetes napot, s kitartásra biztatták a sajtóper alatt álló Böszörményi Lászlót, majd részletes tudósítást közölt a városligeti összejövetelről.

„**Márczius 15-kének** előestélyét mintegy 250-nen ünnepelték meg a városligetben. Szép és hazafias nép gyülekezet volt az. A kalpagokon és kalapokon kis nemzeti színű lobogócska lengette felirattal: »1848. márcz. 15. Éljen Kossuth Lajos«”⁶⁴

60 A honvédalap javára..., A „Munkások Újsága”..., A budapesti munkásegylet... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1868. március 15., 3.

61 Az eperjesi jogtanuló ifjuság... *A Hon*, Esti kiadás. 1868. március 24. 2.

62 Márczius 15-én... *Magyar Újság*, 1868. március 11. 239., A márczius tizenötödiki... *Magyar Újság*, 1868. március 13. 247., A márczius tizenötödiki... *Magyar Újság*, 1868. március 14. 250.

63 Társadalmi rend. *Magyar Újság*, 1868. március 15. 253.

64 Márczius 15-ét..., Márczius 15-kének... *Magyar Újság*, 1868. március 17. 256.

A testvéri hangulatban és hazafias áhítatban telt estén a szónokok felidéztek 1848-at, a nemzeti szabadságot, pohárköszöntőket mondtak, s üdvözlő táviratot küldtek Kossuth Lajosnak Turinba.⁶⁵ A hirdetések rovatában közöltek egy, a honvédivilág romantikus oldalát bemutató albumról szóló előfizetési felhívást.⁶⁶ Néhány nap múlva címlapon hozták, hogy Margitán⁶⁷ az emlékező nap alkalmából megalakult a helyi Demokrata Kör, s az alapítók „szabadság, egyenlőség és testvériség” iránti elkötelezettségüket megsürgönyözték Kossuthnak.⁶⁸ Másnap Irányi Dániel⁶⁹ állt ki a demokrata körök mellett,⁷⁰ illetve a szerkesztőség az angol sajtót érintő joggyakorlatot ismertette.⁷¹ A hónap végén az időközben lezárult sajtóper elmarasztaló ítéletét az első oldalon tette közzé az erre kötelezett Böszörményi László.⁷²

A *Fővárosi Lapok* korántsem nem tartotta olyan fontosnak a forradalmi múlt emlékét, mint néhány vezető politikai közlőny (*Pesti Napló*, *A Hon*). Az irodalmi napilapot működtető szerkesztőséget kevésbé kötötték a napi politikai alkuk, s az itt csoportosuló értelmiségiekre általában a lázadó magatartás volt a jellemzőbb. Március elején a *Fővárosi Lapok* részt vállalt a dicső napok áldozatainak javára történő jótékonykodás népszerűsítésében, így beszámolt a honvédbálról,⁷³ a honvédségélyezésről⁷⁴ és az aradi vértanúk szobrára való gyűjtés eredményéről.⁷⁵ Mindemellett – természetesen – követte az egész közéletet lázban tartó Böszörményi-féle sajtóper.⁷⁶ A vádlottal rokonszenvezők

65 Turin: ma Torino (Olaszország).

66 *Magyar Újság*, 1868. március 17. 260.

[Illésy György] Kunsági – [Egervári Ödön] Potemkin (szerk.): *Honvédivilág*. Heckenast Ny., Pest, 1868.

67 Helyesen: Margitta, járási székhely Bihar vármegyében.

68 Demokrata-körök. Margita... *Magyar Újság*, 1868. március 21. 273.

69 Irányi Dániel (1822–1892) ügyvéd, politikus, publicista.

70 Irányi Dániel: Levelek egy képviselőhöz. Szükségesek-e a demokrata körök? *Magyar Újság*, 1868. március 22. 277.

71 Esküdtszék és a sajtó. *Magyar Újság*, 1868. március 22. 277., *Magyar Újság*, 1868. március 24. 281.

72 Böszörményi László: Sajtópörünk. *Magyar Újság*, 1868. március 28. 293.

73 A pápai honvédbál... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 1. 204.

74 A honvédségélyező bizottmány... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 10. 231.

75 Az aradi vértanúk... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 3. 208.

76 Böszörményi László... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 3. 207.

akár fáklyás felvonulással is kifejezték volna támogatásukat, ám ehhez a hatóság nem járult hozzá. Az óvatosság indokolt volt, hiszen őfelsége ekkor a fővárosban időzött.⁷⁷ Azonban március 15-e 20. évfordulója felé közeledve a lelkesítő szép napok rendkívüliségét megidézve személyes élményekkel telt, a szemtanú hitelességével megírt kétrészes visszaemlékezés készítette fel a nagyközönséget.⁷⁸ Bár az újságtól távol állt a háború ábrázolása, mégis a *Magyar Újságot* is megelőzve vette pártfogásába a kiadásra váró „Honvédvilág” című katonaéletet bemutató összeállítását.⁷⁹ Ugyanekkor a fővárosi történetek végén, a rövid hírekben közzétették azt az átvett értesülést, miszerint a pesti demokrata körben elvetették március 15-e megünneplését.⁸⁰ Az évfordulót követően tudósításának felvezetésében finoman rápirít a sajtóközösségre, mert hiszen éppen nekik van okuk méltatni a két évtizede zajlott történelmi eseményt.

„**A s a j t ó n a k** sok oka van kegyeletes megemlékezéssel ülni meg március 15-dikét, mert húsz év előtt e feledhetlen napon szabadult föl először a sajtó, addigi vaskos és ostromba nyűgeiből. Petőfi akkor zengé gyújtó dythirambját: »Talpra magyar,« s a fiatal Magyarország akkor tartá ujjászületése tavasz-ünnepét. [...] Hiába tapodták, [...] kárhozták el a rend nevében; kihajtott az újra, lombosodik már is, s reményét képezi az alkotmányosság mezején újra működhető nemzetnek. A húsz év előtti nap emlékét a pestiek sokféleképen ünnepiek meg. Sokan imáikba foglalák hálájukat: hogy a jó nem vesz el örökre, s föltárnád elébb utóbb; a »munkások egylete« fölolvadásokkal, zenével szavalatokkal [...] ünnepelt; volt egy lakoma is.”⁸¹

77 A „Századunk”... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 5. 215.

78 Hőke Lajos: A márciusi nagy napok és egy kis epizód. I. *Fővárosi Lapok*, 1868. március 6. 218–219., II. rész. *Fővárosi Lapok*, 1868. március 7. 222–223. – Hőke Lajos (1813–1891) ügyvéd, vármegyei aljegyző.

79 A Honvéd-Világ... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 13. 243.
[Illésy György] Kunsági – [Egervári Ödön] Potemkin (szerk.): *Honvédvilág*. Heckenast Ny., Pest, 1868.

80 A demokrata-kör... uo.

81 A sajtónak... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 17. 255–256.

Az emelkedett hangvételű beszámoló utáni napon megjelent hírek arról tájékoztattak, hogy két ünnepélyes vacsorát is tartottak: az egyiket az Egyenlőségi Kör, a másikat már említett a Demokrata Kör rendezte, valamint méltatták a párizsi magyarok ünnepségét és a hazaiaknak küldött (a *Magyar Újság*ban is közölt) üzenetét.⁸² A bécsi hírekben szerepeltették, hogy az osztrák fővárosban az elesettek sírját megkoszorúzták, s az odaszánt dízsírra gyűjtést indítottak.⁸³ A hónap hátralevő kishírei között figyelemre méltó volt, hogy az újonnan ki-nevezett lipótvárosi papnál érdemként emelték ki 1848–1849-es hazafiúi áldozatkészségét.⁸⁴

A *Vasárnapi Újság* is méltóképpen adózott március 15-e emlékének, az aznap megjelenő számot csaknem teljes egészében ennek szentelte. Az első írás a nevezetes nap előzményeiről, főbb eseményeiről szólt,⁸⁵ majd az egyik egykori főszereplőről, Táncsics Mihályról közölt részletes életrajzot.⁸⁶ Az illusztrációk Táncsics, majd Vasvári Pál⁸⁷ portréjával kezdődtek, majd megjelenítették a Landerer és Heckenast Nyomdát elfoglaló „márciusi ifjakat”, illetve a szabadság női allegóriáját az alatta lévő verssel.⁸⁸ A kis színes írások között egy szibériai magyar hadifogoly hazatérése keltette fel a figyelmet,⁸⁹ a hirdetésoldal pedig – a már többször említett – „Honvédvilág” című kiadványt is népszerűsítette.⁹⁰ Az ünnepi szám a hallgatásra kényszerített közhangulatban egyfajta szelepként működhetett. Ugyanis bárhogy került a hatalom március 15 nyilvános megünnepelését, azért innen-onnan hírek érkeztek arról, hogy az alulról szerveződő, helyi közösségek mégis lerótták tiszteletüket: Aradon 200 fős lakomát ültek; Debrecenben négy-ötezen vonultak ki a honvédsírokhoz, ahol koszorúztak és

82 A márczius 15-diki... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 18. 259.

83 A márc. 13-dikán... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 18. 260.

84 A városháznál... *Fővárosi Lapok*, 1868. március 22. 276.

85 Ma húsz éve! *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 15.) 11. sz. 121–123.

86 Táncsics Mihály. *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 15.) 11. sz. 123–126.

87 Vasvári Pál (1826–1849) író, történész, pedagógus, filozófus, politikus, forradalmár, a „márciusi ifjak” egyik vezéralakja, honvéd őrnagy.

88 1848. március 15. *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 15.) 11. sz. 125.

89 Egy szibériai magyar hadifogoly hazatérése. *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 15.) 11. sz. 129.

90 *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 15.) 11. sz. 131.

beszédük hangzottak el; az egrieket 15 ágyúszó ébresztette, a várost fellobogózták nemzeti színű zászlókkal, a hivatalnokok templomba mentek, este pedig díszelőadást láthattak a színházban.⁹¹ Ez az újság is közzétette a bécsi áldozatokról való megemlékezést,⁹² illetve követte a Cassandra-levél közlőjének sajtóperét,⁹³ valamint beszámolt a honvédségek folyósításáról.⁹⁴

A nemzeti lét ünneplése a választások után

1869

A kiegyezés utáni első, 1869-es választások március 9–13-i időpontválasztásában valószínűleg – többek között – szerepet játszhatott március 15-ének elfedése, a szunnyadó érzelmek levezetése. Az eredmények megerősítették az addigi kormányzóerőket, tovább folytatódhatott az intézményrendszer kiépítése.

Eközben a *Pesti Napló* figyelemre sem méltatta március 15-két, átsiklott felette. Ehhez, illetve az előző évi viszonyulásához képest *A Hon* ebben az esztendőben jóval nagyvonalúbb volt az ünneppel kapcsolatban. Az évforduló másnapján (!) a szerkesztőségi vezércikk méltatta március 15-két mint a nemzeti önrész megnyilvánulásának „verőfényes” napját egy olyan korban, amelyben a szabadság közös vívmány és a legnagyobb ünnep.

„Március 15-ikében fölviradt a magyar nemzet piros pünkösdi napja.

Az ige, melyet az új világ szellemóriái hangoztattak, ez nap lett testté Hunniában. A legnagyobb lelkek álma, a legnemesebb szívek vágya ez nap lett valósággá testté és vérré.

91 Március 15-dikét..., Március 15-dikét... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 22.) 12. sz. 140.

92 Bécsben az 1848. márcz. 13-kán elesettek sírhalmát... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 22.) 12. sz. 141.

93 Böszörményi László sajtópöre. *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 1.) 9. sz. 104., Böszörményi sajtópörében... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 22.) 12. sz. 140., A sajtóbíró-ság... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. április 5.) 14. sz. 165.

94 A honvédségélyző összegek... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. április 5.) 14. sz. 165.

Eddig nem volt egyéb igazán szabad, csak a levegő, csak a gondolat. E napon szabaddá lett a föld, a szó, a tett; az ember, olyan szabad, mint a levegő, mint a gondolat.

Az öröm lázas izgatottságában végig viharzott az országon a magyar Tyrtaeus⁹⁵ dala, és talpra állott a magyar. A lelkesedés félisteneket teremtett az egyszerű emberekből.

És azután tettek következtek, tettek, melyeknek láttára elámult a világ. Ekkor voltunk igazán nagyok.”⁹⁶

A múlt nagyszerűségétől áthatott írásban a nagy napot körüllegő szófordulatok, mondatok sűrűsödtek össze. Az ünnep utáni napokban megjelent hírek néhány általánosító sorából tudható, hogy a rossz idő ellenére „sokan rótták le a szentelt sirokon a kegyelet adóját”, s felkeresték az egykori magyar szabadságharcos lengyel főnemes, Woronieczki⁹⁷ sírját is.⁹⁸ A lengyel főtisztnek kijáró síremlék felállítására bizottság alakult, s a közzétett felhívás értelmében gyűjtést kezdeményeztek.⁹⁹ Az előbbiekhöz kapcsolódik az egykori márciusi nap megszabadítottjának, Táncsics Mihálynak újabb kálváriája. A most indított lapjának egyösszegbeni kauciója¹⁰⁰ lefizetésének elmulasztása miatt sajtóbírsággal sújtották, s az anyagi nehézségekkel küszködő férfit az elvbarát újság lovagias főszerkesztője, Jókai Mór segítette ki a bírságnak megfelelő adománnyal.¹⁰¹ Néhány nappal későbbi közlés: egy újabb, hajdani szabadságharcos magyar hadifogolynak a vasma veretés és megpróbáltatásokkal terhelt hosszú út után sikerült hazajutnia Szibériából.¹⁰²

Feltűnő, hogy a *Honnál* is ellenzékibb *Magyar Újság* visszafogottabb volt március 15-e tekintetében. Felkarolta a néhai lengyel alezredes síremlékének

95 Túrtaiosz (Kr. e. 685–668) ógörög költő, a harcias elégiák verselője. A cikkbeli megnevezés Petőfire utalt.

96 Márczius tizenötödikén. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 16. 1.

97 Woronieczki, Miaczeszláv (1825–1849) katonatiszt, a szabadságharc egyik alezredese.

98 Márczius tizenötödikének... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 17. 2.

99 Magyarország honfiai és honyleányaihoz! *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 24. 2.

100 Kaució: óvadék, pénzbiztosíték.

101 Táncsics Mihály... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 17. 2.

102 Székely Lajos... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. március 21. 5.

ügyét,¹⁰³ s megosztotta a gyöngyösi honvédegylet áprilisi tervét, amely szerint a hatvani csata évfordulójára állított emléket leleplezik, amelynek költségeit az aznap esti táncos multság bevételeiből kívánják fedezni.¹⁰⁴ Az ünnep előtt néhány nappal viszont sajátos hangvételű levelet adott közre, amelyet az egyiptomi Alexandriában kelteztek.¹⁰⁵ A levélíró beszámolt a helyszín különlegeségeiről, az ott élő magyarok közösségi életéről, személyes gondjairól,¹⁰⁶ akik a közelgő ünnepre készültek.

„Az »Egyiptomi magyar egylet jövő hó 15-én nagy ünnepélyt fog tartani, megünnepelendő a nemzeti dicső idők méltó emlékét, midőn Buda várain büszkén lobogott nemzeti zászlónk — és a magyar függetlenséget a század legnagyobb magyarja hirdeté — márczius 15[-]én. Év forduló napja ez kis számú, de lelkes egyletünk megalakulásának Kairóban, mely egylet jövő hó 15-től kezdve segélyegyletté alakul. Ez ünnepélyen fog végbe menni egyletünk zászlójának felszentelése illetőleg felavatása.”

Az évfordulós nap utóhangjaiban az ünnepre már csak egy mondatban tért ki „kegyeletos reminiscenciák” megtörténetére, s inkább a hányatott sorsú Táncsics Mihály újabb próbatételeivel foglalkozott.¹⁰⁷ Március végén a lap elítélt főszerkesztője, Böszörményi László a börtönben meghalt. A tárcarovatban jelent meg az életét, pályáját, kiállítását felmagasztaló megemlékezés.¹⁰⁸ A honvédegyletek központi választmánya tudatta a pesti temetés rendjét.¹⁰⁹ Mivel az elhunyt két időszakban is Nagykálló országgyűlési

103 Woronieszky herczeg... *Magyar Újság*, 1869. március 7. 2235., A „Woronieczky siremlék bizottság”... *Magyar Újság*, 1869. március 9. [!] 2235.

104 Honvédünnepély. *Magyar Újság*, 1869. március 9. [!] 2235.

105 Eredeti levelek. Egyiptom, Alexandria... *Magyar Újság*, 1869. március 11. 2242.

106 Csorba György, L.: Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története. *Hadtörténelmi Közlemények*, 112. (1999) 2. sz. 352–398.

107 Márczius 15-két... *Magyar Újság*, 1869. március 17. 2259 [!2263].

108 Hollós László: Böszörményi László emlékezete. *Magyar Újság*, 1869. március 27. 2294. – Hollós László (1845 k.–1876) újságíró, középiskolai tanár.

109 A honvédegyletek... *Magyar Újság*, 1869. március 27. 2295.

képviselője volt, a helyi polgárok közül 2000–2500 fő vett részt az ottani búcsúztató szertartáson.¹¹⁰

A *Fővárosi Lapok* sem lelkesült fel a forradalmi évfordulóra. Az ünnep másnapján tényszerűen nyugtázta, hogy „március 15-dike tegnap volt”, amely becses emlék ugyan, de az újság számára – inkább az elért sajtószabadság miatt fontos.¹¹¹ Előtte a honvédségialap gyarapodásáról adott számot,¹¹² majd csatlakozott a lengyel hős emlékének ápolására indított mozgalom ébrentartásához a bizottság személyi összetételének közlésével.¹¹³ A lap felhívta a figyelmet arra, hogy az 1840-es évek óta, a kezdetben főleg német nyelven működő budai magyar olvasóegylet a magyarosodást tűzte ki célul. A folytatásban közérthetően összefoglalta a Táncsics Mihály körül zajló eljárás lényegét,¹¹⁴ követte a hivatali erőfitogtatást,¹¹⁵ s minden megjegyzés nélkül közölte a nagyvonalú segítségről szóló üzenetváltást.¹¹⁶ S hogy valóban mennyire fontos kérdés volt a sajtószabadság ügye, arról árulkodott a Böszörményi László fényes temetéséről megjelent tudósítás, amely leírta a sokezres tömeget, az előkelő kíséрокet, a gyújtó hangú beszédekét.¹¹⁷

Noha a *Vasárnapi Újság* az előző évben kimerítően tárgyalta a huszadik évfordulót, ez alkalommal teljesen elhallgatta március 15-e ünnepét. Március elején a hirdetésrovatban népszerűsítette a még élő honvédtisztek névsorát tartalmazó kiadvány.¹¹⁸ A hónap végén tájékoztatta olvasóit, hogy a börtönbüntetését töltő Böszörményi Lászlót a gondos ápolás ellenére legyőzte betegsége.¹¹⁹ Április első napjaiban jelent meg egy bécsi tudósítás arról, hogy az ottani magyar iparos fiata-

110 N. Kálló... *Magyar Újság*, 1869. március 31. 2303.

111 Március 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 16. 243.

112 A budapesti honvédegylet... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 11. 227.

113 A Woronieczky... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 16. 244.

114 „Budai magyar olvasóegylet”..., A szegény öreg Táncsics... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 17. 247.

115 Táncsics... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 28. 283.

116 Jókai Mórtól... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 18. 251.

117 Böszörményi Lászlót... *Fővárosi Lapok*, 1869. március 27. 279.

118 *Vasárnapi Újság*, 16. (1869. március 7.) 10. sz. 137.

Mikár Zsigmond (szerk.): *Honvéd schematismus, vagyis az: Az 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve*. Bakó, Pest, 1869. – Mikár Zsigmond (1826–?) volt honvédhadnagy, az Országos Honvédegyletek Központi Bizottságának főjegyzője.

119 Böszörményi László... *Vasárnapi Újság*, 16. (1869. március 28.) 13. sz. 177.

loknak sikerült megalakítaniuk önfenntartó egyesületüket a magyar szellem és műveltség ápolására. Csatlakoztak egy hasonló párizsi társaság levelezési felhívásához, hogy még szorosabb kapcsolatot építsenek ki a hazaiakkal. E cél mellett – beszúrásként volt olvasható – március 15-e megünneplése az egyesület címével együtt.¹²⁰

1870

Az 1870. évben a volt 1848–49-as honvédek nyugdíjazásán, a honvédkormányzat, illetve a kérdés általános megoldásán, az adakozáson volt a hangsúly. A sajtó addig is, de ekkor is kiemelten tárgyalta az ügyet. Március elején a *Pesti Napló* címoldalán megjelent, az egykori forradalomhoz kapcsolódó hír szerint, nevesített magas rangú kormánypolitikusok több ezer forinttól száz forintig terjedő összegeket adtak a honvédek megsegélyezésére.¹²¹ A közlemény előzménye, hogy az országgyűlésben is napirenden volt a már idős, beteg, rokkant szabadságharcos honvédek áldatlan helyzetének rendezése. A kiegyezés államrendjét megalapozó 1848-as törvények elvben lehetővé tették volna a katonák nyugellátását, de az újratárgyaláskor a hajdani vezetők, akiknek akkor is döntő szavuk volt a szabadságharc katonai és politikai lépéseiben, ismét hatalmi helyzetbe kerülve, ezt megtagadták. Az állami kötelezettséget elutasító kormányfő, Andrássy Gyula köztes megoldásként azt javasolta, hogy az ellátást magánadományokból fedezzék, s elsőként tízezer forinttal járult a segélyalaphoz. Az ún. „közösügyes” (vagy dualisztikus) államforma és törvényhozási szempontok körüli viták voltak előtérben, hol hevesebben, hol megfontoltabban. Az ellenzók vezéralakja, Kossuth Lajos a száműzetéséből küldte haza a kifogásait, a megállapításait, tanácsait és az ellenállásra mozgósító leveleit, amelyeket az egyes napilapok egészében, vagy csak a lényegét kiemelve, részben idéztek. A *Pesti Napló* március 15-e másnapján közölt filippikájára¹²² a szerkesztőségi vezércikk válaszolt, és védelmébe vette a Deák-pártot.

120 A bécsi magyar egyesület. *Vasárnapi Újság*, 16. (1869. április 4.) 14. sz. 187.

121 Pest, márt. 11. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1870. március 12. 1.

122 Kossuth újabb agitációja, *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1870. március 16. 1–2. – Filippika: éles hangú, fontos személyt támadó politikai kirohanás vagy szónoklat.

„E párt magába karolta a szellemi tevékenység eliteseregét az irodalom és művészet valóságos aristocratiáját. Itt látjuk, az ország legelső történetiróit, kik a multat kutatják, hogy használjanak vele a jövőnek. A mi Magyarországot szellemileg összekapcsolja Európával; a mi a haza nevét ismertté s kedvéltté teszi a műveit külföld előtt [...] mind a Deákpárt soraiban található. Menjünk tovább.

A tizenkilencedik század állama kiváló módon az anyagi érdekek állama. [...] teljesen nyugodt lelkiismerettel állithatjuk, miszerint egyes tiszteltreméltó kivételektől eltekintve, anyagi életünk e bajnokai a Deákpárt soraiban találhatók!”¹²³

A kormánypárti lapban semmilyen egyéb, vagy az ünnepről szóló hír nem kapott helyet. Az ellenzéki *A Hon* jóval bátrabb és közlékenyebb volt e téren. A

¹²³ Pest, martius 16. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1870. március 17. 1.

hajdani honvédek és menházuk javára szervezett gyűjtéséről korábban is rendre beszámoltak az újságok, hogy jó példával ösztönözzék a nagyközönséget. Közük *A Hon* is, amely a tudomására jutott eseményeket közzétette, mint például február végén egy jótékonyági álarcosbál,¹²⁴ vagy a márciusi hangversenyek,¹²⁵ illetve a kézdivásárhelyi olvasóköri jótékonyági sorsjátékának esetében.¹²⁶ A kiszolgált katonák állami javadalmazása mellett is kiállt a szerkesztőség, hiszen még a döntés előtt a kormány álláspontját kedvezően befolyásolni kívánó P. Szathmáry Károly¹²⁷ írását a vezércikként közzétette.¹²⁸ A határozatot enyhítő kormányfői indítványhoz csatlakozó, adakozó képviselői listát is közreadták.¹²⁹ A miniszterelnöki előterjesztés látszólag kivezető utat kínált, ám valójában a megsegítettek történelmi és fizikai áldozatához képest mindenképpen méltatlan lépés volt, és az ügyet a társadalomra, illetve annak kénye-kedvére hagyta. Emiatt *A Hon* főszerkesztője, Jókai Mór ragadott tollat, hogy tisztázza: bár az ellenzékiek a szomorú és egyben nevetséges helyzet feloldására törekszenek az ellenzékiek, a sikerre kevés a remény.¹³⁰ A kérdés körül nagy vihar kerekedett. A megoldást támadó Horn Ede¹³¹ szemrehányó írása éppen március 15-én jelent meg vezércikk gyanánt.

„A mi az 1848. év mártius 15-ödikét örökre emlékeztetéssé teszi, az a szabadsági és demokratái irányban eredményezett haladás: mártius 15-ödike Magyarországot egy ugrással a középkorból az új korba léptette át. [...] Azért maradand mártius 15-dike örökké egy dicső, fényteljes emlék, bármit mondjanak és tegyenek is az Andrássyak és a forradalom más fiai fenséges anyjuk becsmélésére.

124 A honvédmenház javára... *A Hon*, Esti kiadás. 1870. február 25. 1.

125 A honvédmenház javára... *A Hon*, Esti kiadás. 1870. március 11. 1., A honvédmenház javára... *A Hon*, Esti kiadás. 1870. március 11. 2.

126 A k.-vásárhelyi olvasó egyület... *A Hon*, Esti kiadás. 1870. március 12. 2.

127 P. Szathmáry Károly (1831–1891) író, tanár, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja.

128 P. Szathmáry Károly: A régi honvédek ügye. *A Hon*, Esti kiadás. 1870. március 10. 1.

129 Az 1848–49-iki rokkant honvédek segélyezésére... *A Hon*, Esti kiadás. 1870. március 12. 2.

130 Jókai Mór: Pest, martius 12. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. március 13. 1.

131 Horn Ede (1825–1875) közigazdász, statisztikus, politikus.

De miért kell a szép és magasztos emlékezetnek a szégyenérzet vegyülete által megzavartatnia. Ama kor nagy volt és férfiai is nagyok voltak; — nagy-e a mi korunk is és nagyok-e ennek emberei is?”¹³²

Horn Ede a nyilvánosság elé tárta további megfigyeléseit és felvetéseit, amelyek tárgya már március 15-e volt, s az annak szellemiségében működő, közéletet élő, vitázó ifjúság hiánya.

„Mi Széchenyi Istvánnal azt hiszszük, hogy »Magyarország nem volt, hanem lesz;« a jövő, melyet magának kivívnia kell, felülmulandja múltját fényre és nagyságra nézve. Előre! [...]»

Mindazonáltal kénytelenek vagyunk fentartani a tegnapi cikkünkben kimondott, a jelenre nézve sem örvendetes, sem hízelgő nyilatkozatunkat: 1870. az ő törekvéseivel és férfiaival messze mögötte áll 1848-nak az ő törekvéseivel és férfiaival. [...]

Oly korban, midőn a képviseleti rendszer mindinkább tért foglal és minden körre behat, kiki előbb vagy utóbb, hivatva lehet, a közügyek vezetésébe és szabályozásába közvetlenül befolyni.

A fiatal erők ezen összfooglalata képezi minden haladó államban a tulajdonképi mozgató elemet, mely a sajtóban, gyülekezetekben s társulatokban nyilvánul, s buzdítva, előre törve, mind a közvéleményre, mind a közigazgatásra s törvényhozásra hatást gyakorol.”¹³³

A közgazdász, politikus cikkét a honvédménházra való adakozások követték: az ország legkülönbözőbb helyein mozdultak meg, nem csak a Pesti Népkörben, illetve a vidék más településein, városaiban, sőt, a bukaresti magyar olvasóegyletben is.¹³⁴ A jelentős évfordulóval kapcsolatban a lap későbbi számai arról számoltak be, hogy Debrecenben megtartották az ünnepet: zászlós menettel kivonultak a hősök sírjaikhoz, szavaltak és emelkedett áhítattal énekelték

132 Horn Ede: Martius tizenötödik. *A Hon*, Reggel kiadás. 1870. március 15. 1.

133 Horn Ede: Pest, martius 15. *A Hon*, Reggel kiadás. 1870. március 16. 1.

134 Adakozás. A honvédménházra. uo.

el a Himnusz. ¹³⁵ Néhány nap múltán pedig egy másik vidéki tudósítás felvezésében megjegyezték, hogy a pesti hivatalokban hiába nem akarnak tudomást venni az ünnepről, azért mégis megemlékeznek arról, mint ahogyan tették azt Pápán, táviratban köszöntve Kossuth Lajost. ¹³⁶ Azonban a népszínházbeli előadást, azaz a Batthyány ¹³⁷ életét bemutató mű színrevitelét nem tartotta túl ízlésesnek, mert nincsen tekintettel az özvegy és a gyermekek fájdalmára. ¹³⁸

A *Magyar Újság* a legkevésbé volt tapintatos a kormányzattal, tekintve, hogy a függetlenség legfőbb szorgalmazójának, a turini száműzetésben élő Kossuth véleményének legfontosabb szócsöve volt, s ez a sajtót és a közéletet időről időre felkorbácsolta. A szerkesztőség élen járt a honvédmenházra való adakozás szervezésében: az adományokat náluk is le lehetett adni, az adakozók névsorát a felajánlással, az aktuális mérleggel együtt nyilvánosságra hozta. Ezt március elején még a címoldalon tette, ¹³⁹ később belül, az „Újdonságok” rovatban. ¹⁴⁰ Éppen március 15-én megjelent számának vezércikke nyíltan kinyilvánította keserűségét sem a honvédek állami gondoskodását elvető parlamenti fejlemények miatt:

„Óvakodtak? miért? Erre nem feleltek meg őszintén. Megkisértették ér-
vül felhozni a nemzetiségek iránti gyöngédséget, mit azonban maguk a
nemzetiségi képviselők, megczáfoltak. Legtöbbbet mondtak talán azzal,
hegy: nem akarják megsérteni a magyar korona zománczát (!) s azon
falat, melyet a kiegyezés alkalmával építettek”. ¹⁴¹

135 Martius 15-ének... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. március 18. 3.

136 Martius 15-dike... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. március 20. 5.

137 Batthyány Lajos (1807–1849) Magyarország első miniszterelnöke, az 1848–1849-es szabadságharc vértanúja.

138 A népszínházban... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. március 20. 5.

139 Adakozások az 1848–9-iki rokkant honvédek menházára. *Magyar Újság*, 1870. március 1. 1., *Magyar Újság*, 1870. március 5. 1., *Magyar Újság*, 1870. március 15. 1.

140 Az 1848–49-diki honvédek menházának javára... *Magyar Újság*, 1870. március 13. 3., Az 1848/9... *Magyar Újság*, 1870. március 29. 3.

141 [Kovács László?] K. L.: Pest, márcz. 14. *Magyar Újság*, 1870. március 15. 1. – Kovács László (1853–?) árvaszéki ülnök.

A cikkíró szerint ragyogó alkalom lett volna arra, hogy kimondassék az 1848-as rendelkezések törvényessége és érvényessége ország-világ színe előtt, s mivel ez elmaradt, egyértelmű a bécsi udvar befolyása. Az ünnep másnapján egy nagyon fontos – azóta is sokszor idézett – Kossuth-levél látott napvilágot.¹⁴² A közigazgatás központosítása elleni hosszas értekezés a vármegyerendszer mellett érvelt, és rávilágított a sajtó erejére, illetve a társadalmi szervezkedés szükségességére:

„Én nem gondolom, hogy helyes számítás a kérdés ébrentartását egyedül az időszaki sajtótól várni s a térnyerési sikert csak attól reményleni. Az időszaki sajtó kétségtelenül hatalmas fáklyavivő, mely megmutatja, merre van az út. De az uton menni, a Nemzet dolga, A sajtó hatalma úgy kap megtestesülést, ha az eszme-gomolyt, melyet az a nemzeti értelem asztalára gurít, felkapja a társadalmi tevékenység, s Briareusi¹⁴³ karjaival óriás hatalommá görgeti. [...] Angliában a párt, mely a parlamentben kisebbségben van *ép* e körülményből merit ösztönt — társadalmi szervezkedésre, véleményi propaganda, végett, és meggyújtja az értelem szövetségét. S addig hordozza szét helyről helyre lankadatlan kézzel az országban, míg a kérdésnek minden oldalról megvilágítása által tulnyomó, határozott többséget szerzett a közvéleményben, nézetének. Mert a parlamenti diadal oly gyümölcs, mely a közvélemény virágából fejlődik ki”.

A *Pesti Napló* és A *Hon* óvatosabb tájékoztatási gyakorlathoz képest azért a *Magyar Újság* tudósításai közé beiktatott egy hírt arról, hogy a fővárosiak mégiscsak megemlékeztek március 15-éről: elzarándokoltak a Kerepesi úti temetőbe a hősök sírjához, illetve a Pesti Népkörben ünnepélyre került sor.¹⁴⁴ A hónap vége felé az alapító-szerkesztő, Böszörményi László halálának egyéves

142 Kossuth Lajos: Bobory Károly országgyűlési képviselőhez. *Magyar Újság*, 1870. március 16. 1–2. – Bobory Károly (1801–1879) hittudós, plébános, országgyűlési képviselő.

143 Briareosz vagy Aegeon: a görög mitológiában Uránosz és Gaia három 50 fejű, 100 karú, félelmetes erejű fiainak egyike.

144 Március 15-ét... *Magyar Újság*, 1870. március 17. 2.

évfordulója alkalmából egy rövid megemlékezéssel róttá le tiszteletét.¹⁴⁵ Március utolsó napján érdekességgént jelent meg Petőfivel kapcsolatban, hogy egyik versét lefordították cseh nyelvre.¹⁴⁶

Az irodalmi napilap, a *Fővárosi Lapok* is támogatta a honvédmenházak ügyét, illetve olyan tartalmú írásokat is közölt, amelyek megjelenítették a dicső múltat. Az első március 15-re hangoló írását Frankenburg Adolf¹⁴⁷ jegyezte, aki az 1848-as bécsi napokról és azok három évvel későbbi emlékezetéről adott személyes beszámolót.¹⁴⁸ Alig két hét múlva ugyancsak a tárcarovatban folytatta Bécs forradalmi idők alatti történéseinek egyéni hangú felidézését.¹⁴⁹ Az akkori hazai események nagyszerűségére utalt az első Petőfi Sándor összes költeményeinek tervezett díszkiadásáról szóló ismertetés, amelyben külön jelezték, hogy olyan forradalmi verseket is tartalmazni fog, melyek 1849 óta nem láttak napvilágot.¹⁵⁰

A *Fővárosi Lapok* honvédmenházi jótékonyági mozgalomhoz figyelemfelhívó közleményekkel járult hozzá: ismertette a menházi album tartalmát, előfizetését,¹⁵¹ és több alkalommal is közölte a Pesti Népkör hangversenyének időpontját a nevesebb fellépőkkel.¹⁵² Ugyanekkor érdekes módon, a felháborodás minden nyoma nélkül – vagy az elfogadást segítő szándékkal – jelentette meg a honvédek nyugdíjazását elvető országgyűlési határozatot, eközben dicsérte a vezető politikusok nagy összegű felajánlásait.¹⁵³ Mivel a március a farsangi idény végét is jelentette, ezért a március 15-i lapszám fővárosi híradása alapján a mulatságok folytatásának nyújtott jó alkalmat a jótékonykodás. Azaz az ese-

145 Gyujtsunk szövétneket a kegyeletnek! *Magyar Újság*, 1870. március 25. 3.

146 Petőfit... *Magyar Újság*, 1870. március 31. 2.

147 Frankenburg Adolf (1811–1884) humanista, író, az MTA levelező tagja, a Kisfaludy Társaság tagja és a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagja.

148 Frankenburg Adolf: Márciusi emlékek. *Fővárosi Lapok*, 1870. március 1. 174–175.

149 Frankenburg Adolf: A magyar külügyminisztérium napjaiból. *Fővárosi Lapok*, 1870. március 12. 212–213.

150 Petőfi összes költeményei... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 11. 209.

151 A „Honvéd-menház könyve” ügyében. *Fővárosi Lapok*, 1870. március 6. 193.
Az album megjelenése elhúzódtott a nyomdászok sztrájkja miatt. L. A „Honvéd-menház könyve”... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 30. 275.

152 A honvédmenház javára... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 10. 206., A honvéd-menház javára... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 11. 209.

153 A képviselőház... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 12. 213.

mények szórakoztató jellegét emelte ki az előző hét szombatján a Pesti Népkörben tartott hangverseny műsorából és a Harmónia Egylet álarcos báljából, ahol a vendégek közt a miniszterelnök is feltűnt.¹⁵⁴

A rövid hírek közé került az aznap esti március 15-i ünnepi lakoma, melyet ugyancsak a Pesti Népkör szervezett.¹⁵⁵ Az ünnepet szinte meghatározták a honvédmenházi segélyakcióhoz való csatlakozásokról szóló, az ország legkülönbözőbb tájairól és társadalmi rétegeiből érkező tudósítások: a nádorról és más előkelőségekről,¹⁵⁶ a körösladányi színfelvonásról,¹⁵⁷ az egri teátrumról.¹⁵⁸ Egy székely honvédegylet Andrassy gesztusát köszönő sorait is leközlözték.¹⁵⁹ A kormányfő – mint az fentebb szerepel – azt javasolta, hogy kiszolgált, idős honvédek ellátását magánadományokból fedezzék.

A történelmi évfordulóhoz kapcsolhatók a kiemelkedő hősök emlékeztetének megőrzéséről szóló közlések, vagyis nemcsak a Petőfi-szobornak volt bizottsága, hanem a Batthyány-szobornak is, s ez március végén tartotta alakuló ülését.¹⁶⁰ S az irodalmi lap – *A Hon*hoz hasonlóan – szintén megosztotta olvasóival az egyik Petőfi-vers cseh nyelvre fordításának hírét.¹⁶¹

A Vasárnapi Újság megtagadta az előző évi önmagát, mert érdektelennek mutatkozott március 15-e kapcsán. *A Hon* és a *Fővárosi Lapok* legalább egy-egy rövid közléssel megemlékeztek az ünnepről, azonban a hetilap elhallgatta. Mentsége azonban, hogy tájékoztatta olvasóit az 1849. évi debreceni országgyűlés munkáját ismertető kétkötetes mű kiadásáról.¹⁶² A honvédszegélyezés módját érintő döntésről a lap is beszámolt, hogy a képviselők közül egy bizottság áll fel, amely majd

154 A népkör és a „Harmónia”... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 15. 223.

155 Március 15-dikét... i. m., 224.

156 A honvéd-menházra... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 15. 223., A honvédszegélyezésre... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 24. 258.

157 Körös-Ladányban... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 19. 240.

158 Egerből... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 23. 254.

159 Az udvarhelyszéki... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 20. 245.

160 A Batthyány-emlékszobor... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 22. 249.

161 Petőfinek... *Fővárosi Lapok*, 1870. március 30. 275.

162 „A parlament Debreczenben 1849”... *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. március 6.) 10. sz. 125.
Pap Dénes: *A parlament Debreczenben: 1849*. Köhler, Lipcse, 1870. – Pap Dénes (1826–1869) ügyvéd.

a gyűjtésért és a szétoztásért felel.¹⁶³ A szerkesztőség is vállalta az adományok beszédését, közzétéve az adakozók nevét.¹⁶⁴ Beszámolt a Máramaros vármegyében lakóknak a helyi születésű honvédeztartásnak, Asztalos Sándornak¹⁶⁵ szánt síremlékállítási tervéről.¹⁶⁶ Hírül adta a szabadságharc számára gyászos múltú evangélikus pap, Hodzsa Mihály¹⁶⁷ elhunytát.¹⁶⁸ Végül az újság kis színes írásai között olvashatták a magyaroknak kedves Erzsébet királyné¹⁶⁹ gyakran forgatott magyar szerzőinek listáját, amelyben Petőfi neve is szerepelt.¹⁷⁰

1871

Az 1871. évben az idős honvédek segélyezésének ügye fel-felbukkant, de már korántsem olyan erővel, mint korábban. A március 15-i ünnepi híradásokat viszont továbbra is óvatosan kezelte a sajtó. A *Pesti Napló* március idusán megjelent száma azt sugallja, hogy teljesen elhanyagolható a forradalom ünnepe, ugyanakkor annál fontosabb a dualista államrend minél szélesebb körű elfogadtatása az uralkodó házaspáron keresztül. Általában minden lap hírányaga a király és az udvar eseményeivel kezdődött. Azonban 15-e után a *Pesti Napló* bővebben foglalkozott a királyi párral, s különösen a magyarsággal rokonszenvező Erzsébet királynéval.¹⁷¹ A felséges párt a főváros előljárói fogadták a Budai Várban, ám mikor a királyné megérkezett a vonattal, a hazatérés örömeinek adott

163 A honvéd-segélyezés... *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. március 20.) 12. sz. 149.

164 Adakozás a honvéd-menházra. *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. április 3.) 14. sz. 177.

165 Asztalos Sándor (1823–1857) honvédeztartás.

166 Asztalos Sándor síremléke. *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. március 20.) 12. sz. 149.

167 Hodzsa Mihály (1811–1870) szlovák nemzetiségű lázító, evangélikus lelkész, író, gyűlölte a magyarságot.

168 Hodza Mihály. *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. április 3.) 14. sz. 177.

169 Erzsébet királyné – Wittelsbach Erzsébet (1837–1898) bajor hercegnő, I. Ferenc József felesége. Az uralkodópár házassága kölcsönös szerelmükön alapult, négy gyermekük született, később a házaspár viszonya megromlott, azonban megmaradt az egymás iránti tiszteletük. Ekkor fordult a királyné érdeklődése a magyar kultúra és a magyar nyelv felé. A magyarság iránti rokonszenve népszerűvé tette Magyarországon, s a bécsi udvarnál az országra nézve kedvező változásokat személyes befolyásának tulajdonították.

170 A királyné... *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. március 20.) 12. sz. 149.

171 A király és királyné..., Királyné őfelsége..., Királyné őfelsége... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1871. március 17. 3.

hangot: „»Igen örülök, hogy ismét itthon vagyok!«”, illetve miután tájékozódott a távollétében történekekről, és megtudván, hogy Eötvös József¹⁷² meghalt, egy hirtelen elhatározással felkereste az özvegyet, hogy kifejezze együttérzését.

A *Hon* valamelyest bátrabb volt a *Pesti Naplónál*, bár ennek a lapnak a szerkesztősége is csak március 15-e után hozakodott elő a szabadságharc emlékeztével. Márciusban az első ilyen írás a tárcarovatban jelent meg, és az 1848–49-es idők egykori hadügyminiszterének, Mészáros Lázárnak¹⁷³ kötetbe rendezett, a kortársakról szóló jellemrajzait ismertette, s értékelte a kialakított képek hitelességét.¹⁷⁴ A közlést követő másnapi lapszámban azonban már két híradás is beszámolt március 15-i ünnepről. Az első tudósítás bevezető mondata egy általános megállapítással indult, miszerint e napon „számos helyen emlékezett meg a honfiak kegyeletről”, így a debreceniek – ahogy az előző évben – kilátogattak a honvédsírokhoz, ahol szónokoltak, koszorúztak, szavaltak és hazafias dalokat énekeltek.¹⁷⁵ A másik értesülés közlőjét pedig egyértelműen megérinthette a megemlékezést átható hangulat, s ezt az esemény összefoglalásában is igyekezett tükrözni:

„Rákos-Palotán szinte megülték az ünnepet s távirati üdvözlöt küldtek Kossuth Lajosnak és a kairói magyar egyletnek. Számos meleg, hon-szerelmet lehelő pohárköszöntés mondatott ez alkalommal, s az aradi vértanuk emlékére mondott szép emelkedettségu beszéd sokakban lángra gyújtá a honszeretetet s könyeket csalt a nők szemébe, kik ez ünnepen jelenlétök által tölték be honleányi kötelességeiket.”¹⁷⁶

172 Bárá Eötvös József (1813–1871) jogász, író, vallás- és közoktatásügyi miniszter, az MTA, valamint a Kisfaludy Társaság elnöke.

173 Mészáros Lázár (1796–1858) honvéd altábornagy, hadügyminiszter.

174 y. y.: *Eszmék és jellemrajzok az 1848/9 forradalom és szabadságharc szereplőiről. A Hon, Reggeli kiadás. 1871. március 18. 1–2.*

Mészáros Lázár: *Eszmék és jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei- és szereplőiről.* Szokoly Viktor (kiad.). Athenaeum, Pest, 1871. – A könyv szerkesztője Szokoly Viktor 1866-tól kezdte sajtó alá rendezni és kiadni a hadügyminiszter kéziratok emlékiratait. Szokoly Viktor (1835–1913) földbirtokos, író, újságíró.

175 Március 15-én... *A Hon, Reggeli kiadás. 1871. március 19. 3.*

176 Rákos-Palotán... *A Hon, Reggeli kiadás. 1871. március 19. 5.*

A *Hon* a továbbiakban nem tért vissza a forradalmi eseményekre, pedig még tíz nap hátra volt márciusból.

A nemzeti emlékezet lelkiismereteként is működő ellenzéki lap, a *Magyar Újság* az előző évi önmagához képest már jóval nyíltabban vállalta március 15-e ünnepét. A szerkesztőség amellett, hogy folytatta a honvéddományok gyűjtését, 15-én vezércikkben szólított fel a 1848-as forradalom ünneplésére:

„Ünnepeljük meg e szent, e nagy napot magyar földnek népe, melynél nagyobb napunk csak egy lehet az 1848-diki alkotmány visszaszerzésének diadalnapja. S hadd tolmácsolja ez érzetünket, ez óhajunkat e mindennél ékeesebben szóló három szó: Éljen Kossuth Lajos! E felkiáltás annyit jelent mint d i c s ő s é g a múltban, f ü g g e t l e n s é g a jövőben, e l v h ü s é g a jelenben. [...] Dicsőség Márczius [1]5-ének”.¹⁷⁷

A lap néhány oldallal beljebb közzétette, hogy e nevezetes évfordulón a kiegyezés utáni első nagy sajtóper áldozatának, a mintegy két éve elhunyt főszerkesztőnek, Böszörményi Lászlónak sírjára is küldtek koszorút. Ezen kívül rávilágított arra, hogy évek óta gyarapodik a Petőfi-szobor pénzalapja, amely már elegendő lenne egy méltó emlékmű felállítására.¹⁷⁸ A másnapi számban pedig felelevenítette az idős honvédek ügyét: követendő példaként átvett egy érzelmes történetről szóló értesülést, amely szerint az országgyűlés előtt kolduló rongyos öregemberben az adakozó képviselő felismerte egykori bajtársát. Egymás nyakába borultak, végül a gróf ellátást ígért számára a birtokán.¹⁷⁹ Az újság továbbá leköszölte az „Egy öreg honvéd” aláírású olvasó panaszos levelét, mert a helyzetükön segítő, múlt évi rendelet végrehajtása még mindig nem történt meg.¹⁸⁰ A *Hon* később beszámolt a 48-as Párt március 15-i ünnepségéről, amely

177 Adakozás., [Rákosi Jenő] R. J.: Márczius 15-ke. *Magyar Újság*, 1871. március 15. 1. – Rákosi Jenő (1842–1929) író, újságíró, lapszerkesztő, színházigazgató, főrendiházi tag, a Petőfi Társaság tiszteletbeli, a Kisfaludy Társaság, valamint az MTA levelező tagja.

178 Feledhetetlen..., Szobrot a „Talpra magyar!” költőjének! *Magyar Újság*, 1871. március 15. 3.

179 Egy érzékeny jelenet. *Magyar Újság*, 1871. március 16. 3.

180 Egy öreg honvéd: Tarka levelek. Pest, márcz. 12. uo.

különösen jó kedélyűre sikerült, hiszen a házigazda születésnapja egybeesett az évfordulóval, és azt is megtartották.¹⁸¹

A Petőfi-szobor körüli fejlemények ismételten helyet kaptak a lap hasábjain.¹⁸² Majd – *A Honban* is szereplő – debreceni ünnepség hírére is közölték kisebb módosítással: itt a „számos hely” felvezető általánosítást elhagyták, ám az utolsó mondatban megkérdezték, hogy „Vajjon magyar földön hány helyen nem emlékeztek meg e napról?”¹⁸³ A továbbiakban arról tudósítottak, hogy egy a szabadságharc idejéből származó értékes relikviát, a földművelés, ipar- és kereskedelmi minisztérium pecsétjét felajánlották a Magyar Nemzeti Múzeumnak.¹⁸⁴ Végül a címlapon a hónap végén, az alapító-főszerkesztő halálának két-éves évfordulóján, Böszörményi László tragikus sorsát a vértanúk áldozatával azonosította a megemlékezés.¹⁸⁵

A *Fővárosi Lapok* a korábbi évekhez képest jóval kevésbé foglalkozott március 15-e emlékével. Március első napján lelkendezve osztotta meg azt a hírt, hogy egy előkelő amerikai újságban megjelent Petőfi „Bordal” című költeménye kitűnő fordításban, azaz már ott akadt a nagy költőnek megfelelő fordítója.¹⁸⁶ Az 1849. évi szolnoki csata évfordulójára a tárcarovatban adott közre egy a hősi időket idéző történeti írást.¹⁸⁷ A nevezetes eseményről a lapban egyetlen egy ünnepi híradás található, amely inkább tekinthető az emlékezés elégtelensége miatti felháborodásának: március 15-én semmiféle „ünnepélyesség” nem történt, ezért a tudósításban felmerült a Petőfi-szobor elkészíttetésének sürgetése, hogy legalább egy „nyomorúságos szobra” legyen a „Talpra magyar!” szerzőjének.¹⁸⁸

Az előbbieket tükrében érthető, ha a *Vasárnapi Újság* is az egyetlen ünnepi tudósításában a Petőfi-szobor ügyére hívta fel a figyelmet.¹⁸⁹ Miután a királyi

181 y. s.: Márczius 15-ét... *Magyar Újság*, 1871. március 17. 3.

182 A Petőfi-szobor... *Magyar Újság*, 1871. március 18. 3.

183 Márczius 15-ét... *Magyar Újság*, 1871. március 19. 3.

184 Becses történeti emlék... *Magyar Újság*, 1871. március 21. 3.

185 Márczius 24. Két éve... *Magyar Újság*, 1871. március 24. 1.

186 Petőfi költeményei... *Fővárosi Lapok*, 1871. március 1. 227.

187 Hőke Lajos: A szolnoki csata (1849. március 5-én). *Fővárosi Lapok*, 1871. március 5. 242–243.

188 Márc. 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1871. március 16. 283.

189 Márcz. 15-ke évfordulója... *Vasárnapi Újság*, 18. (1871. március 19.) 12. sz. 149.

pár március 15-én érkezett a fővárosba, s Erzsébet királyné közkedveltségnek örvendett Magyarországon, ezért a hetilap a *Pesti Napló*hoz hasonlóan idézte a királynétól a hazatérés feletti örömről szóló gondolatát.¹⁹⁰ Ezen kívül közölte Andrassy Gyulának írt levelét, amelyben a királyné az elhunyt báró Eötvös József kultuszminiszternek – az irodalom, a tudomány terén végzett munkája, és hazafisága elismerésül – a szobrára ezer forintot adományozott.¹⁹¹

1872

Bár 1872-ben nyáron tartották a választásokat, a márciust már nem az uralkodói jelenlét foglalta le, hanem a számos szigorítást tartalmazó, benyújtott választási törvénymódosítás borzolta a kedélyeket. A korlátozói szándék igazolásának vagy elutasításának érvelésében első helyre kerültek az 1848-as törvények, illetve március 15-e szellemiségének kötelezettsége. A kormánypárti *Pesti Napló*, mivel nehezen tudta védeni a tervezett intézkedést, ezért a kifogásokat igyekezett kiforgatni, és azokat a parlamentarizmus elleni támadásként feltüntetni. Történetesen, ha az ellenzék a betervezett javaslat mögé csupán a kormányt megjelölve a „kisebbséget” vagy a „fiktív többséget” állította, akkor e tétel azt jelentette, hogy az egész 1848-as múltú választási rendszert vonták kétségbe, és nincsenek tudatában a demokrácia szabályainak. A vita március közepén tetőzött, ezért a *Pesti Napló* a március 15-i, reggeli lapszámában az országgyűlési hozzászólásokat értékelő vezércikk után a nevezetes nap emlékére hivatkozva oktatta ki az ellenzéket.

„(M a r t i u s 1 5 - d i k é n.) Rágondolunk a napra, mely nemzeti életünk fejlődésében fordulópontot jelent. A mit akkor az öröm és hazafiu lelkesedés kitöréseivel proclamált a nemzet, azt ma valósítva bírjuk. A két ellentét azonban, mely akkor foglalkoztatá a nemzetet, ma is teljes élességében fenáll. [...] Ma azt mondják nekünk, hogy a képviselőház

190 A király, királyné... uo.

191 A királyné... *Vasárnapi Újság*, 18. (1871. március 26.) 13. sz. 161.

nem képviseli a nemzetét, hogy a többség „egy fictio”, s az nem hü kifejezése a nemzet közhangulatának.”¹⁹²

Napközben a viharos támadás alatt a kormányzó erőt adó Deák-párt képviselői felkeresték az alapító vezetőjüket, a „haza bölcsét”, Deák Ferencet, aki összetartásra biztatta a hozzáfutókat.¹⁹³ A szerkesztőség is közzétette a kialakult helyzet feletti aggodalmát:

„Az óta huszonnégyszáz év futott el felettünk; a szenvedések hosszú sorát végre a béke váltotta fel; a magyar nemzet ismét ura önmagának, vér nélkül visszanyertük az alkotmányt, s ma, midőn huszonnegyedikszáz üljük a nagy martius emlékét, már nem a reactiótól, hanem az anarchiától, hazafiattól pártok elvakult szenvedélyeitől kell megvédelmeznünk azt!”¹⁹⁴

A lap az időszzerű politikai események közlése mellett nem foglalkozott tovább külön a forradalmi nap emlékével.

A *Hon* ellenzéki újságként felvette a kesztyűt. A történeti évforduló reggelén a főszerkesztő Jókai Mór parlamenti történéseket elemző vezércikke után egy múltidéző szerkesztőségi írás kiállt az 1848-as megmozdulás meghirdetett értékei mellett, amelyeket a hatalom jelentősen csorbítani akart.¹⁹⁵ Az esti kiadásban a lap hasábjain a forradalom és szabadságharc eszméje egy külföldi vonatkozású tudósításban a néhány nappal korábban elhunyt olasz lázadó politikus, Giuseppe Mazzini életútjának méltatásában tért vissza.¹⁹⁶ A továbbiakban a *Hon* figyelmét inkább a *Pesti Napló*-val, illetve a kormá-

192 Pest, martius 14. Martius 15-dikén. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1872. március 15. 1.

193 Az országos Deákpárt küldöttsége Deáknál járt. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1872. március 15. 1.

194 Pest., martius 15. uo.

195 Jókai Mór: Pest, martius 14. Pest, mart. 14., Hegedüs Sándor: Martius tizenötödikén. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1872. március 15. 1. – Hegedüs Sándor (1847–1906) közgazdász, újságíró, politikus, országgyűlési képviselő, kereskedelemügyi miniszter.

196 György Aladár: Emlékezés Mazzinira. A *Hon*, Esti kiadás. 1872. március 15. 1. – György Aladár (1844–1906) író, újságíró, kultúrpolitikus, művelődéstörténész, a Petőfi Társaság tagja. – Mazzini, Giuseppe (1805–1872) filozófus, politikus, forradalmár, szabadságharcos.

nyoldallal való visszavágás kötötte le.¹⁹⁷ Csaknem egy héttel március 15-e után a lapban egy svájci levelező tudósítása szólt arról az ünnepről, melyet a zürichi magyarok a lengyelek részvételével együtt rendeztek.¹⁹⁸ A terjedelmes beszámoló tartalmazta a beszédek fő gondolatait, a fénypontot jelentő sürgönyzést Kossuthnak, az énekléseket, illetve a lengyelek hasonló (külön) rendezvényét. A *Hon* később bővebben beszámolt Mazzini temetéséről,¹⁹⁹ azonban a hazai ünnepi megemlékezéseket elintézte egy rövid utólagos híradással, három vidéki helyszínen (Debrecen, Máramarossziget, Szalkszentmárton) megemlékezésével.²⁰⁰

A *Magyar Újság* következetesebben képviselte a korábbi álláspontját, s ki-tartott az idős honvédekért indított mozgalom mellett, és a menházra való gyűjtésről időről időre jelentést adott.²⁰¹ Előzetes hírt közölt a készülődő debreceni március 15-i ünnepségről, valamint bejelentette az egyik laptárs szerkesztője sajtófogságának végét.²⁰² Az ünnepnapon az első oldalon bajtársi nyíltsággal köszöntötte március 15-két: „Üdvözlét neked, áldott emlékü nap!”²⁰³ Az üdvözlés emelkedettségét a jelen kiábrándító valósága követte, mert az előző napon terjesztettek az országgyűlés elé egy olyan választási törvényt, amely csorbította a választói jogokat. Két nap múltán a lap részletes beszámolót közölt a Pesti Népkör ünnepi estjéről, ahol a vendégek közt ott voltak az ellenzéki politikusok is. A pohárköszöntők után táviratban üdvözltek a turini száműzöttet, Kossuth Lajost, valamint külön hírben közölték Táncsics Mihály üzenetértékű tettét, aki az építendő új házának alapkövébe egy négyoldalas március 15-i röpiratot he-

197 Vegyes apróságok. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. március 17. 1.

198 Bod K[ároly]: Mart. 15-ike külföldön. *A Hon*, Esti kiadás. 1872. március 21. 1. – Bod Károly (1848–1926) közíró, református kollégiumi tanár.

199 Mazzini temetése... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. március 23. 3.

200 Martius 15-két... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. március 24. 3.

201 Honvédmenház. *Magyar Újság*, 1872. március 5. 3., Honvédmenház. *Magyar Újság*, 1872. március 10. 3., Az 1848–49-iki rokkant honvédek... *Magyar Újság*, 1872. március 14. 3., Az 1848–49-iki rokkant honvédek... *Magyar Újság*, 1872. március 15. 3., Az 1848/49-iki rokkant honvédek... *Magyar Újság*, 1872. március 21. 2., Honvédmenház. *Magyar Újság*, 1872. március 28. 3.

202 Bényey..., Március 15-ét... *Magyar Újság*, 1872. március 14. 3.

203 Március 15. *Magyar Újság*, 1872. március 15. 1.

lyezett el.²⁰⁴ Magatartását számos pesti polgár nagyra értékelte, s támogatásukról biztosították a politikust.²⁰⁵

A lapban később bőven kaptak kiemelt helyet a vidéki megemlékezések részletes tudósításai: Léván a város lakói szervezték meg az eseményt, Hajdúböszörményben és Szatmárnémetiben az 1848-as körök rendezték az alkalmi összejövetelt.²⁰⁶ Az ünneplők általában felkeresték a honvédsírokat, az emlékműveket; koszorúztak, beszédet mondtak, elszavalták a Talpra magyar!-t, elénekelték a Szózatot, végül táviratilag üdvözölték Kossuthot. A szerkesztőség felkarolta azt a gyűjtést is, amely Damjanich János és Lahner György honvéd tábornokoknak kívánt síremléket felállítani,²⁰⁷ illetve egy budai honvédemlékszobor ügyét is pártolta.²⁰⁸ Március végén a lap átvette a svájci magyar egylet ünnepségéről szóló írást, melyet a fővárosiaknak szánt követendő példa gyanánt:

„M á r c z i u s t i z e n ö t ö d i k é t külföldi magyarjaink is megünnepelték s bizonyára lelkesebben mint Magyarország fővárosa, mely e részben a vidék előkelőbb városai mögött maradt”²⁰⁹

A *Fővárosi Lapok* – egyre szűkülő mértékben – csak annyi teret engedhetett az 1848 tavaszáról való megemlékezésnek, amekkora érdeklődést feltételezett. 1872-ben már csak az évforduló után tudott közölni egy néhány soros tényyszerű összefoglalást az ünneplésről, s ez is csupán a politikai sajtó emlékező írásaira terjedt ki.²¹⁰ Néhány nappal később ugyancsak mindössze egy hírrel tájékoztatott a Pesti Népkör 15-i estjéről.²¹¹ Ezen kívül a parlamenti történetekből kiemelte azt a közjátékot, amelyben egy képviselő hiányolta az 1848–1849-es

204 Március 15-kének estjét..., Táncsics Mihály képviselő... *Magyar Újság*, 1872. március 17. 3.

205 Táncsics Mihálynak... *Magyar Újság*, 1872. március 19. 2.

206 Március 15-ike vidéken. *Magyar Újság*, 1872. március 19. 1.

207 Damjanics és Lahner... *Magyar Újság*, 1872. március 20. 1. – Damjanich János (1804–1849), Lahner György (1795–1849) mindketten honvéd vezérőrnagyok és aradi vértanúk.

208 A Budán... *Magyar Újság*, 1872. március 20. 3.

209 Március tizenötödikét... *Magyar Újság*, 1872. március 22. 3.

210 Tegnap... *Fővárosi Lapok*, 1872. március 16. 268.

211 A pesti népkörben... *Fővárosi Lapok*, 1872. március 19. 278.

országgyűlési naplót, de egy politikustársa megnyugtatólag közölte vele, hogy e dokumentum az állami megőrzésre szánt saját családi könyvtárában megtalálható.²¹² A lapban egy hosszabb írás a forradalom költőjének, Petőfinek a Szatmár vármegyei Koltón töltött időszakával ismertette meg az olvasót.²¹³

A *Vasárnapi Újság*ban szintén már csak utalásszerűen volt fellelhető a forradalmi idők emléke. A nevezetes nap utáni lapszám hirdetési oldalain a Heckenast Könyvkiadó vélte úgy, hogy két könyvének adhat időszerűséget a jeles évforduló.²¹⁴ Később Táncsics Mihály március 15-i röpiratának alapkövé alá tételének hírére találta érdemesnek arra, hogy megossa a nyilvánossággal.²¹⁵ Végül a hónap végén tudósított arról a sikeres szegedi levéltárosi mentő munkáról, amelynek köszönhetően a város 1848–1849-es jegyzőkönyvei ismét hozzáférhetővé váltak.²¹⁶

1873

1873-ban március 15-e a 25. évfordulójához ért, s ez felrázta a halványuló emlékezetet: szembenézésre, mérlegkészítésre, a hajdani események értelmezésére ösztönözte a kortársakat. A *Pesti Napló* a témában ezúttal sem ontotta írásait, de az ünnep előtt megjelent szerkesztőségi vezércikk általános politikai eszmefuttatásában felvetette: bár valamennyi politikai szereplő 1848-ból eredeztetni magát és kétségtelenül érettek, hazafias gondolkodásúak, azonban az állambe-

212 Képviselőház. *Fővárosi Lapok*, 1872. március 19. 277.

213 Kerekes Sámuel: Petőfi Koltón. *Fővárosi Lapok*, 1872. március 22. 288–289. – Kerekes Sámuel (1847–1895) középiskolai tanár, író, újságíró.

214 *Vasárnapi Újság*, 19. (1872. március 17.) 11. sz. 138.

Hamary Dániel: *Komáromi napok 1849-ben Klapka György honvédtábornok alatt*. Heckenast, Pest, 1869.; Makray Aladár (szerk.): *Kossuth levelei Bem altábornagyhoz 1849. márcz. – jún.-ig*. Heckenast, Pest, 1870. – Hamary Dániel (1825–1892) orvos, honvéd törzsorvos, 1848–1849-es honvéd tüzérhadnagy, író, a „márciusi ifjak” egyike. – Klapka György (1820–1892) honvédtábornok, helyettes hadügyminiszter. – Makray Aladár (1847–1912) országgyűlési képviselő.

215 Táncsics Mihály képviselő... *Vasárnapi Újság*, 19. (1872. március 24.) 12. sz. 150.

216 Szeged város 1848/9 jegyzőkönyveiben... *Vasárnapi Újság*, 19. (1872. március 31.) 13. sz. 162.

rendezkedés nem eléggé támogatja a parlamentarizmus intézményét.²¹⁷ Később – csak egyszer – tárgyilagosan beszámolt a fővárosi műegyetemi fiatalság csaknem félszáz fős „emlékünnepeyről”: kivonultak a Kerepesi úti honvédsírokhoz, beszédet mondtak, koszorúztak, elénekelték a Himnuszt és a Szózatot. Az utóbbi felhangzott Batthyány Lajos és Forinyák Géza sírjánál is; s hozzátette, hogy a szélsőbalosok, vagyis a 48-as pártiak ünnepi vacsorát adtak.²¹⁸

A *Hon* jóval többször adott alkalmat a jelent megnevesítő múltidézésnek. Március 15-e reggelén az első oldalon értékelték „az áldott emlékezetű nap” óta történeteket, majd elemezte a 12 pont érvényesülését, illetve beteljesítendő célkitűzéseit. Megállapította, hogy az ipar és kereskedelem fejlődött, haladás mutatkozott a műveltségben, megvalósult a sajtószabadság és a jogegyenlőség, de rávilágított a pénz, a gyors haszon erkölcsromboló jeleire, s főleg ezért ajánlotta e nap példáját:

„Erre figyelmeztessen Martius 15! [...] az önzetlenséget és lelkesedést az utczáról vigyük a törvényhozásba, a sajtóba, a közélet minden tényezőjébe át és a társadalmi és közéletben őrkdjünk a felett, hogy az önzetlenség és igazság szava döntsön a nemzeti szabadság és felvirágzás kérdéseiben; e szellemben reformáljuk magunkat és környezetünket. Mert minél több független, felvilágosult jellem, minél több önzetlen közszellem van valamely nemzetben: annál erősebb az, annál gyorsabban halad és tovább él!”²¹⁹

A lapban György Aladár jegyzett egy vázlatos áttekintést a közművelődés negyedszázados fejlődéséről.²²⁰ A közelmúlt látószögét Törs Kálmán²²¹ tovább tágitotta félévszázadra, s egy hosszabb lélegzetű, kétrészes írásban visszatért a változást elindító reformkorig.²²² A tárcarovatban a főszerkesztő, Jókai szemé-

217 Budapest, mart. 12. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. március 13. 1.

218 Martius 15-dikének... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. március 17. 3.

219 Hegedüs Sándor: 1848. Martius 15. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 15. 1.

220 György Aladár: Közművelődésünk emelkedése egy negyedszázad óta. uo.

221 Törs Kálmán (1843–1892) hírlapíró, országgyűlési képviselő.

222 Törs Kálmán: Ötven év. Első fele. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 15. 1–2., Törs Kálmán: Ötven év. Második fele. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 18. 1–2.

lyes hangú visszaemlékezéssel elevenítette fel a diadalmas napot, és az azt követő lendületes, szomorú végű eseménysort.²²³ A második oldalon az „Újdonságok” rovat elején szereplő híradás szerint ország- és fővárosszerte kegyelettel adóznak a 25 éves évfordulónak. Mivel a hazafiasság kifejeződése főleg az ifjúság sajátja, különösen igaz ez a budapesti fiatalságra, hiszen a tudományegyetem és a műegyetem hallgatói felkeresik a hősök sírjait, továbbá honvédegyletek is leróják kegyeletüket az egykori bajtársak előtt.²²⁴ A harmadik oldalon a közgazdasági rovat elejének történeti mérlege alapján az 1848-i március 15-e a nemzeti öntudatra, az önállóságra ébredés soha nem látott lehetőségeit nyitotta meg a gazdasági (és politikai) fejlődés számára, amely néhány hónap páratlan teljesítményt eredményezett, összehasonlítva az 1860–1870-es évek kisszerű céljaival, adóságával és hamisságaival.²²⁵ A jeles ünnepen megjelenő esti lapszám – miként a *Pesti Napló* is – beszámolt a fővárosi ifjúság nagyszűrű megmozdulásának eseményeiről, a jogászok és a műegyetemisták kezdeményezőkézségéről; és megjegyezte, hogy a többi fakultás hallgatói azonban távol maradtak.²²⁶

Március idusán a lap rövid ausztriai kitekintést közölt; s a császárváros, Bécs mindennapi életéről, forgatagáról adott mozaikszerű körképet:

„Megünnepeltük, megültük mi is a martiusi napok emlékét az újságokban. Vezércikkeltünk, tárczáztunk, verseltünk róla annyit a mennyit. A tisztelt publikum pedig azon kezdte, hogy nem olvasott semmit. Azt mondta, ez már nagyon kijött a módiból, nem időszerű. Jó lehetett az akkorában 25 év előtt, mikor az okos embereknek se volt még más dolguk, mint rebellirozni, mai nap pedig nem helyes az ilyenekkel tréfálni, mikor minden becsületes hazafi haussra speculál. [...] Ilyen város Bécs

223 Jókai Mór: 1849. Martius 15. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 15. 1.

224 Március 15-kének negyedszázados évfordulóját... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 15. 2.

225 [Mudrony Pál] M.: Martius tizenötödike. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 15. 3. – Mudrony Pál (1843–1891) újságíró, közgazdasági szakíró, gyorsíró, miniszterelnökségi tisztviselő.

226 Március tizenötödikének huszonöt éves ... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. március 15. 1–2.

városa. Már most ki csodálkoznék rajta, hogy ez a város nem ér reá megünnepelni. Martius havát!”²²⁷

Bécsben ezerfelé oszlott a figyelem: egyrészt minden zajosabb, látványosabb, kápráztatóbb volt; másrészt az üzemszerű csalások, a „svindlik” sokkal csendesebben és olajozottabban zajlottak a hazai csetepatékhoz képest.

Néhány nappal később egy jelentősebb vidéki ünnepség is a címlapra került, tekintve, hogy maga a főszerkesztő a díszvendégek egyike volt. A kolozsvári ünnepi tudósítás bevezetésében a francia forradalomhoz hasonlította a magyart. A város polgárai úgy döntöttek, hogy méltóképp megadják a módját a jeles napnak. Délután összegyűltek a temetőben, az idézett szónok áldva a bátor elődök tetteit, lelkesítő példának állította őket és eszméiket, elénekelték a Szózatot és a Kossuth-indulót. Az ünneplők visszatérve a városba táviratot küldtek Kossuthnak, este pedig bankettel zárták a napot – a résztvevőket az egy ügyért való összefogás felemelő érzése hatotta át.²²⁸ Egy héttel később a londoni március 15-i ünnepségről közöltek részletes beszámolót: az ottani magyar egyesület angol és német előkelőségeket hívott meg, akik a patriotizmus és a sovinizmus fontosságáról értekeztek, felidéztek a dicső napok eseményeit, vezéralakjait, a hősök hányatott sorsát, amelyet még a külföldi vendégek is megkönnyeztek. Hegedűn szólaltatták meg a nemzeti dallamokat („Sirva vigad a magyar még a Temze partjain is”), s végül felhangzott a Szózat. A rendezvényről hírt adott a *Times*, a *Daily News* és a *Standard*.²²⁹ A lap még tájékoztatta az olvasókat, hogy a sokáig hiányolt Petőfi-szobor elkészült, már meg lehet tekinteni a szobrász műtermében. A hírközlő egyébként nem volt maradéktalanul elégedett az alkotással.²³⁰

227 [Neményi Ambrus?] V[!N]–yi A.: Bécsi pletyka. (Martius 16-kán). A *Hon*, Esti kiadás. 1873. március 17. 1. – Neményi Ambrus (1852–1904) politikus, újságíró. – A bécsi levél folytatódott a bank- és pénzügyek nagyjátékosainak félhivatalos egyeztetéseiből elcsípett információk alapján. Tárgyalások voltak a magyar nemzeti bankról. [Neményi Ambrus?] N–yi A.: Ez nem bécsi – pletyka. (Martius 21.). A *Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 23. 2.

228 [Székely János] Sz. J.: Martius 15-ki ünnepély Kolozsvárt [sic!, Kolozsvárott]. A *Hon*, Esti kiadás. 1873. március 19. 1–2. – Székely János (?–?), nagyváradi újságíró?

229 Márczius 15-ike Londonban. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1873. március 22. 2.

230 A Petőfiszobrot [sic!]... A *Hon*, Reggeli kiadás. 1873. április 1. 2.

A *Magyar Újság* a korábbi önmagához híven, rendszeresen helyet adott a honvédmenházi segélymozgalom alakulásáról szóló jelentéseknek.²³¹ A jubileum alkalmával bőségesen kihasználta az ünnepet az 1848-as politikai szellemiség közvetítésére. Már azelőtt felhívta a figyelmet a 48-as párti képviselők évfordulós készülődésére: a szatmárnémeti szervezet különösen bízott abban, hogy többen fogják követni példájukat, hiszen az előző évi ünnepségük „fényesen” sikerült. Ezenkívül egy dalárda is műsoros estet rendez az egyik közismert vendéglőben.²³² A lap ugyancsak fontosnak ítélte megosztani azt a *Fővárosi Lapokból* szerzett értesülést, amely szerint a tervezett Petőfi-kötet illusztrált kiadásának megjelenése ugyan karácsonyra tolódik, de mindenesetre igényesen díszített kiadványhoz jutnak majd az olvasók.²³³ A jubileumi lapszám gyűjtőhangú vezércikke a 25 évnyi feledés homályába merült lelkesen harsogó ifjak, nemes eszmék, lázas mámor után kutatott a régi helyszínek kései utcaképében. Az egykor volt nagyszerűség és bátorság helyett olcsó alkukat, gyávaságot, a népet elaltató félrevezetést látott, noha a 12 pont megvalósítása még sok feladatot ró az utókorra. A nemzeti önállóság és államiság megteremtésének letéteményesét egyedül a 48-as Pártban jelölte meg.²³⁴ Ezután a lap az ifúságot szólította meg, mert örvendezve ismerte fel a mozgolódó egyetemistákban, a jövődjő jogászokban, mérnökökben, orvosokban a lelkesedést, annak ellenére, hogy az addigi fiatalság zöme a biztos előmenetel, karrier, pénz érdekében erről már letett.²³⁵ A műegyetemisták tervezett ünnepi forgatókönyvét is közzétette, dicsérve kezdeményezésüket, s remélve, hogy minél többen fognak hozzájuk csatlakozni.²³⁶

231 Az 1848–49-iki rokkant... *Magyar Újság*, 1873. március 15. 3., Egy fölmerült félreértése... *Magyar Újság*, 1873. március 16. 3., A március 15-ki ünnep... *Magyar Újság*, 1873. március 20. 2., Az 1848–49. rokkant... *Magyar Újság*, 1873. március 22. 3. – Az idős honvédek ügye egyre keserűbb fordulatot vett. Az évek óta tartó, meghatónak tűnő adakozások teljesüléséről kiábrándítóbb volt a valóság, mert mint kiderült, a felajánlott összegeket az adományozók nem mindig fizették be, fel kellett szólítani őket, sőt be kellett hajtani tőlük. – L. Az országos honvédségélyző... *Magyar Újság*, 1873. március 30. 3.

232 A 48-as párthoz..., Beküldetett..., Március 15-két... *Magyar Újság*, 1873. március 13. 3.

233 Petőfi illusztrált kiadása... *Magyar Újság*, 1873. március 14. 2.

234 [Áldor Imre] Cassius: Március 15-én! *Magyar Újság*, 1873. március 15. 1–2. – Áldor Imre (1838–1928) író, publicista, lapszerkesztő, műfordító.

235 Ifjainkhoz. *Magyar Újság*, 1873. március 15. 2.

236 A műegyetem... *Magyar Újság*, 1873. március 15. 3.

Az ünnep másnapján a *Magyar Újság* lapszemlét tartott, bemutatta melyik újság milyen írással emlékezett: A *Honnal* egyetértett és hosszabban idézte, a *Pesti Naplót* ferdítéssel vádolta, hiszen nincsen nemzeti bank, a magyar hadsereg pedig nem az alkotmányra esküszik fel, a *Szabad Sajtó* egyetlen versközlésében értékelte a jó szándékot. Kétségbe vonta viszont a *Neues Pester Journal* előrejelzését, mivel összegzése szerint az elkövetkezendő 25 esztendő célkitűzéseit adhatják a 12 pontnak nem teljesült részei, a nemzeti bank és a hadsereg esküjének kérdése.²³⁷ A *Magyar Újság* részletesen beszámolt a 48-as Párt valamennyi országgyűlési képviselőjének a Hungária Szállóban tartott ünnepi díszebédjéről. A vendégek egyetértettek abban, hogy a nap összeforrt a nemzet történetével és életével, a pohárköszöntők egyaránt szóltak a hajdani hősöknek és a megjelenteknek, végül megfogalmazták a Kossuthnak szánt távirat szövegét.²³⁸ A lap a szemtanú hitelességével jelenítette meg a műegyetemisták ünnepségét, akik legalább 400-an nemzeti színű csokorral keresték fel a temetőt, s ott szónoklatukkal hazaszeretetre buzdítottak, koszorúztak, majd Batthyányi Lajos sírjánál elénekelték a Himnuszt, illetve Forinyák Géza sírhantjánál a Szózatot.²³⁹ A *Magyar Újság* az ellenzéki laptársak március 15-i közleményeire is hivatkozott, amelyekben először tűnt fel az ünneplő munkásság.²⁴⁰ Egy „Március 15.” című költeményt, „Reménysugár a 25. évforduló alkalmából” alcímmel is közölt, amely „szebb jövőt vágyott” a magyar nemzetnek.²⁴¹

Az újság néhány nappal később tudósított a kecskeméti 48-as kör által az országgyűlési 48-as Pártnak címzett ünnepi üdvözlő táviratáról, a Zürichben tanuló magyar fiatalság ünnepi megemlékezéséről, a ceglédiek március 15-i ünnepségéről, akik ezt erkölcsi kötelességüknek tartották.²⁴² A debreceniek az előző évekhez hasonlóan kegyelettel adóztak 1848 hőseinek.²⁴³ A további hírek közt szerepelt, hogy az ünnepnap végén rendezett estélyek bevételét felajánlot-

237 A lapok márczius 15-ről. *Magyar Újság*, 1873. március 16. 2.

238 A márczius 15-ki... *Magyar Újság*, 1873. március 16. 3.

239 Márczius 15-ét... uo.

240 Ellenzéki laptársaink... uo.

241 Mikes Tóth Kálmán, Márczius 15. uo.

242 A kecskeméti..., Márczius 15-két..., Ceglédtről... *Magyar Újság*, 1873. március 18. 3.

243 Debreczenből... *Magyar Újság*, 1873. március 19. 3.

ták a honvédmeház javára. S megemlékeztek arról, hogy másfél hónapig tartó szenvedés után egy volt 1848–1849-es honvédtiszt elhunyt.²⁴⁴ A lap felhívta a figyelmet egy készülő, új hadtudományi műre, amelyre a szerzőknél lehet előfizetni.²⁴⁵ Tudósított arról, hogy az előkerült 1848–1849-es hadügyminiszteri pecsétet a sárospataki főiskolának ajándékozzák, mert a Magyar Nemzeti Múzeum válasza sem méltatta a megkeresést.²⁴⁶ Végül a hónap végén – *A Honhoz* hasonlóan – ajánlotta a Petőfi-szobor megtekintését.²⁴⁷

A *Fővárosi Lapok* a jubileum évében nem volt olyan közlékeny a forradalom és szabadságharc ügyében, mint az az 1860-as évek végének ténykedése alapján feltételezhető lett volna. Március elején hírtértékű lett az a felajánlás, amelyet egy torockói menyegző hét vendége tett: a Petőfi-szoborra fejenként egy-egy forintot küldtek be a szerkesztőségbe.²⁴⁸ Az ünnep felé közeledve újra közzétette a teljes, illusztrált Petőfi-kiadás késlekedéséről szóló értesülését.²⁴⁹ (Az esetet a *Magyar Újság* azonnal át is vette – lásd fent.) Március 14-én a *Fővárosi Lapok* a rövid hírek között említette meg a 48-as párti képviselők másnapi, 15-i ünnepi ebédjét; a külföldi tudósításoknál pedig a 15-ére kitűzött New York-i magyar bállal kapcsolatos részleteket: minden jegy elkelt, melyre az olaszokat is meghívták.²⁵⁰ A jubileum napján megjelenő lapszám az első oldalán tette közzé Medgyes Lajos²⁵¹ költőt a személyes érintettségét is érzékeltető „Visszhang” című március 15-i költeményét a diadalmas időről, megtöretésükről, utóéletük erejéről.²⁵² Az újság a belső oldalain áttekintő jellegű összegzést nyújtott olvasóinak az ünnepről és az ünneplésről, a fővárosról és a vidékről egyaránt.

244 A március 15-i ünnep..., Múlt vasárnap... *Magyar Újság*, 1873. március 20. 2.

245 Hadtudományokra... *Magyar Újság*, 1873. március 22. 3.

A mű vélhetően kéziratban maradt. Szerzők: Korponay János (1819–1881) katonatiszt és Tersztyánszky Ágoston (1821–1890) vezérőrnagy, mindketten hadtudományi írók.

246 Az 1848-iki magyar hadügyminiszter... *Magyar Újság*, 1873. március 29. 2.

247 Dunaiszky... *Magyar Újság*, 1873. március 30. 3. – Dunaiszky László (1822–1904) szobrász.

248 Petőfi-szoborra... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 5. 229.

249 Petőfi illusztrált kiadása... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 13. 259.

250 Március 15-dike..., New Yorkban... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 14. 264.

251 Medgyes Lajos (1817–1894) református lelkész, író, költő.

252 Medgyes Lajos: Viszhang. *Fővárosi Lapok*, 1873. március 15. 269.

„**Március 15-dikének** századnegyedes évfordulóját tegnap többféleképp és sokfelé ünnepelték: vezércikkkel, tárcával, temetőlátogatással sat. Jókai Mór is, mint e híres nap egyik részese, a „Hon“-ban visszaemlékezett a huszonöt év előtti eseményekre; midőn a felszabadított sajtón először nyomtattak cenzúra nélkül, nyomtatták pedig az emlékeztető „12 pont“-ot s Petőfi „Talpra magyar“-ját, s midőn Táncsics Mihályt kiszabadíták budai fogságából, sat. A műegyetemi ifjúság pedig, egyesülve más ifjakkal, régi honvédekkel, sat. délelőtt meglátogatta a kerepesuti [sic!] temető közös sirját, melyre koszorút tettek. A budai honvéd-sir sem maradt elfeledve. A kerepesuti [sic!] temetőben egy műegyetemi hallgató (Sólyom Fekete) beszédet is tartott, s a dalegyet a himnuszt és [„]Szózat“-ot éneklé a közös sirnál, gr. Batthyány Lajos és Forinyák Gyula nyughelyeinél.”²⁵³

„**Kolozsváron** is megünnepelték tegnap, mint számos más helyen, március 15-dikének századnegyedes évfordulóját. Menetet tartottak s a gyűlpont Bölöni Farkas Sándor sirjánál volt, hol a városi dalárda a himnuszt éneklé, alkalmi beszéd volt, aztán a „Szózat“ eléneklése s végül a Rákóczi-induló következett. Ez utóbbit a Salamon zenekara játszá. Este a városi redoute-ban nyilvános banketet rendeztek, meghíva rá minden hazafit, pártkülönbség nélkül.”²⁵⁴

Az utóbbi beszámoló kiegészült Jakab Elek²⁵⁵ felvetésével, aki javasolta a székely nemzet történetének megírását, s e kezdeményezés széles körű támogatásra talált. A hírek között egy Petőfi-mellszobor elkészültét említették, alkotását a fafaragó asztalos a világkiállításra szánta.²⁵⁶ A *Fővárosi Lapok* március végén még röviden szólt a svájci Zürichi Magyar Egylet ünnepségéről,²⁵⁷

253 Március 15-dikének... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 15. 272. – Helyesen: Forinyák Géza.

254 Kolozsváron... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 15. 273.

255 Jakab Elek (1820–1897) történész, művelődéstörténész, levéltáros, jogász, az MTA tagja.

256 Papp Lajos... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 15. 273.

257 A zürichi magyar egylet... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 25. 304.

s erősen tömörítve átvett a *Magyar Újságból* egy közlést az Országos Honvéd-segélyző Egylet legfrissebb egyenlegéről.²⁵⁸

A *Vasárnapi Újság* a 20. évfordulón még élen járt a forradalmi idők múlt-idézésében, azonban az 1873. évi ünnepen jobbra már csak Petőfíre figyelt. Tavasszal Dömötör Jánosnak²⁵⁹ Petőfi családi költészetéről írott tanulmányát tette közzé két részben.²⁶⁰ A március 15-éhez közeli egyik számában örömmel osztotta meg a régen várt Petőfi-kötet kiadásának várható téli megjelenését.²⁶¹ Egy héttel később mégis beszámolt egy március 15-i ünnepségről, a londoni előkelőségek összejövételéről.²⁶²

1874

Az 1874. esztendő forradalmi emlékezetének élénkülését elősegítette a politikai élet átrendeződése, amely ekkor az ellenzéki oldalon még erőteljesebbnek bizonyult. Az Országos 1848-as Párt februárban feloszlott, és utódjaként májusban megalakult a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt. Mivel a korabeli fő pártcélok kiindulópontja az 1848-as forradalomhoz, illetve az 1867-es kiegyezéshez való viszony volt, ezért a megújítani kívánt politikai önértelmezések központi kérdéssé váltak. Mindeközben az alulról szerveződő március 15-i megemlékezések egyre nyíltabbakká formálódtak, s ezeket részben a pártmozgolódások támogatták; részben pedig az, hogy az egykor lázítónak tekintett eszmék már veszítettek korábbi felforgató erejükből; noha ez már az előző évi jubileum alkalmával is kitűnt a sajtóforrások alapján. Azóta belesimultak a hétköznapi életet lehetővé tevő – megnemesített, vagy kárhozott – ideológiai, politikai alkukba. A hatalom viszont még mindig tartott az esetleges rendbontástól.

258 Az országos honvéd-segélyző... *Fővárosi Lapok*, 1873. március 30. 320.

259 Dömötör János (1843–1877) tanfelügyelő, újságíró, költő, a Kisfaludy Társaság tagja.

260 Dömötör János: Petőfi családias költeményei. *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. február 23.) 8. sz. 95–96., *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. március 2.) 9. sz. 106–107.

261 Petőfi költeményei... *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. március 16.) 11. sz. 133.

262 Március 15-kének negyedszázados évfordulóját... *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. március 23.) 12. sz. 146.

A kormánypárti lap, a *Pesti Napló*, amely évekig csak az évforduló napján vagy utána tudósított az ünnepről, ezúttal – egy tévesen Petőfinek tulajdonított verset megcáfoló hír alatt – már március 13-án megjelentette a műegyetemi rendezőbizottság azon közleményét, mely a sírokhoz vonuló menet gyülekezési helyéről és az indulás idejéről adott tájékoztatást.²⁶³ Sőt, másnap pártfogolta, majd felháborodással taglalta a Tudomány és Műegyetemi Olvasókör értesítését, mely szerint hiába történt meg az „ünnepélyes kiírás”, az egyetem vezetése mégsem engedélyezte. Egy másik egyetemi rendezőség pedig a joghallgatókat szólította fel a műegyetemistákhoz való csatlakozásra. S ezek után a lap feltette a kérdést: „Ugy látszik tehát, hogy ezt a dolgot »demonstrációvá« fujják fel. Vajjon ki és mi ellen?? Mi nem látjuk, miért ne ünnepelhetné az »ifjuság« márcz. 15-dikét?»²⁶⁴ A szerkesztőség álláspontját az ünnepnapról szóló beszámolóban is igazolta, miszerint felesleges volt az aggodalom. Bár a havas időjárás sem kedvezett a nyilvános megmozdulásnak, azonban a 200 főnyi eltökélt egyetemista rendben mégis kivonult a sírokhoz, koszorúzott, elénekelte a Himnuszt és a Szózatot, és a szónokok elmondták, hogy a hazafiságukat kívánták kifejezni:

„az ifjuság épen nem akar a jelenleg fennálló törvényes rend ellen tüntetni, csak ki akarja mutatni, hogy kegyelettel viseltetik a haza vértanui iránt, fel tud lelkesülni példájukon és kész azok példáját követni, ha a haza [...] hívni fogja őket.”²⁶⁵

A híradás az ellenzéki képviselők Hungária szállóbeli ünneplésével folytatódott: az ott elhangzott politikusi vélemények szerint az önállóság alkotmányos úton is elérhető, a tósztok után felolvasták a 48-as Párt vidéki vezetőitől érkezett nyilatkozatokat.²⁶⁶ Külön hírként jelentették meg, hogy szintén ezen a napon az egyik népszerű vendéglőben tartott munkásgyűlésen ezren

263 Petőfinek..., A rendező bizottság: A műegyetemi hallgatók... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. március 13. 2.

264 Márczius 15-dike... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. március 14. 3.

265 Márczius 15-ike a fővárosban. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1874. március 16. 2.

266 Uo.

jelentek meg, s ismertették annak lefolyását az elhangzottakkal együtt.²⁶⁷ A *Pesti Napló* néhány nappal később még visszatért március 15-ére, egy *Magyar Újságból* átvett „zajos” karcagi rendezvény kapcsán, ahonnan feladták az elmaradhatatlan táviratot:

„»Az alföld rónáiról az örök dicsőségű 1848-iki márczius 15-ike ünnepélyére összesereglett városok és községek küldöttségei s egyes polgárok üdvözleteiket küldik a világ legnagyobb polgárának : Kossuth Lajosnak.«.”²⁶⁸

A *Hon* 1874-ben is bővebben foglalkozott március idusával. Figyelme ezúttal a honvédek és menházuk segélyezésre is kiterjedt.²⁶⁹ A forradalmi emlékezetbe tartozó első hír a Petőfi-kultuszt megszilárdító kezdeményezésről, a költő szülőházának a megvétele körüli tárgyalásról szólt.²⁷⁰ A lap szerkesztősége is – a *Pesti Napló*hoz hasonlóan – közölte a műegyetemi rendezőség gyülekezési felhívását „történelmünk e dicsőemlékü napjának 26-ik évfordulója alkalmával.”²⁷¹ A szokásosan nagy, 80 község képvisletével szervezendő karcagi ünnepi találkozó ismertetésében koholmányának minősítette a március 15-e miatt a fővárosba vezényelt katonai egységeket érintő híresztelést.²⁷² A lap népszerűsítette a kolozsvári „nemzeti ünnepély” tervezett műsorát: ennek bevételét a honvédmenházra szánják; illetve beszámolt az aradiak hasonló jellegű készülődéséről.²⁷³ A történelmi nap reggelén Törs Kálmán tollából ünnepi hitvallás látott napvilágot, amely szükségszerűen a napi függetlenségpárti célkitűzésekkel zárult:

267 Budapesti munkásmozgalom. uo.

268 Márczius 15-ikét... *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1874. március 18. 2.

269 Az 1848–49-ik rokkant honvédmenház... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 3. 3., A honvédmenházra... *A Hon*, Esti kiadás. 1874. március 3. 2., A martius 15-ki nemzeti ünnepély... *A Hon*, Esti kiadás. 1874. március 11. 2., A honvédmenházra... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 25. 3.

270 Petőfi születése házának... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 3. 2–3.

271 Márczius 15-ikén... *A Hon*, Esti kiadás. 1874. március 9. 2.

272 A közelgő mart. 14-ének... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 11. 2.

273 A martius 15-ki nemzeti ünnepély... *A Hon*, Esti kiadás. 1874. március 11. 2.

„A magyar nemzet Miatyánk-imája van letéve abban, a mi a mai napon följegyeztetett huszonhat esztendővel ez előtt. Az 1848. márczius 15-én megjelent tizenkét pontban meg vannak írva a magyar nemzet szent és magasztos aspirációi [...] A nemzet egyszerre lett szabad, önálló, modern-alkotmányos, demokrata és hálaadásra képes. [...] De a márczius 15-én kimondott nagy elvek, nem csak a papírra voltak följegyezve. megmaradtak mindenütt, a hova a cenzor és végrehajtó katona ónja el nem hatott, s a lánczokba vetett rab kebelében vivé a szabadságot nyirkos börtönébe. [...] Az 1867. egy gyenge pillanatnak mondható a magyar nemzet történetében [...] Fölkeresték az önérdeket [...] az önzés és személyi érdek ronda csatornáját vezették be abba a szentélybe; hova pedig a legtisztább szándoknak is csak megoldott saruval volna belépni szabad. [...] vajjon ez a nemzet, mely márczius 15-kén kijelentett óhajtsai egyik részének teljesülésében zálogát birja annak, hogy szent akarattal a többit is elérheti [...] hajlandó lenne megmenteni azt a bukástól, hogy tovább romboljon, s később talán, de bizonyosan bukni együtt vele? Kétségbeejtő gondolat [...] ha [...] nem volnánk érdemesek reá, hogy valaha volt egy oly márczius tizenötödikénk, melyre büszke lehetne a fénypontokban leggazdagabb nemzete is az összes ó-, közép- és újkori történelemnek.”²⁷⁴

Az ünnep másnapján *A Hon* az esti kiadásának első oldalán szónoki emelkedettségű stílusban részletesen felidéztek az olvasóknak a temetőbe érkezve már 500 főre növekedett egyetemista menetet, a beszédeket, a megemlékezés hangulatát. A lap üzent az egyetem vezetésének, hogy büszke lehetne diákjaira, hiszen „van hazaszeretet, van lelkesültség a szabad eszmék, a szellem iránt.”²⁷⁵ *A Hon* később lényegre törően számoltak be az ellenzéki képviselők hungáriabeli díszbédjéről,²⁷⁶ a debreceni, a kolozsvári, az aradi,²⁷⁷ a békésszentandrásai, a

274 Törs Kálmán: Márczius 15-én. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 15. 1.

275 G. B., Márczius 15. *A Hon*, Esti kiadás. 1874. március 16. 1.

276 A márczius 15-két... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 17. 2.

277 Márczius 15-két... *A Hon*, Esti kiadás. 1874. március 18. 2.

nyírújlaki, a szatmár[németi], a békéscsabai, a nagykőrösi, a máramarosszigeti és az eperjesi²⁷⁸ emlékünnepek főbb eseményeiről, szereplőiről. Eközben beletörődötten megjegyezték, hogy az ország második legnagyobb városában, Szegeden mindezt teljesen elmulasztották. Március 21-én P. Szathmáry Károly a tárcarovatban mutatta be Izsó Miklóst,²⁷⁹ a magyar nemzeti stílusú szobrászat megteremtőjét, a magyar romantikus szobrászat legnagyobb mesterét. Művei tételes leírásában tulajdonképpen felvonultatta a nemzetet meghatározó jellegzetességeinek, kultuszképző hőseinek – köztük Petőfinek – ábrázolását.²⁸⁰ A szerkesztőség bizakodva újságolta el, hogy bár a Pest megyei Közgyűlés elutasította a költő szülőházának megvételét, de az Írók és Művészek Társasága úgy döntött, hogy kézbe veszi az ügyet, és gyűjtést szervez.²⁸¹ A hónap utolsó napjaiban (a *Vasárnapi Újság* nyomán) a lapbéli Petőfi-kultusz egy levél ismeretetésével zárult, amelyben hadügyminiszter felmentette a költőt honvédtiszti szolgálat alól.²⁸²

A *Magyar Újság* a korábbi évekhez viszonyítva is széles teret biztosított a diadalmas idők és a megtorlások emlékének. Az idős honvédek nehéz helyzetét enyhítő jótékonykodásokat továbbra is igen fontosnak tartotta.²⁸³ A napilap március elején adta hírül, hogy a 48-as Párt és a Központi Ellenzéki Kör ebben az évben is megünnepli március 15-ét, és aznap este pedig bankettet rendeznek.²⁸⁴ Nemcsak a politizálók akartak táncra perdülni, hanem a debreceni 1848–49-es honvéd altisztek is, akik eredeti egyenruhájukban vonulnak ki a

278 Március 15-ke a vidéken. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 20. 2–3.

279 Izsó Miklós (1831–1875) szobrász.

280 P. Szathmáry Károly: Az első magyar genre szobrász. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 21. 1.

281 Habár Petőfi születési háza... *A Hon*, Esti kiadás. 1876. március 24. 2.

282 Petőfi és Mészáros... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. március 29. 3.

283 A honvédmenházra ..., Az 1848–49-ik rokkant... *Magyar Újság*, 1874. március 3. 3., A lottoigazgatóság... *Magyar Újság*, 1874. március 8. 3. Czeglédnek márczius tizenötödikét... *Magyar Újság*, 1874. március 20. 3., Márczius 15-nek ünnepe Kolozsvárrt [sic!, Kolozsvárrt]. *Magyar Újság*, 1874. március 25. 2., Névszerinti kimutatása... *Magyar Újság*, 1874. március 27. 3.

284 48-as párt..., A központi ellenzéki... *Magyar Újság*, 1874. március 3. 2., Érmihályfalváról... *Magyar Újság*, 1874. március 22. 3.

sírokhoz, és az esti vigasságot sem mulasztják el.²⁸⁵ Ezen kívül az újság tudatta, hogy folyamatban van Petőfi szülőházának megvétele.²⁸⁶

Ezzel egy időben a tárcarovatban olvashatók voltak a sokoldalúan művelt, éles szemű és a társaságban közkedvelt Kun Pál²⁸⁷ 1849. évi naplófeljegyzéseinek folytatásokban közölt részletei.²⁸⁸ Az emlékiratokból – miként ebből is – rendre kitűnt, hogy főként a fővárosi, pest-budai nemzetiségek és az orosz katonák rokonszenveztek a magyarokkal. A napló tanúsága szerint a szabadságharc idején az akadozó hírek miatt, a megszállás alatt nehéz volt magyarnak lenni. Egy alkalommal, amikor egy osztrák tiszt rosszalló megjegyzéseket tett a magyarokra, egy orosz tiszt kioktatta: „»Hallgasson ön, a magyarok igaz ügyökért küzdenek«”.²⁸⁹

S tovább sorjáztak az ünnepre hangoló tudósítások: részletesen taglalták egy frissen előkerült, a szabadságharc idejéből származó iratcsomó jelentőségét, amely Kossuth Lajos pénzügyminiszteri bizalmas levelezését tartalmazta.²⁹⁰ A műegyetemisták már elindították a temetői kivonulásuk megszervezését,²⁹¹ az óvatoskodó egyetemi vezetés megbotránkozást kiváltó döntését a Bach-korszak intézkedéseihez mérték.²⁹² Bár felröppentek olyan hírek is, hogy katonaságot hoznak Budapestre,²⁹³ ennek ellenére a joghallgatók is csatlakozni kívánnak.²⁹⁴ A világiállításról hazakerülő branyiszkói honvédelemkműért Igló, Lőcse, Kassa vetélkedett,²⁹⁵ a vidéki városok (Arad, Kolozsvár, Karcag, Debrecen, Eger) is szép ünnepséget terveznek táncmulatsággal egybekötve.²⁹⁶ Közölték azt a

285 Debreczenben... *Magyar Újság*, 1874. március 5. 3.

286 Petőfi Sándor... *Magyar Újság*, 1874. március 3. 3.

287 Kun Pál (1842–1891) református kollégiumi tanár.

288 Kun Pál: Forradalmi naplótöredékek. *Magyar Újság*, 1874. március 3. 1., *Magyar Újság*, 1874. március 4. 1–2., *Magyar Újság*, 1874. március 5. 1–2.,

289 Kun Pál: Forradalmi naplótöredékek. *Magyar Újság*, 1874. március 3. 1.

290 Az 1848–49-iki... *Magyar Újság*, 1874. március 8. 3.

291 Márczius 15-ikén... *Magyar Újság*, 1874. március 10. 2., A tudomány... *Magyar Újság*, 1874. március 12. 2.

292 Országos botrány... *Magyar Újság*, 1874. március 14. 2.

293 Buda-Pestre... *Magyar Újság*, 1874. március 11. 2.

294 Kéretnek... *Magyar Újság*, 1874. március 14. 2.

295 A branyiszkói... *Magyar Újság*, 1874. március 8. 3.

296 Márczius 15-ke a vidéken... *Magyar Újság*, 1874. március 12. 2.

verset, amelyet tévesen Petőfinek tulajdonítottak,²⁹⁷ és ezt később nem győzték cáfolni²⁹⁸ (lásd *Pesti Napló* is²⁹⁹).

A március 15-i lapszám hangsúlyosan a napi politika szűrőjén keresztül láttatta az ünnepet. Előfizetési felhívásában az 1848-as eszmeiségre hivatkozott, amelyhez kitartóan ragaszkodott.³⁰⁰ A „nemzet ünnepén” mérlegelő és iránykereső szerkesztőségi vezércikk tényként közölte, hogy a kiegyezés óta egységes erőnek látszó kormánypárt bomlófélben van, és a válság igazolásához az államháztartást megroppantó beruházási kiadásokat és kölcsönterheket sorolt fel.³⁰¹ A tárcarovat emlékező írása az idő múlását a természet és az évszakok változásával érzékeltető jelképes ábrázolásával indult, de megmaradt a gyermekkorból derengő múlt homályos körülírásán, tompítva a végül feltett kérdést: „S én azóta oly sokszor elgondolkoztam, hogy mikor leszek szabad magyar polgár?”³⁰² A belső oldalon az „Újdonságok” napi híreinek élén körülírta e nap különlegességét, amely miatt a fiatalság a síroknál találkozik, az ellenzéki képviselők pedig lakomára gyűlnek.

„M á r c z i u s 15-ének történelmi fontosságu átalakulásunk évfordulati emlékét üljük ma, mely nap minden igaz hazafi kebelében viszhangra talál, főleg a népnél, mely e napot mint a fölszabadulás dicső napját soha elfeledni nem képes s nem is fogja. Nem valami tüntetés, annál kevésbé forradalmi viszketeg lelkesíti a szabadság, egyenlőség és testvériség barátait, midőn e nagy emléknapon egyesült erővel igyekeznek érzelmüknek kifejezést adni.”³⁰³

A nagyközönséget higgadt méltóságra intő gondolatok arra utaltak, hogy felfokozott lehetett a hangulat, amiért valamilyen mértékben mindenki tartott a forradalom kísértő szellemétől. Bár a rá következő tudósítás szerint az egyetem

297 A „Reform”... *Magyar Újság*, 1874. március 13. 3.

298 Petőfi... *Magyar Újság*, 1874. március 14. 2.

299 Petőfinek... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. március 13. 2

300 Fölhívás előfizetésre. *Magyar Újság*, 1874. március 15. 1.

301 [Kun Pál] K.: Haladtunk-e s merre? uo.

302 Márczius 15. uo.

303 Márczius 15-ének... *Magyar Újság*, 1874. március 15. 3.

rektora, Kautz Gyula³⁰⁴ igyekezett elütni a kérdőre vonás életét, hiszen tiltása csak a politikai jellegű megmozdulásra vonatkozott.³⁰⁵ A lap további híre a szegedi ifúság temetői kivonulásáról, lakomájáról³⁰⁶ helyesbítette *A Honnak* a város elmarasztalására okot adó tájékoztatlanságot. Az újság felkért valamennyi vele rokonszenvező olvasót, barátot, hogy juttassák el a szerkesztőségbe a március 15-i ünnepségeket leíró minél részletesebb tudósításaikat.³⁰⁷

A *Magyar Újság* az ünnep után – miként az előző évben – úgy 1874-ben is, bár valamivel rövidebb sajtószemlét tartott. Szerinte csak négy fővárosi napilap (*Baloldal*, *A Hon*, *Fővárosi Lapok*, *Neues Pester Journal* – a *Pesti Naplót* nem számítva) foglalkozott az évfordulóval, a vidékiek közül többet (*Bihar*, *Haladás*, *Szabad Polgár*, *Szegedi Híradó*, *Vásárhelyi Közlöny*) is megemlítt, de csak a *Debrecenből* idézett.³⁰⁸ A továbbiakban *A Honnál* is részletesebb tudósításokat közölt az egyetemisták programjáról, a szélsőbal képviselőinek díszbédjéről, a kassai polgárok Kossuthnak címzett táviratáról.³⁰⁹ Azonban értetlenségét fejezte ki a budapesti rendőrfőkapitány, Thaisz Elek³¹⁰ nyugtalansága miatt, aki minden eshetőségre számítva a főváros környékére vezényelt katonaságot készenlétkben tartotta. A lap szerint az időjárás zimankós volt, ezért tömegekre nem lehetett számítani, hacsak nem a 2000 résztvevővel megszervezett munkasgyűlés váltott ki ekkora ijedelmet.³¹¹ A vendéglőbeli tanácskozásukról is tárgyilagos beszámolót jelentetett meg.³¹² Valamelyest később érkeztek be a vidéki rendezvényekről szóló részletes híradások: így a karcagiról (melyre a *Pesti Napló* is hivatkozott), a kecskeméti 48-as pártiakéről, a hajdúszoboszlóiról, a hajdúböszörményiről, a debreceniről, a kiskőrösi 48-as Olvasó Köréről.³¹³ Ez-

304 Kautz Gyula (1829–1909) közgazdász, jogi doktor, valóságos és belső titkos tanácsos.

305 Kautz Gyula... *Magyar Újság*, 1874. március 15. 3.

306 Márczius 15-két... uo.

307 Uo.

308 Márczius 15 és a sajtó. *Magyar Újság*, 1874. március 17. 2.

309 Márczius 15-ke..., A márczius 15-kén..., Kassáról... uo.

310 Thaisz Elek (1820–1892) rendőrtiszt, rendőrfőkapitány.

311 Hogy milyen furcsa világot élünk... *Magyar Újság*, 1874. március 17. 2.

312 A mint azonban... uo.

313 Karczagról..., Kecskemétről..., Szoboszlóról..., H.-Böszörményről..., Márczius 15. Debreczenben., A kis-kőrösi 48-as olvasó kör... *Magyar Újság*, 1874. március 18. 3.

után került sor a *Hunnia* panaszára, mert igazságtalanul maradt ki az ünnepet méltató lapok listájából, és közzétették a honvédmenháza történt adakozások egyenlegét.³¹⁴ Az idei alkalomra feléledő vagy éppen megalakuló vidéki 48-as körök sorra küldték meg országgyűlési képviselőiknek az 1848-as eszme és ügy iránti elkötelezettségüket kinyilvánító leveleiket, amelyeket az újság is leközzölt. Hasonló irat érkezett a nagykőrösiektől, akik mint tudatták:

„Tegnap márczius 15-én nemzetünknek e nagy ünnepén összegyűltünk, s a dühöngő hóvihar sem tartotta vissza lelkesült népünket, hogy a várostól negyedórányi távolságra fekvő népkert helyiségeibe el ne jöjjenek értekezni teendőinken, s búsulni szegény hazánk kétségbeejtő helyzetén.”³¹⁵

Sőt pontokba szedték a legfontosabb megoldandó kérdéseket. A vidéki olvasók lelkiismeretesen teljesítették a szerkesztőség kérését, s egyre érkeztek az ünnepről beszámoló hosszú tudósítások: Nyitraújlakról, Nagykőrösről, Aradról, Kolozsvárról, Kecskemétről,³¹⁶ Dunapatajról, Ceglédre, Szombathelyről, Eperjesről, Máramarosszigetről,³¹⁷ Magyaróvárról,³¹⁸ Egerből és a helyi 48-as Körtől, Kassáról, Tiszaföldvárról, Érmihályfalváról,³¹⁹ a szarvasi és dunapataji 48-as pártiaktól,³²⁰ Pécsről.³²¹ A kolozsvári megemlékezésre egy bővebb ismertetésben később ismét visszatértek.³²² A hónap végén felidézték az öt éve elhunyt munkatársuk, Böszörményi László „nemes és hazafias” alakját: „Legyen élete buzdító példa

314 Nehezteléssel..., Az országos... uo.

315 K. Faragó József – Szentpétery Gy.: Simonyi Ernőhöz, Nagykőrösről... *Magyar Újság*, 1874. március 19. 1. – Simonyi Ernő (1821–1882) országgyűlési képviselő.

316 Nyitra-Ujlakról..., Nagy-Kőrösön..., Márczius 15-ke Aradon., Kolozsvárott..., Kecskeméten... *Magyar Újság*, 1874. március 19. 2–3.

317 Márczius 15-két Dunapatajon..., Ceglédnek márczius tizenötödikét..., Szombathelyről..., Márczius 15-ke..., Máramaros-Szigetről... *Magyar Újság*, 1874. március 20. 3.

318 Márczius 15-két..., Márczius 15-kének... *Magyar Újság*, 1874. március 21. 3.

319 Almásy Bódog – Kapács Dezső – d.: Eredeti levelek. Eger, márczius 15. 1874., Márczius 15-két..., Tisza-Földvárról..., Érmihályfalváról... *Magyar Újság*, 1874. március 22. 2–3.

320 Kollár János – Baltázár Lajos – Thury Endre – Melis Mátyás, Farkas Mihály – Konyecsni Sámuel – Darabos György – Potyoka György – Bökfő Bálint: Eredeti levelek. Szarvas, márczius 15-kén., Egy tudósító polgár: Dunapataj, márczius 22. *Magyar Újság*, 1874. március 24. 1–2.

321 Az 1848. márczius 15-ének évfordulója... *Magyar Újság*, 1874. március 24. 3.

322 Márczius 15-nek ünnepe Kolozsvártt [sic!, Kolozsvárott]. *Magyar Újság*, 1874. március 25. 2.

s áldott emléke!”³²³ Ekkor még mindig szállingóztak az ünnepi híradások Hódmezővásárhelyről, Szentestről, Csongrádról,³²⁴ illetve felvetődött a pákozdi csata helyén felállítandó emlékmű terve, amelyért a gyűjtés is elindult,³²⁵ valamint az elmúlt heti honvédmenházi adakozók névsora látott napvilágot.³²⁶

A *Fővárosi Lapok* is gyakran foglalkozott a forradalmi idők emlékével a március 15-e napja, a honvédmenház ügyén és Petőfi életén, sorsán keresztül. Negyedszázad elteltével előtérbe kerültek a dicső múlthoz köthető fennmaradt tárgyaik, helyszíneik. A márciusi hónap e tekintetben Petőfi szülőháza megvételeének előkészítésével indult.³²⁷ Az erre történő gyűjtést az újság is már régóta szervezte, ezért az adakozásra mozgósított olvasók szintén izgatottan várták a fejleményeket. Az Írók és Művészek Társasága műsoros estélyét Jókai Mór „Holt költő szerelme” című költeményével tervezték megnyitni, amely egyértelműen Petőfire utalt.³²⁸ (Az est lefolyásáról a *Magyar Újság* tudósított.³²⁹) Az időközben gyarapodó honvédmenház pénzalap³³⁰ az intézmény napi szükségleteit sem fedezte, ezért a menházi bizottság újbóli felhívással fordult a hölgyközönséghez a fehérneműigények kielégítéséért.³³¹ Az irodalmi lap oldalain is terítékre került a hibásan Petőfi szerzőségének vélt vers fordulatossá története.³³²

Az ünnep felé közeledve adta hírül a lap, hogy az egyetemi olvasó kör tagjai menetet indítanak a honvédsírokhoz.³³³ A március 15-i szám első oldalán Petőfi „Vajdahunyadon” című költeménye szerepelt, amelyben a költő Bem József³³⁴ tábornokot

323 Ma öt éve... *Magyar Újság*, 1874. március 25. 3.

324 Március 15-két... uo.

325 A pákozdi... *Magyar Újság*, 1874. március 27. 3.

326 Névszerinti kimutatása... uo.

327 Petőfi... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 4. 223. Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 6. 231.

328 „Az írók és művészek társaságá”-nak... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 8. 239.

329 Az írói és művészi kör... *Magyar Újság*, 1874. március 18. 3.

330 A honvédmenházra... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 4. 224.

331 A honvédmenház bizottsága... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 11. 249.

332 „Petőfi-reliquiák”... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 14. 261.

333 Az egyetemi olvasó-kör... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 10. 246.

334 Bem József, Józef (1794–1850) lengyel származású magyar honvéd altábornagy, a székelyek „Bem apója”. Részt vett a lengyel majd magyar szabadságharcban, amelynek bukása után az Oszmán Birodalomban iszlám hitre térve pasaként talált menedéket.

a haza megmentőjeként tüntette fel.³³⁵ A vers alatt az újság visszatekintett a 26 évvel korábbi dicsőséges napra: összefoglalóan leírta az akkori eseményeket, amelynek ünnepléséhez a sajtószabadság nyerteseként a Petőfi-vers közlésével járult hozzá.³³⁶ Továbbá közölték, hogy noha az egyik egyetem vezetése nem engedélyezte a hallgatók temetői kivonulását, a másik egyetem diákjai ezt gond nélkül megtehetik.³³⁷ Emellett egy hírben említette meg a kétes Petőfi-vers más cáfolatát.³³⁸ A következő szám Jókai Mór Petőfit megidéző versével a címlapon jelent meg.³³⁹ Ezután beszámolt a fővárosi ünnepségekről: mindkét egyetem ifjúsága leróta kegyeletét a honvédsíroknál, délután pedig az ellenzéki politikusok adták meg a módját a múltból fakadó hazafiúi önérzet és honszeretet kifejezésének.³⁴⁰ Hamarosan napvilágot láttak a vidéki tudósítások a kolozsvári, a nagykőrösi, az aradi és a karcagi rendezvényekről.³⁴¹

Az irodalompartoló közönségnek és a lapnak csalódottan kellett szembeszűlnie azzal, hogy Pest Vármegye Közgyűlése mégsem szavazta meg Petőfi szülőházának megvételét az épület rozoga állapotára hivatkozva.³⁴² A történetek miatt gróf Zichy Géza³⁴³ tollat ragadott, és a „Talpra magyar!” stílusában megírta a házért mozgósító versét, melyet a lap első oldalán közölt.³⁴⁴ A gróf – a vers mellé több arisztokrata adományozóval együtt – a pénzbeli adományát is eljuttatta a szerkesztőséghez, amely tovább szőtte terveit a Petőfi-ház megszerzésére.³⁴⁵ Az adakozáshoz való csatlakozás iránti érdeklődés megújult.³⁴⁶ A

335 Petőfi Sándor: Vajda-Hunyadon. *Fővárosi Lapok*, 1874. március 15. 263.

336 Március tizenötödikének... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 15. 265.

337 Az egyetemi tanács... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 15. 266.

338 Bulyovszky Gyula... uo. – Bulyovszky Gyula (1827–1883) ügyvéd, hírlapíró, a „márciusi ifjak” egyike.

339 Jókai Mór: Holt költő szerelme. *Fővárosi Lapok*, 1874. március 17. 269.

340 A március 15-diki... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 17. 271.

341 Kolozsvártt [sic!, Kolozsvárott]... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 19. 280.

342 Pestmegye közgyűlése... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 21. 289., A „Petőfi-ház”-ról... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 22. 291.

343 Gróf Zichy Géza (1849–1924) író, drámaíró, színműíró, zeneszerző, zongoraművész, belső tanácsos, császári és királyi kamarás, főrendiházi tag.

344 Gr. Zichy Géza: Talpra magyar. *Fővárosi Lapok*, 1874. március 24. 295.

345 Gróf Zichy Géza... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 24. 297.

346 A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 27. 308., A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 28. 311., A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 30. 316., A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1874. március 31. 322.

roskatagsága miatt elutasított házért, és azon keresztül a nagy költő emlékétől való elfordulás keserűségét öntötte rímekbe Dalmady Győző,³⁴⁷ akinek versét az újság közreadta.³⁴⁸

Az irodalmi napilaphoz hasonló álláspontot képviselt a hetente megjelenő *Vasárnapi Újság*, azaz szerényebb teret nyújtott március 15-e ünnepének, viszont a Petőfitől fennmaradt különböző emlékek bemutatásával mégis felidézte a forradalmat és a szabadságharcot. Márciusi első számot rögtön a nemzeti költő néhány 1849. évi levelének a közlésével indították.³⁴⁹ (A levelek megjelentetése áprilisban is folytatódott.³⁵⁰) A hónap elején a Petőfi-ház megvétele kapcsán részletesebb tervekbe bocsátkozott.³⁵¹ Később azonban egy hárommondatos közleményben tudatta, hogy Pest Vármegye Közgyűlése elállt a vásárlástól, ezért a művészek gyűjtést kezdeményeztek.³⁵² A március 15-i szám rövid áttekintést adott a „mindenféle” tapasztalható készülődésről: a fővárosiakból kiemelte az egyetemistákét, a vidékiekből a kolozsvári, a karcagi és az aradi szervezkedést.³⁵³ Azt követően hasonló szűkszavúsággal, országos általánosítással rögzítette az „ünnepélyességek” megtörténtét, amelyek közül csak a fővárosi ifjúságét említette meg.³⁵⁴ A hónap végén (miként a *Magyar Újság*³⁵⁵ is) tájékoztatott egy másik gyűjtésről, amelyet a pákozdi ütközet helyén felállítandó emlékműre szántak.³⁵⁶ Az áprilisi első számban jelent meg a távoli Egyiptomból küldött értesítés, amely szerint a kairói magyar egylet szintén megünnepelte március 15-ét a Himnusz eléneklésével egy hangulatos reggeli keretében. A jelenlevő nyolc vendég mindegyike annak idején harcolt a szabadságért.³⁵⁷

347 Dalmady Győző (1836–1916) jogász, megyei árvaszéki elnök, költő.

348 Dalmady Győző: A Petőfi-ház. *Fővárosi Lapok*, 1874. március 29. 313.

349 Petőfi levelei 1849-ből. *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. március 1.) 9. sz. 137–138.

350 Petőfi néhány levele 1848–49-ből. *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. április 5.) 14. sz. 217–219.

351 Petőfi születési házát... *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. március 8.) 10. sz. 157.

352 Petőfi születésházának... *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. március 29.) 13. sz. 204.

353 Márczius 15-ikének... *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. március 15.) 11. sz. 173.

354 Márczius 15-ikét... *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. március 22.) 12. sz. 189.

355 A pákozdi... *Magyar Újság*, 1874. március 27. 3.

356 Emlék a pákozdi csatatéren. *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. március 29.) 13. sz. 204–205.

357 Márczius 15-ikét... *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. április 5.) 14. sz. 221.

1875

Az 1875. év politikai életét izgalmassá tette az előző évben elindult átrendeződő pártrendszer. Az 1867 után a gazdasági és a társadalmi helyzet megszilárdult, s ez a kiegyezés elfogadóinak kedvezett. A hatalmon lévő Deák Párt egyesült az ellenzéki – az 1867-es alapokat részben pártoló, ám nagyobb függetlenségre törekvő – Balközép Párttal, és 1875. március első napján létrejött a liberális Szabadelvű Párt. Ennek megfelelően másnap a kormány is átalakult, amelynek megbízatása a nyári választásokat követő új kabinet létrehozásáig, októberig szólt. Ettől kezdve a közszereplők kinyilvánított elköteleződését alapvetően az 1848-hoz, illetve a kiegyezéshez való viszony határozta meg.

A hatalom politikai irányváltása természetesen a kormányerőt támogató *Pesti Napló*ban is érezte hatását, ezért az előző évekhez képest a hasábjain több alkalommal kapott teret március 15 ünnepe. Az évforduló másnapján közölt részletes tudósítás felütése kifejezte a szerkesztőség állásfoglalását:

„Az 1848-diki mozgalom tavaszát, a dicsőség s a nagy hazafiui tettek pirkadó hajnalát ünnepelték ma országszerte. Nem a bánat és szomorúság; — a kegyelet és öröm napja volt ez, — a miért dicsőink küzdöttek, azt ma megvalósultan bírja, annak napsugaraiban melepszik az egész nemzet”.³⁵⁸

Ismertette az egyetemi ifjúság délutáni sírkertbeli megemlékezésének főbb mozzanatait, idézte a beszédek főbb gondolatait, mely szerint a szabadelvű többséggel a haza szép és boldog jövő előtt áll, s utalt a fennkölt hangulatú közös vacsorára. Egy másik híradás arról tájékoztatta az olvasót, hogy a Központi Honvédegyletek az aradi vértanúk emlékoszlopának javára emlékérmét bocsát ki, illetve csatlakozásra szólította fel az aradi honvédegyleteket.³⁵⁹ A következő nap híryanagában közölték a nyíregyházi emlékoszlop felállításának szándékát, amely a 15-i ünnepség nyomán született, illetve a friss események közé tartozott a

358 Martius 15-ike. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1875. március 16. 2.

359 A központi honvédegyletek... uo.

Petőfiről készült élethű olajfestménynek a Magyar Nemzeti Múzeum általi megvétele.³⁶⁰ Az esti kiadásban pedig még a debreceni ünnepséget is összefoglalták.³⁶¹

A *Hon* korábban ellenzékinak számított, ám a fentebbi két politikai erő egyesülésével kormánypártivá lett, de a váltás ellenére továbbvitte a korábban felkarolt ügyeket. A Petőfi-szobor sorsa ugyancsak terítéken maradt az újságban, sőt kitüntetett figyelmet kapott, mert a szervezés alatt levő bécsi jótékonyági hangverseny iránt rendkívül nagy volt az érdeklődés.³⁶² Ezen kívül az idős honvédek életéről, menházáról kapott értesítéseket is következetesen hírül adta.³⁶³ Az újság március elején tette közzé a menedékházi vagyon egyenlegét,³⁶⁴ és egy elhunyt honvédezredes és képviselőt méltató írást.³⁶⁵ Sőt, amikor az országgyűlésben az ismét napirendre tűzött honvédnagydíjazást a kormány elodázta, a főszerkesztő, Jókai Mór vezércikkben állt ki a kérdés mielőbbi rendezéséért.³⁶⁶ Az évforduló felé közeledve előre jelezte, hogy országszerte tartanak ünnepségeket, a Hungáriában bankettre készülnek, Kolozsváron eléneklik a Himnuszt és a Szózatot, illetve honvédmenházi gyűjtések lesznek,³⁶⁷ és közölte az egyetemi hallgatók délutáni megemlékezésének műsorát.³⁶⁸ A 15-két megelőző nap szerkesztőségi írása a történelmi eseményt erősen átpolitizáltan értelmezte, amivel a kialakult helyzetet igyekezte érvényesíteni, vagyis az 1867-es parlamentarizmus korábban pusztán formális volt, és most az ötödik kormánnyal telt meg valódi tartalommal, 1848 tanulsága pedig, hogy „túl mohón” akarták a szabadságot.³⁶⁹

Március 15-én *A Hon*nak csak az esti kiadása tért ki röviden az ünnepre, amelyet „több fővárosi, és a legtöbb vidéki lap” vezércikkben éltetett, illetve a kolozsvári rendezvény hatásosan sikerült.³⁷⁰ A másnap reggeli szám címol-

360 Martius 15-ikének..., Petőfi Sándor... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1875. március 17. 2.

361 Martius 15-ikét... *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1875. március 17. 2.

362 A Petőfi szobor... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 7. 2.

363 Az orsz. központi honvédegyletek központi választmánya... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. március 15. 2.

364 A honvédmenedékház vagyona... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 4. 3.

365 Az országos központi honvédegylet... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. március 5. 2.

366 [Jókai Mór] J. M.: Az 1848–49-iki honvédek ügye. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 7. 2.

367 Március 15-dikét... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. március 13. 2.

368 Március 15-két... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 14. 2.

369 Március tizenötödike. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 14. 1.

370 Március 15-dikének... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. március 15. 2.

dalán a pártegyesüléssel a kormányoldalra kerülő főszerkesztő, Jókai Mór fogalmazta meg a sorsfordító nap 12 pontos követeléseiből megvalósultakat. Tovább, hogy ezek mennyibe kerülnek a nemzetgazdaságnak, ugyanis „nem hiszszük, hogy akadna vállalkozó annak a zászlónak a vitelére, melyre jel-szól a »drága béke« helyett, egy még »drágább háboru« volna felírva”, majd összeállította a Szabadelvű Pártnak megfelelő 12 fő célkitűzést.³⁷¹ A lapban közölt fővárosi megemlékezésről szóló hosszas tudósítás szintén kiemelte az 500 főnyi műegyetemi ifjúság szónokának gondolataiból a szerkesztőség által is hangsúlyozott mondatot:

„Márczius 15-dike ma már ünnepe minden magyar
nak, kit hazája szentszerelme a szabadelvűség s
az igaz hazafiság zászlója alá vezérlett”.³⁷²

A nap végén még tovább színesítették az ünnepi híryanagot: többek között a Petőfiről készült olajfestmény tulajdonváltásáról, annak fényképmásolatairól, az egyetemi diákság előző esti vacsoráján Kossuthnak címzett üdvözletről, a debreceni lelkes megemlékezés eseményeiről.³⁷³ Később a karcagi Polgári Kör az ünneplő polgárság nevében köszöntötte az új pártalakulást.³⁷⁴ Közzétették a magyaróvári gazdasági akadémia³⁷⁵ magyar hallgatóinak 100 fáklyával való temetői kivonulását,³⁷⁶ a müncheni magyar egyesület ünnepélye vendégeinek névsorát és műsorát, illetve a londoni magyar egyesület rendezvényét, és a fontosabb tagokról tudható érdekességeket.³⁷⁷

371 Jókai Mór: Martius tizenötödikén. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 16. 1.

372 Márczius 15-ének ünneplése a fővárosban. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 16. 3.

373 Petőfi Sándornak..., Márczius 15-én..., Debreczenben... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. március 16. 2.

374 A karcagi választó kerület... *A Hon*, Esti kiadás. 1875. március 17. 2.

375 Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet.

376 Márczius 15-két... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 20. 3.

377 [Vargha Gyula] V. Gy.: A müncheni magy. egyesület..., [Kováts Ferenc?] – o. – : A londoni magyar egyesület... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 21. 3. – Vargha Gyula (1853–1929) statisztikus, költő, műfordító, az MTA tagja. – Kováts Ferenc (1837–1899) apátplébános, pápai prelátus, hittanár, néprajzi író, címzetes apát.

Közben az ellenzéki sajtóban is átrendeződés zajlott, ugyanis tavasszal a *Magyar Újság* beolvadt az 1874 nyarán indult *Egyetértés* című lapba. A pártegyesüléssel megerősödő kormányerők jelentősen gyengítették a kiegyezéssel lenes és függetlenségpárti oldalt, s ez a közelgő választások előtt különösen lehangolóan hatott, illetve a támadásaik is élesebbé váltak. A politikai erőviszonyok már február végére kirajzolódtak, így amikor az *Egyetértés*-ben megjelent az *Egyetemi Híradó* indulásának híre, akkor ízelítőnek Várady Antaltól³⁷⁸ közöltek le egy a nemzetet gyászoló költeményt.³⁷⁹ Az új szerkesztőség továbbra is kiállt a korábban is pártolt ügyek mellett, mint amilyen a honvédmenházért való gyűjtés volt.³⁸⁰ Az ünnep felé közeledve tudatták, hogy az ellenzéki politikusok 15-én ünnepélyt rendeznek a Hungáriában,³⁸¹ de a szerkesztőség munkatársa Mezei Ernő³⁸² vezércikkében borúlatoan tekintett a jeles nap elé, hiszen az elmúlt hetek történéseit árulásként élte meg a 48-as és függetlenségi párti ellenzék.³⁸³ Bár fő helyen közölték a műegyetemisták rendezőbizottsági felhívását,³⁸⁴ köztudott volt a diákság szabadelvű elköteleződése. Egy sárospataki bölcsészhallgató nyílt levelet intézett hozzájuk, hogy „elvtelenül ne hízelegjenek” a hatalomnak.³⁸⁵ Az ünnepelő apró adalékai közé tartozott, hogy a műegyetemi diákság azért tartja délután a megemlékezést, mert a rektor „ily gyermekes és idétlen demonstratio” miatt a tanóráikról nem bocsátotta el őket délelőtt. Eközben javában szervezkedtek Kolozsváron, Nagyváradon, Debrecenben és Aradon.³⁸⁶

Az évforduló másnapján megjelenő lapszám foglalta össze március 15-e eseményeit. A vezércikk kiemelte a korabeli politikai élet szemfényvesztő jellegét, majd a nyilvánosság lelkiismereteként az idézett laptársakat szem-

378 Várady Antal (1819–1885) ügyvéd, földbirtokos.

379 Az egyetemi híradó... *Egyetértés*, 1875. február 26. 3.

380 A honvédmenház... *Egyetértés*, 1875. március 6. 3., Az országos honvédegylet központi választmánya... *Egyetértés*, 1875. március 7. 3.

381 Március 15-ének emlékére a központi ellenzéki kör... *Egyetértés*, 1875. március 13. 3.

382 Mezei Ernő (1851–1932) hírlapíró, országgyűlési képviselő, Petőfi Társaság tagja.

383 Mezei Ernő: Március 15-ére. *Egyetértés*, 1875. március 14. 1.

384 A rendező bizottság: Tekintetes szerkesztő ur! uo.

385 Szabó Imre: A pesti ifjusághoz. Sárospatak, márcz. 11. uo.

386 Március 15-dikét... *Egyetértés*, 1875. március 14. 3.

besítette az előző évek március 15-i ünnepi állásfoglalásaikkal.³⁸⁷ Tudósított a budapesti diákság megemlékezéséről, amellyel kapcsolatban megjegyezték „a szónok [...] készakarva-e, vagy csak véletlen, a szabadság helyett, mindig a szabadelvűség szót használta”.³⁸⁸ A lap elismerte az ifjúság látványos felvonulását, egy másik értékelésben hozzátéve, hogy vannak köztük más politikai nézetűek is.³⁸⁹ Ezután észrevételeket tett a március 2-án belügyminiszternek kinevezett, Tisza Kálmán³⁹⁰ honvédnagydíjazást elodázó intézkedésére; hiszen korábban, ellenzéki politikusként másként állt a kérdéshez.³⁹¹ A selmecbányai katolikus nagygymnázium ünnepi műsoráról küldött beszámoló is olvasható az egyik ottani tanár tollából.³⁹² Az egyik belső lapoldalon adták hírül az ellenzéki politikusok hungáriabeli ünnepi összejövetelének ismertetését.³⁹³

A megváltozott pártviszonyok jól érzékelhetően megrázkódtatták az ellenzéki oldalt, és úgy tűnt számukra, hogy elveszítettek egy csatát. A szerkesztőség tagja, Oláh Károly³⁹⁴ az ünnep kapcsán igyekezett reményt találni:

„Amott [régén] erőteljes ifju nemzedék, a haza reménye és a tetterős polgárság, nemzeti öntudatának teljében követeli a nemzet jogainak tiszteletét; emitt [a jelenben] gyáva meghunyászkodás, félnkség, önbizalomhiány, elernyedés, kisszerű, hitvány dolgokkal, érdekvesztett körülményekkel, gyáva megalkuvás [...]

Tehát 27 év után ennyire visszaesett volna a nemzet? — Nem! Nem!

Hiszen itt a fővárosban s az ország minden vidékén megülték március 15-ke ünnepét. [...]

387 [Ágai Adolf] M. B.: Budapest, március 15. *Egyetértés*, 1875. március 16. 1. – Ágai Adolf (1836–1916) orvosdoktor, humorista, újságíró, lapszerkesztő.

388 Március 15-ike. uo.

389 Az „Egyetemi Híradó” ... uo.

390 Tisza Kálmán (1830–1902) arisztokrata, nagybirtokos, politikus, belügyminiszter, pénzügyminiszter, miniszterelnök, a Szabadelvű Párt elnöke, az MTA tagja.

391 Kamill: Budapest, márcz. 15. *Egyetértés*, 1875. március 16. 1.

392 Hemmert Márton: Március 15. Selmeczbánya, márcz. 15. uo.

393 Március tizenötödikének... *Egyetértés*, 1875. március 16. 3.

394 Oláh Károly (1826–1875) ügyvéd, újságíró, politikus.

A zsarnok-uralom idejében is, évenként megülték e napot.
 Mert ez a nemzet országos ünnepe!
 E nap elvi vívmánya összeforrott a nemzet lelkével, testével, vérével.
 Mélyen lehatott gyökerekkel, kiirthatlan indákkal erős a tiszta szabadság — s honszeretet.
 Hiu törekvés, azt elfojtani akarni. [...]
 Mig lesz egy igaz magyar, ki szívében, lelkében, szent áhítattal megüli e napot, — március 15-ikének emléke meghamisítatlanul élni fog az egész nemzet kebelében. [...]
 Tettekkel is meg kell mutatnunk, hogy felfogásunk azon magaslaton áll, mikép ama nap nagy jelentőségét ismerjük”.³⁹⁵

A következő szerkesztőségi támadást Mezei Ernő jegyezte, aki az újdonsült belügyminisztert, Tisza Kálmánt a gyáva, akkor nemzetvesztőnek tekintett Görgey Artúrhoz³⁹⁶ hasonlította.³⁹⁷ Kiábrándultan tapasztalták, hogy az egész országban gyorsan emelkedett a szabadelvű pártszervezetek száma.³⁹⁸ Utólag megkísérelték áttekinteni, megérteni az ide vezető utat.³⁹⁹

Az elkövetkező napok utóhangjaiból is szembetűnő, hogy a csalódottság mérséklésében a március 15-i ünnepnek különleges jelentősége volt számukra. Ezért a lap visszatért a megalkuvással vádolt pesti diákság vacsorájára, hiszen az ifjak azért mégiscsak táviratilag éltették Kossuthot, az ellenzék pártfogóját.⁴⁰⁰ Sőt a diákság egyik szónokának, a joghallgató Fenyvessy Ferencnek,⁴⁰¹ a nemzeti elnyomás ellen tiltakozó, az életét adó Forinyák Géza sírjánál elmondott beszédét teljes egészében leközltek:

395 Oláh Károly: Budapest, márcz. 16. *Egyetértés*, 1875. március 17. 1.

396 Görgey Artúr (1818–1916) vegyész, 1848–49-ben honvédtábornok, hadügyminiszter, a honvédség fővezére.

397 Mezei Ernő: Budapest, március 15. *Egyetértés*, 1875. március 19. 1.

398 – z – , Budapest március 23. *Egyetértés*, 1875. március 24. 1.

399 Hámos Lajos: Berzete, márcz. közepén. *Egyetértés*, 1875. március 24. 2. – Hámos Lajos (?–?) ügyvéd, földbirtokos.

400 Március 15-én... *Egyetértés*, 1875. március 17. 3.

401 Fenyvessy Ferenc (1855–1903) jogász, újságíró, főispán, politikus.

„S most itt nyugszol te, ifjú lelkesedés nemes vértanuja! [...]

De hiszen el lehet némitani a madarat is. ki lehet tépni nyelvét, hogy dalával ne üdvözölhesse a hajnal hasadtát; hiszen össze lehet zúzni az órát is, mely a napfelkeltét jelzi; hiszen el lehet tiporni, szét lehet gázolni a mezők virágait is, hogy szirmaikkal ne fogadhassák be a nap éltető sugarát, de az eszméket s a szabad elvekérti lelkesedés tüzeit koporsóba zárni nem lehet!”⁴⁰²

Az *Egyetértés* szerkesztősége – a *Pesti Napló*hoz hasonlóan⁴⁰³ – közölte a nyír-egyháziaknak az ünnep ihlette elhatározását, amely szerint gyűjtést indítanak egy emlékoszlopra.⁴⁰⁴ Egy ideig még a címlapon, később a belső hasábokon adták közre a különböző helyekről érkezett hosszas, érzelmes beszámolókat az ünnepi rendezvényekről, így például Mezőtúrról,⁴⁰⁵ Békéscsabáról, Szentesről és Nagykőrösről:

„1848. és 1875. vajmi nagy különbség! Hová lettek vívmányaink? — Miért szűnt meg dobogni annyi ezer kebel? — Itt megáll tollam, mert mást ugysem jelezhetne, mint sajgó fájdalmat, de talán még sem egészen, mert vannak még hön érző hazafiak, kik 1848 és mártius 15-dikeért lelük és szívök mélyéből lelkesedni tudnak. Megtartottuk mi is márczius 15-dikét hozzá méltó kegyelettel, öröm volt látni a tömörülést, melyet tettek és eseményekben annyira dus márczius 15-dike idézett elő.”⁴⁰⁶

A lapból helyhiány miatt kiszorult tudósítói leveleket a hónap végéig leközölték. Például Nagykőrösről a polgárok másik köréből is küldtek híradást, illetve egy további tájékoztatás szerint a karcagiak ünnepségét megzavarta a nyári országgyűlési választások közeledte.⁴⁰⁷ Hírértékűvé vált egy a magyaro-

402 Budapest. márczius 18. *Egyetértés*, 1875. március 19. 1.

403 Mártius 15-ikének... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1875. március 17. 2.

404 Márczius 15-dikének... *Egyetértés*, 1875. március 18. 3.

405 Mező-Tur, márcz. 16. *Egyetértés*, 1875. március 18. 1.

406 Don C....: B.-Csaba márczius 16., Kőrösfái: Nagykörös márcz. 16., Vecsery János: Szentes márcz. 17. *Egyetértés*, 1875. március 19. 3.

407 Lovas Sándor: Nagykörös, márcz. 17., Egy választó: Karczag, márcz. 17. *Egyetértés*, 1875.

sodást elősegítő temesvári népiskolai magyar tannyelvi kezdeményezés.⁴⁰⁸ A rövid hírek közé sorolták, hogy a Bécsben tartott hangverseny bevételét a Petőfi-szobor felállítására fordítják.⁴⁰⁹

A *Fővárosi Lapok* pártonkívüli, irodalmi napilapként továbbra is elsősorban Petőfi emléke ápolására adott teret, de tudósított a különböző március 15-i ünnepekről, és nem feledkezett meg az idős honvédekről sem. Március elején tömören közreadta a honvédmenház vagyoni állását,⁴¹⁰ később pedig a honvédségélyezés pénzügyi egyenlegét.⁴¹¹ Miként *A Hon*⁴¹² is, ez az újság is megemlítette a Petőfi-szobor javára szervezett bécsi jótékonysági hangversenyt,⁴¹³ illetve folytatta a kiskőrösi Petőfi-ház megvásárlásával kapcsolatos gyűjtést.⁴¹⁴ A hónap hírei közé került az újságírók *Otthon* című folyóirata következő füzetének ajánlója is.⁴¹⁵ A március 15 előtti napon az ünnepre „hangolva” a *Fővárosi Lapok* összefoglalást jelentetett meg a nevezetes nap történetéről, szelleméről, jelentőségéről,⁴¹⁶ valamint röviden felhívta a figyelmet az ellenzéki pártállásúak másnap esti hungariabeli vacsorájára.⁴¹⁷ Az ünnep másnapján a tárcarovatban Erdélyi Bélának⁴¹⁸ – Erdélyi József író fiának – a helyszínt érzékletesen megjelenítő írása szerepelt, amely az előző hét péntekjén tartott, a Petőfi-szobor pénzalapját támogató bécsi hangversenyt méltatta. Az „est fényét” nemcsak a megjelent előkelőségek és a gyönyörű környezet sugározta, hanem az előadók zajos ünneplése is.⁴¹⁹ A bécsi hírcsokor-

március 25. 1–2..

408 Magyarosodás. *Egyetértés*, 1875. március 24. 3.

409 Petőfi-szoborra... *Egyetértés*, 1875. március 25. 3.

410 A honvédmenház... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 5. 226.

411 A honvédségélyező-egylet... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 14. 260.

412 A Petőfi szobor... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. március 7. 2.

413 A Petőfi-szobor... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 7. 234., A Petőfi-szobor... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 11. 243.

414 A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 11. 243.

415 Az »Otthon«... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 12. 251.

416 Március 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 14. 259.

417 Március 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 14. 260.

418 Erdélyi Béla (1851–?) irodalmár, jogász, minisztériumi tisztviselő, főjegyző, a Magyar Királyi Államvasutak titkára.

419 Erdélyi Béla: A bécsi magyar hangverseny. (Március 12.) *Fővárosi Lapok*, 1875. március 16. 264–265.

ban volt olvasható Blaha Lujza⁴²⁰ művésznő hatalmas sikere, illetve az arisztokrata közönség élénk tetszésnyilvánítása.⁴²¹ Az élményszerű, az olvasót az eseményekbe is bevonó jellegű tudósítások sorában a *Fővárosi Lapok* a budapesti ifjúság március 15-i rendezvényével kapcsolatban azonban távolságtartó volt, mert azt csak felszínesen, a kívülálló szemszögéből „érdekességként”, „színességként” láttatta:

„Az egyetemi ifjúság tegnap délután, a legszebb verőfényes időben, vonult ki a kerepesuti temetőbe, meglátogatni ama sírokat, melyeknek halottjait március tizenötödike évenként friss emlékezetbe hozza. Elöl nemzeti zászlót s néhány ifjú babérkoszorút vittek, melyeket kegyeletos szavak kíséretében tettek le a sírokra. A menet előtt és után egy-egy városi lovas hajdú lovagolt, valószínűleg csak a dísz emelése végett.”⁴²²

A *Fővárosi Lapok* később az ünnepnapot záró emelkedettebb hangulatú vacsorák felemlítése mellett lényegre törő összefoglalást közölt a diákság és az ellenzék tagjainak estjéről.⁴²³ Ezen kívül tájékoztatott a fontosabb vidéki városok, köztük Kolozsvár és Debrecen ünnepségeiről,⁴²⁴ valamint bővebben adott hírt a londoni és a müncheni megemlékezésekről.⁴²⁵ A hónap végén a lapban nagyobb teret kapott az olasz szabadsághős, Daniele Manin⁴²⁶ szobrának leleplezése, s erről részletesen szóltak.⁴²⁷ Időközben rendre érkeztek a Petőfihez fűződő hírek: a róla készült festmény Nemzeti Múzeumba kerüléséről,⁴²⁸ a szülőházának megvételére való adakozásról,⁴²⁹ a szobrára összegyűlt pénzről.⁴³⁰

420 Blaha Lujza (1850–1926) színésznő, a „nemzet csalogánya”.

421 Blaháné asszonyról..., Az Auersperg-palotában... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 16. 266.

422 Az egyetemi ifjúság... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 16. 265.

423 A március 15-diki lakomán... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 17. 269.

424 Március 15-dikét... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 18. 274.

425 A külföldi magyar egyletek... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 23. 294.

426 Manin, Dainele (1804–1857) jogtudós, velencei hazafi, államférfi.

427 Velencében... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 24. 298., A Manin szobrot... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 28. 313.

428 A kormány... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 17. 270.

429 A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 18. 273., A Petőfi-házra... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 23. 293.

430 A Petőfi-szoborra... *Fővárosi Lapok*, 1875. március 24. 297.

A *Vasárnapi Újság* ebben az évben meglehetősen mostohán kezelte a forradalmi múlttal összefüggő eseményeket, illetve a március 15-két. Egyetlen alkalommal, utólagosan vette számba az országban lezajlott ünnepeket. Ezek közül kiemelte a mezőtúriak Kossuthnak szóló üdvözlését, a kolozsváriak Kossuthhoz és Deákhoz intézett köszöntését, illetve tömören hozzátette: „Néhol e napon a pártok egyesülését is ünnepelték”.⁴³¹ Csak március végén közölte a már ismert hírt, a Petőfi-portré állami megvásárlását.⁴³²

A nemzeti lét ünneplése a harmadik választás után

1876

Az 1875 nyarán tartott országgyűlési választást a Szabadelvű Párt nyerte, ennek megfelelően októberben megalakult a gróf Tisza Kálmán vezette kormány. Az ország új vezetése az év végén felmondta az 1867. évi tízévenként megújítható ún. gazdasági kiegyezést, mert kedvezőbb feltételeket szeretett volna elérni a következő esztendőben induló tárgyalásokkal. Ezen kívül megkezdődött a helyi önkormányzati jogokat korlátozó, központosítottabb, korszerű közigazgatás kialakítása. Az újév, 1876 januárjában nagy veszteség érte a politikai életet, elhunyt „a haza bölcse”, a mindig egyezségre törekvő Deák Ferenc.

A sajtóban már a választások előtt is jól érzékelhető volt politikai irányváltás. A *Hon* főszerkesztője a Szabadelvű Párt tagja lett, ebből adódóan a lap kormánypártivá vált. A *Pesti Napló* igyekezett eltávolodni a kormányt támogató szerepkörtől, hogy tárgyilagosabb álláspontot képviselhessen, ezért mérsékelten ellenzéki fórumnak számított. Az *Egyetértés* köré a döntéshozói helyzetből kiszorult, '48-as és függetlenségpárti politikai nézetet valló véleményformálók csoportosultak.

A *Pesti Napló* általában visszafogott érdeklődést tanúsított a március 15-i megemlékezések iránt. Ám ez alkalommal a saját tudósítóit mellőzve, az *Egyetértés*re hivatkozva számolt be az ellenzékiek Hungária Szállóban tartott lako-

431 Március 15-két... *Vasárnapi Újság*, 22. (1875. március 21.) 12. sz. 188.

432 Petőfi Sándornak... *Vasárnapi Újság*, 22. (1875. március 28.) 13. sz. 204.

májáról, a hangadók pohárköszöntőinek az érdemességre alapot adó méltatásairól.⁴³³

A *Hon*ban a forradalmi múlt, illetve a március 15-e iránti érdeklődés jelentősen alábbhagyott, mert az egykori célok megvalósítása már közelinek tűnt. Kormányközeli, jól értesült lapként bízott az új államvezetésben, a kiegyezés gazdasági feltételeit módosítani kívánó törekvések eredményességében, amely – a valamikori forradalom betetőzéseként – szerette volna megvalósítani az 1848-as 12 pont teljesületlen tetteit. Az ünnep előtt a lap felhívta a figyelmet a mű-, illetve a tudományegyetemi hallgatók „nemzetünk történelmének örök nevezetességü napján” tervezett rendezvényeire.⁴³⁴ A március 15-i szerkesztőségi vezércikk tulajdonképpen 1848 szellemében összefogásra szólított fel, kérte a közvélemény bizalmát és a kormány célkitűzéseinek támogatását:

„Soha talán nagyobb szükségünk nem volt történetkönyvünk lélekemelő följegyzéseire visszaemlékeznünk s azokból a jövőre nézve több bizalmat s erőt meritenünk, – mint mai napság. [...] 1848. márczius 15-én egy lépéssel utólértük a politikai téren azt az Európát, melytől hátramaradottságunk századok folytán egyre nagyobb lett. [...] A nemzetnek egyet kell érteni, egyet kell akarni abban, hogy a mit az 1848. márczius 15-ke meg nem tehetett: hazánk fennállásának megszerezzük anyagi biztosítékait, a törvény alapján, tettel, erőfeszítéssel, áldozattal [...] biznunk is kell a nemzet megbízásában eljáró emberekben, hogy azok minden erőfeszítése a nemzet akaratának valóítására van irányozva.”⁴³⁵

A *Hon* másnap beszámolt a 600 főre becsült egyetemi diákság „nemzeti ébredés nagy napjának” évfordulóján tartott ünnepélyéről, a nemzeti lobogós temetői kivonulásról, a beszédek fő gondolatairól, a Himnusz és a Szózat elénekléséről.⁴³⁶

433 A mart. 15-dikének megünneplésére... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. március 16. 1.

434 Márczius 15-ke... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. március 14. 3.

435 Márczius 15-én. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. március 15. 1.

436 Az egyetemi ifjuság... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. március 16. 2.

Amennyire derűlátó volt A *Hon*, annyira borús volt a jelen és a jövő az *Egyetértés* számára. Az utóbbi a teljes nemzeti függetlenséget vallotta. Azonban a korábbi harcostársak egy részének a kiegyezést elfogadó, vagy legalábbis tárgyalási alapnak tekintő kormányoldalra való átállása – mely ráadásul országos támogatottságot kapott, hiszen a pártszövetséget egyértelműen megerősítette a legutóbbi 1875. évi választás is – alapjaiban ingatta meg az ellenzéki hadállásokat. Nem volt akkora tömegtámogatásuk, mint azt feltételezték.

A reményvesztett sajtó ezért mindenben megkapaszkodott, ami az önálló nemzeti lét fennmaradását segítette. Petőfi, a magyar nyelv és a kapcsolódó törtenések a függetlenség hívószavaivá váltak. Például ezért lett hírértékű a költő keresztapjának elhunyt,⁴³⁷ vagy Körösi Csoma Sándor⁴³⁸ halálának körülményei, ahogyan életét áldozta a tudomány és a nemzeti nyelv kutatásának.⁴³⁹ Napirenden tartotta az idős honvédek segélyezését, bár a honvédmenedékházról megritkultak a tájékoztatások.⁴⁴⁰ Az ünnep előtt csak az orosházi Függetlenségi Olvasó Kör március 15-i készülődéséről tudósított, ahol a tagok zártkörű táncestet szerveztek.⁴⁴¹ Mezei Ernő ünnepi vezércikke a szerkesztőség és a hasonlóan gondolkodók letaglózottságát tükrözte:

„1848 Mart. 15. foglalja össze a magyar hitnek evangéliumát: a függetlenséget, a szabadságot, az egyenlőséget. Akkor történt a kinyilatkoztatás, [...] hogy létezik és létezésével egy nemzetnek hivatását gyakorolja. [...] Mit keresnénk mi márczius 15-nek dicső hagyományában, melyről azt hittük, — hogy nagyságunk csiráját rejti s a jövőnek boldogságát előkészíti, ha most szemünk előtt a csirából kifejelett gyászos sors, és a jövőben nem vár reánk csak pusztító végzet? [...] Most a láthatár min-

437 Petőfi Sándor... *Egyetértés*, 1876. február 26. 3.

438 Körösi Csoma Sándor (1784–1842) nyelvtudós, könyvtáros, a tibetológia megalapítója, a tibeti–angol szótár összeállítója.

439 Körösi Csoma Sándorról... *Egyetértés*, 1876. március 3. 3.

440 A honvédmenedékház... *Egyetértés*, 1876. március 9. 3.

A honvédek, illetve honvédmenház mostoha sorsát nehezítették a körülötte tapasztalható visszaélések, amelyek ellen hiába emeltek panaszt. Az illetékesek elhárították a megkereséseket, illetve a felelősséget. L. A honvédmenházban... *Egyetértés*, 1876. március 18. 3.

441 Az orosházi... *Egyetértés*, 1876. március 3. 3.

denfelől megszűnik. Sem a remény, sem az emlékezet nem világolnak többé. Oly kevéssé tudunk visszafelé tekinteni az eltévesztett utnak kezdőpontjaihoz, hol dicső kiindulásra készültünk [...] az épen az általános tünet, mintha a remény egészen kiveszett volna a mozgató érzelmek közül. [...] Vajha a remény térne vissza a keblekbe! Márt. 15 mindenkor a remény ünnepélyes, virágos napja volt a szenvedő nemzetnek. És ha nincs már hit a napnak történelmi jelentőségében, — ezzel a nappal tér közénk vissza a tavasz, ébred újra a természet, oltanak a dal az illat, a szín új életkedvet ereinkbe”.⁴⁴²

Az *Egyetértés* azonban a *Neue Freie Presse* oldalain talált egy különleges emlékiratot, melynek tartalmát érdemesnek tartotta a címlapon összefoglalni.⁴⁴³ Frankl Lajos Ágost⁴⁴⁴ megírta a bécsi diákok 1848 márciusában a magyar országgyűlési képviselőknél tett pozsonyi látogatását, amellyel a magyar ifjúság hasonló tettét kívánták viszonyozni, hogy kifejezzék támogató rokonszenvüket. Azonban a vezércikk kétségeinek egyszerűen megfogalmazott refrénje a második oldalon szereplő rövidebb, önálló március 15-i napi (olvasói?) eszmefuttatás:

„Kevesen vagyunk, kik állami önállóságunk eszméjét valljuk mostanában.

Volt azonban idő, midőn többen is valánk. [...] Vak bizalommal viseltetnek oly kormány irányában, mely [...] beható gyökeres reformok foganatosításával helyre fogja állítani az állam háztartásnak megingatott egyensúlyát. Holott [...] láthatják, hogy a számos honmentő eszközök eredménye nem mutatott fel új adócsinálásnál terhek szaporításánál egyebet.

Nincs ember az országban, ki meg volna elégedve [...] még sem mutatkozik komoly akarat ezen viszonyok megváltoztatására”.⁴⁴⁵

442 Mezei Ernő: Március 15-ére. *Egyetértés*, 1876. március 15. 1.

443 „Márcziusi emlékek”... uo.

444 Frankl Lajos Ágost (1810–1896) költő, hírlapíró.

445 Grosz Adolf: Mártius 15. *Egyetértés*, 1876. március 15. 2. [Feltételezett szerző: Grósz Adolf (1834?–1896).]

Az *Egyetértés* a következő oldal hírei között adta közre az egyetemi megmozdulás rendezőségének felhívását, amely szerint minél többen legyenek ott a temetői menetben és a vértanúk sírjánál.⁴⁴⁶ Az ünnep másnapján a tudósításban úgy tűnt, mintha az újság „megvigasztalódott volna”, de mégis maradt benne túske, mert a kegyeletre méltottak sorából kimaradt a sajtószabadságért való küzdelem áldozata, Böszörményi László.

„A márczius 15-ki eszmék halottjai iránt a kegyelet adóját lerovandó, tegnap délután kivándorolt a budapesti tudományos és műegyetemi ifjuság a kerepesi temetőbe.

3 órakor volt a gyülekezés a műegyetem udvarán, hol az ifjuság nemzeti cokárdákat tűzve fel, nemzeti lobogóval s a hősök sírjára teendő babérkoszorúkkal indult a temetőbe.

Az imposans menetben részt vett az összes egyetemi ifjuság, kikhez utközben számosan különösen nők csatlakoztak. [...]

Oly jól esett látni az ifjuság részéről a szép megemlékezést, oly jól esett látni azt a lelkesedést az ifjuság arczán, melyet az 1848-iki márcziusi napok magasztos emlékei okoznak. [...]

A siroknál elmondott beszédek arról győznek meg bennünket, hogy az egyetemi ifjuság a corruptió közepette is tud lelkesülni a szabad eszmékért, s a zsarnokság, a reactió ellen tett szenvedélyes kifakadások elárulják a magasztos érzelmet, s elárulják azt is, hogy csak pressiónak lehet következménye, ha a szabad sajtó martyrjának sírjáról elmaradt a kiérdemelt babér koszoru.”⁴⁴⁷

Amikor a lap a fiatalság által szervezett vacsoráról beszámolt, annak vidám hangneme már egyértelműen jelezte, hogy osztozott az ünneplők örömeiben, a pohárköszöntők emelkedett gondolatai a példaadás előremutató irányaként a biztató jövőt is jelentették.⁴⁴⁸ Az est szónokainál a „legnagyobb magyar”, Kos-

446 A Rendezőség: Az egyetemi ifjusághoz! *Egyetértés*, 1876. március 15. 3.

447 Márczius 15-ike a kerepesi temetőben. *Egyetértés*, 1876. március 16. 3.

448 Márczius 15-ikét... *Egyetértés*, 1876. március 17. 3.

suth volt a legnépszerűbb, őt éltették a legtöbbet, és az elmaradhatatlan táviratot is feladták számára. Egy vidéki levelező egy cikket küldött a 28 év után tapasztalható „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszmehármas érvényesüléséről. Értékelése szerint egyrészt csak teljes nemzeti függetlenség jelenti a szabadságot, nem lehet függetlennek tekinteni azt az államot, amelynek miniszterei más fővárosba járnak egyeztetni. Másrészt hiába törölték el 1848-ban a születésen alapuló nemességet, mert 1870-ben létrehozták az erkölcsellenes pénznemességet. Harmadrészt még mindig van egy a többi fölött álló felekezet.⁴⁴⁹

A lapban később a vidéki ünnepegekről küldött részletes híradások láttak napvilágot, amelyek élményszerűségükkel „lelki táplálékként” is működhetnek a nemzeti függetlenségért elkötelezett olvasók körében. Elsőbbséget élveztek a megjelenítő erejű leírások, mint amilyenek Ceglédre és Debrecenből érkeztek. A című városban az 1848–1849-es honvédeknek külön táncos vigasságot szerveztek. Röviden beszámoltak a szegedi, a kolozsvári és a békéscsabai rendezvényről, majd a tétlen aradiak kapcsán hosszasan sajnálkoztak a szokások és a világ változásán.⁴⁵⁰ A későbbiekben összefoglaló tájékoztatások jelentek meg az ünnepről mezőberényi, a tiszaföldvári és a szentesi levelezőktől.⁴⁵¹ Még egy hét múltán is érkeztek az ország különböző részeiről híradások, amelyeket hol csak egy mondatban, hol bővebben közöltek. Így lett rövid a nádudvari népkör rendezvényének híre,⁴⁵² mindamelllett a kecskeméti polgárok ünnepe⁴⁵³ vagy a sárospataki főiskola megemlékezése⁴⁵⁴ nagyobb helyet kapott. A lap az egyetértés hangján idézte a *Miskolc* című Borsod vármegyei hetilap szerkesztőjének az 1848-as nemzedékhez tartozó Bódogh Albert⁴⁵⁵ véleményét korának március 15-éről:

449 Kemenesi: Kemenesalja, március 15. *Egyetértés*, 1876. március 17. 2–3.

450 Március tizenötödikét..., Március 15-ikének..., Az 1848/9-ki honvédek... *Egyetértés*, 1876. március 18. 3.

451 Id. Minich Ádám: Mező-Berény, márc. 16., B. L.: Tisza-Földvár, március 16., Ifj. Vecsery János: Szentes, március 16. *Egyetértés*, 1876. március 19. 2–3.

452 Március 15-ét... *Egyetértés*, 1876. március 21. 3.

453 A március 15-diki országos... *Egyetértés*, 1876. március 23. 1.

454 Március 15-ét... *Egyetértés*, 1876. március 23. 3.

455 Bódogh Albert (1829–1886) jogász, orvos, közegészségügyi felügyelő, Borsod vármegye főorvosa.

„Hol van az ifjuság zajos csoportja, a mely szóban versben, lelkesült a nagy eszméért — sehol; nem kell ma (gátat vetni az áradatnak, hogy omlásában a bölcsek és okosak vetését meg ne rongálja — ma az ifjuság vagy nem is létezik, vagy olyan italát issza a bölcseségnek, a mely kábit, álmosít, de hevíteni, lelkesíteni tette ösztönözni nem képes. [...]

Hol van a nép, a nemzet — az a nép, a mely 1848 márczius 15-én egymás szívére borulva mondta ki a szeretet nagy hitvallását; az a nép, a mely a szabadság, egyenlőség, testvériség földjére jutva, mint Antaeus⁴⁵⁶ erőssé, hatalmassá, — nemzetté lett; — sehol.

Polgári és alkotmányos szabadságát megnyirbálták: megyei önállóságát elvették”.⁴⁵⁷

A hónap végén a szegedi ünnepség utóhangjai háborították fel a közvéleményt, ugyanis a helyi *Szegedi Híradó* túlzásnak tekintette a várost ébresztő ünnepi ágyúlövéseket, illetve azt állította, hogy a dörgéseket a rendőrségnek kellett megfékeznie.⁴⁵⁸

A *Fővárosi Lapok* a korábbi évektől eltérően előtérbe helyezte a múltidézt, többet foglalkozott március 15-ével, mint Petőfi munkásságával, de az idős honvédek ügyét is napirenden tartotta. Az irodalmi napilap március idusára utalva Hőke Lajostól egy hosszabb történeti esszét tett közzé a tárcarovatban. A közírónak az 1876 elején elhunyt Deák Ferenc emléke, életművének értékelése adhatott ösztönzést arra, hogy megírja a magyar történelem vezéralakjainak legfontosabb tetteit és azok következményeit. A megidézett nagyságok sora Deák Ferencsel és Kosuth Lajossal zárult.⁴⁵⁹ A szerkesztőség néhány nappal később tette közzé a honvédménházi gyűjtés februári összegét.⁴⁶⁰ Az ünnep előtt leleményesen újságolta el, hogy az esős időjárás felszínre hozta a régi időket, azaz egy 1848-as „Szabadság

456 Antaios (Antaeus), Poszeidon és Gaia nagy erejű fia, akit egyedül Héraklész tudott legyőzni.

457 Márczius 15-éről Bódogh... *Egyetértés*, 1876. március 23. 1–2.

458 d. f.; Szeged, márcz. 25. *Egyetértés*, 1876. március 31. 2.

459 Hőke Lajos: Nagyjainktól. I. *Fővárosi Lapok*, 1876. március 4. 242–243., Hőke Lajos: Nagyjainktól. II. *Fővárosi Lapok*, 1876. március 5. 247–248.

460 A honvéd-menházra... *Fővárosi Lapok*, 1876. március 10. 268.

tér”-feliratot, mert az azóta használatos „Városház teret” lemosta a víz.⁴⁶¹ Az ünnepnapon megjelenő lapszámban örömmel tájékoztattak a Petőfi-díszkiadás újabb megjelenéséről, amely még több gyönyörű illusztrációval lesz gazdagabb. Emellett aggódtak a zord időjárás miatt, amely beárnyékolta az ünneplést.⁴⁶² Az esemény másnapján a fiatalsággal rokonszenvező hangon tudósítottak a megemlékezésről:

„**Március 15-dike.** Az ifjuság nem szokott megfélemlkezni e napról, mely annyira emlékezetes történetünkben. Tegnap délután is, napfényes, derült időben, körülbelül négy-ötszáz egyetemi polgár gyűlt össze az egyetem előtt, hogy testületileg induljanak ki a temetőbe, sirjaihoz ama hazafiaknak, kik szabadon éreztek s a szabadsággal maguk is elbuktak, csak emléküket hagyva hátra a kegyeletes utódok szívében.”⁴⁶³

Közel egy héttel később közölték a vidékről érkezett tudósításokat. Kiemelten tájékoztattak a kolozsvári és a debreceni eseményekről és szereplőkről, röviden írtak a ceglédi és dunaföldvári ünnepségekről.⁴⁶⁴

A *Vasárnapi Újság* az előző évhez viszonyítva többször talált alkalmat az 1848-as idők felidőzésére. Március előtt a hirdetések között egy olyan könyvet népszerűsített, amely a szabadságharc katonaeletét egy önéletrajzban mutatta be.⁴⁶⁵ A *Fővárosi Lapok*at is megelőzve adta hírül a Petőfi összes költeményeinek második, még igényesebb kiadását.⁴⁶⁶ A Petőfi-ház megvételére indított gyűjtésről az Írók és Művészek Társaságának közgyűlése kapcsán számolt be.⁴⁶⁷ Ünnepe előtt a hirdetésekben egy a magyar történelmet ismertető több kötetből álló kézikönyvet ajánlottak. Ennek utolsó, 7. része az 1840 és 1849 közötti időszakot tárgyalta, és e részlet önálló tankönyvi kiadására is felhívták az olvasók figyel-

461 1848-diki feliratot... *Fővárosi Lapok*, 1876. március 14. 281.

462 Petőfi diszkötetének..., Március 15-dikét... *Fővárosi Lapok*, 1876. március 15. 285.

463 Március 15-dike... *Fővárosi Lapok*, 1876. március 16. 290.

464 Március 15-dikének... *Fővárosi Lapok*, 1876. március 22. 314.

465 *Vasárnapi Újság*, 23. (1876. február 27.) 9. sz. 144.

Szmrskovszky György: *Egy honvéd köz-tüzér élete 1848/49-ben: történeti ön-életírás.* Franklin, Budapest, 1875.

466 Petőfi összes költeményeiből... *Vasárnapi Újság*, 23. (1876. március 5.) 10. sz. 155.

467 A magyar írók és művészek társasága... *Vasárnapi Újság*, 23. (1876. március 12.) 11. sz. 172.

mét.⁴⁶⁸ Az ünnep utáni lapszám híryanagában egy tudósításban foglalta össze az 1876. évi március 15-e legfontosabb eseményeit: a fővárosi egyetemisták temetői kivonulását, az ellenzéki képviselők és újságírók Hungária Szállóban tartott „lakomáját”, a diákság közös vacsoráját, valamint Debrecen városának ünnepi rendezvényeit:

„**Márczius tizenötödikét** a budapesti egyetem ifjusága az idén is kegyeletesen ünnepelte meg, hosszú menetben kivonulva a kerepesi temetőbe a vértanuk sirjaihoz. A 9 vértanu sirjánál Schwarcz Mór⁴⁶⁹ műegyetemi hallgató szólott a 48-ki szabadságharcz emlékeiről. Innen a Batthyányi-mauzoleumhoz vonult a tömeg, hol Imrik Péter⁴⁷⁰ joghallgató és Futó Géza⁴⁷¹ műegy. hallgató tartott lelkesült beszédet. Végre az ifuság Forinyák Géza sirját kereste fel, hol Lukács Gyula⁴⁷² joghallgató beszélt. Az ifuság minden sirra nemzeti szalaggal átkötött koszorút tett. — A függetlenségi párt képviselői, hirlapírói, hivei — mintegy negyven — márcz. 15-ének megünneplésére lakomát rendeztek a Hungária-fogadó éttermében, hol Mocsáry Lajos⁴⁷³ *Kossuth* Lajosért, Ragályi Nándor⁴⁷⁴ pedig a függetlenségi kör „elnökeiért”, Mocsáryért, Baldácsiért⁴⁷⁵ és Helfyért⁴⁷⁶ emelte poharát. Majd Helfy szólalt fel s a jelenlevő vendégekért üritette a serleget, kik e párttal egyetértenek ugyan, ha ahhoz nem tartoznak is. Ezenkívül még számos fölköszöntés volt, s az ebéd, melyen Berkes⁴⁷⁷ ze-

468 *Vasárnapi Újság*, 23. (1876. március 12.) 11. sz. 174–175. – Kerékgyártó Árpád: *Magyarország történetének kézikönyve*. Franklin, Budapest, 1867–1874. Uő: *Tíz év Magyarország legújabb történetéből 1840–1849*. I. osztály: *A reformi és nemzetiségi küzdelmekről a szabadságharcz kezdetéig*. II. osztály: *A szabadságharcz kezdetétől annak végéig*. Franklin, Budapest, 1874. – Kerékgyártó Árpád (1818–1902) művelődéstörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja.

469 Schwarcz Mór – később Székely (Schwarz) Mór?

470 Imrik Péter (1852–1921) jogi doktor, ítélő táblabíró.

471 Futó Géza (?)

472 Lukács Gyula (?)

473 Mocsáry Lajos (1826–1916) közíró, politikus, országgyűlési képviselő.

474 Ragályi Nándor (1814–1881) földbirtokos, politikus, országgyűlési képviselő.

475 Bárány Baldácsi Antal (1803–1878) honvédeztiszt, lapkiadó, országgyűlési képviselő.

476 Helfy Ignác (1830–1897) író, politikus, országgyűlési képviselő.

477 Berkes Lajos (1837–1885) cigányprimás, dinasztia-alapító.

nekara játszott, csak fél ötkor ért, véget. Este az *egyetemi ifjuság* tartott társasvacsorát a „Komlóban”, hol mintegy 180-an gyűltek össze éltetve Kossuth Lajost, a függetlenségi pártvezéreit, Castelárt⁴⁷⁸ és Gambettát⁴⁷⁹, sat. Kossuthnak, a „márczius 15-ki eszmék apostolának” üdvözlő sürgönyt küldött az ifjuság, hosszú életet kívánván abban neki. — Debreczenben márcz. 15-én ünnepélyes menet vonult ki a ref. főiskolából a honvédek sirjához. Részt vettek az ünnepélyben: a tanuló ifjuság, a városi polgár-elem szép számmal, s az 1848-ki honvédek testületileg saját zászlójuk alatt. A honvédsir megkoszorúzása s a „Szózat” elénekzése után az ünnepély véget ért. Este az 1848-ki honvédek bált rendeztek.”⁴⁸⁰

Összegzés

A sajtóban közzétett írások visszatükrözték, hogy március 15 ünnepe egyaránt érzékenyen érintette a hatalmat, a közéletet, az átlagembereket és a szerkesztőségeket, noha mindegyik másképpen viszonyult hozzá. A jogszerűségének elfogadottságában bizonytalan hatalom tartott leginkább a forradalom emlékétől, mert veszélyforrásként tekintett rá. Az 1848-as törvényekre alapozott 1867. évi kiegyezés után kormányra kerülő politikai erőknek ugyanis kényesen kellett vigyázniuk az uralkodónál elért tárgyalásos viszony megtartására, miközben az ország életének is irányt kellett adniuk, azt meg kellett szervezniük. A közvélemény számára a megkezdett társadalmi, gazdasági átalakulás eszmei alapja ugyancsak az 1848-as 12 pontban fogalmazódott meg. Ám a forradalmi idők felelevenítésében és napirenden való tartásában a kiegyezés utáni években a szabaddá tett sajtó terelő és levezető szerepe erőteljesebbé vált.

A korszak elején március 15 emléke a jelenben testet öltött győzelemként értelmeződött a politikai lapokban (*Pesti Napló*, *A Hon*), illetve annak még teljesebb beteljesítő elgondolásként csapódott le az ellenzéki fórumokban (*A Hon*, *Magyar Újság*). A történelmi emlékezet ápolása azonban inkább a közműve-

478 Castelar, Emilio (1832–1899) spanyol író, politikus.

479 Gambetta, Léon (1838–1882) francia újságíró, politikus, államférfi, miniszterelnök.

480 Márczius tizenötödikét... *Vasárnapi Újság*, 23. (1876. március 19.) 12. sz. 188.

lődési, irodalmi lapokra (*Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Újság*) hárult. Habsburg Ferenc József 1867 márciusában győztesként vonulhatott be a fővárosba, és mindenki ünnepelte a régóta várt önállóságot, egy új kor kezdetét, a sajtószabadság születésnapját. A forradalom 20. évfordulóján, 1868-ban egyértelműen a *Vasárnapi Újságé* volt a vezető szerep. Az 1869. évi első országgyűlési választások idején, amikor a főleg ellenzéki sajtó elkezdte március 15-ét napi politikai célokkal megtölteni, az irodalmi és közművelődési lapok kihátráltak az ünnep szélesebb körű népszerűsítéséből, s ettől fogva 1848-at csak Petőfi életén, művein, illetve az idős honvédek ügyén keresztül érintették. Megbékélésre törekedve, pártok feletti szempontokat kívánt érvényesíteni.

Az 1870-es évek elején mérséklődött a márciusi ünnep és a forradalmi idők iránti érdeklődés. A holtpontra az 1873. évi negyedszázados évforduló lendítette át a sajtót, és kezdett tisztulni a szerkesztőségek közti szereposztás. Jobbára az ellenzéki politikai lapok foglalkoztak az ünneprel napi politikai felhangok kíséretében, az irodalmi és közművelődési újságok pedig a személyesen megélt történelmi emlékezet irodalmának, s tárgyi tiszteletének adott teret. A harmadik országgyűlési választások előtti, az 1874–1875. évi pártpolitikai átrendeződések hangsúlyosabb alkalmat jelentettek március 15-e felidezéséhez, értelmezéséhez. A sajtóéletet színesítette az egyik politikai napilap, a *Hon* kormánypártivá válása, illetve az ellenzéki közlönyök szerkesztőségeinek átszerveződése, így a *Magyar Újságnak* az *Egyetértés*be való beolvadása. Az új liberális kormányzat felállásával, 1876-ban március 15-e már elsősorban az ellenzéki és az irodalmi újságoknak volt fontos.

Az évforduló napját a sajtó politikai elköteleződéstől függetlenül nemzeti ünnepként tartotta számon, miként azt a korabeli közbeszédben emlegethették. Bármilyen megtorló is volt a Habsburg abszolutizmus, még sem tudta elvenni a forradalmi tett nagyságát, az emlékezés és a hősök méltóságát. A kiegyezés után fokozatosan egyre nyíltabb formát ölthettek az alulról szerveződő rendezvények forgatókönyvei, amelyekben közös volt a honvédsírok felkeresése, megkoszorúzása, a beszédek meghallgatása, a Szózat és a Himnusz eléneklése, az egymást és az eszmét éltető társas összejövetelek, ahonnan Kossuthnak üdvözlő táviratokat küldöttek Turinba. Az ünnepségek utáni együttlétekkel a gyász átfordult örvendezésbe. Megidézték az elmúltakat, de az élethez szóltak. Mindezt

aazzal a felszabadító elégtétellel, sőt reménnyel tették, hogy – bár a „márciusi ifjakat” letörték – az eszme tüze, lelkesedése bennük, az emlékezőkben él tovább. S ezzel az élménnyel megnemesedve folytathatják a mindennapokat, melyekben ezután talán könnyebb lesz megtalálni az eszményi világot.

Március 15-ét a nemzeti lét, a sajtószabadság és az ifjúság ünnepeként tartották számon. A pályája elején járó, útkereső fiatalság mindig fogékonyabb volt a magasztosabb, az önös érdekeken túlmutató közösségi, egyetemes gondolatokra. A példaadás, a tanítás az idősebb nemzedék(ek) és a történelem feladata. A megemlékezéseknek nagy ereje lehetett, ha azokat önként évről évre megtartották.

A Szent István-nap ünneptörténete

A kiegyezés utáni augusztus 20-i időpontnál figyelemre méltó körülmény, hogy a király, Habsburg I. Ferenc József születésnapja is e hónap 18-ára esett; s erről a Monarchiában, azon belül Magyarországon is megemlékeztek, de a két ünnep nem mosódott össze. Külön rendje volt mindkét napnak, a közbeeső egyetlen nap hétköznapisága, „semlegessége” – a sajtóközlemények alapján – ünnepeket elválasztó szerepet töltött be. Bár a Szent István napja nemzeti ünneppé emelésében fontos része volt a Habsburg-uralkodóháznak, mégis az 1848–1849. évi szabadságharc leverését követő korlátlan uralkodói hatalom, az abszolutizmus után az Osztrák Császársággal államszövetséget alkotó Magyar Királyság ünneprendjének sajtóbeli elfogadottsága fokozatosan alakult ki. Az alábbiakban a kiegyezés utáni első szűk egy évtizedben augusztus 20 méltatásának folyamata bontakozik ki a sajtóforrások ismertetésével, s ez a dualizmus kori emlékezet-történeti alap kutatás kezdetét is bemutatja.

Az ünnep

Árpád-házi I. (Szent) István (975 k.–1038) király életművének lényege, hogy a Kárpát-medencei törzsi fejedelemségből megszervezte a keresztény magyar államot. Az írott törvények ezeréves sora az ő rendelkezéseivel kezdődtek, és uralkodói megfontolásai örökervényű erkölcsi alapvetéssé váltak.

Közben élete legnagyobb csapásaként el kellett temetnie saját gyermekeit, emiatt nem tudta folytatni azt az elsőszülöttségi utódlást, amellyel – a korábbi szokással szakítva – István is trónra került. A Magyar Királyságot is bizonytalansággal fenyegető családi tragédiába belebetegedett, ekkor döntött úgy, hogy az országot Szűz Mária oltalmába helyezi. Az elhatározás még adott neki annyi erőt, hogy betegágyából megtegye felajánlását a Szűzanyának. Miután utolsó nagy szándékát véghezvitte; Nagyboldogasszony napján, 1038. augusztus 15-én elhunyt. Az államalapító király kétségbeesett lépésével kitüntetett helyre emelte a teremtés női minőségét a magyarországi keresztény szakralitásban. István királyt már a születése előtt, majd életében és később a halálában is csodás események övezték. Ezért 1083. augusztus 20-án Árpád-házi I. (Szent) László király⁴⁸¹ kezdeményezésére VII. Gergely pápa⁴⁸² szentté avatta, fiatalabb fiával, Imre herceggel⁴⁸³ és Gellért püspökkel⁴⁸⁴ együtt. Első királyunk egyúttal Magyarország fővédőszentje lett. Augusztus 20-i emléknapját először Szent László király jelezte ki, később II. András⁴⁸⁵ az Aranybullában erősítette meg esztendei tiszteletének rendjét; majd évszázadok múltán, 1771-ben Mária Terézia királynő nemzeti ünneppé nyilvánította, illetve visszaszerezte az uralkodó Szent Jobbját a dalmáciai Raguzából, s Budán helyezte el.

A szent király alakja egybefonódott az önálló magyar államiség eszméjével. Az 1848–1849-es szabadságharc leverése után a Habsburg önkényuralom idején betiltották az ünnepet, mert a függetlenség gondolatát hordozta. A hatalom félelmei beigazolódtak, ugyanis a hosszú idő után engedélyezett 1860. évi ünnepség egyértelműen nemzeti megmozdulássá szélesedett. A fennmaradt, korabeli rendezvényfüzet bevezetője szenvedélyes magasztossággal emlékeztetett Szent Istvánra:

481 I. (Szent) László király (1040 k.–1095) a lovagi kultúra kiemelkedő képviselője volt.

482 VII. (Szent) Gergely pápa (1020/1025 k.–1085) a pápaság történetének egyik legmeghatározóbb vezetője.

483 Szent Imre herceg (1000/1007–1031) I. (Szent) István király fia, aki egy vadászbalesetben, egy vadkan okozta súlyos sérülésben meghalt.

484 Szent Gellért püspök (980–1046) a Csanádi egyházmegye első püspöke.

485 II. András király (1176 k.–1235), akinek 1222-ben kiadott Aranybullája 1848-ig a magyar

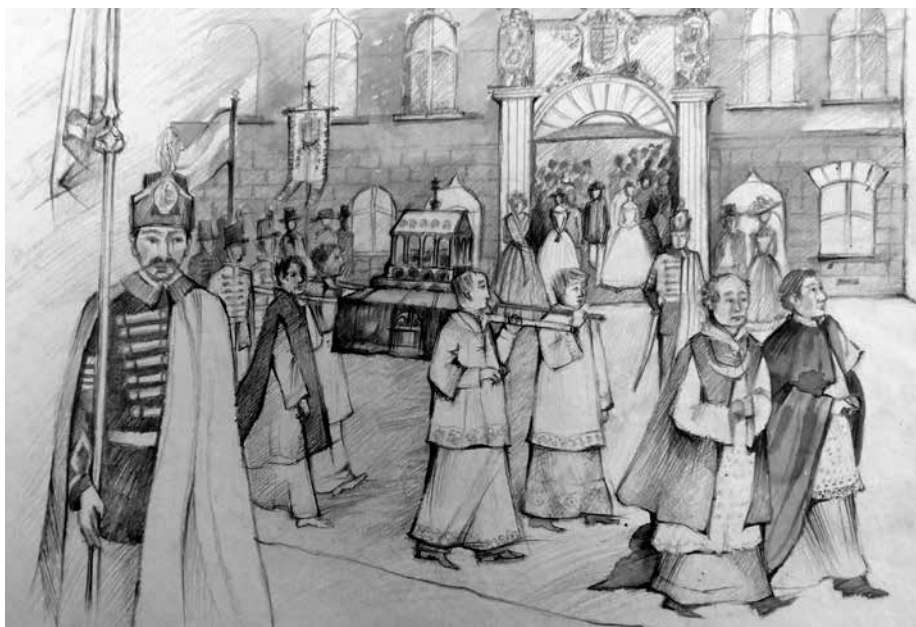
„Az egész magyar nemzet szent áhítattal ül meg, sok tekintetben legnagyobb királyának emlékét, minden év august. 20-dik napján; s most is a legnemesebb hálával eltelve, óriás áldozatként hozza leghőbb imáját istenének, hogy oly embert teremtett, ki az egész nemzetet bevezeté a kereszténység boldogító paradicsomába, hogy így a hit, szeretet, remény és egyetértés törhetlen láncszemeivel hazájához kötven, erőssé, műveltté és megtörhetlenné tegye. [...] A mi nagy, nemes és üdvös, az nem egyeseké, hanem az egész országé. Minden vallású, minden ajkú egyaránt kell, hogy ismerje el az érdemet; és azért Szt. István királyt is egyenlően tisztelje a haza minden lakója; s leborulva adjon hálát az égnek mindenki, mert ő nem csupán szent király, hanem Magyarország királya volt, – s áldott intézkedései által vált hazánk a középkor első országainak egyikévé, s neki köszönjük Isten után hitünket és – nevünket!”⁴⁸⁶

Az ünnepség reggel 7 órakor kezdődött, amikor magas rangú állami tisztviselők gyülekeztek a Budai vár Szent Zsigmond kápolnájában, illetve az előtte levő téren, ahonnan a menet indult. Elöl haladtak a különféle céhek, testületek, őket követték az iskolák, a szerzetesek, a fővárosi plébániák szolgálattevői, a gyalogos katonaság, a hatósági és a minisztériumok hivatalnokai, a papság, s mellettük és oldalt az egyetemek vezetői. A fölvonulás központjában a lelkészek soraiban vonult a Zsigmond kápolna prépostja, a Szent Jobb őre és négy miseruhás, süveges diakónus, aki a fáklyát tartó tisztek kíséretében a Szent Jobbot hordozta.⁴⁸⁷ A menetet határozott rendbe sorolt, vezető rangú állami hivatalnokok zárták. A vonulókat a Szent Jobb órétől két oldalt katonák sorfala fogta közre, mindannyian áthaladtak a Hentzi, majd a Dísz téren, az Úri utcán, a Tanácsház téren, végül megérkeztek a Nagyboldogasszony- vagy Mátyás-templomba, ahol letették az ereklyét. Az ünnepi nagymise és szónoklat idején a Dísz téren egy zászlóalj várakozott, az istentisztelet alatt leadott három díszlövést,

jogrend alapja volt.

486 *Szent István király ünnepe az ünnepélyes bucsú menetrenddel. A nagy király életrajzával és sz. ereklyéinek s az sz. korona történetével.* Werfer Ny., Pest, 1860. 3–4.

487 Az eredeti szövegben: „A szent Jobb, 4 diaconus által vitette, misemondó ruhában s papi süveggel, míg két oldalról a tiszthatóság hat alhivatalnokai égő fáklyákat visz.”

melyekre a Gellért-hegy ágyúi válaszoltak. A szertartás végén a Szent Jobbot felemelték és visszavitték a vártemplomba, s a rendezvény a Te Deummal ért véget. Az esemény lebonyolításában, a rend fenntartásában a testvérvárosok küldöttei is részt vettek.⁴⁸⁸

Az ünnepi útmutató rövid áttekintést adott Szent István király életéről, kegyelettel ápolt földi maradványainak – koponyájának, jobb kezének – sorsáról, illetve a Magyar Szent Koronának és tartozékainak – országalma, jogar, kard, palást –, valamint az uralkodó kesztyűjének, harisnyájának és cipőjének hányszor történtéről. Ezen kívül közölte a király arcképét, és bemutatta a koponyareklye-tartót, a korona elülső és hátsó nézetét, a kiterített palástot.

A kiegyezés után a fentebbi kiadványt időről időre megjelentették,⁴⁸⁹ ám ezekből nem maradt fenn példány. A Szent István ünnepéhez kötődő iménti legfontosabb, illetve legérdekesebb ismereteket tartalmazta.

488 i. m. 5–6.

489 *Egyetértés*, 1876. július 20. 4., július 24. 4., július 29. 4., július 30. 4., augusztus 2. 4., augusztus 5. 4., augusztus 12. 4., augusztus 19. 4., augusztus 20. 4.

Az ünnepi búcsún megjelentek a szertartás végeztével – a lelki béke elnyelésétől felszabadultan – szétszéledtek a számos látványosságot, mulatságot, kapcsolódást nyújtó szórakozó- és kirándulóhelyekre. Ezek már felkészülten várták a vendégeket Budán és Pesten, ahol közkedvelt célpont volt a Margitsziget és a Városliget.

Megemlékezések az új államrend kiépítésének idején

Az első magyar kormány miniszterelnökét, az emigrációt is megjárt gróf Andrássy Gyulát 1867. február 17-én nevezte ki az uralkodó, s ezzel véget ért a közéletet erősen korlátozó tilalmak korszaka. A sajtószabadság lehetőségeit kihasználó, a dualizmus idején is átívelő jelentősebb politikai lapokat – a korszak elején a kormánypárti, illetve függetlenedő és konzervatív *Pesti Napló*, az ellenzéki és liberális *A Hon*, a még ellenzékibb *Egyetértés* –, valamint a legfontosabb közművelődési újságokat – *Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Újság* – szemlélve úgy tűnik, hogy ebben az időben még tisztázatlan, illetve bizonytalan volt a szerkesztőségek álláspontja az augusztus 20-i tudósításokat illetően. Sőt, ekkor a politikai hírlapok egyelőre valójában még kormánypártinak tekinthetők.

Az ekkor már negyedik éve megjelenő *A Hon* közvetlenül az ünnepet megelőzően két hirdetést adott közre a Szent István-ünnep alkalmából Pestre-Budára utazóknak a kedvezményes díjszabású vonatok menetrendjéről.⁴⁹⁰ A több mint másfél évtizede kiadott *Pesti Napló* csupán néhány sorban tájékoztatta a nagyközönséget arról, hogy a megemlékezés nagy érdeklődés mellett a „szokott fénnnyel” lezajlott, ágyúk dördültek, katonazene szólt, az egyházi szónoklatot az „esztergami” [sic!, esztergomi] apátkanonok tartotta, illetve az egyházi zenét maga a zeneszerző, Zsaskovszky Endre⁴⁹¹ vezényelte.⁴⁹²

Néhány nappal később azonban *A Hon* lepte meg olvasóit:

490 *A Hon*, Reggeli kiadás, 1867. augusztus 17. 6. és augusztus 18. 6.

491 Zsaskovszky Endre (1824–1882) karnagy és zenetanár.

492 Szent István király. *Pesti Napló*, 1867. augusztus 22. 2.

„A tegnapi nap felejthetlen emlékü lesz a Párisban időzött magyarokra nézve. Talán először történt, hogy Magyarország nemzeti ünnepét Párisban is meg ülték.

Délelőtt 11 órakor a St. Roch egyházban Rómer Flóris⁴⁹³ misét mondott, [...] kiemelve az ünnep jelentőségét, tapintatosan szólt a nemzetek testvéri egyetértéséről, a vendégszerető fogadtatásról, melyben a francia nemzet bennünket magyarokat részesített, valamint örömét fejezte ki a fölött, hogy oly számosan vannak már most hazánkfiak közt is, kik külföldre jönnek tapasztalatokat gyűjteni, hogy azokat azután a haza javára hasznosítsák.

Ez alatt künn zivatar keletkezett, s így kis dörgés helyettesítette az ágyuzást.

A Seine partján egy igen csinos vendéglő tágas termeiben gyülekeztünk [...]

Az ebédre meg voltak hiva a külországok biztosai is, kik részben eljöttek, részben pedig udvarias és reánk magyarokra nézve hizelgő nyilatkozatokkal telt levelekben mentették magukat. [...]

Guérould,⁴⁹⁴ az »Opinion Nationale« szerkesztője a Magyarországon lakó nemzetiségek egyetértésére ivott. [...]

Mig benn toasztotak, azalatt künn a »Hableány«⁴⁹⁵ kis ágyui nem szüntek meg dörögni, az asniéres-i közönség pedig a parton »vive«-zett.

A pezsgő és tokaji bőségében volt még több toaszt is, azonban bajos volna mindannyit elősorolni. Elég az, hogy jó kedvünk volt s jól éreztük magunkat, daczára annak, hogy volt itt emigráció, baloldal, szélső bal, Deákpárt, osztrákok, francziák és más nemzetek. A külföld mindnyájunkat egyesített, s meg voltunk békességben.

493 Rómer Flóris (1813–1881) régész, művészettörténész, festőművész, egyetemi tanár, az MTA tagja, nagyváradi nagyprépost-kanonok.

494 Guérould, Adolphe Georges (1810–1872) újságíró, politikus.

495 Gróf Széchenyi Ödönnek (1839–1922) az 1867. évi párizsi világkiállításon bemutatott hajója.

A Párisban időző magyarok [számára] [...] alkalmat nyújtott kedélyes mulatságra, létezésünk tanusítására és ismerkedésre a külföldiekkel, kikben a multság után mind megannyi hiveket nyertünk”.⁴⁹⁶

Az 1854 óta kiadott ismeretterjesztő hetilap, a *Vasárnapi Újság* idézett számának végén⁴⁹⁷ további részleteket közölt a fővárosi eseményről: a szertartást követően a Simor János⁴⁹⁸ hercegrímás pazar ebédén látta vendégül báró Wenckheim Béla⁴⁹⁹ belügyminisztert és Pokorny altábornagyot, s a házigazda köszöntőt mondott a királyi pár egészségére. (Az újság felhívta a figyelmet arra, hogy a liturgia során a hitszónoklat magyarul is és németül is elhangzott.) A hírek között szerepelt, hogy a jeles napon tette meg első útját a „Honvéd” nevű hajógőzös Esztergomig a Dunán. Aztán a pest-budai honvédek Rákoson tartották augusztus 20-i megemlékezésüket, felelevenítették a régi dicső időket, s a végén még táncra is perdültek. A három éve megjelenő *Fővárosi Lapok* viszont nem foglalkozott az ünneppel.

Az 1868. évben már közlékenyebb volt a sajtó. A Szent István-napról szóló tudósítások kapcsán két nagyobb rendezvény került előtérbe: az egyik a császárfürdőbeli parkünnepély, a másik pedig a Nemzeti Színházban tartott jótékonyági előadás. A jeles nap közeledtére – a politikai napilapokat megelőzve – a *Fővárosi Lapok* hívta fel a figyelmet, amikor közzétette, hogy augusztus 20-tól a zugligeti lóvasút a Fácán vendéglőig közlekedik.⁵⁰⁰ Bár irodalmi napilap lévén hamarosan azt is közölte, hogy az ünnepség egyházi szentbeszédére az akkor közismert papköltőt, Tárkányi Bélát kérték fel.⁵⁰¹ Ezután arról adott hírt, hogy Szent István napján a Nemzeti Színházban a Faust műsorra tűzésével tartanak jótékonyági előadás a „nyugdíjintézet s a

496 H. Á.: Szent István napja Párisban. *A Hon*, Esti kiadás. 1867. augusztus 24. 2.

497 Szent István ünnepét..., Szent István napján..., Szent István napját... *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. augusztus 25.) 34. sz. 424.

498 Simor János (1813–1891) esztergomi érsek 1867. január 20-tól.

499 Báró Wenckheim Béla (1811–1871) földbirtokos, politikus, Békés vármegye főispánja, belügyminiszter, miniszterelnök.

500 Szent István napjától... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 6. 723.

501 A szent István ünnepét... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 11. 735. – Tárkányi Béla (1821–1886) egri kanonok, költő, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja, az MTA tagja,

színházi segélypénztár javára.”⁵⁰² A megemlékezésre a csökkentett viteldíjú vasúti járatokról szóló hírt a *Vasárnapi Újság* is közreadta.⁵⁰³ A *Fővárosi Lapok* napilapként több várható eseményről tudott beszámolni, például a készülődő császárfürdői népiünnepélyt népszerűsítette a gondolasok esti énekének, és számos bűvészmutatvány ígéretével. Sőt, a helyiség „díszes kertté lesz alakítva. Az ünnepély d. u. 4 órakor kezdődik. Hajók, melyek a vendégeket ide-oda szállítják, éjjel is fognak közlekedni.”⁵⁰⁴ A másnapi ünnepi szertartás rendjéről is tájékoztatót.⁵⁰⁵

A *Hon* csak a jeles nap előtt kezdte a hírverést, ám akkor is csupán a császárfürdő műsorának tervezett látványosságait sorolta fel.⁵⁰⁶ A *Pesti Napló* az ünnep múltán visszafogottan, és röviden foglalkozott a Szent István-napi történésekkel: a szertartásra csupán egy félmondattal utalt, ehelyett inkább a mindent elsöprő vihar okozta károkat, késedelmeket taglalta.⁵⁰⁷ A *Hon* sokkal részletesebb, tárgyilagosabb leírást adott az ünnep menetéről, és a váratlanul kitört ítéletidő miatti fennakadásokról.⁵⁰⁸ Másnap érzéketes tudósításban ábrázolta, hogy az égháború valóságos csataterre zúzta a császárfürdői multság előkészített helyszínét.⁵⁰⁹

A *Fővárosi Lapok* kitartott a Szent István-napi események tartalmasabb követésében és értékelésében. A szertartásról, a körmenetről és a résztvevőket jellemző hangulatról hosszas írást jelentetett meg a nemzeti kegyelet napjáról:

„Budapest [...] most is nagy fénynyel ülte meg. A messze vidékek is részt vesznek ez ünnepélyben, mióta vasútak kötik össze a fővárossal, s az ünnep előtti napok ezernyi vidékit hoznak Pestre. [...] A nagy tömeg hangulata olyan volt, milyen e nemzeti s vallásos ünnephez illik,

502 Sz.-István-napján... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 15. 751.

503 Szent-István napjára... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. augusztus. 16.) 33. sz. 396.

504 A császárfürdő... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 18. 755.

505 A holnapi Szent István ünnep... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 19. 759.

506 A császárfürdőben. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1868. augusztus. 20. 3.

507 Szent-István... *Pesti Napló*, 1868. augusztus. 21. 2.

508 Szent István napját... A *Hon*, Esti kiadás. 1868 augusztus 21. 1.

509 A Császárfürdőben... A *Hon*, Esti kiadás. 1868 augusztus 22. 2.

melyben felekezeti különbség nélkül vesz részt fővárosunk közönsége. Az előbbi évek vallásos hangulata mellől az idén már eltűnt a politikai színezet, de megmaradt azért az egész ünnepély nemzeti jellege. Sok háromszinű lobogót és szalagot lehetett látni mindenfelé. Átalában ez ünnepen is rajta volt annak a nyoma, hogy más időket élünk, mint pár év előtt, s a nemzeti jelleget nincs szükség többé szembetűnőleg kitüntetni, miután teljes nyugalommal viselhetjük.”⁵¹⁰

A *Fővárosi Lapok* beszámolt a színházi jótékonysági előadás sikeréről, és a bevételéről.⁵¹¹ Miután szintén hírt adott a viharkárokról, időről időre közreadta a császárfürdői mulatság rendezőinek a népiünnep utólagos megtartásáról szóló üzeneteit, azonban ezt az időjárás viszontagságai miatt sorozatosan elodázták. Végül augusztus 26-án sikerült lebonyolítani.⁵¹² A szervezők a „balsorsú” népiünnepélyről a *Hon* hasábjain is tájékoztatták az érdeklődőket.⁵¹³ Az újság hírt közölt arról, hogy Gleichenbergen és Karlsbadban az ott tartózkodó magyarok megemlékeztek Szent István napjáról.⁵¹⁴ A *Vasárnapi Újság* sem maradt el a tényközlő híradással.⁵¹⁵ A *Fővárosi Lapok* mentegetőzve adta hírül megkésett értesülését, amely szerint a jeles napon volt egy „magán csónak-verseny”,⁵¹⁶ s ez a későbbiekben szélesebb nyilvánosságot kapott.

Az államiség megünneplése a választások után

Az 1869. év tavaszán lezajlott az első országgyűlési választás, amelynek eredményeként az addigi kormánypárt maradt hatalmon. Mégis ebben az évben a po-

510 Szent István ünnepe... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 22. 767.

511 Nemzeti Színház. *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 22. 768., Értesítés. *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 25. 776.

512 A császárfürdő... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 22. 768., A császárfürdői népiünnepet... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 25. 775., A császárfürdőben... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 26. 779., A császárfürdőhöz... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 28. 787.

513 A császárfürdőben... *A Hon*, Esti kiadás. 1868 augusztus 24. 1.

514 Szent István ünnepét... *A Hon*, Esti kiadás. 1868 augusztus 25. 1.

515 Aug. 20-kán... *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. augusztus 23.) 34. sz. 408.

516 A szent-István-napi... *Fővárosi Lapok*, 1868. augusztus 25. 775.

litikai napilapok „kerülték” a Szent István-napi tudósításokat. A *Pesti Napló* az ünnep előtt egyetlen néhány soros hírt közölt a káposztásmegyeri istentiszteletről.⁵¹⁷ A *Hon* bár folyamatosan tájékoztatta olvasóit az ünnepi „kéjvonatokról”,⁵¹⁸ és az augusztusi eseménytelen napokra időzítette a legtöbb, a katolikus egyház életének visszásságairól szóló hírt. Az ünnep múltán kitért a megemlékezésekre, de csak mint a „bűn melegágyára, a borzalmak forgatagára”: sok tolvajt kaptak el, a személyüket igazoló papír nélküli idegeneket hazatoloncolták, sőt a sokaság egy fiatal leányt „agyonnyomott”, azaz a tülekedő embertömegben megfulladt.⁵¹⁹

A fenti újságokkal szemben a *Fővárosi Lapok* nem mellőzte az ünnepséget, az előző évhez hasonlóan hiteles maradt a rendezvénnnyel kapcsolatosan. Jóval az ünnepet megelőzően adta hírül, hogy a jeles napon talán a király is megérkezik Budára, ezen kívül mulatsággal egybekötött országos honvédeggyűlés lesz, a Nemzeti Színház ismét jótékony célú előadást tart, a lövészegylet szintén ünnepséget rendez, és egylet felkösönti a születésnapját tartó királyt is, az előkelőségek másnap nagy lakomán fognak találkozni.⁵²⁰ A lap bizakodással várta a Történelmi Társulat augusztus 20-i nagygyűlését, ahol a nézeteltéréseket tisztázhatják.⁵²¹ A vidéki olvasóit tájékoztatta a „kéjvonatok” indulásáról.⁵²² Az ünnepség lefolyásáról hosszas leírást tett közzé, amelyből kiderült, hogy az előző évihez hasonlóan a dél 12 óra előtt érkező eső szertefoszlatta a tervezett eseményekhez, műsorokhoz fűzött reményeket, és a végzetes sorsú leány haláláról is együttérző hangon tudósított.

„**Szent-István napja** az idén is, mint rendesen, sok vidéki embert vont a fővárosba [...] A budai körmenet alkalmával nem egy »kéjútazót«

517 Pénteken... *Pesti Napló*, 1869. augusztus 19. 2.

518 Szent István ünnepére... *A Hon*, Esti kiadás. 1869. augusztus 9. 4., Kéjvonatok, *A Hon*, Esti kiadás. 1869. augusztus 11. 4., A szent István ünnep... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. augusztus 18. 2. – A hirdetésekben úgy szintén: *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. augusztus 13., 5., augusztus 14., 3., augusztus 15., 6. – A kedvezményes menetdíjú vonatokat végig az egész korszakban – a ma már kicsit furcsán hangzó – kéjvonatnak nevezték.

519 Az István-ünnepély..., A szentistvánnapi... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1869. augusztus 22. 2.

520 Szent István... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 8. 719.

521 A történelmi társulat... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 6. 711.

522 Szent-István ünnepére... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus. 13. 735.

láttunk [...] esernyővel és úti táskával [...] A mi magokat az ünnepélyességeket illeti, ezek csak olyanok voltak, mint tavaly, harmadéve és azelőtt. E nap délelőttjén Pest rendesen szerepet cserél Budával. Boldog, boldogtalan ide siet, s míg a vár különben kihalt és néma utcáin csak úgy dulakodik, szorong és izzad a sok ember, Pest csöndes és üres, s az utcákon csak templomba sietőkkel találkozhatunk. Budán a körmenet [...] reggel hét órakor indult a »szent jobbal« a várkapolnából a Mátyás templomába. Megnyitotta a menetet a céhek végetlen sora, tömérdek zászlóval, azután jött a katolikus legényegylet [...] A szent jobb körül a medve-főveges gránátosok haladtak, utána a világi főtisztviselők. [...] A Mátyás templomban mondott mise alatt a dísztéren felállított katonaság díszlövéseket tett s a járók-kelők tömege egyre szaporodott. A menet tíz óra felé tért vissza. [...] Dél felé rájött az eső, a kékútazókat kétségbeejtő eső, és elmosta mindazt, a mit a falragaszok ígértek.”⁵²³

A *Fővárosi Lapok* lelkendezve számolt be a Szent István-napi díjlövészet nyertes „királylövéséről”, melyet Ódry Lehel,⁵²⁴ a Nemzeti Színház énekeses lőtt.⁵²⁵ Végül érdekes tudósítást adott a bécsi ünnepségről: ebben ugyanis röviden összefoglalta a kiegyezés körüli vitákra utaló egyházi szónok gondolatait.⁵²⁶ A *Vasárnapi Újság* az iménti bécsi megemlékezésről néhány nappal később számolt be.⁵²⁷

Az 1870. évben eseménydússá vált az augusztus vége. A *Fővárosi Lapok* és A *Hon* vállvetve készítették fel a közvéleményt egy új, nagyszabású kezdeményezésre, az országos „dalárünnepre”, amelynek központi összejövételét

523 Szent-István napja... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 22. 763–764.

524 Ódry Lehel (1837–1920) operaénekes.

525 A Sz.-István napján... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 24. 767.

526 „Szent-István idejét a jelenlegivel hasonlítja össze. Szent Istvánnak is, úgy mond, lázadókkal kellett ép úgy küzdenie, miként Ferenc Józsefnek Magyarországot gyűlölő tanácsosaival. A Sz. István ellen emelt tör eltévesztette célját, ép így történt Ferenc Józsefnél is. Sz. István az alkotmány, Ferenc József király pedig a parlamentarizmus atyja. István elnyerte a koronát, Ferenc József azt ismét megtalálta; mindkettőnek bajor hercegnő lett neje.” Szent István napját... *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 26. 776.

527 A bécsi sz. Istvánnap... *Vasárnapi Újság*, 16. (1869. augusztus 29.) 35. sz. 481–482.

augusztus 20-ra tervezték. A *Fővárosi Lapok* közölte, hogy a mozgalmat jelképező lobogó zászlóanyja, Jókainé Laborfalvi Róza,⁵²⁸ a kor híres színésznője, a *Hon* tulajdonos-főszerkesztőjének felesége, aki már elkezdte hímezni a zászlóra az általa választott jelmondatot: „Tettre szóljon a dal, dalra a tett”.⁵²⁹ A két újság tudósításai alapján a kibontakozó rendezvénysorozat különböző dalestjei és a műsorszámok, az előadók és a zeneszerzők körüli nézetkülönbségek tartották izgalomban a nagyközönséget. A hónap közepétől a *Hon* egyre erőteljesebben népszerűsítette a „dalárünnepet”, de azért röviden tájékoztatott a közeledő Szent István-nap várható rendjéről, a kedvezményes díjtételű vonatindulásokról, a Nemzeti Színház ünnephez kapcsolódó heti műsoráról, a budai színészek ünnepi fellépéséről, valamint a „dalárcsarnok” 21-i színmű-előadásáról.⁵³⁰ A „kéjvonatok” közlekedéséről további hirdetések kerültek a lapba.⁵³¹ A *Vasárnapi Újság* még az utolsó pillanatban közölt egy „kéjvonatos” figyelemfelhívó híradást.⁵³²

A továbbiakban azonban elsősorban a „dalárünnep” kapott széles teret. A dalárelnök, Madarassy Pál⁵³³ köszöntőjében összekötötte a két jeles napot, mert szerinte Szent István birodalmából azért sereglettek ide az emberek, hogy bebizonyítsák: Magyarország népe pont olyan fogékony a dalra, a művészetre, mint a nyugati kultúrnemzetek.⁵³⁴ A díszünnepet követő zászlóavatáson a hosszú tudósításban idézték a főszerkesztő, Jókai Mór szavait is: »Szentély«, »Szerelem«, »Szabadság.« Ez a dalnok Szentháromsága. – Addig énekeljünk róluk, míg a »Dal«-t követi »Diadal.« Kiemelt szedéssel közölték Jókainé szentesítő mondatait is.⁵³⁵ A dalárünnepen többször elénekelték, eljátszották a Himnuszt, amelynek eszméi a beszédekben is visszatértek.

528 Jókainé Laborfalvi Róza (1817–1886) színésznő.

529 Jókainé asszony... *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 7. 735.

530 Szent István ünnepén..., A Nemzeti színházi műsorozat..., A cs. kir. államvasutttársulattól..., Budai színészet. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 14. 2.

531 *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 14. 4., augusztus 17. 4.

532 A Sz.-István ünnepély... *Vasárnapi Újság*, 17. (1870. augusztus 21.) 34. sz. 434.

533 Madarassy Pál (1828–1903) valóságos belső titkos tanácsos, az osztrák-magyar bank alkormányozója, főrendiházi tag.

534 Országos dalárünp. *A Hon*, Esti kiadás. 1870. augusztus 19. 1.

535 „A dal hozza közel a távot. Nagy távol az ég a földtől; – a dal köti össze az eget a földdel.

Az időjárás azonban ezúttal sem volt kegyes az augusztus 20-i eseményekhez. A *Pesti Napló* gondosan kiegyensúlyozott beszámolója szerint a nagy érdeklődés ellenére csak kevesen tudtak részt venni a szertartáson és a körmenet is elmaradt. Bár számos előkelőség jelenléte emelte a Szent István-nap fényét; s az országos dalárünnepély is hasonló sorsra jutott, így a rendezvényeket másnapra halasztották.

„(A Szent István napi nagy nemzeti ünnepélyt,) melyre pedig a kéjvontok a vidékről is igen nagy számu vendéget szállítottak föl a fővárosba, elmosta az eső. A folyton szakadó eső miatt a körmenetet, mely az egész ünnepély fénypontját képezi, nem lehet meg tartani s így az országos ünnep a várpalota kápolnájában tartott mise és szentbeszéddel véget ért. [...] A tiszteletőrséget az Alemann b. nevöt viselő gyalogezred egy zászlóalja képezé, mely egyszersmind a tiszteletlövéseket is teljesíté, mig ugyanazon ezred zenekara játszott. Közönség a szakadó eső miatt igen csekély számmal volt jelen s a hivatalból jelen voltak is oly kevesen voltak, hogy a palota előtt felállított 30 bérkocsi könnyen elszállítá őket.”⁵³⁶

A kellemetlen fordulatról *A Honban* is lehetett olvasni szűkszavú híradást mindkét rendezvény kapcsán.⁵³⁷ Később a *Fővárosi Lapok* is kitért a váratlan körülményre,⁵³⁸ azonban mégis adózott Szent István emlékének, hiszen a kor többnyire újságokban közlő történetésztől, Hőke Lajostól hosszabb áttekintő, összefoglaló értekezést hozott le az uralkodóról, ereklyéiről, koronájáról.⁵³⁹ A másnapra halasztott dalárünnepély számára lezáratott Városligetben déltől

Nagyobb távol: idegen nemzetek szíve és nyelve; – a dalban egyesülnek az idegen népek. Legnagyobb távol a Mult és Jelen: a dicső Mult s a borús Jelen. – Hajdankorunk »hegedősei« hazánk dicső napjairól zengtek: – támadjanak fel újra! S legyen a felzendülő dal viszhangja, hirdetője a haza boldogabb korszakának!” A dalárszövetség zászlófelavatása, Pesten aug. 19-én. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 20. 1–2.

536 A szent Istvánnapi nagy nemzeti ünnepélyt... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 20., 1.

537 A városligeti... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 21. 1.

538 A szent-István-nap... *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 23. 791.

539 Hőke Lajos: Szent István király ünnepén. *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 20. 784.

késő estig 900-szor tette meg az utat a lóvasút, és a vonat még 20 000 embert szállított vissza.⁵⁴⁰ A rendezvény sikeres volt. A daláros utóhangok mellett a *Fővárosi Lapok* még hírül adta azt, hogy a Gasteinben lévő magyarok megtartották Szent István ünnepét,⁵⁴¹ illetve Baja városában is megülték a jeles napot nagy vígassággal egybekötve.⁵⁴² A dalárünnepet ezután évről évre megrendezik mindig más-más nagyvárosban augusztus 20. körül.

Az 1871. esztendőben már az időjárás is kegyes volt az első király emlékeztetéséhez. A *Fővárosi Lapok* ugyanolyan előzékeny volt a „kéjvonatokról” szóló tájékoztatásban, mint 1868-ban.⁵⁴³ A hónap elején azt is megosztotta olvasóival, hogy ki fogja tartani az ünnepnapi hitszónoklatot,⁵⁴⁴ az utolsó napon felhívta a figyelmet a fél tíz órakor kezdődő káposztásmegyeri kápolnabeli szertartásra.⁵⁴⁵ „Kedvcsinálóként” megjelenítette az egyre forgalmasabbá, tarkábbá váló utca-képet, és közzétette a látogatható Országos Képtár Esterházy-gyűjteményének nyitvatartási idejét.⁵⁴⁶ A *Pesti Napló* is a korábbi önmagához képest közlékenyebb volt az ünnep kapcsán.

„(A Szent-István-napot) tegnap a testvér-fővárosok a szokott ünnepélyességekkel ülték meg. Már szombaton is számos idegen érkezett a fővárosba, s a vasárnap reggel érkezett kéjvonatok roppant számú vidékit hoztak. Reggeli 6 órától fogva özönlött át a tengernyi nép a lánczhidon, s a gőzsikló indóházát el kelle zárni s csak egyenkint eresztetni be az embereket. [...] A menet a szokásos rendben indult meg a várkápolnától a Szent-György téren és dísztéren át a várplébánia-templomig, hol az ünnepélyes isteni tisztelet és sz. beszéd tartatott, s innen visszament azután a várkápolnához, hol az ereklje közszemlére ki volt téve. Az egyhá-

540 A városligeti népünnep... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 27. 3.

541 Szent István napját... *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 25. 799.

542 Bajáról... *Fővárosi Lapok*, 1870. augusztus 27. 807–808.

543 Szent István napjára... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 5. 826., A szent-istván-napi... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 12. 851., Kéjvonat a szent István-ünnepélyhez... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 13. 855.

544 Szent István napján... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 4. 822.

545 Szent István ünnepét... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 19. 873.

546 Ma, Szent István napján... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 20. 877.

zi szertartást maga Simor hercegprimás végezte [...] A körmenetben részt vettek a czéhek, egyletek s külvárosi papság A tisztelet kíséretet a budai és pesti honvédszászlóalj s a Mollinary ezred zenekara képezte. Az ereklyeszekrény őrizetét a koronaőrség gránátosai képezték feltűnő medvebőrsüvegeikkel. [...] Délután mindenféle multság volt; a vidékiek mindenből élvezhettek, a mi szép, jó és drága. A Margitszigetre s a császárfürdőből járó gőzhajók, a városligeti és zugligeti lóvaspályák, a budai gőzsikló a minden egyéb közlekedési eszköz alig birta a roppant számú vendéget szállítani. Szombaton és vasárnap a nemzeti színház közönsége is jobbra vidékiekből állott.”⁵⁴⁷

A *Pesti Napló* nemcsak a központi eseményről tudósított, hiszen ugyanott a fényes karlsbadi ünnepségről és lakomáról szóló távirati értesülését is megjelentette. Másnap már a népes bécsi Szent István-napi miséről adott hírt, ahol a „kapuczinusok temploma zsufolva telve volt. Radetzky husárok kivont karddal képezték sorfalat”, illetve az ünnepi „néphullámvásárlásról” tett közzé adatokat, s ezek szerint a Lánchídon 90 000 ember kelt át, a gőzsikló 602 alkalommal 18 064 vendéget vitt fel a várba, a Margitszigetet ötezren lepték el, a Városligetbe 92 vasúti kocsi ment ki, és a zsebmetszőket is időben elfogták.⁵⁴⁸ A *Fővárosi Lapok* csatlakozott a statisztikai adatközléshez, hiszen a „koronázás óta nem volt itt ennyi vidéki vendég.” Bár a számok nem teljesen egyeztek a *Pesti Napló*éval, de kiegészítésnek tekinthető közlésében szerinte 12 000-en jöttek a fővárosba vasúton, az idegenek mintegy 25 000-en lehettek, az állatkerti látványosságokat és az ottani tűzjátékot 3840-en látták.⁵⁴⁹ A *Pesti Napló*ban egy később érkezett tudósítás szerint a gleichenbergi magyar fürdővendégek is emelkedett ünnepséget tartottak, amelyet a Himnusszal kezdtek és a Szózáttal fejeztek be.⁵⁵⁰ A *Hon* csupán az ünnep után egyetlen alkalommal – de hitelesnek tűnően – foglalkozott az eseménnyel, és összefoglalta az elhangzott szónoklat lényegét is.

547 A Szent-István-napot... *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1871. augusztus 21. 1–2.

548 A Szent István napot... A néphullámvásárlás Szent István napján. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1871. augusztus 22. 2.

549 A szent István nap... *Fővárosi Lapok*, 1871. augusztus 22. 883.

550 A Szent-István-napot... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1871. augusztus 23. 2.

„A város ünnepélyesen fel volt lobogózva s az ünnep szokott szertartással, számos diszruhás főhivatalnokok, magas tisztek, mágnások, főpapok, honvédség stb. jelenlétében. A menet azonban sokkal kevésbé volt diszes, mint a hatvanas években. A Mátyás-templomban a primás pontifikált s Pellet⁵⁵¹ plébános tartott egyházi szónoklatot, melyben a »szabad egyház a szabad államban« elve ellen kelt ki, bizonyítgatván, hogy az állam csak az egyházban és általa érheti el célját.”⁵⁵²

A lapban ezt követően még jó néhány cikk látott napvilágot az egyházzal, az állam és az egyház viszonyáról.

A *Vasárnapi Újság* már csak utólagos tudósításokkal kapcsolódott a véget érő ünnep hírfolyamába, s ezekben kizárólag külföldről érkezett értesítéseket osztott meg olvasóival: így a bécsi kapucinus templombeli miséről, a karlsbadi és a marienbadi fürdővendégek istentiszteletéről.⁵⁵³ Már az egyik szeptember eleji számban jelent meg a berlini magyar egyet rendezvényéről szóló híradás, amely röviden beszámolt az emlékünnap műsoráról, a beszédek tartalmáról, a Szózat elénekléséről, valamint a napot záró táncos vigasságról.⁵⁵⁴

A kiegyezés után 1872 nyarán tartott második választás, amelynek eredményeképpen a Deák-párt győzött, és továbbra is hatalmon maradt. A kormánypárton belüli ellentétek és a gróf Lónyai Menyhért⁵⁵⁵ miniszterelnök körül kibontakozó megvesztegetési ügyek, botrányok nyugtalanították a közvéleményt. Ebben az évben a Szent István-napi eseményekhez egy vitorlásverseny kapcsolódott. A tudósítások esetében az ellenzéki *A Hon*ban volt érzékelhető a legjelentősebb változás. Sőt, előtérbe kerültek a „Szent István-i múltban” gyökerező, jogszerűségről szóló eszmefuttatások.

A fenti lap augusztus elején jelentette meg Törs Kálmánnak a pápaválasztásról szóló írását, amelynek végén a szerző rátért a megkoronázott apostoli

551 Pellet Ödön (1833–1891) teológiai doktor, székesfehérvári apátkanonok, egyházi író.

552 Szent István napjának... *A Hon*, Esti kiadás. 1871. augusztus 21. 1.

553 Szent István napja külföldön. *Vasárnapi Újság*, 18. (1871. augusztus 27.) 34. sz. 446.

554 A „berlini magyar egyet”... *Vasárnapi Újság*, 18. (1871. szeptember 3.) 36. sz. 458.

555 Gróf Lónyay Menyhért (1822–1884) arisztokrata politikus, publicista, pénzügyminiszter, miniszterelnök, az MTA elnöke.

magyar király különleges jogállására. Nevezetesen, aki az „apostoli jogok gyakorlatában semmiféle egyházi tekintély által nem volt akadályozva, mint legfőbb védur szabadon kinevezhetett, adományozhatott, bíraskodhatott és fenyíttethetett, Róma vagy más egyházi hatóság minden megkérdése nélkül”.⁵⁵⁶ Néhány nap múlva *A Hon* a „kéjvonatokról” közölt hirdetéseket,⁵⁵⁷ illetve egy rövid közlemény értesítette az utasokat a mérsékelt menetdíjú vonatokról, valamint a Nemzeti Múzeum emléknapi és másnapi nyitvatartásáról.⁵⁵⁸ Az „egyetlen nemzeti” ünnep előtti közvetlen megnyilvánulásában a lap szavá tette, hogy az elmúlt időkből a Szent István-megemlékezéseken inkább hangsúlyozták annak egyházi, mint nemzeti jellegét, és azokon kísérezőneként osztrák darabokat játszottak. Az esemény előtti várakozást fokozta a jeles napra halasztott vitorlásverseny, s az egyre nagyobb számban érkező vidékiek híre.⁵⁵⁹ A *Fővárosi Lapok* hasonló időben közölte a kedvezményes árú járatokat Bécsből Pestre,⁵⁶⁰ illetve Pestről Bécsbe⁵⁶¹ a belföldi kéjvonati hirdetéssel együtt.⁵⁶² S reménykedett a jó időben, hiszen egyre többen váltottak vasúti jegyet a fővárosba.⁵⁶³ *A Hon* az ünnepnapi számában a nemzetiségekkel kapcsolatos politikát elemző vezércikkét azokra a Szent István-i alapelvekre hivatkozva indította, amelyeket az uralkodó fiához, Imre herceghez írt intelmekben fogalmazott meg, és a kérdést az egyedül elfogadható kulturális egyenjogúsággal zárta.⁵⁶⁴ E lapszám másik címodali cikkében P. Szathmáry Károly a korabeli dualista Magyarország „alapítóit”, azaz vezető politikusait Árpád fejedelemhez, István királyhoz, Nagy Lajoshoz és Mátyás királyhoz hasonlította.⁵⁶⁵ Az ünnep után *A Hon* nem kevés bosszúsággal tényként közölte félelmei beigazolódását:

556 Törs Kálmán: A pápaválasztás és az államok. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 9. 1.

557 *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 11. 6., augusztus 14. 4., augusztus 17. 4.

558 A közelgő Szent-Istvánnapra... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 17. 2.

559 Szent István ünnepe... *A Hon*, Esti kiadás. 1872. augusztus 19. 2.

560 Kéjvonat Bécsből Pestre. *Fővárosi Lapok*, 1872. augusztus 10. 790.

561 Kéjvonat Pestről Bécsbe. *Fővárosi Lapok*, 1872. augusztus 11. 794.

562 i. m. 796.

563 A mai szent István-napra... *Fővárosi Lapok*, 1872. augusztus 20. 823.

564 A nemzetiségek és a jövő politikánk. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 20. 1.

565 P. Szathmáry Károly: Magyarország alapítói. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 20. 1–2.

„Tömérdek nép árasztotta el Budavár utcáit már kora reggel. A város itt-ott fel volt lobogózva és az ünnep szokott szertartással ment végbe. [...] A szent jobbtól jobbra-balra láttuk az újonnan kiöltöztetett koronaőröket középkori szabása vassisakjaikkal, sastollukkal; fegyverök fényesre kicsiszolt alabárd. A katonazenekarok mint már előre jeleztük a magyar nemzeti ünnepély profanatiójára a „Höcher Peter” és egyéb osztrák nótát játszottak.”⁵⁶⁶

Annál lelkesebben számolt be a regatta (vitorlásverseny) megrendezéséről, a közönségről, az indulókról, a díjakról, a versenyszámokról, a győztesekről és a helyezettekéről.⁵⁶⁷

A *Pesti Napló* mindkét eseménynek csak egyszer, az ünnep másnapján adott helyet: a Szent István-napi tudósításában megjelenítette az éppen betegeskedő hercegprímás kitartását, aki az istentisztelet alatt rosszul lett, az erejét összeszedve mégis véghezvitte feladatát. A hajók vetélkedéséről is viszonylag terjedelmesen számolt be; majd közölte, hogy tudomása szerint 19-én a belföldi, illetve a bécsi vasútvonalakon összesen 5614-en érkeztek Pest-Budára.⁵⁶⁸ A *Fővárosi Lapok* folytatva az események követését, hosszan ismertette a szertartás főbb mozzanatait, és megörökítette a szentbeszéd főbb gondolatait:

„A magyar hitszónoklatot Schlauch Lőrinc⁵⁶⁹ csanádi kanonok tartá. Nem felekezeti, hanem bölcselmi tartalmú beszéd volt, (megjelent külön füzet-

566 István napjának... *A Hon*, Esti kiadás. 1872. augusztus 21. 2.

567 Uo. „A reggeli derült időt délután ismét borus, esős idő váltotta ugyan fel, de a versenyre kitűzött időpont előtt a legkelemesebbé változott át. A közönség talán inkább a fellegetektől való félelmében, mint a sport e neme iránti érzéketlensége következtén csekély számmal jelent meg; a Duna gőzhajótársaság két nagy hajója háromszor annyi közönséget is fogadhatott volna fel. A verseny a Margitsziget pesti oldalán ment végbe. A sziget kikötőjétől mintegy 50 ölnyre fölfelé horgonyzott a versenybírák dereglyéje és ettől vagy azon alól 150 ölnyre kezdődtek az egyes versenyek. A nyerőponttól jobbra-balra helyezkedtek el a gőzhajók, honnan az egész pályát be lehetett látni.”

568 Az István napi körmenet. István napjára. A regatta. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1872. augusztus 21. 2.

569 Schlauch Lőrinc (1824–1902) nagyváradai római katolikus püspök, bíboros, egyházjogász, valóságos belső titkos tanácsos, az MTA igazgatósági tagja.

ben is »Társadalmi átalakulás vallás nélkül« címmel,) ékes irálylyal, szép eszmékkal, például: »a szeretetben fekszik a társadalom morálja,« s a »keresztvény szellem megőrzésében van a nemzet jövő nagyságának kulcsa, s e szellem kiküszöbölésével kezdődnek a nemzet hanyatlásának percei«.⁵⁷⁰

Ugyanott önálló cikket szentelt a vitorlásversenynek, a legapróbb részletekre kiterjedően. A *Vasárnapi Újság* is csak egy alkalommal tájékoztatta olvasóit vizs-zatekintően a két nevezetes rendezvényről, lényegében hasonló terjedelemben.⁵⁷¹

A *Hon* végső statisztikái alapján a vonattal és hajóval érkezett látogatók szá-ma meghaladta a tízezret, s az ünnepnap délelőttjén 40 200 ember haladt át a Lánchídon Pestről Budára.⁵⁷² Azt is hírül adta, hogy a következő vasárnap a bé-csi kapucinusok templomában az ünnepi szentbeszédet a királyi plébános fogja tartani az uralkodói testőrség jelenlétében.⁵⁷³ A dalárünnepet ezúttal Nagyvá-radon tartották.⁵⁷⁴

Az 1873. évi megemlékezést egy bankügyi népgyűlés tette izgalmassá. Az érdeklődő vidéki közönség figyelmét A *Hon* már augusztus elején felkeltette a „kéjvonat”-hirdetésekkel, s ezek sorához a *Fővárosi Lapok* a hónap közepén csatlakozott.⁵⁷⁵ Az előbbi lap a „Különfélék” rovatában is tájékoztatott a vonatok indulásáról és érkezéséről.⁵⁷⁶ A *Vasárnapi Újság* bizonyosra vette, hogy a legné-pesebb vendégcsereg Bécsből fog érkezni, mert az ottani nemzetközi kiállítás kí-váncsi látogatói könnyedén eljuthatnak a magyar fővárosba is.⁵⁷⁷ Közvetlenül az ünnep előtt a *Pesti Napló* a káposztásmegyeri istentiszteletet említette.⁵⁷⁸ Ekkor A *Hon* is csatlakozott más lapok híradásaihoz, amelyek szerint a zágrábi székes-egyházban megtalálták Szent László király palástját, s ennek kapcsán részlete-

570 A Szent-István nap... *Fővárosi Lapok*, 1872. augusztus 22. 829.

571 Szent István napját... *Vasárnapi Újság*, 19. (1872. augusztus 25.) 34. sz. 422.

572 Kéjvonatok ..., A lánchídon... A *Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 22. 2.

573 István király ünnepélyét... A *Hon*, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 24. 2.

574 A nagyvárad dalárünnepély. uo.

575 A *Hon*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 6. 4., augusztus 8. 4., augusztus 9. 4., augusztus 13. 4., augusztus 14. 4., *Fővárosi Lapok*, 1873. augusztus 10. 802., augusztus 17. 824.

576 Kéjvonat sz. István napjára. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 12. 3.

577 Sz. István ünnepére kéjvonatok. *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. augusztus 17.) 33. sz. 397.

578 Istvánnapi istentisztelet. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 17. 3.

sen idéztek Henszlmann Imre⁵⁷⁹ szakvéleményéből.⁵⁸⁰ A tudósítást egészében átvette a *Vasárnapi Újság* is.⁵⁸¹

A *Hon* reggeli ünnepnapra vezércikke hívta összejövetelre azzal olvasóit, hogy Szent István napja nemcsak egy nemzeti ünnepnap lesz, hanem országos gyűlést szerveztek a pénzügyi önállóság, a független nemzeti bank ügyében, amelyet már régóta követelt „a sajtó, országgyűlési képviselők, körök, értekezletek, testületek; s [...] a hazai közvélemény”.⁵⁸² A *Pesti Napló* egyáltalán nem találta „felemelőnek” a megmozdulást, sőt – egy másik lapvéleményt idézve – a „fináncpolitikusok” hiába igyekeztek ünnepélyessé tenni azt a gyűlévész seregletet, amelyben feltűntek a búcsúsok, az inasok, a mesteremberek, az idős, némelyike gatyás parasztok.⁵⁸³ S e „nap délelőttjén a magyar nemzeti bank ügyében, a vármegyeház termében, tartottak népes gyűlést, mely a betegeskedő Jókai helyett Matolay Etelét⁵⁸⁴ választotta meg elnökének” – írta a *Fővárosi Lapok*.⁵⁸⁵ Mégis a berzenkedő *Pesti Napló* közölte azt az ugyancsak átvett értesülést, amely szerint a nap végén a bankalapítók nagy vacsorát ültek, ahonnan Kossuth Lajosnak, az önálló pénzügy első hivatalos képviselőjének megtáviratozták ezt a fontos lépést.⁵⁸⁶ S ugyanott megdicsérte Pór Antal⁵⁸⁷ Szent István-napi szónoklatát, amely már nyomtatásban is megjelent.⁵⁸⁸

A *Hon* ünnepi tudósítása felelevenítette a szép időben megrendezett évforduló történeteit, noha az ínséges év⁵⁸⁹ miatt nem jöttek annyian, mint máskor, de a körmeneten így is sokan voltak. A lap méltatta a szentbeszédet, amely kü-

579 Henszlmann Imre (1813–1888) orvos, művészettörténész, építész, régész, kritikus, író, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár, az MTA tagja.

580 Szent László palástjáról... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 19. 2.

581 Szent László palástjáról. *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. augusztus 24.) 34. sz. 407.

582 Budapest, aug. 19. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 20. 1.

583 A szent-Istvánnapi népgyűlésről... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 22. 1.

584 Matolay Etele (1825–1916) Zemplén vármegye alispánja.

585 Szent-István napja... *Fővárosi Lapok*, 1873. augusztus 22. 835.

586 A népgyűlés lakomája. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 22. 3.

587 A Szent István napján... uo. – Pór Antal (1834–1911) történész, egyházi író, az MTA tagja.

588 Pór Antal: *Egyházi beszéd, melyet Szent István ünnepén 1873. augusztus 20-kán a budai vártemplomban mondott Pór Antal*. Athenaeum, Budapest, 1873. Korábbi műve: Pór Antal: *Szent István király: történelmi tanulmány*. Szent István Társulat, Budapest, 1871.

589 Az 1873. évet esős idő, rossz termés, éhínség és kolerajárvány sújtotta.

lönbözött a hercegprímásétól; illetve felvetette, hogy a jövőben érdemesebb lenne a nagy király államalapítói szerepét előtérbe helyezni, s az egyházi jellegét pedig mellőzni; valamint felháborodását fejezte ki amiatt, hogy az országház épületén jele sem volt a jeles napnak.⁵⁹⁰ Néhány nappal később kipellengérezett egy uszodatulajdonost, mert az ünnepnapra sikeres úszóversenyen közreműködő úszómestereket nem fizette ki, a bevételt azonban zsebre tette.⁵⁹¹ Beszámolt a hercegprímásnak Bécsben, a nemzetközi kiállításon tett látogatásáról,⁵⁹² a bécsi Szent István-ünnep zsúfolásig telt kapucinus templomáról,⁵⁹³ a liturgiát vezető kilétéről és a jelenlévő előkelőségekről, a mehádiai⁵⁹⁴ rendezvényről, ahol elénekelték a Himnuszt és Szózatot, s nemcsak a nagy király „emlékére és utódjára, most uralkodó Ferencz József ő felségének egészségére” mondtak pohárköszöntőt, hanem a vendégekére, a vendéglátókéra, s neves politikusokéra.⁵⁹⁵

A *Pesti Napló* korábbi gyakorlatától eltérően, az ünnepről utólag érkező tudósításokat közölt, így a bécsiről is részletesebben jelentett.

„Az egyházi beszédet dr. Pellet Ödön székesfehérvári esperes tartotta, kikét évvel ezelőtt Budán, tavaly pedig szintén Bécsben mintaszerű remek egyházi beszédével általános elismerést aratott. A király tiszteletéről szólott ez alkalommal hazafiasan és lélekemelőleg. Délben Wenckheimnál diszebed volt.”⁵⁹⁶

A lap ugyanazon oldalán még az üdülőhelyeken rendezett ünnepségről is beszámolt, így a svájci Seelisbergből, vagy az osztrák Gleichenbergből, ahol „a magyarokon kívül a lengyelek is megjelentek. Az egyházi ájtatosság után körül-

590 A Szent István ünnepélynek... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 20. 2.

591 István napja... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 22. 2.

592 Bécs, aug. 22. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 23. 2.

593 A szent-Istvánnapi ünnep... *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 25. 2.

594 Mehádia: falu a mai Románia területén, a Bánságban. 1873-tól, a katonai határőrvidék felosztása után Szörény, majd 1880-tól Krassó-Szörény vármegyéhez tartozott.

595 Szent István ünnepe Bécsben. Szent-István ünnep Mehádián. *A Hon*, Esti kiadás. 1873. augusztus 23. 2.

596 Szt. István ünnepe Bécsben..., Szent István ünnepét... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 26. 2.

belül 100 terítékű lakoma volt, melyen számos hölgy is részt vett. Ebéd végével megeredtek a pohárköszöntések.” Az újság előtte már hírt adott a lindewiesei és a grafenbergeri magyar és lengyel fürdővendégek istentiszteletéről.⁵⁹⁷

A *Fővárosi Lapok* az előző évekhez hasonlóan, az ünnep után visszatért az eseményekre közvetíti az utóhangjait: zsúfolva voltak a mulatók, sokan kirándultak, dél 12 óráig a gőzsiklón négyezren utaztak.⁵⁹⁸ Az újság felháborodva írta, hogy a budavári királyi palotát látni kívánókat egy olyan frakkos szolga fogadta, aki nem tud és nem is akar megtanulni magyarul.⁵⁹⁹ A *Vasárnapi Újság* pedig teljes körképet adott közre az ünnepi forgatagról:

„A nap felhőtlen, derült égről tekintett alá a már akkor egy-egy ágyulövéstől föl-fölriadó öreg szent Gelléltre, s a szemben vele nyüzsgő, hemzseggő Budára, melynek csavargós utain már reggel óta tarka tömegekben vonaglott a vár felé a nép, ünneplő diszmagyarba öltözött állami és helyhatósági hivatalnokok, főurak, zászlósok, városi és megyehajduk, drabantok, rendőrök, katonaság, koronaórség, tűzerek, huszárok, gyalogság s a vidékről beérkezett vendégek és a helybeli lakosok ezrei”.⁶⁰⁰

Az 1874. esztendőben új szint hozott a függetlenségi párti *Egyetértés* című újság elindulása. A két másik politikai napilap gyakrabban és terjedelmesebben foglalkozott Szent István ünnepével, eközben a *Hon* az új székesfehérvári színház megnyitását hangsúlyozta. A sajtóban általánossá vált, hogy a politikai eszmefuttatások, vezércikkek kiindulópontja az ünnep és a hozzá kötődő történelmi hagyomány felelevenítése, igazolása volt.

A kedvezményes vasúti ünnepi menetrendről szóló hírverés kevésbé volt olyan élénk, mint az elmúlt években, csupán a *Hon* közölt egy „kéjvornathirdetést”.⁶⁰¹ Az előzetes hírek is elmaradtak, leszámítva a *Fővárosi Lapok*

597 Szent-István napja külföldön. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1873. augusztus 24. 2.

598 Szent-István napja... *Fővárosi Lapok*, 1873. augusztus 22. 835.

599 A szent-István-napi... *Fővárosi Lapok*, 1873. augusztus 23. 844.

600 Szent István napjának... *Vasárnapi Újság*, 20. (1873. augusztus 24.) 34. sz. 409.

601 A *Hon*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 11. 4.

egyetlen közleményét,⁶⁰² amely szerint a budai szentbeszédet Steiner Fülöp⁶⁰³ fogja mondani. Ellensúlyozásként a korabeli olvasó számára megvilágították az ünnep előnapján, majd napján a címoldalon közölt hosszás politikai állásfoglalások, hitvallások széles erkölcsi alapját. Például a *Pesti Napló* „a hazafiúi erények gyakorlására és a törvények tiszteletére” hegyezte ki írását,⁶⁰⁴ A *Hon* „István király napján” a nemzeti egység mellett érvelt.⁶⁰⁵ Az *Egyetértés* megkésve, egy előfizetési felhívásába csomagolta önrendelkezési életelvének gyökerét, vagyis a „magyar nemzet multjából meritett tapasztalás, a nemzet jövőjében vetett rendithetlen hit kétségtelenné tesz, hogy a felhívás visszhangra talál az országban.”⁶⁰⁶

A budapesti ünnepségről a *Pesti Napló*ban jelent meg a legrészletesebb beszámoló: a szép időben 4687-en érkeztek vonaton, ezenfelül 63 megtelt gőzhajó szállított még tömegeket a különféle rendezvényekre. A Szent István-nap reggel 7 órakor az istentisztelettel kezdődött, a Zsigmond-várkápolnából induló, katonazenekarral kísért körmenet a Mátyás-templomba vonult, ahol Steiner Fülöp főpásztor tartotta a szentbeszédet, Simor János hercegprímás végezte az ünnepélyes szertartást, és áldást osztott. Ezután a felvonuló hívők visszatértek a várkápolnába; majd ezután az előkelőségekkel elköltött hercegprímási díszebéd következett a köszöntőkkel.⁶⁰⁷ A *Pesti Napló* következő számának a címlapján még visszatért a szentbeszédre, azaz Steiner Fülöp gondolataira: nevezetesen az állam és a törvények megtartására, amelynek szellemiségében néhány nappal korábban már közölt egy szerkesztőségi cikket.⁶⁰⁸ Az összefoglalás egy ismeretetővel folytatódott, ugyanis a dualizmus fennállásának hetedik évében Lipcsében röpirat jelent meg „Magyarország politikai válsága” címmel. A füzet élesen támadta a kettős államberendezkedés intézményét, s ezzel párhuzamosan a ma-

602 Budán... *Fővárosi Lapok*, 1874. augusztus 19. 824.

603 Steiner Fülöp (1839–1900) teológiai doktor, székesfehérvári püspök.

604 Budapest, aug. 19. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 20. 1.

605 Budapest, augusztus 19. István király napján. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 20. 1.

606 Budapest, augusztus 21. *Egyetértés*, 1874. augusztus 22. 541.

607 A Szent István ünnepély. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1874. augusztus 21. 2.

608 Budapest, aug. 21. Az állami tekintély és a törvények tisztelete. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 22. 1.

gyarságot és a magyar állameszmét. A bíráló lesújtó egyszerűséggel fogalmazta meg véleményét: gyalázatos badarság. Az értékelés közlése azonban nem volt öncélú, a szerző sokkal inkább arra a veszélyre igyekezett felhívni a figyelmet, amelyet a magyar sajtó országgyűlési képviselőháza elleni uszítása jelentett. Néhány oldallal tovább néhány soros hírben az óbudai hajógyári munkások, a polgárőrség, s a polgári lovásztestület ünnepségéről számoltak be.⁶⁰⁹ A lapból ismert, hogy a bécsi magyarok is megadták a módját a nevezetes napnak: előkelő személyiségek jelenlétében a szónoklat után elénekelték a Himnuszt, a nagymise után pedig a Szózatot.⁶¹⁰ Az újság ünnepi hírfolyamát egy szabadkai István király emlékére rendezett Deák-párti lakomáról szóló közlés zárta.⁶¹¹

A *Hon* Szent István-napi tudósításai visszafogottabbak voltak: a lapszám belső oldalán nagyobb teret szentelt a kolozsvári dalárünnepnek, a Történelmi Társulat ülésének, mint a budapesti megemlékezéseknek, amelyre – az újság szerint – a látogatók többsége a Tisza vidékéről érkezett.⁶¹² A másnapi bővebb írás kizárólag a közönségről szólt.

„I s t v á n n a p j á r a tömérdek nép gyűlt fel a fővárosba az ország minden részéből, de a legtöbb az alföldről. Két osztályba lehet az e napi vendégeket sorolni. Olyanokba, kik először látják az ország központját, és olyanokba, kik már jártak itt. de a legutolsó ittlétük óta történt változásokról, csinosodásról akarnak személyes tudomást szerezni. [...] csapatokkal, tömegekkel lehetett minden mulató- vagy közhelyen találkozni, de a legtöbb mint láttuk közlekedési eszközeinket próbálta ki. Propeller, sikló, közuti vasutak és fogaskerekű vasut állta ostromukat, baj nem történt. E csapatok, tömegek a várbeli körmenetnél árrá tömörültek és derék sorokban övezték a gyalogjárdát, mely között a középuton haladt a szokásos menet, melyben ott volt a primás, ki mint bibornok, tetőtől-talpig vörösbe öltözködött, több püspök [...] miniszterek, az egyetem

609 Szent István ünnepe Óbudán. i. m. 3.

610 Szent István ünnepe Bécsben. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1874. augusztus 24. 2.

611 Szent István napja Szabadkán. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 25. 2.

612 Szent István napjára. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 20. 2.

dékánjai, a polgári hatóságok legelső képviselői, a honvédség és hadsereg főtisztjei, a koronaórság.”⁶¹³

Később egy alföldi földművesnek a budapesti rendőrfőkapitánynak címzett csattanós beszólását ismertette, mivel annak lova a körmenetben rossz helyre, a Szent Jobb mögé keveredett: „Vagy a ló vagy a főkapitány, de egyik a processióban felesleges volt”.⁶¹⁴ Augusztus 22-én átadták a Székesfehérvári Színházat, a megnyitó Bánk bán előadást díszvacsora követte. A fővárosi szellemi élet krémje levonult az eseményre. Az újság többek megszólalását idézte, valamint Jókainé Laborfalvi Róza átszellemült szavalatát is.⁶¹⁵ A hónap végén jelent meg egy levélrészlet arról, hogy a hercegprímás „vizet prédikál, de bort iszik”, mert a jeles napon a főpap birtokán még istentiszteleten sem vehettek részt: „dolgoztak [...] még a vályogvetők is”.⁶¹⁶ Szent István napja az élcelődésre is alkalmat adott: a szabadkai Deák-kör bankettjén ugyanis egy szerencsés kimenetelű bal eset történt, s ezt a helyi rác (szerb) nemzetiségi lap gunyorosan a Szent Jobb csodájaként könyvelte el.⁶¹⁷ Az olvasók arról is értesülhettek, hogy felszentelték Szent István kápolnáját Esztergomban, ahol korábban a nagy király korát idéző templom maradványait megtalálták.⁶¹⁸ Székesfehérváron, a püspöki palota udvarán pedig összegel megkezdődtek a régészeti feltárások.⁶¹⁹

A frissen indult *Egyetértés* augusztus 20 után összegezte a fővárosi Szent István-napot, amely a „szokott fénnel” zajlott, majd dél-magyarországi értesülésekkel egészítette ki a jeles napi hírcsokrot: Pancsován először emlékeztek meg a maga teljességében, azaz magyar címeres görögtűzzel, népünnepéllyel, a Versec városát képviselőkkel együtt. A horvát–szlavónországi Károlyvárosban szintén kiterjedtebb rendezvény volt, amelyen a hivatalosságok önként vettek részt. Az

613 István napjára. *A Hon*, Esti kiadás. 1874. augusztus 21. 1.

614 A sz. István napi körmenet. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 22. 2.

615 „Dicső nép: vedd át hálaszózatunk /A multért! – Üdv kísérje a jelen / Művét! – A mit jövőnek áhitunk, / Az, hogy hazánk örök s boldog legyen.” A sz. fehérvári magyar színház megnyitása. *A Hon*, Esti kiadás. 1874. augusztus. 24. 1.

616 A primás is csak vizet prédikál, de bort iszik. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. augusztus 26. 2.

617 Szent István csodatevő keze. *A Hon*, Esti kiadás. 1874. augusztus 28. 2.

618 Szent István kápolnáját... *A Hon*, Esti kiadás. 1874. augusztus 29. 2.

619 Ásatások Székesfehérváron. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1874. szeptember. 1. 2.

újság hírei között tudatta olvasóival, hogy szabadkai helyi pap a Szent István napján alakult dalárdának megtiltotta, hogy a templomban élékelje a Himnuszt. A debreceni dalárda viszont a király születésnapján a magyar Himnusz helyett a Gott erhaltét, az osztrák császári himnuszt adta elő.⁶²⁰ Az *Egyetértés* átvett néhány – fent már ismertetett – a katolikus egyházat érintő hírt: a hercegprímás Szent István elnevezésű pusztáján az ünnepelt napján mindenki dolgozott.⁶²¹ Esztergomban az eredeti stílusában helyreállították – az előző újság közlésében: felszentelték – a feltételezett, egykori Szent István-kápolnát.⁶²² Végül azt a szellemes pápai megjegyzést közölteti, amelyet egy engedetlen, eltévelyedett svájci pap házasságkötésének híre váltott ki: „»Dicsőség a szenteknek! A renegát tehát saját kezeibe vette önnön büntetését! Beláthat[at]lanok a gondviselés utai!«”⁶²³

A *Fővárosi Lapok* a tőle megszokott módon részletesen beszámolt az ünnepi szertartásról, a körmenetről, a notabilitásokról, a közönségről, arra is kitérve, hogy a díszebéden a hercegprímás köszöntőt mondott Őfelségére, a királyra, majd a vendégül látott miniszter pedig a főpapra.⁶²⁴ A *Pesti Napló*hoz hasonlóan foglalkozott az óbudai eseményekkel, illetve tanulságul közzétette, miként loptak el egy aranyórát láncsal együtt a tömegben.⁶²⁵ A következő oldalon vendégcsalogató tudósítást jelentetett meg a rohicsi fürdő Szent István-napi rendezvényéről, nevezetes vendégeiről és szórakozási lehetőségeiről.⁶²⁶

A *Vasárnapi Újság*ban csak áttételesen volt napirenden az ünnep, mivel ebben az évben a Történelmi Társulat besztercebányai vándorgyűlésének résztvevői ott, helyben tartották meg az augusztus 20-i egyházi ünnepséget: értekezlettel, ebéddel, kirándulással, jótékony hangversennyel és táncmulatsággal egybekötve.⁶²⁷

620 A sz. Istvánnapi ünnep..., Pancsova, aug. 20., Karlovicz, aug. 20. *Egyetértés*, 1874. augusztus 22. 542–543.

621 Az esztergomi érseknek... *Egyetértés*, 1874. augusztus 27. 565.

622 Az esztergomi sz. István-kápolnát... *Egyetértés*, 1874. szeptember. 2. 589.

623 A vatikán villámsziporkái. *Egyetértés*, 1874. szeptember. 3. 593.

624 Szent-István-napját... *Fővárosi Lapok*, 1874. augusztus 22. 831.

625 Ó-Budán..., Szent-István-napja... *Fővárosi Lapok*, 1874. augusztus 23. 835.

626 A rohicsi fürdőben... i. m. 836.

627 A történelmi társulat... *Vasárnapi Újság*, 21. (1874. augusztus 16.) 33. sz. 534.

Az államiság ünneplése a harmadik országgyűlési választások után

Az 1875. évi országgyűlési választások előtt, március első napján a hatalmon lévő Deák-párt egyesült az ellenzéki többséget alkotó Balközép Párttal, s ezzel létrejött a Szabadelvű Párt. Az utóbbi nyári megmérettetés után döntő fölényt szerzett a parlamentben. Az új kormánypárton belüli vetélkedések miatt csak év végére alakult ki az a vezetési gyakorlat, amely 1890-ig fennmaradt. A Szabadelvű Párt az 1867. évi kiegyezés alapján álló liberális szerveződés volt, és ennek megfelelően a sajtóviszonyok is hamarosan átrendeződtek. A *Honból* kormánypárti lap lett, a *Pesti Napló* a (kormány)függetlenséget hangoztatva mérsékelt ellenzékiiségevel igyekezett a középúton egyensúlyozni, az *Egyetértés* viszont egyértelműen ellenzéki újság maradt.

Július első napjától a választások utolsó szakasza augusztusra (18-ig) esett, emiatt a közeledő Szent István-napi ünnepségek nem kaptak akkora figyelmet, mint az előző évek hasonló időszakában. Természetesen voltak „kéjvonathir-detések”, az e téren korábban is serény *Fővárosi Lapok*ban⁶²⁸ és *A Honban*,⁶²⁹ de nem a régi lendülettel. Elsőként a *Fővárosi Lapok* értesítette olvasóit az olcsóbb vonatjáratokról.⁶³⁰ Jóllehet *A Hon* ünnepi előzetese – egy kassai lóversenyhír⁶³¹ mellett – az új állatkerti látványosságokig terjedt, az *Egyetértés* hangversenyt, illetve felolvasóestet kínált a közönségnek a Lövöldében, ahol dr. Kovács Károly⁶³² „Kupa vezér és Sz. István koronája” című négyrészes östörténeti népszínművét hallhatták.⁶³³ Az utóbbi újság tekintettel a kellemes időjárásra már várta az ünnepséget, mert az utcák zsúfolva voltak „vidékiekkel, [akik] [...] az évről évre hatalmas változásokon átmenő utcák pompás palotasorait vették” szem-

628 *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 15. 836., augusztus 17. 840.

629 *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus 14. 4.

630 Szent István ünnepére... *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 12. 821.

631 1881-től a lóverseny állandó programja lett a Szent István-ünnepségnek.

632 Feltételezett szerző dr. Kovács Károly (1818–1897) ügyvéd, földbirtokos, aki érdeklődött a nemzet kulturális élete iránt. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 6. köt. Hornyánszky, Budapest, 1899., 1308–1309.

633 Felolvasás és zeneestélyt... *Egyetértés*, 1875. augusztus. 17. 3.

ügyre és felpeszditették még a tengődő üzletek forgalmát is.⁶³⁴ (Megjegyzendő körülmény, hogy az *Egyetértés* még augusztus elején, hírt adott arról, hogy az esztergomi Bakács-kápolna – másként Bakócz- – használatba vételéről, amelyet a hercegprímás állítatott helyre.⁶³⁵)

A *Pesti Napló* az ünnepnap megjelenő reggeli számának címlapján a regényesen historizáló stílusú írásában hiányolta a Szent István királynak méltó emléket állító szobrot, ezért: „Jobb öntudattal kell megünnepelnünk ezer évi multunkat és vitézeit s több öntudattal s ésszel kell leraknunk egy új évezrednek alapjait.”⁶³⁶ A lap másnapi, esti kiadásában részletes beszámolót közölt az ünnepség, amelyben különös figyelmet fordított a hitszónok, Holdházy János személyiségére,⁶³⁷ aki azt bizonyította: „a kor felfogása a keresztény vallás létjogával szemben csak külső esetleges okokból származik, és hogy ez okok által egyetlen keresztény hitelv sem czáfoltatott meg soha.” Érvei szerint a társadalmi változásokban az egyház mindig igazodási pontot jelentett: az üzleti megfontolások nagyon elterjedtek; a túlzott vallásszigor eltávolította az embereket az egyháztól; a tudomány letért kijelölt útjáról, s az is inkább a realismereteket pártolja; a modern tudomány okolható a vallástalanság térhódításaért, amely könnyen átlép „tekintélyen, családon, tulajdonon”.⁶³⁸

A *Hon* ünnepi számában a vezércikk ékesszólása, érvelése a történelmi nap ürügyén mindenkit a nemzeti összefogásra buzdított.

„A nemzeti ünnep, István király napja, változott körülmények között, javult pártviszonyokkal, de tagadhatatlanul súlyos helyzetben találja a nemzetet, mert a parlamenti élet és nemzeti erő fejlesztésére fontos előfeltétel lön teljesítve, a [párt]fuzió által. [...] István király napja, az országgyűlés kezdete előtt egy oktávával, egyesítsen a jó akaratban és hazafiui buzgalomban, hogy többség és ellenzék egyaránt hazafiasan oldja meg nehéz feladatait!”⁶³⁹

634 Szent-István ünnepe... *Egyetértés*, 1875. augusztus 20. 2.

635 A Bakács-kápolna. *Egyetértés*, 1875. augusztus 5. 2.

636 Budapest, aug. 19. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus. 20. 1.

637 Holdházy János (1840–1896) választott püspök, győri kanonok, dégi apát, soproni főesperes.

638 Szent István ünnepe. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1875. augusztus 21. 2.

639 Budapest, augusztus 19. A nemzeti ünnep napján. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus 20. 1.

A napilap az ünnep elteltével rendkívül érzéketes leírást közölt az eseményről, hogyan érkeztek oda az emberek, aztán a szertartás lefolyásáról, a körmenetről, stb.

„a lánczhid ostromállapotba tétetett [...] a dióhéjnyi propellerek is messés tömegeket szállítottak át [...] budai lánczhidfő előtti tér fakoczkáiból verejtéket sajtolt a hőség és a rajtok álló sokaság [...] A várban [...] [az] utcák tömve voltak néppel, mely elég nyugodtan várta az ünnepély kezdetét. Ez 9 órakor történt, midőn is a várkápolnából kihozattván a király bebalzsamozott jobb keze, a menet megindult a Szentgyörgytéren, és főutcán keresztül a Mátyás temploma felé. Az ereklyét ragyogó díszruhás koronaőrök vitték [...] S i m o r primás misézett, melynek bevégeztét, valamint előbb az indulást a Gellérthegyről ágyulövések hirdették. A mise bevégezte után a menet az osztrák-hymnus hangjai mellett vonult vissza a várkápolnához, hol 11 órára az ünnepély véget ért”.⁶⁴⁰

A *Hon*, amely immár a Szabadelvű Pártot, azaz a kormányt támogatta, az elkövetkező napokban a vallásügyi helyzetet mutatta be az angol szabadelvűség jegyében.⁶⁴¹

Az *Egyetértés* ünnepi beszámolója majdnem teljesen megegyezik A *Honé*-val, azzal a különbséggel, hogy e lapban a tudósító felháborodott amiatt: a zenekar zárásként a rosszlemkű osztrák császári himnuszt játszotta. Ugyanakkor feltette a költői kérdést: lesz-e magyar zeneszerző, aki megírja a magyar királyi himnuszt?⁶⁴²

A *Fővárosi Lapok* augusztus 20-i számában terjedelmes írást közölt Hőke Lajostól, aki a honfoglalók törzsi viszonyait, István király államalapító és egyháztörténeti szerepét, a magyar kereszténység történetét, és az ereklyekultuszt

640 István király napját... A *Hon*, Esti kiadás. 1875. augusztus 21. 2.

641 Az angol szabadelvűség vallási kérdésekben. (Első közlemény.) A *Hon*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus 24. 1., Az angol szabadelvűség vallási kérdésekben. (Második és befejező közlemény.) A *Hon*, Reggeli kiadás. 1875. augusztus 25. 1.

642 István király napját... *Egyetértés*, 1875. augusztus 22. 2.

fejtegette.⁶⁴³ A budapesti ünnepegről utóbb rövid összefoglalást közölt,⁶⁴⁴ a vidéki egyéb hírek között olvasható, hogy a jeles napon jótékony célú színelőadást rendeztek a nagyváradai műkedvelők.⁶⁴⁵ A bécsi hírekben szűkszavúan adta hírül az ottani megemlékezés fő eseményeit.⁶⁴⁶ Az újság teret adott egy Szent István-napi vidéki vendég levelének, aki azt kifogásolta, hogy a Nemzeti Színházban a felújított nézőtér nagyon huzatos, de az előadás sem volt számára meggyőző; csalódott.⁶⁴⁷

A *Vasárnapi Újság* csak az ünnep után kapcsolódott be a Szent István-i hírfolyamba, az eseményekről tömören tájékoztatott. Például az esztergomi Bakács-kápolnának miniszteri szemléről.⁶⁴⁸ Ez a lap számolt be a legrészletesebben a bécsi istentiszteletről, és hozzáfűzte: a grafenbergi magyarok is adóztak a fényes napnak misével, díszebéddel, Szózáttal. Mivel a lindewiesei vendégek is jelen voltak, a következő vasárnap ők rendeztek táncmultságot a vendéglátóik számára.⁶⁴⁹

Az 1876. év Szent István ünnepei színesebbé váltak, több megmozdulást a történelmi évfordulóra szerveztek. Ezek közül a leglátványosabb volt a szege-di Országos Ipar-, Termény- és Állatkiállítás, amely a kiegyezés óta erőteljesen iparosodó magyar állam gazdasági teljesítőképességének első nagy seregszemléje volt. Ez a rendezvény tulajdonképpen a búcsúk és vásárok korszerűsített változatának tekinthető.⁶⁵⁰ Ekkor adták át a szabadkőműves mozgalom egyik központját, amely célkitűzéseiben előremutató, részben a nyilvánosság előtt is zajló szerveződésnek tűnt. Emellett széles visszhangot kapott a Magyar Történelmi Társulat közgyűlése.

Az 1876. évben az előző korszak gyakorlatához viszonyítva is igen kevés, főként vidékieknek szánt cikkben hívta az augusztus 20-i fővárosi rendezvé-

643 Hőke Lajos: Szent István király napján. *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 20. 850–851.

644 Szent István... *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 22. 855.

645 Nagyváradon Szent István... i. m. 857.

646 Bécsi hírek. A kapucinusok... *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 24. 863.

647 „Egy szentistvánnapi vidéki vendég.” *Fővárosi Lapok*, 1875. augusztus 26. 869.

648 Szent István ünnepét..., Miniszteri látogatások Esztergomban. *Vasárnapi Újság*, 22. (1875. augusztus 22.) 34. sz. 540.

649 Szent István napját Bécsben... *Vasárnapi Újság*, 22. (1875. augusztus 29.) 35. sz. 556.

650 A rendezvényről szóló tudósítások alapvetően ipartörténeti és gazdaságtörténeti vonatkozásúak, ezért csak érintőlegesen kapcsolódnak a Szent István-i ünneptörténethez.

nyekre az érdeklődőket. A *Hon* és az *Egyetértés* a hónap elején ugyanaznap jelentett meg egy közleményt,⁶⁵¹ és e tárgyban az *Egyetértés* is csupán egyetlen „kéjvonathirdetést” közölt.⁶⁵² Ugyanekkor többször népszerűsítette a Szent István-nap rendezvényeit tartalmazó füzetet.⁶⁵³ Az utóbbi újság készítette fel a legkorábban a közvéleményt arra, hogy „augusztus 20-án nem csak Szent-István ünnepe lesz, s nemcsak a szegedi kiállítás megnyitása fog történni, hanem a nagy Oriens szabadkőmives páholy új helyiségeinek beszentelése is.”⁶⁵⁴ A *Fővárosi Lapok* szintén értesítette olvasóit a szabadkőművesek ünnepségéről.⁶⁵⁵

Az *Egyetértés* a fővárosba utazók figyelmébe ajánlotta a „kihagyhatatlan” állatkertet.⁶⁵⁶ A *Hon* rövid híradásai tartalmasabbak az ünnepek követésében: Budapest város vezetése a Szent István-nap miatt nem tudott testületileg levonulni Szegedre, de képviseltette magát,⁶⁵⁷ ismertette a nemzeti ünnep várható menetrendjét,⁶⁵⁸ s megjelenítette az ünnep előtt érkező vidékieket, „kiknek jó nagy része a szegedi hármas ünnepélyességre sereglik és itt a fővárosban csak épen pihenőt tart oly formán, hogy nyakába veszi a várost és megsejlelmezi nevezetes látnivaló intézeteinket.”⁶⁵⁹ Az ünnepen miséző hercegprímás gőzhajóval érkezik Budapestre,⁶⁶⁰ e ezt másnap megerősítette. A lap ezen kívül közölte a Nemzeti Színház műsorrendjét.⁶⁶¹ Az *Egyetértés* a Népszínház ünnepnap előadását népszerűsítette.⁶⁶²

A *Pesti Napló* ugyancsak fontosnak tartotta Simor János gőzhajón való érkezését, ezért közreadta a hírt.⁶⁶³ Bár igaz, hogy az előző napokban nem mu-

651 Kéjvonat. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 6. 2., Kéjvonat. *Egyetértés*, 1876. augusztus 6. 2.

652 *Egyetértés*, 1876. augusztus 15. 4.

653 *Egyetértés*, 1876. július 20. 4., július 24. 4., július 29. 4., július 30. 4., augusztus 2. 4., augusztus 5. 4., augusztus 12. 4., augusztus 19. 4., augusztus 20. 4.

654 Szabadkőmives páholybeszentelés. *Egyetértés*, 1876. augusztus 11. 3.

655 Szent István napján... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 12. 865.

656 A Szent-István-ünnep. *Egyetértés*, 1876. augusztus 17. 2.

657 Budapest Szegeden. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 16. 2.

658 Az István-napi... A *Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 17. 2.

659 A vidékiek nagy száma... A *Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 17. 3.

660 Személyi hírek. Simor János hercegprímás... A *Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 19. 2.

661 A holnapi Istvánnapi ünnepélyességek..., Nemzeti Színház. A *Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 20. 3.

662 A népszínházban... *Egyetértés*, 1876. augusztus 20. 3.

663 Simor János hercegprímás... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 19. 2.

tatott különösebb érdeklődést, mégis az ünnep napján csaknem négyhasábos vezércikkben lelkesítően méltatta az egykori országalapító nagy király államférfiúi képességeit, tehetségét, teljesítményét:

„A nagy király példája lelkesítsen s alkotása költsön keblünkben elszántságot és reményt addig élni, hogy a magyart s hazáját soha hire tul ne élje. A nemzet kövesse mindig az önfenntartás politikáját, mely a józan haladás politikája s Magyarország élni s virulni fog!”⁶⁶⁴

Az ünnep másnapján megjelentetett átfogó beszámoló szerint a szegedi kiállítás ugyan kisebb mértékben elvonta a látogatókat, mégis hatalmas tömeg haladt a Lánchídon, a Budai várba vezető utcákon; a siklón a működése óta nem tapasztaltak tizenkétezer fős délelőtti forgalmat. A díszes körmenet végigvonult a szokott útvonalon a Zsigmond-várkapolnából a Mátyás-templomig, azonban a templomot ekkor felújították, ezért visszafordultak a várkapolnába, ahol megtartották az istentiszteletet, s elhangzott a szentbeszéd. A délutáni díszebéden a hercegprimás most is megvendégelte az előkelőségeket.⁶⁶⁵ A jeles napra a Nemzeti Színház, Szigligeti Ede „Vid” című történelmi drámájának bemutatójával készült. A „keresztény és pogány magyarok küzdelmét tárgyalja e darab egy családi dráma keretében”, azonban az előadásra kevés néző váltott jegyet.⁶⁶⁶ Ebben az évben augusztus 20-a vasárnapra esett, így Bécsben is aznap tartották meg az ünnepet. (Ott mindig az adott hét vasárnapján adóztak Szent István emlékének.) A szertartás magas rangú vendégek és szép számú közönség jelenlétében történt, és a Szózáttal fejezték be.⁶⁶⁷ A lap még röviden ismertette a skót rítusú Oriens Szabadkőműves Páholy új helyiségeinek felszentelését, s ezt ebéd és kirándulás követette, illetve a másnapi margitszigeti táncmulatsággal zárult.⁶⁶⁸ A továbbiakban a radegundi magyar fürdővendégek Szent István-napi rendezvényéről adott összefoglalót, ahol a szentmisét végző plébános „egy han-

664 Budapest, aug. 19. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 20. 1.

665 Szent-István napját... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 21. 2.

666 Nemzeti színház. uo.

667 Szent István napja Bécsben. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 21. 2.

668 A szabadkőművesek köréből. uo.

gulatteljes és hazafiasan emelkedett szónoklatot is tartott koszorút fonva első apostoli királyunk érdemeinek virágaiból”, majd meghallgatták az Ave Mariát, és elénekelték a Himnuszt.⁶⁶⁹

A *Hon* Szent István-napról szóló beszámolója lényegre törően inkább csak a szokványos fordulatokra hagyatkozott, nem közölt új adatokat.⁶⁷⁰ Később egy részletes karlsbadi fürdőhelyről érkezett levél írója „elkotyogja”, hogy sok bosszantó és kellemetlen körülmény közepette „szokták megülni” Szent István napját, illetve előtte 18-án a király születésnapját.⁶⁷¹

Az *Egyetértés* ünnepi tudósítása jóval bővebben tárgyalta az eseményeket, amelyeket megtoldott azzal, hogy a közönség eloszlott a városban, és volt, aki visszament a munkába, de az „elszántabbakkal” teljesen megtelt a Népszínház.⁶⁷² A lap állatkerti adatai szerint augusztus 20-án 2500 látogató „hozta” az intézmény fennállása óta a legnagyobb bevételt. Ezen kívül a szabadkőműves ünnepségről szinte a *Pesti Napló*-éval megegyező híradást közölt.⁶⁷³ Egy mondatlalt „intézte el” a bécsi ünnepséget, ugyanakkor tájékoztatta az olvasókat, hogy a Mátyás-templom felújítása miatt egy ideig a Zichy-kápolnában tartják a csendes istentiszteleteket.⁶⁷⁴ Mindemellett az *Egyetértés* a szegedi kiállításról mindennap aprólékosan, hosszasan adott hírt az olvasóközönségnek.

A *Fővárosi Lapok* az előző évek gyakorlatának megfelelően terjedelmes és pontosabb eseményleírást adott a nemzeti ünnepről,⁶⁷⁵ de csak néhány soros hírt közölt a bécsi egyházi szertartásról.⁶⁷⁶ Csak vázlatosan tudósított a radegundi Szent István-ünnepségről,⁶⁷⁷ viszont meglehetősen nagy teret adott a szabadkőművességnek. Részletesen ismertette a ceremóniát, a beszédet, taglalta a napirendet, a kétszáz fős tagság számára bemutatta a nagymestereket – Joanno-

669 A radegundi magyarokról. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 23. 2.

670 István király napját... *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus. 21. 2.

671 Carlsbadi levél. *A Hon*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 26. 2.

672 A ma lefolyt Szent-István ünnepen... *Egyetértés*, 1876. augusztus 21. 1.

673 Az állatkert iránti érdekltség..., A szabadkőművesek köréből. *Egyetértés*, 1876. augusztus 22. 2.

674 Szent István napját..., A budavári Mátyás... *Egyetértés*, 1876 augusztus 22. 3.

675 Szent István ünnepe... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 22. 899.

676 A bécsi Szent István... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 22. 900.

677 A radegundi magyarok... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 24. 909.

vics György,⁶⁷⁸ Mátyus Arisztid⁶⁷⁹ –, akik kijelölték a főbb alapelveiket: „erkölcsiséget, családi erényeket, türelmességet, kötelességérzetet, mivelődést és jótékonytságot.”⁶⁸⁰ Az újság másnap még visszatért a szabadkőművesek esküjére,⁶⁸¹ sőt később érdemesnek tartotta közreadni a szabadkőműves „nővérek” – feleségek, leányok – köszönetnyilvánítását a hozzájuk intézett beszédért.⁶⁸² A női olvasótábor megnyerésére a szerkesztőség Liptay Pálnak⁶⁸³ a szabadkőműves hölgyekről szóló írásának, amelyet Philadelphiából küldött.⁶⁸⁴ A *Vasárnapi Újság* az augusztusi ünnepi hírfolyamban egyedül a szabadkőműves ünnepséghez csatlakozott egy – (a *Fővárosi Lapok*ból?) valószínűleg átvett – beszámolóval.⁶⁸⁵

Ami a fenti újságokból kimaradt, azzal a *Pesti Napló* az elsők közt foglalkozott, méghozzá a Magyar Történelmi Társulat gyűlésének megnyitójával.⁶⁸⁶ A társaság éves vándortanácskozásaira általában augusztus 20-a környékén kerítették sort, az eseményről a sajtó rendre tudósított. Azonban a rimaszombati találkozó megnyitó beszéde, amelyet Ipolyi Arnold,⁶⁸⁷ besztercebányai püspök mondott, kitűnő és osztatlan figyelmet kapott. Gondolatait az egységes politikai államnemzet elve és az etnikailag tiszta nemzet eszméjének kettőssége köré csoportosította. A kérdés időszerűségét a tót (szlovák) nemzetiségi vezetők sovínisza uszítása, valamint a Felvidéken és Erdélyben a tót és oláh (román)

678 Joannovics György (1821–1909) politikus, nyelvész, újságíró, országgyűlési képviselő, államtitkár, az MTA levelező tagja. Az 1870. évi Szent István-nap egyházi ünnepségén mint az egyik díszvendég a kormányt képviselte államtitkári minőségben. L. A szent Istvánnapi nagy nemzeti ünnepélyt... *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1870. augusztus 20. 1.

679 Mátyus Arisztid (1839–1914) ügyvéd, országgyűlési képviselő.

680 A szabadkőműveseknek... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 22. 899–900.

681 Szabadkőműves-eskevés. *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 23. 903.

682 A szabadkőművesek... *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 24. 907.

683 Liptay Pál (1845–?) a Gazdasági Gépgyár képviselője, publicista.

684 Liptay Pál: Nők mint szabadkőművesek. (Philadelphia, aug. 16.) *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 23. 902–903.

685 Szabadkőművesek ünnepé. *Vasárnapi Újság*, 23. (1876. augusztus 27.) 35. sz. 556–557.

686 A történelmi társulat vidéki gyűlése. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 23. 1–2. Ipolyi Arnold beszéde. *Pesti Napló*, Reggeli kiadás. 1876. augusztus 24. 2., Ipolyi Arnold beszéde. *Pesti Napló*, Esti kiadás. 1876. augusztus 24. 1–2.

687 Ipolyi Arnold (1823–1886) besztercebányai, majd nagyváradi püspök, valóságos belső titkos tanácsos, az MTA igazgató tagja, a Magyar Történelmi Társulat elnöke, a Kisfaludy Társaság tagja.

népesség ellenében a magyar s a német ajkú lakosság kisebbségbe kerülése alapozta meg. Beszédében az egységes politikai nemzet eszméje mellett érvelt, s ennek szolgálatába állította a történettudományt is. Véleménye szerint a történetírás sodorvonalának a nemzetpolitikai egység és a nemzeti összetartozás gondolata mentén kell húzódnia. Ez biztosítja ugyanis – folytatta érvelését – a történetírás pártatlanságát és elfogulatlanságát. S azt, hogy az nem alacsonyodik le napi politikai érdekek vagy elméletek kiszolgálójává.

A nemzet történelmére visszatekintve Ipolyi Arnold megállapította, hogy annak legdicsebb korszakai nem ismerték a nemzetiségi vagy vallási megkülönböztetés jelenségét, sem a nemzetellenességet. A magyarság nagysága abban áll, hogy már a kezdetektől fogva, tehát Szent István államalapítása óta fennáll az ország területén élő népek szabadsága. A politikai összetartozás és államkormányzás követelménye veti fel a nyelv kérdését, vagyis az egységes államnyelv szükségességét. Az államnyelvvé válás ugyanis egy természetes, a közszükségben eredeztethető folyamat, azaz szerves fejlődés eredménye, s ehhez minden nemzetnek természetes joga van. A törvényhozás a magyar mint államnyelv rögzítésével csupán szentesíti az ekként kialakult állapotot. Az egységes nemzetállam elképzelésével szembe helyezkedve a Szent István-i gondolatot – mely szerint az egynyelvű nemzet gyenge és törékeny – alapul véve Ipolyi amellet érvel, hogy a többnyelvű népességből álló egységes nemzet is lehet erős. A nemzeti egység nem a faj, az eredet, a nyelv vagy a vér tisztaságában nyilvánul meg. S hogy mely nemzetiség lesz végül a mérvadó a nemzetet alkotó közösségek közül, azt a történelmi nagyság, a kulturális és morális fölény határozza meg. „Sem szám, sem ősi származás, de még gazdagság sem [...] teszi képessé a népeket a nemzetlét [megalkotására] [...] Csak a magas életképességgel összekötött erkölcsi kiváló erő és műveltségi tulsúly alkalmas a nemzeteket úgy valamin az egyéneket mások között fenntartani” – fogalmazta meg összefoglalóan.

A felszólalást *A Hon és az Egyetértés* teljes terjedelmében megjelentette. Az előbbi lap arról is tudósított, hogy az elhangzottakat mindent elsöprő taps és

éljenzés fogadta.⁶⁸⁸ Az utóbbi újság a folytatólagos közlés során⁶⁸⁹ az előadás sikerességéről szóló rövid magyarázó jegyzet írója így sóhajtotta el magát: „vajha minden pap ily nemzeties irányu, tetőtül talpig magyar szellemen működnek s terjesztené a tudomány áldásait.”⁶⁹⁰

Összegzés

A sajtóforrások alapján az elsőként szembetűnő, egyértelmű közlés az, hogy tömegek vettek részt a Szent István-napon. Tehát nagyon népszerű közösségi ünnep volt. A megmozdulások rendje az ünneplések általános mintáját követte: az eszményített értékekkel, az értük hozott magasztos áldozattal való azonosulás szertartását sokkal oldottabb, vidámabb társasági események zárták le.

Jóllehet az 1867. évi kiegyezés után, a korszak elején a politikai napilapok (*Pesti Napló*, *A Hon*) távolságtartóak voltak Szent István ünnepével kapcsolatban; a közművelődési, irodalmi (*Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Újság*) sajtó inkább felkarolták, ápták a megemlékezés hagyományát. Az 1870-es évekre azonban lassan megváltozik a politikai fórumok közlési hajlandóságának aránya és mértéke, egyre hosszabban és egyre többször tudósítanak az ünnepségről.

A nagy fordulópontnak a harmadik országgyűlési választás, az 1875. év bizonyult, amikor egy új szellemiségű, szabadelvű irányzat került hatalomra. Közel egy év alatt mélyreható átrendeződések történtek, és egy, a nyilvánosság számára új, előrevivő célokat hirdető szabadkőműves mozgalom is a felszínre került. A politikai napilapok egyre inkább befogadták a magyar történelmet is jelképező Szent István ünnepséget, eközben az újdonságra a közművelődési, irodalmi sajtó lett fogékony. A politikai lapok pedig – elköteleződéstől függetlenül vagy azok felett – azonosulni tudtak az egységes, a múltban gyökerező nemzeti és kulturális elkötelezettséggel. A történelemből fakadó eredettudat

688 A történelmi társulat kirándulása. *A Hon*, Esti kiadás. 1876. augusztus 23. 1–2., A magyar történelmi társulat ünnepélyes közgyűlése. *A Hon*, Esti kiadás. 1876. augusztus 24. 1–2.

689 A történelmi társulat gyűlése. *Egyetértés*, 1876. augusztus 24. 2., Ipolyi Arnold beszéde. *Egyetértés*, 1876. augusztus 25. 2., augusztus 26. 2., augusztus 27. 2., augusztus 29. 2., augusztus 30. 2.

690 A történelmi társulat kirándulása. *Egyetértés*, 1876. augusztus 29. 2.

alapozza meg azt az eszmét, tekintélyt, méltóságtudatot; amely magabiztosságot jelent; és tartást, kitartást ad a nehézségekben az előre vezető úton.

Szent István ünnepének népszerűsége tovább nőtt; kiegyenlítettebb és nagyobb sajtónyilvánosságot kapott; s később még egyéb, állandó látványossággal – többek között lóversenyekkel – egészült ki.

NEMZETI ÉVFORDULÓK ÉS TANÍTÓI ÁLLÁSPONTOK

KÖÖ ARTÚR

A két legmeghatározóbb nemzeti ünnep, a március 15-i 1848-as forradalom és az augusztus 20-i Szent István-nap 1867 utáni évfordulóinak feltárásakor az előzetes vizsgálatok alapján úgy tűnt, hogy az országosnak tekinthető újságok szép számmal elemezhető írást kínálnak. A sajtóforrásokon alapuló dualizmus kori emlékeztetőtörténeti kutatást azonban érdekelte az is, hogy e témakörök egy szűkebb, lehatárolt területen, szakmai környezetbe ágyazottan hogyan és mennyire voltak jelen a korabeli véleményekben, elképzelésekben. S az átörökítés mikéntjét központba helyezve esett a választás a neveléstörténetre. Ennek vizsgálatához az egyik legfontosabb szaksajtó, a *Néptanítók Lapja* bizonyult. Az alábbi két áttekintés a *Néptanítók Lapja* szemlélésének eredményeit tartalmazza.

Március 15-ének ünneplése a népiskolákban a *Néptanítók Lapja* írásainak tükrében

Március 15-e „sorsa” a 19. század második felében

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc leverését követően évtizedekig tilos volt március 15-ét megünnepelni, így természetesen az oktatás legalacsonyabb szintjét jelentő népiskolák falai közül is hiányozott mindenfajta

megemlékezés.¹ A kiegyezés lehetőséget kínált március idusának nyilvános megünneplésére is, de Ferenc József osztrák császár és magyar király hozzáállása mindehhez – érthető módon – különösebben nem változott. Nem tiltotta a megemlékezést, de nem is nézte jó szemmel. A legfrissebb kutatások szerint² 1898-ig az ország lakossága a saját köreiben nemzeti ünnepként idézte fel március 15-e eseményeit. A hagyománnyá váló ünneplésekről a hivatalos fórumok nem vettek tudomást, megtűrték a kialakult helyzetet. Az ellentmondásosság egyre kellemetlenebbé vált mind a hatalom, mind a választott – főként függetlenségpárti – képviselők számára. Ezért Kossuth Ferenc (Kossuth Lajos fia) hangot adott a magyarság azon igényének, hogy március 15-e legyen nemzeti ünnep.³ Ez a helyzet mind az uralkodó, mind a magyar kormány számára kellemetlen volt, és az 50. évfordulón nemet mondani erre a kezdeményezésre lehetetlen volt. Mindenki számára elfogadható kiutat kellett találni. Végül megszületett a megoldás: a 48-as törvények király általi szentesítésének napját, április 11-ét jelölték meg mint ünnepnapot. A kormányon lévő Szabadelvű Párt politikusai ekkor tartották megemlékezéseiket, az ellenzék soraiban helyet foglaló függetlenségiiek viszont március 15-én ünnepeltek, ezzel is kifejezve a kiegyezéssel kapcsolatos álláspontjukat.

Röviden a *Néptanítók Lapjáról*

A *Néptanítók Lapja* 1868-tól hetente, majd kéthetente megjelenő, a mindenkori közoktatásügyi kormányzat hivatalos lapja volt. Alapítója, Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter a népoktatási törvény megvalósítását, a néptanítók kulturális és pedagógiai műveltségét kívánta elősegíteni a lappal. Az alapítását

- 1 1860. március 15-én fiatalok egy csoportja a tüntetésen összetűzésbe keveredett a rendfenntartó erőkkal. A katonaság rohama Forinyák Géza joghallgató súlyos sebesülésével járt, s ez később a halálát okozta. Lásd: Tarján M. Tamás: Forinyák Géza joghallgató temetése. *Rubiconline*, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1860_aprilis_4_forinyak_geza_joghallgato_temetese/; a letöltés időpontja: 2019. szeptember 2.
- 2 L. Magyarságkutató Intézet. Történeti Kutatóközpont. „Dualizmus kori emlékeztörténet” tématerületi kutatás.
- 3 Egy ünnep másfél évszázada https://mult-kor.hu/20070322_egy_unnep_masfel_evszazada?pldx=1; a letöltés időpontja: 2019. szeptember 2.

követően hat éven keresztül a magyaron kívül német, szlovák, román, horvát, szerb és rutén nyelven is kiadták. A kultuszminiszter által létrehozott újság fennállása alatt mindig tükrözte a közoktatásügyi kormányzat politikai és pedagógiai irányvonalát. A *Néptanítók Lapja* közölt közhasznú ismereteket tartalmazó, módszertani és általános pedagógiai írásokat, de tartalmazott hivatalos közleményeket és álláshirdetéseket is. 1893-ban Petrik Géza, a jeles bibliográfus a következőket írta a laphoz készített repertóriumában: „A magyar alkotmány helyreállítása 1867-ben fordulópontra volt a magyar társadalom minden rétegében s a magyar tudományos irodalom minden ágában. E rohamosan fejlődő átalakulás különösen a magyar tanügy terén vehető észre, mert míg azelőtt csak elvétve akadt a magyar pedagogiának egy-egy szakszerű művelője és szorosabb értelemben vett tanügyi irodalmunk nem volt: ma, egy negyedszázaddal később, a képzett pedagógusok egész gárdája öntudatosan működik szakirodalmunk fejlesztésén, és majd önállóan megjelent művekben, majd nagyszámú szak-folyóiratainkban teszi közzé tanulmányai és kutatásai eredményét. Ebben az átalakulásban jelentékeny szerepe jutott a *Néptanítók Lapjának*, mely, maga köré gyűjtve egyrészt a kipróbált erőket, másrészt az évről-évre szaporodó fiatalabb tehetségeket, az iskolai praxis és a tanítói hivatalos működés legkülönbözőbb eseteire az eddig megjelent 25 évfolyamban igen becses útbaigazításokat közöl. A *Néptanítók Lapja* tehát ma már valóságos népoktatási encyclopaedia, melynek használatát eddig csak a szakmutató hiánya nehezítette meg.”⁴

A minisztériumi függésének ellenére kiváló szerkesztőinek köszönhetően (Gyertyánffy István, Benedek Elek, Kőrösi Henrik stb.) a lapnak mindig egyedi arculata volt. Benedek Elek szerkesztőségének ideje alatt (1907–1909) nyitottabb lett az új tudományos eredmények és a különböző pedagógiai áramlatok irányába, növekedett a külföldi neveléstani törekvéseket bemutató írások száma; és csökkentek a vitatható, igénytelen, sokszor tudománytalan módszertani beszámolók. A pedagógiai cikkeken kívül ismeretterjesztő, tudományos közlemények is megjelentek; sőt zenei, gazdasági mellékletekkel

4 <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/NeptanitokLapja/>; a letöltés időpontja: 2019. szeptember 2.

is bővítették a valamennyi iskolatípushoz eljuttatott hetilapot.⁵ Utolsó számát 1944 őszén adták ki.

A tanulmány célja

Március 15 hivatalos megünneplése az 1867-es kiegyezés után is kényes kérdés maradt; sőt, az 1890-es évek végén a kormányzó párt és az ellenzéki pártok közötti szemléletkülönbség egyik sarkalatos pontjává vált; ezért érdemes megvizsgálni, mi olvasható ki ennek kapcsán a korszak egyik legmagasabb színvonalú neveléstani szakfolyóiratából, a *Néptanítók Lapjából*. Ünnepezték-e, és ha igen, mikortól ünnepezték az elemi iskolák e jeles napot? Milyen módon idézték fel a pedagógusok március idusát? Milyen formában zajlottak az iskolai megemlékezések? Melyek voltak azok az oktatási intézmények, amelyekben április 11-én ünnepezték, és akadtak-e olyan iskolák, amelyek március 15-én méltatták 1848–49 eseményeit és hőseit? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ, vizsgálva a lap 1868 és 1914 közötti számait.⁶

1848. március 15-e a *Néptanítók Lapja* 1868–1898 közötti számaiban

Az 1868. évi Eötvös-féle népoktatási törvény megteremtette a lehetőséget a magyar népoktatás korszerűsítésére. A történelmet mint tantárgyat, a „legmagasztosabbikak” közé helyezte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium. Ezt bizonyítja az is, hogy a *Néptanítók Lapja* több cikkben is foglalkozott azzal: Mitől lesz hatékony a történelemoktatás az iskolákban?⁷ Fontossá vált a magyar nyelv hatékony oktatása is (többnyire az ország nemzetiségek által lakott

⁵ Uo.

⁶ A tanulmány szerzője korszakhatárnak tekinti 1914-et, az első világháború kitörésének évét, ezért vizsgálja „csak” eddig a dualizmus időszaka egyik legjelentősebb pedagógiai folyóiratának számait.

⁷ L. Neumann Soma: A hazai történelem a felsőbb népiskolákban. *Néptanítók Lapja*, 1. (1868. szeptember 10.) 32. sz. 506–509., Samu József: Mikép és hogyan taníttassék a hazai történet az elemi tanodákban. *Néptanítók Lapja*, 2. (1869. június 10.) 23. sz. 354–356.

vidékein volt e téren hiányosság), s ez tagadhatatlanul az ország nem magyar nyelvű lakossága asszimilálódásának „veszélyét” teremtette meg; mindemellett a magyar kormány az államnyelv tanításával meg kívánta adni a mindennapokban, illetve a felsőbb szintű oktatási intézményekben való könnyebb boldogulás esélyét.⁸ E két tantárgy – melyek a magyar identitás erősítésében óriási szerepet játszottak – társulásának tökéletes „színtere” lehetett volna az iskolában a március 15-ének megünneplésére rendezendő műsor, azonban – mint ahogy a fentiekben is láttuk – e lehetőségnek a kihasználására a kiegyezést követő évtizedekben alig-alig akadt mód. A kormánypárt egyik sajtótermékének minősülő *Néptanítók Lapja* – igazodva a helyzethez –, ha voltak is iskolai megemlékezések, ritkán számolt be ezekről.⁹ Az 1880-as évek derekáig a *Néptanítók Lapja* egyes számaiban szerepel ugyan 1848–49, de legtöbbször úgy, mint tanítói egyletek létrejöttének időpontja, vagy – a módszertani cikkek esetében – mint olyan történelmi esemény, amely alkalmas arra, hogy új tanítási módszerekkel kísérletezzon a pedagógus.¹⁰ Gyakran említik tényszerűen a forradalom és szabadságharc eseményeit, valamint az 1848. év kapcsán sokszor esik szó a magyar neveléstörténetben határkönek bizonyult tanügyi kongresszusról.¹¹ A lapban 1885-ig március 15-e csak úgy jelenik meg, mint például a tanítói állás

8 L. Neumann Soma: Mikép taníthatjuk a magyar nyelvet a legbiztosabb sikerrel hazánk nem magyar ajkú vidékein? *Néptanítók Lapja*, 1. (1868. július 30.) 26. sz. 406–408.

9 A kormánypárt és a *Néptanítók Lapjának* kapcsolatáról I. Kéri Katalin: Az 1879: XVIII. törvénycikktről a „Lex Apponyi”-ig: Adalékok a kötelező magyar nyelvoktatás történetéhez. In: Hanák Péter (szerk.): *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. JPTE, Pécs, 1997. 269–280.

10 Mayer Miksa: A történelem fogalmáról. *Néptanítók Lapja*, 12. (1879. április 30.) 8. sz. 158., Bárány J. Gyula, Az olvasókönyvek kezeléséhez. *Néptanítók Lapja*, 8. (1875. október 15.) 19. sz. 344.

Érdekes, hogy Az életmentő Sibilla tanácsai című cikk arról ír, mit érdemes tenni bizonyos sérülésekkor addig, amíg megérkezik a helyszínre az orvos. Itt példaként szerepelnek esetek az 1848–49-es szabadságharc küzdelmeiből. L. H. Arányi Lajos: Az életmentő Sibilla tanácsai. *Néptanítók Lapja*, 13. (1880. május 31.) 10. sz. 225.

11 Irodalom. *Néptanítók Lapja*, 28. (1895. március 6.) 19. sz. 181.; V. egyetemes tanítógyűlés. *Néptanítók Lapja*, 29. (1896. március 12.) 11. sz. 3.

1848 tavaszán újjáalakult a Magyar Nevelési Társaság, Ney Ferenc elnökle alatt. Ez a társaság hívta össze az első „egyetemes tanítói gyűlés”-t. L. Mészáros István: *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 44.

betöltésére kijelölt jelentkezési határidő vagy mint a tanítói tevékenység megkezdésének időpontja.

A 18. évfolyam 22. számának Hazai és külföldi események rovata már, ha röviden is, de az egyetemistákkal kapcsolatosan ír március idusának megünnepléséről. „Március 15-e már sok év óta ünnepe a magyar ifúságnak. Most is díszesen ünnepelte e nap emlékét a fővárosi egyetemi és műegyetemi ifúság. De részt vettek ebben más körök is. Az egyetemi téren kezdődött és a Duna partján, a Petőfi szobra előtt végződött. Elszavalták Petőfi »Talpra magyarját«, énekeltek Kölcsey Himnuszát, Vörösmarty »Hazádnak rendületlenül«-jét, mondtak beszédeket, koszorút tettek Petőfi szobrára. Köröskörül zászlók lengtek. Nagy sokaság volt jelen. Hát nálunk március 15-e a sajtó- és szólásszabadság szülője volt 37 év előtt. Ha egy ilyen nagy történeti momentumról megemlékezik a mindig lángoló ifúság, azt jól teszi. Több más városban is megünnepelték e napot” – írja a *Néptanítók Lapja* 1885-ben.¹²

A forradalommal és szabadságharccal összefüggött az az ügy, amelyről 1887. március 16-án számolt be a lap. A március 10-én tartott képviselőházi ülésen Madarász József¹³ képviselő interpellációt intézett Valkovszky Miklós miniszterhez a székesfehérvári állami főreáliskola igazgatójának ügyében, aki „az ifúság előtt az 1848–49-es szabadságharcot úgy ismertette, mint a társadalom salakja által érdekhajhászatból csinált rebelliót”. Trefort Ágoston miniszter ígéretet tett az ügy kivizsgálására.¹⁴ 1889 elején a Tanító-egyletek

12 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 18. (1885. március 18.) 22. sz. 172.

A lapból idézett sorokat a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közöljük.

Az idézetek bizonyítják azt, hogy 1885-ig is voltak ugyan megemlékezések, de a *Néptanítók Lapja* ezekről az eseményről nem számolt be. Egy másik bizonyíték erre vonatkozóan Killyéni Endrének az iskolai ünnepélyekkel kapcsolatos írása. Ebben említi a március 15-e alkalmából rendezett évenkénti megemlékezéseket, melyeken két évtizeddel (!) a sorok papírra vetése előtt maga a szerző is részt vett mint „felgymnáziumi tanuló”. L. Killyéni Endre: Az iskolai ünnepélyekről. *Néptanítók Lapja*, 26. (1891. november 28.) 95. sz. 899.

13 Kisfaludi Madarász József (1814–1915): magyar politikus, az 1832–1836-os rendi országgyűlésen országgyűlési követ, majd 1848-tól kezdve egészen 1915. évi haláláig folyamatosan országgyűlési képviselő. Rövid ideig a magyar képviselőház elnöke, 1892-től haláláig korelnöke. A Függetlenségi Párt (és a teljes „48-as”, azaz kiegyezés-ellenes politikai irányzat) meghatározó államférfija.

14 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 20. (1887. március 16.) 22. sz. 172.

ügyei rovat közölte, hogy a Körmend-vidéki ágostai hitvallású evangélikus tanítói kör „Március 15-ikének megünneplése a népiskolákban” tárgyban hirdetett pályázatot, és a zsűri egyhangúlag a „Sok polgártársamat én szabadtám ki a méltatlan rabságból és a földet én tevék szabaddá” című műnek ítélte oda a nyertesnek járó díjat. A győztes M. Nagy Bálint hegyhát-hodászi tanító volt.¹⁵ Ugyanebben az évben Irányi Dániel¹⁶ a március 14-én tartott képviselőházi napon kezdeményezte – s a *Néptanítók Lapja* beszámolt róla –, hogy március 15-én mint nemzeti ünnepnapon, a képviselőház ne ülésezzen. Tisza Kálmán miniszterelnök kijelentette, hogy ismerve március 15-e jelentőségét és horderejét, nincs kifogása az ellen, amelyet Irányi kezdeményezett.¹⁷

Az 1893. évi március 18-i *Néptanítók Lapja* kisebb mérföldkő témánk szempontjából, ugyanis a lap egy teljes cikkben foglalkozik azzal, hogy a Gyertyánffy István igazgatása alatt álló budai „paedagogiumban”¹⁸ hogyan ünnepelték meg március 15-ét. A színiültig telt intézeti nagyteremben az igazgató beszédével kezdődött a rendezvény, s ebben Gyertyánffy megemléltette, hogy „szóban és lélekben, belsőleg” eddig is megünnepelelték e napot, de „ezúttal és ezután” megülik „külsőleg” is. Hangsúlyozta, hogy mindezzel nem a politikát akarják becsempészni az iskola falai közé, hanem az a cél, hogy annál inkább tömörítsék magukba „azt a hazafias érzést, mely erős, magyar, nemzeti, demokrata államban a többi tényezők mellett a népnevelés által is létre hozta, s fenntartja az erős, magyar nemzetet”.¹⁹ A nyitóbeszédet követően Metzingh Lajos tanítóképzős hallgató olvasta fel saját művét március 15-ről, majd Varga Zsigmond

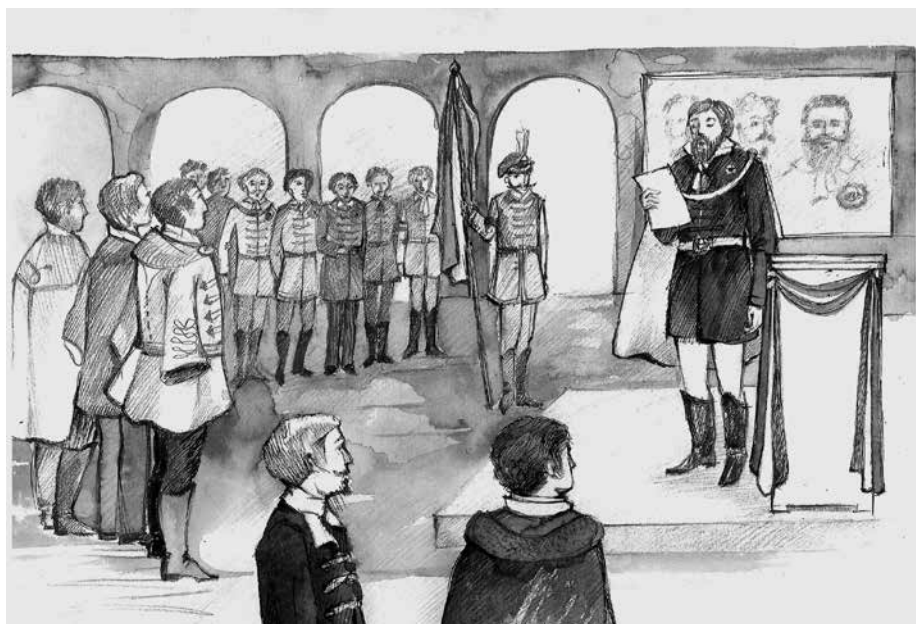
15 Tanító-egyletek ügyei. *Néptanítók Lapja*, 22. (1889. január 5.) 2. sz. 15.

16 Irányi Dániel (1822–1892): a márciusi ifjak egyike, közíró és politikus. 1869-ben a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt elnökévé választották. Ő volt a 48-asok kiegyezés ellenes, teljes függetlenségpárti békés parlamenti reformtaktikájának kialakítója. 1884-ben a Függetlenségi Párt és a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt egyesülésével létrejött Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke lett. A képviselőház egyik leglelkismeretesebb tagja s a legnagyobb figyelemmel hallgatott szónoka volt.

17 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 22. (1889. március 20.) 23. sz. 179.

18 A budai tanítóképző intézetben.

19 n.: Március 15-ének megünneplése a paedagogiumban. *Néptanítók Lapja*, 26. (1893. március 18.) 22. sz. 228–229.

szavalta el a Nemzeti dalt. Elhangzott még Arany János Rendületlenül című költeménye is, végül a „szépen sikerült” rendezvényt az igazgató záró gondolatai és a Rákóczi-induló zárta.

Több év után ismét március 15-ei ünnepségről írt a *Néptanítók Lapja*, ráadásul egy olyan intézmény nagyszabású műsoráról, mely a népiskolák tanerejét biztosította évtizedről évtizedre. Ezt követően az 1898. évi törvényjavaslatig, amely szorgalmazta az 1848-as események nemzeti ünnepé nyilvánítását, négy alkalommal esik szó a lapban a 48 márciusában történekről. Egy 1896. évi „Emlékezzünk régiekről...” című cikk felsorolta a magyar történelem március hónapra tehető meghatározó eseményeit. Így említették meg március 15-ét is: „1848 március 15. Évente megünnepelt emléknapja a magyarnak. E napon lépett életbe a 48-iki törvények egyike: a sajtószabadság, hogy a gondolat szabadságát kövesse az önrendelkezésű ország szabad tetteinek sora. Eggyé lett a magyarok hazája, polgára lett annak a jobbágyok milliója is; közös lett a jog és teherviselés és az országot nem Bécsből dirigálták azután, hanem kormányozták magyar, független felelős miniszterek. Mindezekkel megszületett az új Magyarország 14–15 milliónyi

szabad nemzettel. Ezt az újjászületést ünnepeljük minden esztendőben és méltán” – olvashatjuk.²⁰

1897 márciusában egy írás foglalkozott azzal, hogy „miféle eszközökkel fejlesztheti a tanító a zsenge gyermeki szívben a nemzeti öntudatot.” A szerző szerint harmadik lehetséges eszköze a nemzeti öntudat fejlesztésének a „főbb történelmi események évforduló napjának megünneplése a növendékekkel.” Ilyen történelmi eseménynek tartotta a magyar szabadságharc évfordulójának napját, március 15-ét is.²¹ Ugyancsak 1897-ben számolt be a lap arról, hogy a kecskeméti református egyházmegyei tanítóegyesület közgyűlését Szolnokon tartotta. A napirenden lévő ügyek megtárgyalása után az egész testület koszorút helyezett el „a szabadsáért 1849. március 5-én elesett honvédek” emlékművénél.²²

A forradalom és szabadságharc 50. évfordulója évében, 1898 elején Wlassics Gyula miniszter hároméves tevékenységének egyik kiemelkedő eredményeként értékelte a lap, hogy a miniszter megvásárolta a Nemzeti Múzeum számára „az 1848/49-iki szabadságharc ereklye-múzeumát; a Lanfranconi gyűjtemény²³ legérdekesebb részét.”²⁴ Még ugyanabban a hónapban az országgyűlés képviselőházának ülésén báró Bánffy Dezső miniszterelnök törvényjavaslatot terjesztett be, mely az „1848-i korszakos nagy alkotások kegyeletes emlékeztetének és a nemzet hálájának állandó kifejezésére nemzeti ünnep tartását iktatja törvényeink közé.”²⁵ A törvényjavaslat két szakaszból állt, 1. §-a a következő volt: „A nemzet kegyelettel és hálás érzelemmel emlékeztvén meg az ország történetében korszakot képező 1848. évi azon törvényhozási alkotásokról, melyekkel az alkotmányos jogok a nemzet minden osz-

20 V.: Emlékezzünk régiekről... Márczius. *Néptanítók Lapja*, 29. (1896. március 26.) 13. sz. 7.

21 Darab Lajos: A hazaszeretet ápolása. *Néptanítók Lapja*, 30. (1897. szeptember 16.) 37. sz. 8.

22 Egyesületi élet. *Néptanítók Lapja*, 30. (1897. szeptember 2.) 35. sz. 15.

23 Lanfranconi, Enea (1850–1895): olasz mérnök, a Magyar Történelmi Társulat alapító tagja. Magyar történelmi és régészeti kérdésekkel is foglalkozott. 1895. március 9-én öngyilkos lett. Könyvgyűjteményét s képtárából a magyar tárgyú festményeket a magyar kormány a Magyar Nemzeti Múzeum részére megvásárolta. A többi könyvet, képet és nagybecsű rézmet-szet-gyűjteményét 1895 októberében Kölnben elárverezték.

24 Molnár Viktor: Wlassics Gyula miniszter három évi működése. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. február 24.) 8. sz. 1.

25 Különfélék. Nemzeti ünnep. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. március 3.) 9. sz. 12–13.

tályára kiterjesztettek, a képviseleti alapon nyugvó felelős kormányrendszer behozatott, a közteherviselés általánosított, a földbirtok felszabadított, a sajtószabadság, a jogegyenlőség és általában a politikai és polgári szabadság magasztos elvei érvényre jutottak: ezen alapvető törvények megalkotásának félszázados évfordulója alkalmából a törvényhozás április havának 11-ik napját, mint azt a napot, a melyen dicső emlékezetű V. Ferdinánd király az 1848-ik évi korszakot alkotó törvényeket szentesítette, minden időkre nemzeti ünnepé nyilvánítja.”²⁶

A 2. §. értelmében a törvénynek április 11-én kellett életbe lépnie, és végrehajtásával a minisztérium volt megbízva. A törvényjavaslatot a Ház előzetes tárgyalásra az igazságügyi bizottsághoz küldte. A jubileumi év április 11-éje a terv szerint különösen ünnepinek ígérkezett. „A terv szerint az országgyűlés ezen a napon közös ülésre jön össze, alkalmasint az új országházban. Akkor hirdetik ki a nemzeti ünnepről szóló törvényjavaslatot. Aztán hódolat következik. Hódolati felirat a koronás királyhoz, melyet hódoló küldöttség visz föl Budavárba, a trón zsámolyához” – számolt be a történetekről a *Néptanítók Lapja*.²⁷ Miként azt jósolni lehetett, az igazságügyi bizottság március 5-én tárgyalta és elfogadta a törvényjavaslatot. Az 1898. március 10-i lapszám már arról tudósított, hogy a „Magyar Könyvtár” külön füzetel akarja megünnepelni a március 15-ei nagy évfordulót. A vállalat számára a szabadságharc történetének egyik ismerője, Gracza György írt egy „1848. március 15.” címet viselő kisebb munkát, amely – a *Néptanítók Lapja* szerint – a lehető legrészletesebben mondja el „a nagy napnak eseményeit, természetesen kiterjeszkedve annak közvetlen előzményeire és következményeire is.”²⁸ A lap szerkesztői arra számítottak, hogy a mű nagyon népszerű lesz. Bízta abban, hogy tanárok és tanítók ajánlani fogják az ifjúságnak is, hiszen a füzet alacsony ára a szegényebbek számára is lehetővé tette annak beszerzését.²⁹

26 Uo.

27 Uo.

28 Irodalom. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. március 10.) 10. sz. 7.

29 Uo.

A Gracza-féle könyvet többször is népszerűsítette a lap. L. Gracza György nagyszabású munkájának... *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. március 17.) 11. sz. 8.

Wlassics Gyula február–március fordulóján körrendeletben utasította az állami, az államilag segélyezett községi és községi elemi felső nép- és polgári iskolákat, kisdudóvónő-, tanító- és tanítónőképző intézeteket, hogy az állandó iskolai ünnepek sorába április 11-ét iktassák be.³⁰ Bár a miniszteri rendelet április 11-ét jelölte meg az ünneplés napjául, mind a fővárosi, mind pedig a vidéki iskolák nagyszabású megemlékezéseket tartottak március 15-én. A „szabadság nagy napjának” ötvenedik évfordulóján díszgyűlések voltak a fővárosban, megkoszorúzták Petőfi szobrát, és fáklyás menetet is rendeztek. Az ország szívének tanítói a Magyar Tanítók Kaszinójában ünnepeltek, ahol a nyitóbeszédet éppen a *Néptanítók Lapjának* főmunkatársa mondta.³¹ Az ünnepélyt közös vacsora zárta. „Nagyon természetes, hogy a miniszteri rendelethez képest, mindenütt meg fogják ünnepelni az 1848-iki törvények szentesítésének napját: április 11-ikét is” – igyekezett „kozmetikázni” a helyzetet a *Néptanítók Lapja*.³² Március hónap 24-én lett hivatalos, hogy a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága alakuló közgyűlését április 7-én tartja, melyen Péterfy Sándor³³ az 1848-as eseményeket fogja előadásában méltatni.³⁴

A hivatalosan április 11-ére tervezett országos iskolai ünnepre való ráhangolódás része volt Ferenczy József budapesti jelvényvállalatának éremkibocsátása, melynek azt a szerepet szánták, hogy maradandó emléke legyen annak az ünnepnek, melyet 1848 dicsőségére a nemzet királyával együtt ült meg. Az érem megrendelését azért is ajánlották „melegen” minden iskolának, mivel az azokat kibocsátó vállalat az ebből származó jövedelem 10 %-át az Eötvös-alapnak³⁵ aján-

30 Különfélék. Nemzeti ünnep. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. március 10.) 10. sz. 14.

31 Lakits Vendel mondta a nyitóbeszédet, március 15-ének jelentőségéről Bardócz Pál igazgató-tanító beszélt.

32 Különfélék. Március 15-ike. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. március 17.) 11. sz. 15.

33 Péterfy Sándor (1841–1913) állami tanítónőképző-intézeti tanár, tanügyi író.

34 A „Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága”. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. március 24.) 12. sz. 15.

A megtartott előadásról a lap beszámolt. L. Egyesületi élet. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. április 14.) 15. sz. 11.

35 A magyarországi néptanítók pénzalapja, amelyet Péterfy Sándor indítványára 1878. a II. egyetemes tanítógyűlés ötvenes bizottsága kezdett gyűjteni oly célból, hogy kamataiból a tanítóknak tanuló gyermekei ösztöndíjakat, özvegyeik és kiskorú árváik pedig segélyösszeget nyerjenek. Forrás: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pal->

lotta fel.³⁶ Az április 11-ei megemlékezésekről a *Néptanítók Lapja* április 14-én írt, amelyben közölte, hogy az ország egésze méltó módon ünnepelt, azonban „az ünnepekre való tekintetből” ezúttal hamarabb volt lapzárás, így részletesen az országgyűlés mindkét házában zajló ünnepi gyűlésről csak a következő, az április 21-ei számában ír részletesen.³⁷ Az 1848. évi törvények szentesítésének ötvenedik évfordulója alkalmából az országgyűlés mindkét háza ünnepi gyűlést tartott, melyen előterjesztették a királyhoz intézett hódoló feliratot, majd nyomban vitték is Őfelségének, s ő fogadta őket. A feliratban a következő állt: „A nemzet újjászületésének félszázados emlékét ünnepelve, törvényben megörökített kegyelettel rójuk le hálánkat az iránt a korszak iránt, a mely Magyarországnak történeti egységét, nemzeti jellegét és államjogi önállóságát megfelelő intézményekkel biztosította. Az átalakulás nem volt sem rögtönös, sem erőszakos. A nemzet legjobbjainak évtizedeken át tartó hazafias munkája érlelte meg azt a tudatot, hogy a hanyatló nemzeti életet a régi intézmények mellett felvirágzásra juttatni nem lehet, hanem helyükbe az új idők szellemének megfelelő alkotásokat kell ültetni. Az intézmények emez újjáalkotását a Felséged királyi előde által szentesített 1848-ik törvények valósították meg. A népképviselőre alapított törvényhozói hatalom osztályokra, fajokra és felekezetekre való tekintet nélkül lépett életbe s ezzel kapcsolatosan alakult meg a végrehajtó hatalom gyakorlására hivatott felelős minisztérium. Erdély uniójával és kapcsolt részeinek az anyaországhoz való visszacsatolásával az ország területi épsége helyre állott. Az egyenlő jogképesség s közös teherviselés elvei alapján az előjogok megszüntetésével a nemzet fiai minden osztályra és nemzetiségre való tekintet nélkül fogadtattak be az alkotmány sáncaira; a nemzet erősebb és nagyobb lett. Szabaddá tétetett a sajtó, hogy a nemzet állami és társadalmi boldogulásának céljaira az új intézményekkel kellően él-

las-nagy-lexikona-2/e-e-7C62/eotvos-alap-878A/ ; a letöltés időpontja: 2019. október 5.

36 Az április 11-iki iskolai ünnepre. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. április 7.) 14. sz. 15.

37 Az 1848-iki törvények szentesítésének napját... *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. április 14.) 15. sz. 15.

A legtöbb vidéki törvényhatóság díszgyűlést is tartott április 11-én, de az iskolák – tekintettel arra, hogy a nemzeti ünnep a húsvéti szünidőre esett – csak később tudtak megemlékezni. A bajai tanítóképző ünnepségéről részletesebben számol be a lap november 17-én megjelent száma.

hessen. A nemzet színei visszaállítottak ősi jogaikba! Felséges Urunk! Az ezen intézményekben rejlő nemzeti erő nemcsak alkalmas válságok leküzdésére, de szellemében érintetlenül a Felséged bölcs hozzájárulásával azóta létrehozott alkotásokban újra és újra megnyilatkozva, e nemzet boldog fennállásának s Felséged uralkodó háza dicsőségének pótolhatatlan biztosítékát nyújtja. Nemzetünk, hála az örök Gondviselésnek és Felséged atyai bölcsességének, ma nem áll létét érintő válságok előtt. Gondolhatunk kegyeletünk lerovására is, mely immár az 1848-iki alkotásokat megünneplő törvényben kifejezésre jutott. A midőn a félszázaddal ezelőtt lefolyt nagy napok közül egyet kiválasztottunk, ünneplésünk tárgyává nem tehattünk más napot, mint azt, a melyen az ige testté lőn, a melyen a fennkölt eszmék Felséged elődjének királyi szavára megszűntek csupán nemzeti óhajok lenni, de királyi szentesítéssel ellátva, mint az azokban egybeforrt nép és korona akarata átadva a való életnek, megkezdhették s meg is kezdték átalakító, örökerejű hatásukat! Kegyeletünk ezen gyakorlása fonalán fel kell ismernünk örök időkre azt a nagy tanulságot is, hogy a nemzet és a király boldogulását csak közös egyetértésük biztosítja. Amidőn e tudatban nemzetünk ama dicső korszakának és e korszak alkotóinak emlékét kegyelettel ünnepeljük, elfojthatlanul tör ki keblünkből történeti hű ragaszkodásunk és hálánk érzete Felséged iránt, mint a ki a jogfolytonosság alapjára állott és a nemzettel teljes egyetértésben, törvényben jelölte meg fejlődésünknek útját. Haladásunknak ezen az útján jövőben sem vezethet bennünket más, mint alkotmányunkhoz való törhetetlen ragaszkodásunk s a bizalom és hűség Felséged személyéhez, trónjához és az uralkodó házhoz! Ezek az érzések hatván át nemzetünket, mi, mint annak törvényes képviselte, ez alkalommal is, a minden hazafi szívében élő azt az óhajást tolmácsoljuk, hogy Felségedet s királyi családját nemzetünk boldogulására s dicsőségére a mindennek Ura hosszú, boldog élettel áldja meg! Kik egyébiránt mély tisztelettel vagyunk császári és apostoli királyi Felségednek legalázatosabb szolgálói: Magyar, Horvát és Szlavón országok országgyűlésileg egybegyűlt főrendei és képviselői.³⁸

A képviselőház elnöke, Szilágyi Dezső előbb beszédet intézett a királyhoz, majd felolvasta a feliratot, melyre Ferencz József válaszolt. Szilágyi Dezső mon-

38 Az 1848-iki törvények szentesítésének ötvenedik évfordulója... *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. április 21.) 16. sz. 6–7.

datai a következők voltak: „Felséges császár és apostoli király! Legkegyelmesebb Urunk! Az országgyűlés két Háza mély hódolattal jelenik meg felséged előtt, hogy szívből fakadó köszönetét fejezze ki azért a fejedelmi tettéért, melyel törvényerőre emelte az országos ünnepre vonatkozó határozatunkat. Legmélyebb tisztelettel kérjük felségedet, fogadja megszokott királyi kegyelmével az országgyűlés két Házának következő hódolati feliratát.”³⁹ „Magyar-, Horvát- és Szlavonországom országgyűlésileg egybegyűlt főrendjei és képviselői hű ragaszkodásának biztosítását különös örömmel és legbensőbb köszönettel fogadom főleg a mai napon, mely félszázados évfordulóját jelzi azon emlékezetes és történeti fontosságú eseménynek, hogy a magyar koronám országai régi rendi alkotmányának és egész közéletének az újabb kor követelményeinek megfelelő szellemben való átalakítását elhatározó ezernyolcszáznegyvennyolcadik évi törvények a királyi szentesítést megnyerték. Örömmel szentesítettem azon törvényjavaslatot, melyben az ezernyolcszáznegyvennyolcadik évi törvények megalkotása emlékének nemzeti ünneplése kifejezésre jutott és a melynek elhatározását a hazafiúi kegyelet sugalmazta. Mert, miután megállapítottam azon mód, mely szerint a magyar koronám országai és a többi királyságaim és országaim közt létező közös ügyek alkotmányosan kezelhetők és a kölcsönös védelem tekintetében a pragmatika szankción alapuló kötelezettségek teljesítendőek, valamint Magyarország és társországai között is a közjogi viszony állandóan rendeztetett, valóban az ezernyolcszáznegyvennyolcadik évi törvények átalakító hatása teremtette meg azt az alapot, melyen magyar koronám országainak újabb kori állami léte nyugszik és melyen azoknak szellemi és anyagi fejlődése oly örömdetesesen halad. Bízom magyar koronám országai népeinek hazafiságában, valamint törvényhozóinak körültekintő és higgadt bölcsességében, hogy a létező alapon az állami intézmények tovább fejlesztése mindig oly úton fog haladni, mely az ország valódi javának és közvetve a monarchia hatalmi állásának és tekintélyének előmozdítására vezet. E téren és ez irányban mindenkor számíthatnak jóakaratom és hathatós támogatásomra. Kérve a Mindenhatót, hogy erre célzó közös törekvésünkre legbősegebb áldását árassza, biztosítom

39 Uo.

Önöket változatlan kegyelmemről” – felelt az osztrák császár és magyar király.⁴⁰

A belügyminisztérium még 1898 nyarán körrendeletben utasította a törvényhatóságokat, hogy – „kiegészítésül a 48-iki törvény rendelkezésének” – a középületekre a nemzeti zászlót ünnepeken tetessék ki.⁴¹ A jogszabály a nemzeti ünnepek közé sorolta április 11-ét is.

Az oktatási intézmények megemlékezései a *Néptanítók Lapja* 1899–1914 közötti számaiban

Arról, mennyire okozott nehézséget a tanítóság számára, hogy március 15-e helyett április 11-e lett nemzeti ünnep, képet kapunk a *Néptanítók Lapjának* 1899. április 20-án megjelent cikkéből. A szerzője arról számolt be, hogy április 12-én és 13-án „alig győzték közölni az országszerte tartott iskolai ünnepekről szóló kedvező tudósításokat”, és megállapította, hogy „a miniszteri intézkedés külső sikere teljesnek mondható.”⁴² Ennek ellenére még jócskán van tennivalója a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak e téren, ezt bizonyítják az írás azon mondatai, melyek arról szólnak, hogy „az ünneplés módjára nézve azonban némely helyütt a közös programtól nagy eltérések mutatkoznak.”⁴³ A kiigazítandó „eltérések” egyikének nevezte meg a lap, hogy egyes oktatási intézmények március 15-én és április 11-én is ünnepelnek; és megemlíti mint javítandó problémát, hogy a tanítóknak 1848-ról alkotott felfogása sok esetben eltér. Egyesek a szabadságharc 1848 „fegyvertényeiben” látják a történelmi esemény jelentőségét, és „ehhez szabják” a megemlékezés műsorát, mások pedig a sajtószabadság kivívására emlékeztetnek az iskolai ünnepségen. Mindamellet a miniszteri rendelet világosan közli, hogy „az 1848. évi törvények megalkotása emlékének megünnepléséről” kellene szólniuk az iskolai rendezvényeknek. A cikk hosszasan ír arról, mi történt pontosan 1848. április 11-én, mintegy segítségül a tanítóknak ahhoz, hogy az elkövetkezendő években az iskolai rendezvényeiken tudják, milyen eseményeket kell

40 Uo.

41 Különfélék. Nemzeti lobogó a középületeken. *Néptanítók Lapja*, 31. (1898. június 9.) 23. sz. 12.

42 Gööz József: Április 11-ikének iskolai megünneplése. *Néptanítók Lapja*, 32. (1899. április 20.) 16. sz. 2–4.

43 Uo.

a középpontba helyezniük. A lap és a kormányzat április 11-e megünneplésének elfogadtatására tett törekvéseinek ellentmond, hogy az imént említett figyelemfelhívó írás utáni esztendőkből is olvashatunk olyan cikkeket, melyek hangsúlyozzák, hogy egyes tanítók március 15-ét is (!) „lelkesen” ünnepelték.⁴⁴

Egy 1901. évi cikk arról tájékoztat – feltehetőleg nem minden tanító számára volt egyértelmű –, melyek azok a napok, amikor az iskola épületére ki kell tűzni a nemzeti zászlót. Ezek között szerepel április 11-e is.⁴⁵ Ugyancsak ebben az évben volt az országgyűlésen fontos kérdés az 1848/49-es honvédek nyugdíjban részesítése, valamint az özvegyeikről való gondoskodás.⁴⁶ Az 1902. esztendő sokkal inkább volt hangos Kossuth Lajos születésének 100. évfordulójáról, mint az április 11-ei ünnepségektől. Nemcsak a fővárosban volt szeptember 19-én ünnep (mely napon a középületekről sem hiányzott a nemzeti lobogó), hanem országszerte az iskolai rendezvények keretén belül emlékeztek a reformkor és az 1848–49-es események nagy alakjára. A budapesti állami tanítóképző intézetekben is hasonlóképpen cselekedtek a tanítójelöltek és tanáraik. A század elején több oktatási intézmény a március 15-ei ünnepséget úgy szervezte

44 Az egyik 1900. márciusi cikkben például a következő olvasható: „Az aradvidéki tanítóegyesület eleki fiókja f. hó 15-én tartotta meg rendes tavaszi gyűlését Kis-Jenő községében, mely alkalommal egyúttal március 15-ét is lelkesen megünnepezték a szép számmal egybesereglett kartársak.” Az aradvidéki tanítóegyesület... *Néptanítók Lapja*, 33. (1900. március 29.) 13. sz. 12.

1901-ben a Hogyan kell a gyerekeket a népiskolában az imádkozásra nevelni és tanítani? című cikk azt javasolja, hogy legyen az ima lehetőleg alkalmoszerű, a Hazáért címet viselő imát pedig március 15-ére, vagy április 11-re tervezzék a tanítók. Láng Mihály: Hogy kell a gyermeket a népiskolában az imádkozásra nevelni és tanítani? *Néptanítók Lapja*, 34. (1901. január 31.) 5. sz. 8.

A lap Irodalom rovata Eszenyi Sándor Részletek a magyar szabadságharc történetéből. Párbeszédben előadva március 15-i iskolai ünnepélyre című munkáját népszerűsítette, arra hivatkozva, hogy Eszenyi „néhány apróbb költeményét” a március 15-ei iskolai ünnepeken már „kedvező hatással” adták elő tanulók. Irodalom. *Néptanítók Lapja*, 34. (1901. szeptember 5.) 36. sz. 13–14.

45 Tanítók tanácsadója. *Néptanítók Lapja*, 34. (1901. szeptember 19.) 38. sz. 13–14.

1904-ben Berzeviczy Albert kultuszminiszter ismét a nemzeti zászló nemzeti ünnepeken való kitűzésére szólította fel a tanítókat a lap hasábjain. L. Berzeviczy Albert: A népoktatás föladatai. *Néptanítók Lapja*, 37. (1904. szeptember 15.) 38. sz. 3.

46 K. Nagy Sándor: A 48-as honvédekről. *Néptanítók Lapja*, 34. (1901. szeptember 26.) 39. sz. 9–10.

és rendezte meg, hogy azokon csak belépődíj váltásával lehessen részt venni. Az ebből befolyt összeget fölajánlották az Eötvös-alapnak. A *Néptanítók Lapja* ezekről az eseményekről részletesen tudósított, a többi intézményt is biztatva hasonló kezdeményezésre, mondván: „ilyen módon is szép jövedelme lehetne az alapnak s véleményünk szerint a tagul való belépésen kívül minden alkalmat meg kell ragadnunk, hogy az alap fölvirágzását előmozdítsuk.”⁴⁷

Igen kellemetlen helyzetbe hozta Krisztinaváros iskolaszéke a fővárosi tanácsot egy 1904. április eleji beadványával. Az iskolaszék szerint, mivel a tanítónak legszebb hivatása a „haza szeretetére való nevelés”, ezért nem szabad elmulasztania egyetlen olyan alkalmat sem, amely lehetőséget kínál arra, hogy ezt a gyermeki szívbe beoltsa. Mindezt figyelembe véve érthetően álltak a krisztinavárosiak annak ténye előtt, hogy „míg más iskola a magyar szabadság hajnalhasadásának emlékét mind megünnepli, sőt a székesfőváros annak megünneplését a közép és polgári iskolákban el is rendelte, addig az alapvető iskola csak olyan napnak kénytelen tekinteni március 15-ét, mint a többi.”⁴⁸ Az iskolaszék beadványában arra kérte a tanácsot: rendelje el, hogy ezentúl minden március 15-ét kivétel nélkül minden iskola köteles legyen megünnepelni.

Egy 1905. március 30-án megjelent cikk méltatja a dévai állami elemi tanítóképzőt, mely nem csak azért érdemli meg mindezt, mert dalosköre jelen volt az ipartestület március 15-e kapcsán rendezett ünnepélyén; hanem azért is, mert évről évre olyan tanítói garnitúrát bocsát ki, akik a „legeldugottabb oláh faluban is fényesen ülik meg a nemzeti ünnepeket.”⁴⁹

A szocializmus eszméjének Magyarországra való begyűrűzéséről tesz tanúbizonyságot az a század eleji cikk, mely „Szocializmus és népiskola” címmel jelent meg. A szerző két példát állít az olvasók elé. Az egyik eset – melyet előremutatónak tart az újságíró – egy községi iskola március 15-ei ünnepségén történt, ahol a gyermekek hazafias szavatainak, dalainak és a tanító lelkes beszéde után előlépett a falu közsímet „szocialistavezére”, és a következőket mondta: „Félrevezetett vak

47 Rövid hírek. *Néptanítók Lapja*, 36. (1903. március 26.) 13. sz. 15., Az Eötvös-alap köréből. *Néptanítók Lapja*, 37. (1904. április 7.) 14. sz. 11.

48 Budapest krisztinavárosi iskolaszéke. *Néptanítók Lapja*, 37. (1904. április 21.) 16. sz. 9.

49 Szabó Elemér: Tanítójelöltek szerepeltetése. *Néptanítók Lapja*, 38. (1905. március 30.) 13. sz. 6–7.

voltam eddig. Lelketlen izgatók elvették eszemet. Becsületes magyar honpolgár-ból hazátlan szociáldemokrata lettem. Nem szégyellem, hanem bevallom, hogy meglett ember létemre e gyermekektől megtanultam hazámat most újra szeretni. Köszönöm nektek, gyermekek és önöknek, tanító urak, hogy erre megtanítottak”.⁵⁰ A másik eset egy budapesti ipariskolában történt, ahol több növendék is március 15-én vörös jelvényekkel jelent meg az iskolában és „kérkedve szocialistának vallotta magát”. Az esetet a cikk szerzője megdöbbenőnek tartotta.⁵¹

Krisztinaváros iskolaszékének beadványához hasonló ötlettel találkozunk egy 1906-os *Néptanítók Lapjában* megjelent cikkben. E kezdeményezés szerint célirányos lenne évenként legalább egyszer, például március 15-én minden köz-ségben a község lakosai részére nemzeti ünnepet rendezni úgy, hogy a község lakossága együtt ünnepeljen a népiskolai tanulókkal.⁵²

Érdekes, hogy a század elején, ahogyan teltek az évek, úgy kopott ki a *Néptanítók Lapjának* nemzeti ünnepeket érintő írásaiból április 11-e, s lépett helyére március 15-e. A „Mi módon tanuljanak meg a népiskolai növendékek ügyesen fogalmazni és helyesen írni?” című cikkben azt tanácsolják a néptanítóknak, hogy írassanak fogalmazást tanítványaikkal vallási és nemzeti ünnepek napjairól, de a nemzeti ünnepek közé az írás nem április 11-ét, hanem március 15-ét sorolja.⁵³ Talán azt az állapotot, hogy a törvényben előírt nap helyett egy korábbi napon emlékezik szívesen a magyar társadalom 1848–49-re, a lap igekekszik „szépíteni”, amikor a következőket írja: „Március 15-ike ma már nem a sajtószabadságnak, nem a felelős minisztérium megalakulásának emlékét idézi föl lelkünkben; március 15-ike nemzeti ünnepnap, mely azt hirdeti és fogja hirdetni örökké, hogy volt egyszer egy nap, mikor a mai állam tartóoszlopait lerakták, mikor az egygé forrott nemzet a sikertől, a boldogságtól, a reménytől lázasan megindult a bizonytalan jövőbe [...]”.⁵⁴

50 Karl J. J.: Szociálizmus és a népiskola. *Néptanítók Lapja*, 39. (1906. június 7.) 23. sz. 1.

51 Uo.

52 Zsoldos Károly: A magyar tanító és a szociálizmus. *Néptanítók Lapja*, 39. (1906. november 15.) 46. sz. 6.

53 Bíte Pál: Mi módon tanuljanak meg a népiskolai növendékek ügyesen fogalmazni és helyesen írni? *Néptanítók Lapja*, 40. (1907. október 3.) 41. sz. 9.

54 Március 15. *Néptanítók Lapja*, 41. (1908. március 12.) 11. sz. 2.

1908 februárjában „pártolólág adta ki a Ház a kormánynak”, hogy április 11-e helyett március 15-ét kívánják hivatalos ünneppé tenni, s erről a *Néptanítók Lapja* hasábjai beszámoltak.⁵⁵ Nagy György képviselő májusban indokolta indítványát az országgyűlésben, mely szerint az 1848-ban végbement „átalakulás” emlékét a törvénybe iktatott április 11-e helyett az ország lakossága március 15-én ünnepli, így változtatni kell e törvényen.⁵⁶ Wekerle Sándor miniszterelnök válaszában elmondta, hogy nem helyezkedik szembe az indítvánnyal, ugyanis ő is elismeri: április 11-e hivatalos ünnepként nem ment át a köztudatba. Azonban azt is kérte az ellenzéktől, hogy a törvény eltörlését és egy újabb törvény megfogalmazását bízzák a kormánnyra.⁵⁷ A Ház ennek megfelelően határozott. A társadalom Nagy György által felvázolt igényét bizonyítja az is, hogy a képviselőház március 16-án nem tartott ülést, tekintettel arra, hogy a képviselők jelentős része a március 15-i nemzeti ünnepre hazautazott saját választókerületébe. Kossuth Ferenc Cegléden, Justh Gyula házelnök Makón ünnepelt. A március 19-ei ülésen az elnök indítványára mondta ki a Ház, hogy másnap nem ülésezik, tekintettel Kossuth Lajos halálának évfordulójára.

A *Néptanítók Lapja* 1908. március végi száma a Különfélék című rovatában tudósít arról, hogy a nemzeti ünnep megtartásáról olyan mennyiségben érkeztek beszámolók a szerkesztőségbe, hogy azoknak közlésével két számot is meg tudnának tölteni. „Azt hisszük, nem vétünk a nagy nap emléke ellen, ha mellőzzük a tudósítások közlését, hisz az úgy is magától értetődő dolog, hogy iskoláink igaz lélekkel ünnepelték a szabadság évfordulóját, s haladunk tovább serényen azon az úton, melynek végső célpontja: egységes magyar, nemzeti állam” – írja a lap.⁵⁸

55 Országgyűlés. *Néptanítók Lapja*, 41. (1908. február 27.) 9. sz. 13–14.

56 Országgyűlés. *Néptanítók Lapja*, 41. (1908. május 14.) 20. sz. 12–13.

57 Érdemi lépés ez ügyben a kormány részéről nem történt. A Csongrádmegyei Tanítóegyesület (Alföldi Tanítóegylet) 1909. május 8-ai Hódmezővásárhelyen tartott közgyűlésén határozatot hozott arról, hogy kérvényt ír a kormánynak, melyben kéri fogják, hogy „március 15-ét és október 6-át tegye törvénybe országos iskolai ünnep gyanánt”. A közgyűlésen hozott határozatot követően felhívást intéztek az ország többi tanítóegyesületéhez is. – A Csongrádmegyei Tanítóegyesület (Alföldi Tanítóegylet) közgyűlését... *Néptanítók Lapja*, 42. (1909. május 20.) 20. sz. 7., A Csongrádmegyei Tanítóegyesület..., *Néptanítók Lapja*, 42. (1909. június 24.) 25. sz. 19.

58 Különfélék. *Néptanítók Lapja*, 41. (1908. március 26.) 13. sz. 14.

Fontos megemlítenünk, hogy 1906-tól a második Wekerle-kormány került hatalomra, mely az 1867-es elveket és eredményeket többségében élesen bíráló, a választásokra egységbe tömörülő ellenzéki erőkből állt. Kormányra kerülésüket az udvarral kötött titkos egyezség tette lehetővé, s ez azt jelentette, hogy lényegében azt a programot voltak kénytelenek feladni, amelynek köszönhetően választást nyertek. Hogy választóik szemében mégis megmaradjanak „a nemzet iránt elkötelezetteknek”, minden olyan lehetőséget megragadtak, amely Bécs tűrészhatárán belül volt még, és azt bizonyította, amelyet a választás előtt hangoztattak: a nemzeti ügy elsőbbségét.

Nem kizárt, hogy ezt szolgálták a fenti idézet utolsó szavai is, valamint az az eset, amelyet április 2-ai számában – annak ellenére, hogy azt írta nem fog részletesen tudósítani egyetlen március 15-ei eseményről sem – részletesen közöl a *Néptanítók Lapja*. Somogyi Sándor ördögkeresztúri állami tanítóról írt részletesen, aki március 15-én mutatta be, hogyan lehet a „legszebben és legnemesebben” a „szeretet fegyverével” hatalmas eredményeket elérni.⁵⁹ A település román lakossága Somogyi tanító érkezéséig – a lap szerint – idegenkedett mindentől, ami magyar, de ma már örömmel küldi gyermekét iskolába, mert tudja, hogy az életben román és magyar egymásra van utalva. Mindezen kívül a tanító hetenként kétszer maga köré gyűjti a felnőtteket is, felolvasásokat tart, és hazafias dalokra tanítja őket. „Sok ilyen hivatását átérező és nemesen betöltő tanítót adjon Isten hazánknak! Akkor biztosan reméljük, hogy nemzetiségi agitátorok ellenünk szót emelni nem fognak” – zárja sorait a szerző.⁶⁰

A Tanítók Tanácsadója rovat 1911-ben arról tájékoztatja az ország tanító-ságát, hogy bár rendelet nem született arról, hogy március 15-e hivatalos nemzeti ünnepnek minősül, de minden iskola számára lehetőség kínálkozik annak megünneplésére az iskolaszékkel vagy a gondnoksággal való egyeztetés után. Biztosít a lap afelől, hogyha az iskolák tanítói így tesznek, semmiféle „fölöttes hatáság” ezért nem fogja felelősségre vonni őket.⁶¹ Az eperjesi Széchenyi-kör

59 Bornemisza József: Március 15-ikének megünneplése. *Néptanítók Lapja*, 41. (1908. április 2.) 14. sz. 15.

60 Uo.

61 Tanítók tanácsadója. *Néptanítók Lapja*, 44. (1911. április 15.) 8. sz. 24.

a vármegyében található iskolák jobb tanulóinak (döntő tényező volt, hogy a magyar nyelvet tudják) „képes gyermeklapokat” rendelt, a „hazafias érzés erősítésére” pedig angyalos magyar címert ábrázoló széles szalagot adott ki, hogy „minden év március 15-én azokkal minden ház ablaka feldíszíttessék.”⁶² 1912-ben a gyulafehérvári állami elemi iskola ünnepségét emelte ki a *Néptanítók Lapja*. A hazafias ünnepélyt az iskola összekötötte a „nemzeti zászló ünnepel”, és letette az esküt az újonnan szervezett iskolázászlóalj is.⁶³ Az egy héttel későbbi számban azt olvashatjuk, hogy alig akad már olyan iskola a Magyar Királyságban, ahol nem használják fel március 15-ét a nemzeti érzés ápolására. Ugyanakkor a cikk szerzője azt is közli, hogy kevés csupán hazafias ünnepséget rendezni, azt a „gyakorlati élettel is kapcsolatba kell hozni.” „Nem elég ünnepelni, lelkesedni, cselekedni is kell a magyar nemzetért. Fogadjuk meg tehát, hogy ezentúl csak magyar iparcikkeket vásárolunk! Fogadjuk meg, hogy minden fizikai és szellemi magyar produktumnak rendületlen hívei leszünk!” – olvashatjuk.⁶⁴

A világháborút megelőző évek számai tudósítanak a szabadszállási izraelita iskola, a csonoplyai tanítóttestület, a szepesbélaifűségi egyesület, a giródlótfalusi római katolikus tanoda, az erdőhorváti, a matgóczi, a somosdi, a sárombereki és a losonczapátfalvi iskolák március 15-ei megemlékezéseiről.⁶⁵ Mindenképpen figyelemre és említésre méltó az az 1912. májusi írás, mely – meglátva a technikai vívmányok (kinematográfia) nyújtotta lehetőséget – kezdeményezi, hogy a nemzeti ünnepek alkalmával az eddigi szónoklatok helyett a „vásznon kellene felvonulnia az ünnepekhez fűződő eseményeknek”, és „Kossuthnak, Petőfinak és Széchenyinek kellene megjelennie a vásznon március 15-én.”⁶⁶ Fodor Imre váci tanító „Mesék az egyszeregy tanításához” című írásában azt mutatta

62 Az eperjesi Széchenyi-kör akciója. *Néptanítók Lapja*, 45. (1912. január 4.) 1. sz. 12.

63 Fogadalmi ünnep. *Néptanítók Lapja*, 45. (1912. március 21.) 12. sz. 19.

64 Sassi Nagy Lajos: Az iskolai ünnepségek a gyakorlati élet szolgálatában. *Néptanítók Lapja*, 45. (1912. március 28.) 13. sz. 8.

65 Tanítók társadalmi munkája. *Néptanítók Lapja*, 45. (1912. március 28.) 13. sz. 13., Tanítók társadalmi munkája. *Néptanítók Lapja*, 45. (1912. április 4.) 14. sz. 18.

66 Gárdos Dávid: Kinematográfia az iskolában. *Néptanítók Lapja*, 45. (1912. május 9.) 19. sz. 11.

be, hogyan lehet a szorzótáblát úgy tanítani, hogy azt a tanulók könnyebben elsajátítsák. A $6 \times 8 = 48$ -nál az alábbi képzeletbeli történetet hívja segítségül a szerző, hogy a gyerekek fejében ez rögzüljön: „Egy faluban volt 6 fiatalember. Mikor a forradalom kiütött, ez a 6 fiatalember beállt honvédeknek és egy ezredbe jutottak. Nyolc csatában vettek részt és győzelmesen harcoltak. Ez a 6 honvéd tehát 48 csatában vett részt, mert $6 \times 8 = 48$. A forradalmat a magyaroknál szabadság harcnak is mondjuk, ami 1848-ban volt, de mi ha kérdezzük, mikor volt a szabadságharc, röviden csak azt mondjuk: 48-ban. Miről jut eszetekbe, hogy $6 \times 8 = 48$. A szabadságharcról. Jelvénye = Oly mozdulat, mikor az ember jobb kezével a kardot hüvelyéből kirántja.”⁶⁷

Összegzés

A *Néptanítók Lapja* – igazodva a politikai helyzethez – az 1880-as évek közepéig nem számolt be az 1848. március 15-e kapcsán rendezett iskolai ünnepségekről. Az 1893-as esztendő mérföldkőnek tekinthető e szempontból. Ekkor a lap részletesen szólt a budai tanítóképző intézet megemlékezéséről, a szabadságharc ötvenedik évfordulója hozta „esélyről” (mely lehetővé tette, hogy legyen egy olyan emléknap, amely 1848–1849-hez kapcsolódik) pedig már bővebben tájékoztatta olvasóit. A tanítók országos és egyben legolvasottabb lapja a 20. század elején igyekezett segíteni a kormánypártnak abban, hogy április 11-ét elfogadtassa a társadalommal mint nemzeti ünnepnapot. Néhány év alatt bebizonyosodott, hogy e törekvés megbukott. Ettől kezdve bár hivatalos törvény, rendelet nem született arról, hogy április 11-e helyett március 15-e az a nap, amikor az oktatási intézmények az ünnepség keretén belül a forradalom és szabadságharc eseményeire emlékeznek, az iskolák nagy része mégis március idusán tartotta meg rendezvényét. Bár kísérlet történt az országgyűlésben arra vonatkozóan, hogy április 11-ét március 15-re „cseréljék le”, az erőfeszítés végül nem ért célt, s ebben – többek között – nagy szerepe volt annak, hogy 1914-ben kitört a Nagy Háború, amely a Monarchia felbomlásához vezetett.

67 Fodor Imre: Mesék az egyszeregy tanításához. *Néptanítók Lapja*, 46. (1913. március 20.) 12. sz. 28.

A magyar államiság ünnepe a *Néptanítók Lapja* 1868 és 1891 közötti számaiban

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után a Bach-korszakban nemcsak március 15-ére volt tilos emlékezni az iskolákban, de a független magyar államot jelképező első magyar királyra, Szent Istvánra is. A birodalom nemzetközi helyzetének gyengülése okozta kényszer, valamint a magyar politikumnak a passzív ellenállásba való belefáradása azt eredményezte, hogy Bécs és a meghatározó magyar politikusok az 1860-as évek közepén tárgyalóasztalhoz ültek. Az eredmény nem más, mint az 1867. évi kiegyezés, amely egyben egy új, úgynevezett kettős (dualista) államot, pontosabban államszövetséget hozott létre Közép-Európában, amelynek elnevezése Osztrák–Magyar Monarchia lett. A két országrész, a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság önálló államnak minősült, de mégis összekötötte őket az uralkodó személye, a közös ügyként igazgatott hadügy, a külügy és az ezekkel kapcsolatos pénzügy. Magyarország önállóbb lett, mint Mohács óta bármikor, mindamelllett függetlensége nem volt teljes. Ez eredményezte azt, hogy augusztus 20-át, a magyar állam önrendelkezését jelképező Szent István király emléknapját elsősorban egyházi ünnepként kezelték.

Az 1868-tól rendszeresen megjelenő *Néptanítók Lapja* – igazodva az „elvárásokhoz” – ritkán számolt be iskolai és iskolán kívüli ünnepekről, bár a tanítóság és a magyar társadalom Szent Istvánhoz való „ragaszkodásáról” több cikkben is bizonyosságot tett. Egyikben például – mely az ünnepi alkalmak jóhatékony hatásáról értekezik – azt olvashatjuk, hogy az „ifjú nemzedék nevelése érdekében különösen föl lehetne használni az olyan ünnepeket, melyek országos, vagy községi, vagy iskolai jelentőséggel bírnak.”⁶⁸ Az országos ünnepek közé sorolja a lap Szent István napját, s első királyunk nevével a honalapítás

68 *Néptanítók Lapja*, 1. (1868. szeptember 10.) 32. sz. 1.

emlékét is „összekapcsoljuk.”⁶⁹ „Mily szépen lehetne ezen ünnepet a tanulók életével összeköttetésbe hozni, mennyire lehetne ezt hazafiúi érzelmük fejlesztésére fölhasználni?” – teszi föl a kérdést a szerző.⁷⁰ A pedagógusoknak szánt legnépszerűbb hetilap rendszeresen tudósít a Szent István Társulat könyvkiadó és tankönyvkiadó tevékenységéről⁷¹, és a korszak oktatásügyi állapotáról is igyekszik tájékoztatni olvasóit. Hogy mennyi „tennivalója” volt még Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek – aki 1872-ben vette át a tárcát, s tizenhat éven keresztül töltötte be a kultuszminiszteri tisztségét –, azt bizonyítja egy 1873-ban megjelent írás. Eszerint felesleges, hogy a felnőttek számára az elemi iskolai tanítók reáltantárgyakból indítsanak tanfolyamot, helyette sokkal nagyobb szükség lenne arra, hogy az „iskolázatlan felnőttek” írni, olvasni és számolni megtanuljanak, az iskolázottak pedig „beszéd és értelemfejlesztőleg gyakoroltassanak.”⁷² A cikk szerint ugyanis volt arra eset, hogy a felnőttek tanításánál a történelem csak annyiban szerepelt, hogy hallották Attila, Árpád és Szent István nevét, s az „ezen nevekhez kötött egy két sornyi előadást.”⁷³

A 19. század második felében a Magyar Királyság jelentős erőfeszítéseket tett az elemi oktatás színvonalának növelésére. Az írástudatlanság felszámolására, valamint a társadalom értelmi színvonalának emelésére tett kísérlethez megfelelő tankönyvekre volt szükség. Réthy Lajos, Hunyad és Zaránd vármegye tanfelügyelője „A néptanítók mellékfoglalkozása” című cikkében azt írja, hogy népiskolai tankönyvet nem nehéz írni. Állítását többek között azzal a példával támasztja alá, hogy ki ne tudná mindazokat az ismereteket, melyeknek ezekben a tankönyvekben szerepelniük kell, például, hogy Szent István volt Magyarországon első keresztény királya.⁷⁴ Az oktatáshoz kapcsolódott a nemzetiségeknek az állammal szemben megfogalmazott egyik kifogása is. A *Néptanítók Lapja* tudósított arról, hogy az erdélyi román politikai lapok több alkalommal is írtak

69 Uo.

70 Uo.

71 L. *Néptanítók Lapja*, 2. (1869. december 30.) 52. sz. 826–827.

72 L. *Néptanítók Lapja*, 5. (1873. október 9.) 41. sz. 747.

73 Uo.

74 Réthy Lajos: A néptanítók mellékfoglalkozása. *Néptanítók Lapja*, 10. (1877. szeptember 15.) 17. sz. 323.

a magyar kormánynak az állami iskolákon keresztüli beolvasztási szándékáról.⁷⁵ Legerősebb érvként említették, hogy az iskolák a tanulók nevét a naplóba és bizonyítványokba nem a keresztleveleknek megfelelően vezették be, hanem – véleményük szerint – magyarosították azokat. A román lapok arra kérték „romániai testvéreiket”, hogy tiszteljék a Dobrudzsában élő nemzetiségeket, és ne akarják őket „eloláhosítani”, mert „nagy bűn az”, és kár lenne beszennyezni a „román nemzetnek e tekintetben még ártatlan lelkiismeretét.”⁷⁶ A neveléstani hetilap magyar szerzője a román vádakra a moldvai csángók helyzetére utalva válaszolt, akikről a román kormány a korábbi években azt mondta, hogy nem magyarok, hanem román római katolikusok. „Ha már most mi is ezt a puskát fordítanánk és azt mondanánk: »Szent István birodalmában nincsenek oláhok avagy románok, hanem csakis görög keleti és görög katolikus magyarok.« Kérdem, hogyan tetszenék ez az erdélyrészi román ajkú testvéreinknek?» – szögezte le a szerző a *Néptanítók Lapjában*.⁷⁷

Mayer Miksa cikkében a lélektant (pszichológia) mutatja be úgy, mint a történelem segédtudományát. Állításának igazolására Szent István hatalomra kerülésének körülményeit vázolja, megemlítve a Koppánnal folytatott küzdelmet, külföldi papok és lovagok országba hívását is.⁷⁸ Magyarország 1881-ben fiumei delegációt várt, akiket egy, a főváros által kijelölt bizottság volt hivatott fogadni. A fiumei polgármester által vezetett harmincfős vendégcsoport – feltehetően nem véletlenül – éppen Szent István napján érkezett a magyar fővárosba.⁷⁹ Ebben az esztendőben – a korábbi évektől eltérően – a *Néptanítók Lapja* tudósított néhány, az augusztus 20-ához köthető ünnepkörrel kapcsolatos eseményről. Például beszámolt a *Pesti Napló* kezdeményezéséről, mely a magyarok első királyának emlékére szeretett volna emlékművet. „Állítsunk szobrot Szent István királynak! Ünnepeljük meg a magyar nemzet ezredéves fennállásának évét első dicső királyunk emlékére állítandó szobor létrehozá-

75 *Néptanítók Lapja*, 9. (1878. november 30.) 22. sz. 496.

76 Uo.

77 Uo.

78 Mayer Miksa: A lélektan (psychologia), mint a történelem segédtudománya. *Néptanítók Lapja*, 12. (1879. augusztus 15.) 15. sz. 322.

79 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 14. (1881. augusztus 6.) 17. sz. 323.

sával!” – olvashatjuk a kezdeményezésben.⁸⁰ A szoborállítási szándékról szóló tudósítások értő fülekre találtak. Gyűjtés kezdődött, melyben „mágnásaink és főpapjaink” is jeleskedtek.⁸¹ Néhány nap alatt ezer forintot meghaladó összeget adtak össze, a neveléstani hetilap pedig áradozott a „nemzeti szent ügyért” tett erőfeszítésekről. „Bizony szép volna az első magyar királynak, a magyarországi alkotmányosság, s a keresztény vallás megalapítójának egy hozzá méltó, dicső emlék felállítása éppen abban az időben, amikor hazánk elfoglalásának ezredik évét fogjuk ünnepelni” – írja a lap.⁸² Arról, hol tart éppen az ügy, rendszeresen beszámolt a *Néptanítók Lapja*. Két hónap múltán, 1881 decemberében közli olvasóival, hogy ötezer forint körül jár az e célra összegyűjtött pénzösszeg, és felhívja a figyelmet, hogy az országos tanítói gyűlés is arra kérte a tanítókat: az Eötvös-ünnepélyeken befolyt pénzösszegeket most kivételesen ne az Eötvös-alapnak utalják át, hanem szánják Szent István király szobrának felállítására.⁸³ Hatalmas előrelépést jelentett a szoborállítás ügyében a fővárosnak 1882. március havában meghozott döntése: huszonötezer forintot szavazott meg e célra (a főváros döntése előtt tízezer forint körüli összeg gyűlt már össze), és egyúttal felkérte a miniszterelnököt s a főpapságot, hogy kövessék példájukat.⁸⁴ Ekkor már akadt országgyűlési képviselő is, aki közbenjárt a szobor létrehozásának ügyében. Göndöcs Benedek apát a Szent István Társulat közgyűlésén indítványozta, hogy az ügyet a társulat is karolja fel.⁸⁵ Néhány hónappal később tizenegyezer forint állt rendelkezésre, melyet a főváros megtoldott a fentebbi huszonötezer forinttal, és az a hír járta, hogy több egyházi elöljáró is intézkedett az ügy érdekében.⁸⁶

A Szent István szobrának felállításáért kialakult nemzeti összefogás határkö volt a *Néptanítók Lapja* történetében. Hasábjain 1881–1882 fordulójáig ugyanis

80 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 14. (1881. szeptember 3.) 21. sz. 395.

81 Uo.

82 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 14. (1881. október 15.) 27. sz. 492.

83 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 14. (1881. december 31.) 38. sz. 667. *Néptanítók Lapja*, 14. (1881. december 31.) 38. sz. 673.

84 Egyveleg. *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. március 11.) 10. sz. 158.

85 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. április 1.) 13. sz. 196.

86 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. július 8.) 27. sz. 421.

nem esett szó augusztus 20-ának megünnepléséről, azonban 1882 nyarán már részletesen ír az ünnep előkészítéséről is. Tudósítja olvasóit a Szent István-napi városligeti nyitórendezvényről – melynek műsorfüzetét százezer példányban nyomtatták ki –, amelyre a vendégek vonattal és gőzhajóval kedvezményes áron jöhettek.⁸⁷ Akadt olyan múzeum, mely csarnokát és lépcsőházát úgy újíttatta fel, hogy Szent István napjára legyen látogatható az intézmény.⁸⁸ Az augusztus 19-ei számból arról szerezhettek tudomást az olvasók, hogy „páratlan” ünnepelés következik a maga nemében, s ez alkalomból külön „díszlap” is meg fog jelenni, amelyet meg lehet venni. Ebben Jókai Mórtól, Gyulai Páltól, Pulszky Ferencről, Győry Vilmostól, Csiky Gergelytől és másoktól jelennek meg prózai és verses alkotások, művek. Különösen népszerűsítette a lap Jókainak e füzetben szereplő, Arany és Petőfi életművét összehasonlító cikkét.⁸⁹ Az ünnep alkalmával méhészeti kiállítást is rendeztek az állatkertben.⁹⁰ Az lezajlott ünnepségsorozat után a *Néptanítók Lapja* megállapította, hogy augusztus 20-át „már nem csak Budapesten, de az ország más részeiben is szokásossá vált megünnepelni”, valamint azt, hogy István király neve a „nemzeti összetartozást” jelenti.⁹¹ Arról is tudósította olvasóit, hogy a körmenetet a hercegprímás távollétében a szepesi apát-kanonok és a terézvárosi prépost plébános vezette, a fővárosba látogatók száma pedig hetvenezer fő lehetett.⁹²

Az uralkodó születésnapjának megünneplése után 1883-ban „ismét ünnepélyes színt öltött a főváros.”⁹³ A körmenet a szokottnál „fényesebben ment végbe”, mert István király szentté avatásának 800. évfordulója erre az esztendőre esett.⁹⁴ Simor János esztergomi hercegprímás a budai palotában ebédet adott, amelyre a miniszterek és a főbb hatóságok vezetői voltak hivatalosak. Délután a Magyar Gazdasszonyok Egylete az Orczy-kertben rendezett ünnepélyt, mely-

87 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. július 29.) 30. sz. 467.

88 Egyveleg. *Néptanítók Lapja*, 15 (1882. július 29.) 30. sz. 476.

89 *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. augusztus 19.) 33. sz. 516.

90 Az országos méhészeti társulat kiállítása. *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. augusztus 26.) 34. sz. 529.

91 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 15. (1882. augusztus 26.) 34. sz. 530–531.

92 Uo.

93 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 16. (1883. augusztus 25.) 34. sz. 533.

94 Uo.

nek több eseménye – különböző okokból kifolyólag – elmaradt. A következő év, 1884 februárjában Wekerle Sándor miniszterelnök az államalapítás ezredik évfordulójának megünneplése tárgyában egy olyan tervezetet terjesztett a képviselőház elé, amelyben javaslatot tett egy diadalív felépítésére a főváros valamely alkalmas pontján. A terv két díszkapu-változatot is felvázolt, mindegyikén ott volt Szent István szobra mint fő díszítőelem.⁹⁵ A millennium évének közeldtével szinte lehetetlenné vált az első magyar király személyének meg nem említése, és ezzel a lehetőséggel élt is a magyar társadalom. Erkel Ferenc például „István király” címmel írt négy felvonásos operát, melynek főszereplője természetesen az államalapító király volt, s a mű hatalmas sikert aratott.⁹⁶ Az 1885. év különlegességét az országos általános kiállítás adta, egy rendhagyó pünkösdi ünnepet teremtve a főváros lakosságának. A szervezőbizottság a kiállítás területén Ferenc József születésnapját fényes estéllyel ünnepelte, és a bemutató iránti országos érdeklődés – a *Néptanítók Lapjának* beszámolója szerint – augusztus 20-án érte el csúcspontját.⁹⁷ A vidéki látogatók – kiknek létszáma meghaladta a harmincezer főt – részt vettek a délelőtti rendezvényen, megtekintve a szent ereklyét. A miniszterelnök képviseletében jelen volt az eseményen Szapáry Gyula, gróf Széchenyi Pál és báró Bedekovics Kálmán miniszter, a főpolgármester, valamint számtalan jelentős országos tisztséget betöltő személy is.⁹⁸ A résztvevők számának nagyságáról tanúskodik az a tény, hogy a rendőrség és a sorfal képzésére kirendelt katonaság tisztes helytállásának ellenére az ünnepi menetnek néha meg kellett állnia addig, amíg ismét helyet nem készítettek a számára. Ugyanezen a napon báró Orczy Béla miniszter vezetésével a magyar delegáció a királyi testőrséggel együtt a kapucinusok templomában rendezett nagymisén vett részt, majd az ünnepre való tekintettel a miniszter díszebédet adott.⁹⁹ Románia királya és királynéja éppen ezen a napon utazott át Budapes-

95 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 17. (1884. február 7.) 11. sz. 100.

96 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 18. (1885. március 18.) 22. sz. 172.

97 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 18. (1885. május 6.) 281., Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 18. (1885. május 27.) 42. sz. 331., Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 18. (1885. augusztus 19.) 66. sz. 527.

98 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 18. (1885. augusztus 22.) 67. sz. 534–535.

99 Uo.

ten, és Szapáry Gyula miniszterelnök-helyettes, a főpolgármester, a polgármester és a főkapitány fogadta őket. A királyi pár fél órát töltött csak a fővárosban, majd folytatták útjukat Németország felé, de kilátásba helyezték, hogy visszaútjuk során néhány napot a kiállítás megtekintésének fognak szentelni.¹⁰⁰

A király Őfelsége 1886-ban meglátogatta a bécsi Theresianumot is, ahol két órát töltött. Ez idő alatt belehallgatott a növendékek történelem és magyar nyelv vizsgafeleleteibe, akik Szent Istvánról és a mohácsi csatáról beszéltek, s a király pedig „nagyon meg volt elégedve” a hallott feleletekkel.¹⁰¹ Szent István napja 1887-ben annyiban volt más, hogy a „Segítség-album” kiadó és szerkesztőbizottság Városligetben tartott rendezvényéből befolyt összeget az eperjesi, a nagykarolyi és a torockói tűzkárosultak megsegítésére fordították.¹⁰² Ugyanennek az évnek a végén a Vatikánban magyar zarándokokat fogadott XIII. Leó pápa, aki látogatás során a magyarokat rokonszenvéről biztosította, és megemlékezett Szent Istvánról. Végül áldást mondott egész Magyarországra.¹⁰³ A *Néptanítók Lapja* beszámolt egy olyan augusztus 20-ai rendezvényről is, amely nem a fővárosban zajlott. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Brassóban tartott, éves közgyűléssel egybekötött ünnepségről szólt, amelynek azért tulajdonított nagy jelentőséget a lap, mert a városban a magyarság kisebbségben volt a szászokkal és a románokkal szemben.¹⁰⁴

„A kisdednevelés a múltban és külföldön” címet viselő kiállítás bizottsága is 1887 augusztusára időzítette a bemutatójának megnyitását, arra alapozva, hogy „szent István ünnepére ezren s ezren jönnek fel különben is a fővárosba, itt a rendes élvezetek mellett még külön tanúságot is szerezhetnek.”¹⁰⁵ A Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága is minden évben augusztus 20-án tartotta közgyűlését a fővárosban. Az 1890. év abból a szempontból volt különleges, hogy Szent István napján zajlott a tanítók ún. „nagy hete” is. Az országos tanítóképezei

100 Uo.

101 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 19. (1886. június 26.) 51. sz. 402.

102 *Néptanítók Lapja*, 20. (1887. augusztus 24.) 68. sz. 538.

103 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 20. (1887. december 3.) 97. sz. 775.

104 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 21. (1888. augusztus 22.) 67. sz. 531.

105 György Aladár: Az országos kisdednevelési kiállítás. *Néptanítók Lapja*, 22. (1889. február 20.) 15. sz. 114.

tanáregyesület, az országos tanítói árvaház-egyesület, az Eötvös-alap gyűjtő bizottsága, a kisdédóvók egyesülete, a református tanítók, az izraelita tanítóegylet mind ekkor tartották közgyűléseiket, a főeseménynek azonban a IV. egyetemes tanítógyűlés számított.¹⁰⁶

Hornig Károly veszprémi püspök ötezer forintot adományozott a budavári Mátyás-templom számára öntendő harangra, de kikötötte, hogy annak 1891. augusztus 20-án, Szent István napján kell először megkondulnia.¹⁰⁷ A független magyar állam megünneplésének történetében az előbbi év azonban más okból kifolyólag határkő. Szent István napját ugyanis ekkor ünnepezték először „formaszerű törvény alapján” is, s nem csak katolikus egyházi eseményként.¹⁰⁸ Ez annak köszönhető, hogy 1891-ben Ferenc József munkaszüneti nappá tette e napot.

Összegzés

A *Néptanítók Lapjának* 1868 és 1891 közötti számait megvizsgálva elmondható, hogy a kiegyezést követő években augusztus 20-ának megünneplése legfeljebb egyházi keretek között történhetett. Ebből adódóan az iskolák falai között tartott megemlékezésekre nem került sor, ha mégis voltak ilyenek, arról a legnépszerűbb pedagógiai hetilap nem tudósított. Ennek ellenére a magyar társadalom „ragaszkodott” Szent István király személyéhez, a millennium esztendejéhez közeledve pedig egyre inkább hangot tudott adni azon akaratának, hogy Szent István napja legyen hivatalosan is állami ünnep. E társadalmi igénynek és akaratnak ékes példája volt az államalapító király szobrának felállításáért tett erőfeszítések sora. Az emlékmű létrehozásáért indult gyűjtésről a lap rendszeresen beszámolt, s mindez lehetőséget teremtett számára, hogy a fővárosi Szent István napi eseményekről is beszámoljon. Végül a magyarság elnyerte azt a megbecsülést, hogy 1891-ben Habsburg I. Ferenc József állami ünneppé tette augusztus 20-át.

106 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 23. (1890. augusztus 23.) 68. sz. 571.

107 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 24. (1891. július 15.) 56. sz. 509.

108 Hazai és külföldi események. *Néptanítók Lapja*, 24. (1891. augusztus 26.) 68. sz. 627.

GRÓF ESTERHÁZY MIKLÓS VERSENYLÓFUTTATÓI PORTRÉJA A SAJTÓ TÜKRÉBEN

BACHER-TULI ANDREA

A lóversenyzés a dualizmus korának meghatározó kultúrtörténeti vonása. Ekkor élte hazánkban ugyanis virágkorát a galoppversenyzés, amelynek jelentősége túlmutatott az alapvető gazdasági, tenyésztést ösztönző, valamint sportbéli szerepkörén. A lóversenypálya egyúttal a korabeli társasági élet egyik meghatározó, a szabadidő eltöltésének és a szórakozás-szórakoztatás kedvelt helyszínévé vált. A lóversenyüzemhez különböző jelképes elemek is társultak: kulturális, gazdasági, idegenforgalmi, és elsősorban az osztrák–magyar viszonylatban politikai és nemzeti érzületet építő és fenntartó többlettartalmak. Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódik az augusztus 20-i futtatások kiemelt szerepe a korabeli hazai lóversenyek sorában. Az új budapesti pálya megnyitásával párhuzamosan a Magyar Lovaregylet létrehozta az augusztusi versenynapo(ka)t, korabeli kifejezéssel élve a „nyári meetinget”, amellyel nem titkoltan az országos ünnep nagyságát és vonzerejét kívánták növelni.¹

Az intézményesített lóversenyzés hazai története az 1820-as évek második feléig nyúlik vissza, amikor gróf Széchenyi István kezdeményezésére megrendezték az első futtatást Pesten, a rákosi gyepen. Jóllehet egy szűk, előkelő csoport kedvteléseként, időtöltéseként indult, azonban a 19–20. század fordulójára tömegszórakoztató iparaggá nőtte ki magát. Ebben döntő szerepe volt a foga-

1 Budapest főváros díjja. *Vadász- és Versenylap*, 25. (1881. január 13.) 2. sz. 11.

dási rendszer 1871. évi bevezetésének és folyamatos kiépülésének. A fővárosi versenynapok számának növekedése jól érzékelteti ezt a kiteljesedést: 1867-ben 6 versenynapot tartottak, 1890-ben 21-et, 1900-ban 32-t és 1914-re már 36 napot tervezett a Magyar Lovaregylet.²

A lóversenyegek történetének fontos forrása a korabeli sajtó. Többek között a Magyar Lovaregylet hivatalos közlönyeként is megjelenő *Lapok a Vadászat és Lovászat* köréből, későbbi nevén *Vadász- és Versenylap*, illetve az Osztrák Lovaregylet (Österreichischer Jockeyclub) közlönye, az *Allgemeine Sportzeitung* alapján nyomon követhetők a versenyekkel kapcsolatos adatok, események és fejlemények; s ezek alapján kirajzolódik a lóversenyzés története.

Az Osztrák–Magyar Monarchia erősen központosított lóversenyüzemében a fővárosok mellett időszakosan kitüntetett helyet foglaltak el egyes vidéki pályák. Közülük birodalmi szinten is kiemelkedett Tata és Tóváros (Komárom vármegye), a gróf Esterházy család birtokán létesített galopp-pálya, amely az 1880–1890-es években Budapest és Bécs legelőkelőbb sportembereinek találkozóhelye volt. Mindamellett a Monarchia egyik legjelentősebb idomítótelepeként a lóversenyzés fontos alapzatát is képezte.³ A tatai versenystálló és tréningtelep, valamint megalkotójuk, gróf Esterházy Miklós tevékenységének tanulmányozása – mintaszerű jellege révén – bepillantást nyújt a sportág működésébe.

A nemzetközi turfkörökben csak „Count Nickyként” vagy „Sport Nickiként” ismert gróf Esterházy Miklós József úrlovasként, futtatóként és tenyésztőként is hírnevet szerzett magának az Osztrák–Magyar Monarchiában, sőt annak határain túl. Szenvedélyes vadász volt, hosszú ideig Magyarország első falkavadász-társaságának élén állt, s császári és királyi falkanagyként is tevékenykedett. Ezen kívül nagy művészetpártoló volt, Tatán színházat létesített, és számos színész és énekes képzését támogatta.⁴ A korabeli társasági élet egyik központi alakja,⁵ aki „már életében félig-meddig legenda volt, könyvet lehet-

2 A *Vadász- és Versenylap* adatai alapján.

3 A budapesti augusztusi és őszi versenyeknél... *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. szeptember 29.) 42. sz. 388.

4 Tages-Chronik. *Agramer Zeitung*, 72. (1897. május 10.) 106. sz. 5–6.

5 L. még: Kövesdi Mónika: *Az első és az utolsó tatai falkavadászat*. Új Forrás, 30. (1998. má-

ne összeírni azokról a mendemondákról, amelyek Niki grófról az országban keringtek,” – írta róla Krúdy Gyula, aki alakját az *Első magyar gavallér* című tárcájában örökítette meg.⁶

Esterházy Miklós, a tenyésztő és a sportember

Gróf Esterházy Miklós József az Esterházy család⁷ grófi ága fraknói ágának idősebb (tatai) ágazatából származik. A tatai uradalom⁸ örököséként édesapja, gróf galántai Esterházy Miklós Ferenc (1804–1885) volt a tatai ág alapítója. Édesanyja, Maria von Plettenberg-Mietingen grófnő (1809–1861) egy vesztfáliai ősi nemesi család utolsó sarja volt, aki 1833-ban ment nőül Esterházy Miklós Ferenchez. Házasságukból három gyermek született: Pál Miklós (1834–1885), Miksa Ernő (1837–1883) és a legfiatalabb Miklós József (1839–1897).

Ifj. gróf Esterházy Miklós a hadseregben kezdte pályafutását, s azt az 1866-os porosz–osztrák háborút követően főhadnagyi rangban hagyta el,⁹ hogy teljesen a lósportnak szentelje magát. Hatalmas vagyona, amit halálakor 50 millióra becsültek, biztosította számára az anyagi hátteret, hogy mind a lósportot, mind a lótenyésztést magas fokon művelhesse. Öröksége révén két birodalomban is honos volt: édesanyjától a württembergi Mietingen, valamint a vesztfáliai Davensberg és Nordkirchen uradalmakat örökölte. Édesapja halála után pedig a tata-tóvárosi uradalmat is átvette.

jus) 5. sz. 27–32.

6 Krúdy Gyula: *A XIX. század vizitkártyái*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 370–374.

7 Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. 3. köt. Grill, Budapest, 1912. 469–475.

8 A tatai uradalom 1727-ben került a család birtokába, amikor gróf Esterházy József országbíró megvásárolta azt a báró Krapff családtól. – Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai: Komárom vármegye és Komárom*. Országos Monografia Társaság, Budapest, 1907. 127.

9 1861-ben hadnagyként szolgált a 6. számú vasasezrednél, majd főhadnagyként egy dzsidás-ezrednél, 1864-ben ideiglenesen otthagyta a katonai szolgálatot, de az 1866. júniusi hadjárat alatt ismét a hadseregbe lépett. 1866-ban kamarás lett, mint főhadnagy a hadseregben, 1886-ban tiszteletbeli János-lovag. – Esterházy János: *Az Esterházy család és oldalágainak leírása*. Athenaeum Nyomda, Budapest, 1901. 163–164.

Tenyésztői tevékenységéhez két ménes is a rendelkezésére állt: az 1850-es évek elején az édesapja által alapított tata-remeteségi¹⁰ és a saját alapítású nordkircheni,¹¹ mely utóbbi egy 1868-ban 15 németországi tenyésztővel együtt létrehozott telivérméntelegként indult, s ezt Miklós gróf javarészt saját maga irányította. A nordkircheni tenyészállomás idővel a graditzi állami ménes után Németország első számú magán-telivértenyészetévé vált.¹² A lovak kipróbálására a nordkircheni kastélyparkban – ahogyan majd Tatán is – versenypályát alakított ki.

Esterházy Miklós tenyésztői törekvése nemcsak kiváló telivérek nevelésére irányult, de félvértenyésztéssel is magas szinten foglalkozott a méneseiben, ahonnan megbízható, jó képességű ügető-, vadász-, sőt karüsszel-lovak¹³ is kikerültek. Kortársai vállalkozó szellemű, jó meglátású szakembernek tartották, „ki nem csupán a nagy közönség által tiport széles úton halad a lótenyésztésben, – s ki, habár folyton tart is versenystállót, – a telivér tenyésztésben mégis nem csupán a versenyzést, hanem azt tartja céljául, hogy abból a magasb félvérnek, és ez által az orsz. lótenyésztésnek is minél alkalmasb és hasznosb egyedeket nevelhessen; [...] Épp ily eredménydus évei voltak a nemes grófnak több ízben már a versenypályán is; ő is nyert már Derbyket, s voltak igen derék versenyllovak, s pedig olyan apalovak után, melyeket — egy egész birodalom tenyésztőinek — ellennézete daczára választott ki, s melyek be is igazolák — hogy ugy a versenypályán, mint ivadékaikban a félvértenyésztésnél is a legszebb tenyész- és használható lovakat szolgáltatják”.¹⁴

10 Podmaniczky Gyula: *Magyarország állami és magánménesei lótenyésztésének kézikönyve*. Pallas, Budapest, 1903. 83–84.

A ménes történetéhez l. Marton Melinda: Az Esterházyak tata-remeteségi ménésének története. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei*, 16. (2010) 141–150.

11 Kersting, Hubert: *Stronzian. Die Geschichte eines Nordkirchener Pferdes und seines Herrn*. In: <http://www.heimatverein-gemeinde-nordkirchen.de/Geschichte/STRONZIA.htm>; a letöltés időpontja: 2019. november 2.

12 Die Nordkirchener Mutterstuten. *Neujahrsalbum der Allgemeine Sportzeitung*, 13. (1892. Január 1.) 21.

13 A karüsszel (eredeti jelentése körhinta) olyan lovas mutatvány, amikor több lovas különböző alakzatokban, olykor egymással szemben is, többnyire körforgásban egyszerre lovagol a lovardában.

14 Versenystállóink 1886-ban. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. január 20.) 3. sz. 19.

Tenyésztői sikeréről a versenystállója tanúskodott, amelyet 1862-ben létesített Remetesépgusztán.¹⁵ Lovait kiváló angol szakemberek készítették fel nordkircheni és tatai tréningtelepein. Az utóbbi vezetője George White¹⁶ idomár volt, aki eleinte gyakran zsokéként is dolgozott. A *Vadász- és Versenylap* közlései alapján 1863-ban legkevesebb 10, 1864-ben pedig 13 ló állhatott nála idomítás alatt. Ezen kívül 1863-tól Fóton az angol Thomas Lowe¹⁷ közidomárnál, és 1865-től Káposztásmegyeren, a Lovaregylet tréningtelepén, Thomas Bensonnál¹⁸ is tartott Esterházy egy-egy fiatal lovat. Az 1870-es években John Beeson¹⁹ és fia, Alfred Beeson idomították sík-, illetve akadályverseny-lovait Tatán. John Beeson halála után 1888-ban a nordkircheni ménéséből James Sty-lest hívta Tatára.²⁰ A lovasait is többnyire Angliából hozatta, nála lovagoltak egy ideig Peasnell, Hemming, Max Philipps, H. Wyatt, John May és R. Robinson. Saját nevelésű lovasa volt a mezőhegyesi születésű Hanreich,²¹ aki az 1870-es évek kiváló akadályzsokéja lett.

Esterházy versenystállójában sík-, akadály-, később ügető lovak is megtalálhatók voltak, melyeket a tatai vár területén helyezett el, majd állatait az 1880-as években átköltöztette egy régi ménes-akolból kialakított lovardába az Öreg-

15 Krúdy Gyula – Pálmay Henrik: *Starttól a célig*. Légrády Testvérek, Budapest, 1922. 21–22.

16 A *Vadász- és Versenylapban* 1866-ban feladott hirdetéséből tudjuk, hogy az 1832-ben született, családos angol zsoké 1857 körül kerülhetett Magyarországra, ahol eddig két főúr szolgálatában állt. 1869-től Zsibón (Szilágy vármegye) Wesselényi Bélánál idomárkodott. – White György. *Vadász- és Versenylap*, 10. (1866. november 30.) 33. sz. 527.

17 Lowe, Thomas (1808–1875) zsokéként érkezett Magyarországra az 1840-es években, majd gróf Batthyány Kázmér istállóját vezette Kisbéren (Komárom vármegye). 1849-től a Pest melletti Fóton Károlyi Istvánnál zsokéként, istállómesterként, majd trénerként dolgozott. 1862-ben, 52 évesen hagyta abba a versenylovaglást. 1863-ban ugyanitt közidomító intézetet nyitott, ahol havi 50 Ft-ért vállalta lovak versenyre készítését. 1868-as távozásával Fóton megszűnt a nyilvános tréningtelep. 1868-tól 1875-ig, haláláig a káposztásmegyeri idomítótelepet vezette. – Lőrincz Róbert: A magyar lóidomítás egyik bölcsője Káposztásmegyer 1852–1906, 1. és 2. rész. Újpesti Helytörténeti Értesítő, 21. (2014. március) 1. sz. 8–10. és 21. (2014. június) 2. sz. 8–9., Thomas Lowe. *Vadász- és Versenylap*, 19. (1875. június 23.) 25. sz. 169.

18 Egykori zsoké (1852–1865), Káposztásmegyeren a Lovaregylet trénere volt, elbocsátása után Rákospalotán nyitott tréningistállót.

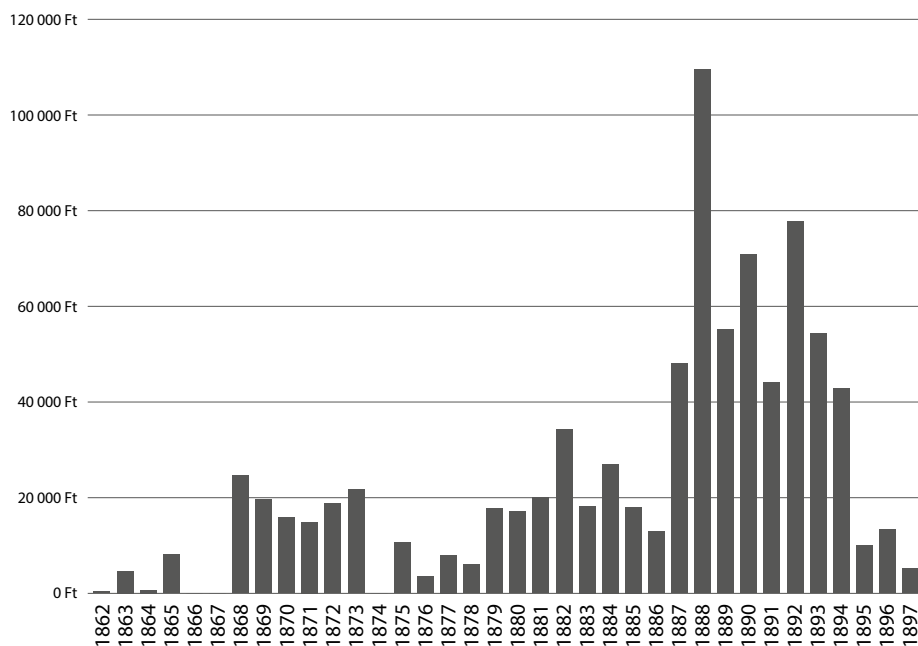
19 1874-ben a *Vadász- és Versenylap* tatai istállómesterként említette.

20 Az elhunyt Beeson mester... *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. április 05.) 15. sz. 163.

21 Egészségügyi okokból 1883-tól a királyi vadászlovak belovaglója lett. 1889-ben Tatán tették el. – Hanreich J. jockey... *Vadász- és Versenylap*, 33. (1889. április 30.) 21. sz. 180.

tó partjára.²² Bejelentett versenyszínei – a családi sárga és kék – már ebben az évben megjelentek az osztrák és magyar pályákon.²³ Ezek nemcsak Ausztria–Magyarország versenyterein voltak rendszeresen jelen, hanem Németország nagyobb galopp-pályáin,²⁴ sőt angol futtatásokon is. Az 1880-as évekre olyannyira egybeforrt Esterházy nevével a lóversenyzés, hogy még az *Országgyűlési Almanach*ban megjelent életrajzában is említésre méltónak tartotta lovait, melyek „a legemelkedettebbek közé tartoznak”.²⁵

Gróf Esterházy Miklós versenyistállójának nyereményei 1862–1897

22 Gróf Esterházy Miklós... *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. november 25.) 50. sz. 475.

23 Első nevezése a *Vadász- és Versenylap* tanúsága szerint az 1862-es bécsi versenyek alkalmából egy 200 Frt-os különfogadás volt gr. Degenhardt Hompesch ellen, amelyet elvesztett. – Bécsi gyep. *Vadász- és Versenylap*, 6. (1862. április 10.) 10. sz. 162. és A bécsi lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 6. (1862. május 30.) 15. sz. 237–240.

24 A *Vadász- és Versenylap* tudósításaiból ismeretes, hogy Esterházy Miklós rendszeres résztvevője volt a berlini, hamburgi, münsteri, frankfurti, kölni és baden-badeni futtatásoknak.

25 Halász Sándor (szerk.): *Országgyűlési Almanach – Főrendiház*. Athenaeum, Budapest, 1887. 51.

A *Vadász- és Versenylap* szinte minden évben²⁶ közölt versenystatisztikái alapján jól megítélhetők Esterházy Miklós gróf sikerei. A lap tanúsága szerint az első évben 7 lova futott, ezek közül a legeredményesebb a saját maga által lovagolt My Mary nevű öt éves kancája volt, amely a 25. helyen szerepelt a versenylovak 47 fős rangsorában.²⁷ 1865-ben már az ötödik legjobb futtató Esterházy Miklós volt a Sir Watkin nevű ménjével, melyet 1864-ben Francis Cavaliero²⁸ vásárolt számára Angliában.²⁹ Istállója 1868-ban érte el első nagy sikerét, amikor mintegy 25 000 Ft nyereggel a 2. helyen végzett az ún. lissai szövetség (herceg Rohan Lajos, gróf Széchényi Kálmán és Béla, valamint báró Rotschild Náthán) után, leginkább a Strizzel nevű lovának köszönhetően.³⁰ Az istállótulajdonosok rangsorában 1869–1875 között váltakozó sikerrel a 4–9. helyen állt,³¹ az 1870-es évek közepétől azonban eredményei erősen romlottak, s csak a 10–23. helyekre voltak elegendők.³² Az 1882. év ismét kiemelkedett a

26 Az 1864., 1866–1867. és 1874. év statisztikái hiányoznak.

27 My Mary ekkor 1105 forintot nyert. Összehasonlításképpen: A rangsor élén álló herceg Esterházy Pál The Lady Of The Lake nevű lova viszont 15 637 Ft-ot. – Nyertes Lovak 1862-ben. *Vadász- és Versenylap*, 6. (1862. december 12. 30.) 36. sz. 578–579.

28 A spanyol származású Francis Cavaliero nyelvtanárként került Angliából a Monarchia területére, először az Esterházy család hercegi ágának gyermekei mellett, majd Ferdinánd Miksa, és idős korában Rudolf főherceg mellett volt nyelvtanár. Az ötvenes évek közepétől pedig az Esterházy-féle ozorai ménes vezetője volt, majd az állam számára intézte az angliai lóimportot. Cavaliero pályafutását az 1867-ben alakult osztrák Jockey Club versenytitkáráként, az első osztrák–magyar tenyésztési és versenyközlöny, a *Sportblatt* szerkesztőjeként, handicaperként és indítóként fejezte be 1882-ben. – Fehér Dezső – Török Imre: *A magyar lóversenyzés története (1827–1977)*. Natura, Budapest, 1977. 28.

29 Ezt a helyezést 8110 Ft nyereggel érte el. – Nyertes lovak 1865-ben. *Vadász- és Versenylap*, 9. (1865. december 30.) 36. sz. 584–586.

30 Az 1868-ki versenyek eredményei a Lajthán innen és túl. *Vadász- és Versenylap*, 12. (1868. december 20.) 35. sz. 563.

31 A versenylovak tulajdonosainak összes nyereggel 1869-ben. *Vadász- és Versenylap*, 13. (1869. december 20.) 35. sz. 164., A versenylovak istállónként csoportosítva 1870-ben. *Vadász- és Versenylap*, 14. (1870. december 20.) 35. sz. 306., A magyar–osztrák versenypályakon 1871-ben futtató tulajdonosok jegyzéke... *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. december 30.) 47. sz. 307., Az 1871. évi lóversenyek eredményei. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. december 10.) 45. sz. 291., A nyertes tulajdonosok névsorozata. *Vadász- és Versenylap*, 16. (1872. november. 04.) 48. sz. 350., A versenyek eredménye 1872-ben. *Vadász- és Versenylap*, 16. (1872. október. 20.) 46. sz. 333–334., Versenyló tulajdonosok nyereségei. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. január 21.) 3. sz. 17.

32 Jegyzéke a verseny díjakat nyert lótulajdonosoknak... *Vadász- és Versenylap*, 19. (1875. de-

sorban, amikor ismét a második legjobb futtató volt 34 177 Ft nyereggel.³³ Az ezt követő évek ismét hol több, hol kevesebb sikerrel jártak.³⁴ Németországi pénzjutalmait azonban nem minden esetben vette számba a statisztika.³⁵

Az 1880-as évek végét és az 1890-es évek elejét tekinthetjük Esterházy Miklós futtatói sikerei csúcsának.³⁶ A Monarchia legsikeresebb versenytárló-tulajdonosa 1888-ban lett, amikor a James Styles tréner által idomított 25 ló 109 435 Ft-ot nyert.³⁷ Aztán 1889-ben és 1890-ben is megőrizte elsőségét,³⁸ azonban 1891-ben az öt lovával elért eredménye már csak a 7. helyhez volt elég.³⁹ A statisztika élén újra 1892-ben állt,⁴⁰ majd 1893 után lassú hanyatlás volt megfigyelhető,⁴¹ és eredményeit meglehetősen gyengének ítélte meg a szaksajtó – ahhoz képest, hogy „két ménésében igen sok csikót nevelt, az anyakanczáinak száma felülhaladja bármely hazánkbeli tenyésztő anyakanczáinak

cember 22.) 51. sz. 341. A magyar–oszlák birodalomban nevelt versenylovak tulajdonosainak nyereggel 1876-ban, a bel és külföldi gyepeken. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1877. január 3.) 1. sz. 5., Az 1878-dik évben bel- és külföldi versenypályákon győztes lovaink nyereggelüknek jegyzéke, a tulajdonosok szerint csoportosítva. *Vadász- és Versenylap*, 22. (1879. január 2.) 1. sz. 1–2., Kimutatás a versenyló tulajdonosok nyereggelükéről 1877-ben, és kinek hány ló futott. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1877. november 28.) 48. sz. 349–350., Kimutatás a versenyló tulajdonosok nyereggelükéről 1879-ben, és kinek hány ló futott. *Vadász- és Versenylap*, 23. (1879. december 11.) 50. sz. 431–432., Kimutatás a versenyló-tulajdonosok nyereggelükéről 1880-ban. *Vadász- és Versenylap*, 24. (1880. december 16.) 51. sz. 466., Verseny-statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 26. (1882. január 12.) 2. sz. 17.

33 Jegyzéke amaz istállótulajdonosoknak... *Vadász- és Versenylap*, 26. (1882. november 23.) 47. sz. 427.

34 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 27. (1883. november 8.) 45. sz. 414–415., A verseny-istállók nyereggelük. *Vadász- és Versenylap*, 19. (1885. november 5.) 46. sz. 476., Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. november 25.) 47. sz. 440–441.

35 Verseny-istállók lovai és eredményeik 1884-ben. *Vadász- és Versenylap*, 28. (1884. december 4.) 49. sz. 477–480., Jegyzéke ama lótulajdonosoknak, kik 1000 frton felül nyertek. *Vadász- és Versenylap*, 28. (1884. november 6.) 45. sz. 437.

36 A versenytárlók nyereggelük. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. november 10.) 52. sz. 478.

37 Kimutatás a versenytárlók 1888. évi nyereggelükéről az oszlák–magyar monarchia és Németországban. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. november 3.) 71. sz. 550.

38 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 34. (1890. november 04.) 67. sz. 506.

39 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 35 (1891. november 8.) 69. sz. 491.

40 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 37. (1892. szeptember 25.) 55. sz. 479.

41 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 38. (1893. november 5.) 71. sz. 642.

számát.”⁴² 1894-ben további visszaesés volt megfigyelhető.⁴³ A halálát megelőző időben, amikor a gróf már ágyhoz volt kötve, és személyesen nem tudta irányítani versenystállóját, az eredményei is jelentősen visszaestek. Két év múltán, 1895-ben a 27. helyre csúszott vissza,⁴⁴ ezután 1896-ban a 34. helyen állt,⁴⁵ s az utolsó évben, 1897-ben 10 446 korona nyeregményével lovardáját már csak a sereghajtók között találjuk.⁴⁶

A korszakban is különbözők voltak a vélemények arról, mennyire, illetve egyáltalán anyagilag kifizetődő volt-e a versenystálló-tartás. Esterházynál 1884-ben 14 versenyló állt idomítás alatt, közülük azonban csak 6 lovat futtattott: 41 vágójukkal 13 első és 11 második helyezést szereztek, amivel 27 690,83 Ft-ot nyertek. Egy ilyen ló éves tartása ezzel szemben átlagosan 1500–2000 Ft-ba került. „A kiadások a következő tételekre oszlanak föl: A nyilvános idomár egy lónak a tartásáért és idomításáért havonként 70 forintot kap, mi évenként 840 frt, patkolással körülbelől 900 frtra tehető e főkiadás, melyhez járulnak még: a tét- és bánatpénzek, lovaglási díjak, utazások s különböző, előre nem látható, apróbb költségek. [...] a jockey kap a lovaglásért 30 frtot, a győzelemért 50 frtot, e kiadás 120–200 frtra rúg [...]. Ez összeget, versenyüzletünk mai állapotában, középjóságu ló, kissé szerencsés viszonyok közt, könnyen bekeresheti s így koránt sem Danai[dák] hordója egy okszerűen berendezett versenystálló, mint az az avatlanok előtt látszik.”⁴⁷

Ugyanakkor a fenti adatokból is világosan kitűnik, hogy még Esterházy Miklós gróf nagy szakértelemmel és tapasztalattal vezetett versenystállójának a pénzügyi mérlegében is a bevételek és kiadások többnyire csak egyensúlyban lehettek. Az 1880-as évek második felében azonban valamelyest már más a helyzet, mert a hazai lóversenyüzem és a háttérét képező telivértenyész-

42 Tenyésztőink sikere 1893-ban. *Vadász- és Versenylap*, 38. (1894. január 28.) 5. sz. 41.

43 Az utolsó öt év lóversenystatisztikája Ausztria–Magyarországban. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1894. december 23.) 76. sz. 642.

44 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 38. (1895. november 10.) 82. sz. 628.

45 1896. évi statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 39. (1896. november 7.) 91. sz. 653.

46 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 40. (1897. november 6.) 91. sz. 610.

47 Versenystállóink lovai és eredményeik 1884-ben. *Vadász- és Versenylap*, 28. (1884. december 4.) 49. sz. 477–480.

tés ekkor éri el azt a fejlettségi szintet, hogy a minőségi lótarítás a hozzáértők kezén jövedelmező üzleti vállalkozássá is válhatott. E nagymérvű fejlődés a különböző kormányzati intézkedések – többek között a telivérek behozatala külföldről, a kisbéri csikóárverések és az állami versenydíjak – jótékony hatásából, a Lovaregylet és más egyesületek, szervezetek, továbbá a főváros támogatásából, valamint a fogadási rendszer kiteljesedéséből (a helyfogadás 1884. évi bevezetéséből) következett. Ebben a folyamatban jelképes jelentőségű volt az új budapesti versenytér létrejötte, amely e fejlődés eredménye, egyben további mozgatója volt.

A versenyüzem általános bővülésével az 1880-as években a lóversenyek egyre több ember számára váltak elérhetővé, egyúttal anyagilag is vonzóvá. Ebben az időszakban 70–80 bejelentett lóversenyszín működött a Monarchiában,⁴⁸ és a futtatók egyre nagyobb arányát képviselte az iparos-bankár nagypolgárság. A *Vadász- és Versenylap*ban megjelent statisztika szerint 1886-ban „az osztrák–magyar birodalomban tizenkét különböző pályán 52 nap alatt 307 verseny tartatott, melyekben 376 ló 1433-szor indult.”⁴⁹ Összehasonlításképpen: 15 évvel korábban, 1871-ben 28 versenynapot tartottak, amelyeken 211 ló szerepelt.⁵⁰

Esterházy Miklós gróf nemcsak nagy szakértelmű lótenyésztő volt, hanem szenvedélyes és vakmerő lovas is. Ebbéli tudásáról a sajtó is elismerően nyilatkozott, például egy berlini futam kapcsán írták róla, hogy „Miklós gróf úgy lovagolt mint egy félisten.”⁵¹

Úrlovasként több mint 200-szor lovagolt hivatalos versenyen, és gyakran vezette az úrlovasok ranglistáját: nem csak a Monarchiában, de Németországban is többször az élmezőnyben végzett. Legnagyobb vetélytársai gróf Szapáry

48 *Rennfarben-Tabelle*. Zsgest. aus den Rennfarben der Mitglieder des österreichischen und ungarischen Jockey-Klub. Wien, n. d.

49 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. december 9.) 52. sz. 493.

50 Az 1871. évi lóversenyek eredményei. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. december 10.) 45. sz. 291.

51 Juryman győzelme Colonel ellen. *Vadász- és Versenylap*, 14. (1870. június 30.) 18. sz. 159.

Iván⁵² és Bodo Bülow hadnagy⁵³ voltak. Esterházy 1866-ban már a hazai ranglista második helyén állt gróf Szapáry Iván mögött.⁵⁴ Az európai kontinensen 1867-ben rendezett „úrlovar-versenyek” összesített eredménye szerint „128 urlovar közül gróf Esterházy Miklóse az első”, aki 52 versenyben lovagolva 27-szer lett első és 12-szer második,⁵⁵ majd 1868-ban szintén ő vezette az úrlovaslistát.⁵⁶ A következő évben a három ellenfél vitte el a dobogós helyeket, amikor Bülow hadnagy maga mögé utasította a két gróft, Szapáry Ivánt és Esterházy Miklóst.⁵⁷ Közülük 1870 és 1872 között Esterházy volt az osztrák–magyar úrlovas bajnok,⁵⁸ aki 1872-ben 48 lovaglásával ráadásul a „legaktívabb úrlovas” címet is kiérdemelte a földrészen.⁵⁹ Esterházy 1873-ban, 34 évesen, végül orvosi javallatra felhagyott a versenylovaglással, ám 1876-ban még egyszer nyeregbe szállt egy pozsonyi nyilvános versenyen: az Asszony-ságok Díjában,⁶⁰ melyről úgy tartották, hogy „a bon tonhoz tartozott bennük lovagolni, és aki ebben a versenyben részt nem vett, az sportsmannek nem is számított.”⁶¹

52 Szapáry Iván gróf (1835–?) az 1860–1870-es évek legismertebb úrlovasa volt, 1852–1879 között rendszeresen lovagolt a versenyeken, utoljára 1903-ban, 68 évesen, egy szeniorfutammon szállt nyeregbe. Összesen 353 lovaglásából 136-szor győzött. 1883 és 1913 között állami és magánmegbízásból angliai telivér lovak behozatalával is foglalkozott, melynek során 140 ló került az országba. – Hoeller Mór: *Kincsemek: A Kincsem-ménes és Kincsem-istálló története*. Franklin, Budapest, 1942. 82–87.

53 Bülow, Bodo Jager Friedrich Wilhelm von (1844–1896) német lovassági tiszt és úrlovas. Versenylovait saját maga idomította. 1873-ban kivándorolt Amerikába, ahol szállítmányozással foglalkozott. – Ende, Gerd von: *Berliner Rennfieber: Galopp und Trab zu 150 Jahren Hoppegartener Turf*. Tredition Verlag, Berlin, 2018. 345.

54 Nyertes úrlovarok. *Vadász- és Versenylap*, 10. (1866. december 30.) 36. sz. 576.

55 Az 1867 folytán a continensen... *Vadász- és Versenylap*, 12. (1868. február 31.) 4. sz. 62.

56 Az 1868-ban nyert urlovarok. *Vadász- és Versenylap*, 12. (1868. december 30.) 35. sz.

57 1869-ben nyertes urlovarok névsora. *Vadász- és Versenylap*, 13. (1869. december 20.) 35. sz. 166.

58 Az 1870-ben lovaglott ur-lovarok. *Vadász- és Versenylap*, 14. (1870. december 30.) 36. sz. 315.

59 Urlovarok 1872-ben a magyar–osztrák versenypályákon. *Vadász- és Versenylap*, 17. (1873. április 02.) 14. sz. 112., Urlovarok Németországban. *Vadász- és Versenylap*, 17. (1873. április 4. 09.) 15. sz. 120., Urlovarok sorozata 1871-ben. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. december 30.) 47. sz. 308.

60 Pozsony után. *Vadász- és Versenylap*, 20. (1876. május 03.) 125.

61 Hoeller, i.m. 80.

Lovastudását nemcsak nyilvános megmérettetésekben csiszolhatta, hanem a korszakban kedvelt magánfogadások, illetve -versenyek alkalmával is. Ezek eredménye ugyan nem került be a hivatalos statisztikákba, azonban mint társasági és sporteseményt a szaklapok is számon tartották. Egy-egy bravúrosabb lovaglásról örömmel tudósított a *Vadász- és Versenylap* is. Így fordulhatott elő, hogy egy 1868. évi magánverseny alkalmával történt szerencsétlen kimenetelű ugratásáról még tíz esztendő után is anekdotáztak: a gróf „a kastély alatt folyó patak felé tartott s hogy az utat rövidítse – mert már nyakán voltak versenytársai – hirtelen kanyarodott s egy kis öbölhöz ért, melynek minden habozás nélkül neki hajtott, míg ellenfelei inkább kerülőt tettek. A következés az volt, hogy az átugratásnál a ló felbukott. A kastély tornáczáról látták a roppant ugrást s azt is, hogy a túlsó partra érve mint tántorog s bukik el a kancza, maga alá temetvén lovasát, ki itt vállpercét töré ki [...]. Az ugrás, melyet a gróf tett a The Nip hátán, egy nyomtól a másikig mérve 31 láb széles volt, s nem csoda hogy a roppant ugrás súlya alatt a kancza összerogyott”.⁶²

A híres sportember pályafutását a *Vadász- és Versenylap* szerkesztője, Sárkány János Ferenc az újságja hasábjain kétrészes cikkben is megörökítette, amelyben Esterházy emberi természetét is bemutatta. „A mily merész és heves volt gróf Esterházy mint versenylovas, épp oly kedves és szeretetreméltó – ha a nyeregből leszáll. Természete hogy a kinek kellemest vagy jót tehet – megörvendeztesse. Oly nagy és gazdag lélek, mely folyvást alkot, terem, és soha sem érzi a fogatkozás hiányát. – Nemcsak a telivér és félvér lótenyésztést és versenyzést pártfogolja ő, de sokoldalú képességeinél fogva – a zene és különösen a festészet iránt is nagy előszeretettel levén – e szakmák művészei mindig és minden kastélyában mint vendégek találhatók, néha hosszú évek során át. Különben maga is több hangszeren játszik és zenedarabokat is ír.”⁶³

62 Jó lovasok és lovak munkaképessége. *Vadász- és Versenylap*, 23. (1879. március. 20.) 12. sz. 104–106.

63 Sport jellemrajzok. Galanthai Gróf Esterházy Miklós. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. augusztus 4.) 34. sz. 311–312., 31. (1887. augusztus 11.) 35. sz. 323.

Esterházy Miklós, a falkanagy

Esterházy Miklós talán legkedvesebb időtöltése a vadászat volt, ezt jelzi, hogy amikor az 1873. évi versenyidény végén a versenylovaglással felhagyott, a lóról való vadásatról nem volt hajlandó lemondani, s ősztől tavaszig szinte folyamatosan nyeregben ült.

Kedvenc szórakozását, a falkavadászatot sokáig Angliában üzte, majd 1871-ben a májusi „pesti meetingen” egy rókakopófalka-társaság alapítását kezdeményezte Rákoson. A vadászegylet Esterházy Miklós falkanagyi irányításával hús aláírással – s többek között az uralkodó anyagi támogatásával – hat évre meg is alakult olyan sportemberek köréből, „akik eddig is nagyon érezték Pesten elfoglaltatásuk közt a testedző lovaglás hiányát”.⁶⁴ Nem titkoltan abban is reménykedtek, hogy „ez által az indítványozó nemes grófot is megnyerendjük fővárosunk állandó lakosául, mi hazai sportunk tekintetében mindenesetre nyereség volna”.⁶⁵

A falkavadászat felkarolásában természetesen nemcsak az előbbieket játszottak jelentős szerepet. A hazai lótenyésztés ügye mellett elkötelezett szakemberek, elsősorban Esterházy – hasonlóképpen a lóversenyhez – a falkavadászatra is mint a lovak nemesítését fejlesztő eszközök egyikére tekintett: tudniillik a „vadásztalaj a legjobb próba-iskola, melyen lótenyésztésünk számára az anyagot kiválaszthatjuk”.⁶⁶ A gazdasági szempontok mellett nem elhanyagolható tényező volt a kopászat, vagyis a kopókkal való vadászat, társasági összekötő szerepe, hiszen „ez ad alkalmat az államférfinak, a katonának, a sportmannek, hogy néhány órai üres idejében egymás nézetét, tapasztalását kicserélhessék”.⁶⁷ Sőt a *Vadász- és Versenylap* újságírója nem kevés iróniával, a politikai gáncsokkodás ellenszereként, politikusaink figyelmébe ajánlotta: „Ahogy tudjuk, parlamentünk néhány tagja is részt veend e run-nökben. Nem ártana, ha még többen tennék ezt. Egy-egy friss lovaglás a rákosi sikságon, a tetterős mozgás,

64 Róka-kopófalkán... *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. május 24.) 18. sz. 135.

65 Uo.

66 Esterházy Miklós, gróf: A vadászidény végén. *Vadász- és Versenylap*, 20. (1876. január 26.) 4. sz. 30.

67 Uo.

a vidám társaság sok hypochondriát eloszlatna, mi a füstös clubbökben honatyáink elméjét igen megfészkelte. Talán egy-egy derék akadály szerencsés átugratásánál eszükbe jutna, hogy vannak a politikai életben is akadályok, miken szőrszálhasogató dictiókkal soha át nem jutnak”.⁶⁸

A pesti falkavadász-társaság az első rendes hajtást 1872. október 26-án tartotta 25 pár kopóval, amelyen Lipót bajor herceg kíséretében a királyi pár is megjelent. A *Vadász- és Versenylap* még a résztvevők nevét is közzétette a hasábjain: „A találkozó a rákosi Pascal malom táján volt, d. e. 11 órakor, hol egész sereg veres-kabátos vadász fogadá Ő Felségeiket, élükön gróf Andrássy Gyula és báró Wenckheim B. miniszterek; gróf Bellegarde és Piret tábornokok, Szápáry [sic!] Géza és Imre, Festetich Pál, Keglevich Béla, Sztáray János, Károlyi Pista, Batthyány Elemér, Almássy Kálmán grófok, Okolicsány Pál, Baranyai stb. stb. Ő Felségeik kocsikon jöttek, s mindjárt lóra ültek”.⁶⁹ Az idényt, tekintettel a mezőgazdasági munkákra, a következő év februárjának elején zárták.⁷⁰ A *Vadász- és Versenylap* minden évben megbízhatóan közölte a rákosi vadászatok résztvevőinek nevét, az évad hosszát és az üzések időpontját, azok gyakoriságát, pontos leírását, és a társasághoz kapcsolódó kisebb-nagyobb egyéb híreket is.⁷¹

A hajtások nagy sikert arattak az uralkodópár körében, különösen Erzsébet királyné lelkesedett iránta, és a rákosi falkavadászatokhoz saját lovakat idomíttatott.⁷² A társaság 1878. évi részvényeseinek listáján 53 aláírás szerepelt,⁷³ amely jelzi, hogy ez az újabb szabadidő-eltöltési mód az arisztokrácia körében is igen népszerűvé vált. Egy-egy vadászaton akár 70–80 lovas is megjelent, főként akkor, ha a királynő részvételére is számítani lehetett. Esterházy Miklós arra is ügyelt,

68 A rákosi róka falka. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1872. október 16.) 43. sz. 297–298.

69 A rákosi róka-falka. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1872. október 30.) 13. sz. 314–315.

70 Esterházy Miklós, gróf: A pesti róka-falka-vadászokhoz. *Vadász- és Versenylap*, 16. (1873. február 5.) 6. sz. 41.

71 Az újság beszámolt a társaság jótékonyági akciójáról is: az 1872–1873. évi kolerajárvány következtében árván maradt gyerekek megsegítésére 1000 Ft-ot adományozott, ami közel 100 árva számára biztosított elhelyezést családoknál a téltre. – Amaz 1000 Ft... *Vadász- és Versenylap*, 16. (1873. november 19.) 48. sz. 356.

72 A rákosi róka falka. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1872. október 16.) 43. sz. 297–298.

73 A pesti róka-falka részvényeseinek névsora. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1878. október 23.) 43. sz. 327.

hogy a vadásznapiakat a pesti őszi lóversenyek időpontjához igazítsák.⁷⁴ Az évad októbertől március elejéig tartott, és kopókkal hetente kétszer rókát űztek, és szintén annyi napot jelöltek ki a szarvasok elejtésére. Az 1873. évi idényben a falka 47-szer vadászott, „s ez idő alatt mintegy 127 urlovas és 10 delnő követé felváltva. Király Ő Felsége 14-szer vadászott, Királyné Ő Felsége pedig 21-szer.”⁷⁵

A kopók az idényen kívül a falkamester birtokán, Tatán időztek, és a képzésükéről is itt gondoskodtak. Esterházy 1877-től a falkát eleinte alkalmoszerűen, majd rendszeresen róka- vagy szarvasvadászatra a morvaországi Gödingre, az uralkodói birtokra is átvitte, ahol szintén előkelő társaság gyűlt össze.⁷⁶ A gróf 1878-ban még egy szarvashajtásra idomított 13 párból álló ebfalkát is beszerezett Angliában,⁷⁷ és itteni vásárlásai során folyamatosan frissítette a róka- illetve a szarvaskopópárokat: 1879-ben már 30 párral (összesen 60), valamint 12 pár (összesen 24) nyúlkopóval vadásztak. Mindamellet „a falkanagy vadászistállójában pedig 31 paripa van, ezek közt sok telivér s olyanok is, melyek a versenypályákról kedvezőleg ismeretesek.”⁷⁸ Később, 1885-ben tovább bővült a kopászfalka: Esterházy ekkor 46 pár róka-, illetve szarvas-, valamint 11 pár nyúlkopót, 29 vadászlovat, hat kocsis lovat és két törpelovat tartott vadászati célokra a megyeri vadászkastélyában, illetve a tatai birtokán. A vadászszemélyzetet „egy istálló-mester, egy takarmányozó; egy falkár [aki a kutyák idomításával foglalkozott], két ostorász [akik a kutyákat tartották féken]; egy earthstopper [aki a vadászat előtt a rókalyukakat betömte]; két kutya-szakács, két kocsis és 15 lovászgyerek” alkotta.⁷⁹

74 A pesti rókafalka-vadászokhoz! *Vadász- és Versenylap*, 16. (1873. október 1.) 41. sz. 297.

75 Utóhangok Rákosról. *Vadász- és Versenylap*, 16. (1873. február 12.) 7. sz. 52–53.

76 Egy 1877. évi Göding körül tartott próbavadászatról a következőket írták: „A nyolcz hölgy és 40 lovasból álló társaság külön vonaton indult rendeltetés helyére. A pályaudvarból a negyedórányi távolságra fekvő Painhof erdészlakot kereste fel a társaság, honnét a vadászat megkezdendő volt. [...] A társaság 4 óraker tért vissza Bécsbe. Résztvettek király és királyné ő felségeiken kívül a master, Schwarzenberg Ida hgnő, Stockau, Baltazzi grófnő, Baltazzi-Ugarte assz., Van Sonné, Vetsera bárónő, hg Taxis, hg Lichtenstein herceg Croy, a három Esterházy hg, gr. Wrba, két Baltazzi, hg Kinsky, Stokau, Khevenhüller és Clam grófok.” – A pesti falkának f. hó 21-in Göding körül tartott próbavadászatról. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1877. február 28.) 9. sz. 71.

77 Agarászat, kopászat. *Vadász- és Versenylap*, 20. (1878. augusztus 14.) 33. sz. 247.

78 A b.-pesti róka- és szarvasvadászatok. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1879. november 6.) 45. sz. 383.

79 Rákosi falkavadászatok. *Vadász- és Versenylap*, 29. (1885. december 17.) 52. sz. 534.

A társaságot Esterházy Miklós 1892 végéig, a lemondásáig, tehát húsz éven keresztül vezette falkanagyként. E téren szerzett érdemeit a *Vadász-és Versenylap* is méltatta: „Gr. Esterházy Miklós [...] nagy érdemeket szerzett a fenséges kir. udvar és a főnemesség összehozása által e vadászatokon, melyek különösen a 70-es évek kezdetétől a 80-as közepéig a királyi családot és az aristocrata nagy részét a fővároshoz edesgeték már az őszi hónapok kezdetén”.⁸⁰ A rákosi falkavadász-társaság Esterházy lemondása után megszűnt, de 1893 elején gróf Nádasdy Ferenc irányítása alatt ismét megalakult.⁸¹

Esterházy Miklós, a szervező

Nagy tekintélyű tenyésztő, elkötelezett futtató és rendkívüli teljesítményekre kész sportember – Esterházy Miklós legkitűnőbb képességei mégsem ezek voltak, hanem a lótenyésztés érdekében folytatott szerteágazó munkája, melynek során egyleteket hozott létre, kidolgozta a futamok feltételeit, díjakat alapított, versenyeket bonyolított le, lókiállításokat és -vásárokat szervezett, valamint új versenyágakat honosított meg a birodalomban. Az úrlovas sportot nemcsak előszeretettel űzte, hanem azt minden lehetséges fórumon támogatta is. Esterházy Antal gróf kezdeményezésére 1864-ben alakult meg a pozsonyi lovaregylet,⁸² amelynek célja az úrlovasság felkarolása volt. Az egyesületet a születésének pillanatától fogva támogatta, és ideiglenes választmányi tagként munkájával is segítette.⁸³ Az egylet számára Pozsonyban megálmodott állandó akadályversenyter elrendezésének a feladatát is rá és Szapáry Béla grófra⁸⁴ bízta a választmány,⁸⁵ 1865-től pedig a Versenyintézőség egyik tagjává választották.⁸⁶

80 Vegyes. *Vadász- és Versenylap*, 37. (1893. január 29.) 5. sz. 78.

81 Vegyes. *Vadász- és Versenylap*, 37. (1893. február 5.) 6. sz. 86., Pfeifer Ferdinánd: *Falkavadászatok és az akadályversenysport*. Pfeifer, Budapest, 1922. 22–23.

82 Célja: „egyelőre a sport iránti kedv fenntartása és emelése s különösen alkalomnyújtás versenylovaglásra az úrlovaroknak,” azzal a távlati céllal, hogy a lótenyésztés ügye iránti elköteleződést segítse. – A pozsonyi lovaregylet. *Vadász- és Versenylap*, 8. (1864. november 20.) 32. sz. 507–508.

83 A pozsonyi lovaregylet. *Vadász- és Versenylap*, 8. (1864. november 20.) 32. sz. 507–508.

84 Gróf Szapáry Béla (1829–1871) elismert és népszerű versenyistálló-tulajdonos, galopp- és ügetőversenyekben is indultak lovai.

85 A pozsonyi lovaregylet. *Vadász- és Versenylap*, 9. (1865. február 10.) 4. sz. 59.

86 A pozsonyi lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 9. (1865. április 30.) 12. sz. 183.

A pozsonyi versenyek alkalmával született meg Esterházy Miklós legmaradandóbb alkotásának, a bécsi székhelyű Jockey Clubnak az ötlete. Az 1866-ban alapított egyesület célja a lótenyésztést támogató, egységes központi versenyszerv létrehozása volt a Monarchiában. Legfőbb feladatának a birodalom területén működő különböző futtatóközpontok, elsősorban a pesti, a bécsi és a prágai egyesületek összefogását és munkájuk összehangolását tekintette, tehát egyfajta felsőbb „szakhatóság” életre hívásán gondolkodtak az alapítók. Ugyanakkor szilárd szervezeti és pénzügyi keretet kívántak biztosítani a Monarchia-szerte működő kisebb galopp-pályáknak, hogy azok fennállása ne „az illető elnök buzgalmától, a választmány ügyességétől, részben népszerűségétől, leginkább pedig néhány tagjának áldozatkészségétől függjön.”⁸⁷ A Jockey Club 1867. február 17-én kezdte meg működését, élén az ideiglenes igazgatóság tagjaival: gróf Zichy Edmund,⁸⁸ gróf Hunyady József⁸⁹ és gróf Esterházy Miklós.⁹⁰

Az osztrák Lovaregylet munkájában Esterházy számtalan minőségben vett részt később is, ezért fontos szerepe volt az általános versenyszabályok kidolgozásában,⁹¹ a bécsi Derby feltételeinek meghatározásában, küzdelmek lebonyolításában mint pályafelügyelő vagy bizottmányi tag,⁹² és a versenyegylet irányításában mint igazgatósági tag.⁹³ A lótenyésztés fejlesztésére a Jockey Clubtól kiinduló kezdeményezések támogatója: 1869-ben alapító tag-

87 A Jockey Club. *Vadász- és Versenylap*, 11. (1867. március 10.) 7. sz. 97–99.

88 Gróf Zichy Edmund (1811–1894) cs. k. kamarás, b. t. tanácsos. Felesége herceg Odescalchi Paulina volt. Fiatal korában katonáskodott, 1848-ban Fejér megye főispáni helytartója volt. majd Bécsbe költözött, ahol művészeti tanulmányokat folytatott. Számos pénzügyi és nemzetgazdasági vállalat élén közgazdasági tevékenységet fejtett ki. – Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm>; a letöltés időpontja: 2019. november 16.

89 Kéthelyi gróf Hunyady József (1801–1869) a hazai lótenyésztés egyik legjelentősebb támogatója, Ürményen (Nyitra vármegye) híres ménese volt. A Magyar Lovaregylet elnöki tisztét 1852–1869 között viselte. Az 1827. évi első futtatásoktól kezdve lóversenystállót tartott fenn, A Nemzeti-díjat (a „magyar Derbyt”) tizenkétszer nyerte meg. A mai napig létező Battyhány-Hunyady díj egyik alapítója volt 1828-ban.

90 A Jockey Club. *Vadász- és Versenylap*, 11. (1867. március 10.) 7. sz. 97–99.

91 A Jockey Club... *Vadász- és Versenylap*, 11. (1867. június 10.) 16. sz. 259–260.

92 Gyep-érdekü. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. március 20.) 8. sz. 60.

93 A bécsi Jockey-club... *Vadász- és Versenylap*, 22. (1878. január 16.) 3. sz. 23.

ja az Ausztriai Lótenyésztési Egyletnek, „melly a magyarországihoz hasonlóan, szintén nemes anyakanczáknak évenkénti vásárlását Angliából tűzte ki céljául”.⁹⁴ Az 1873-ban Bécs mellett kialakítandó telivérmenes részvényese,⁹⁵ majd 1885-ben kezdeményezte egy ausztriai méntelep alapítását. Közben, 1874-ben szorgalmazta a „Reiterverein” (Lovaglók Egylete) életre hívását, az úrlovas sport – a versenysporton és a falkavadászaton túlmutató – szélesebb körben való népszerűsítését. Célul tűzte ki, „hogya a lovas-sport élesztésére úgy a fővárosban mint a vidéken – nyerges és vadászlovak versenyzése, vadászatok és csal-vadászatok (Schnitzeljagden) tartása által hasson”.⁹⁶ A társulat elnöke, herceg Thurn-Taxis Imre⁹⁷ altábornagy, akinek a munkáját gróf Esterházy Miklós és herceg Fürstenberg Emil⁹⁸ másodelnökként segítették. Megalakulása évének végére az egyletnek már 475 tagja volt, akiknek nagy része az arisztokrácia köréből került ki, de vidéki dzsentrik és lovas tisztek is szép számmal léptek be a közösségbe.⁹⁹

Az Úrlovasok Szövetkezete kifejezetten a nem hivatásos jellegű „élsportot” karolta fel, azonban a Lovaglók Egylete tulajdonképpen egy szabadidős sportegyesület volt, amely szélesebb körben és változatosabb formában kísérelte meg előmozdítani a hétköznapiakban is jól használható, jó minőségű lovak tenyésztését: „A »Reiterverein« nem kíván szép, hanem jó lovaglást; nem akar nagy hősöket, elsősorú steeplechassereket nevelni a versenytérre, — mik mindig csak ritkaságok maradnak — de minél tömegeseb részvevőt és olyan lovakat, melyek ha nem birnak is megfutni egy akadálypályát a versenyló gyorsaságával, de azért képesek naphosszig menni, s kevesebb sebességgel akár hasonló akadályversenyeken is jól menni. Nem rendkívüliségeket kívánni, hanem a mindennapi élet szükségéhez alkalmazkodni, s így minél szélesebb körben ter-

94 Ausztriai Lótenyésztési Egylet... *Vadász- és Versenylap*, 13. (1869. július 10.) 16. sz. 94.

95 Bécs mellett egy telivér ménest... *Vadász- és Versenylap*, 17. (1873. március 12.) 11. sz. 89.

96 Szomszédjaink... *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. június 17.) 24. sz. 171-172.

97 Herceg Thurn-Taxis Imre (1820–1900) a Thurn-Taxis hercegi család cseh ágából származott. 1869-ben kilépett a katonai szolgálatból, 1875-től császári főlovászmester és a lovas testőrezred kapitánya volt, 1876-ban tábornoki rangot kapott.

98 Herceg Fürstenberg Emil (1825–1899) osztrák–német főrend, nagytekintélyű sportember, Donaueschingenben volt a rezidenciája.

99 A „Lovaglók egylete”. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. október 7.) 41. sz. 283.

jeszteni a lovaglási sportot, ez az egyeslet helyes célja”.¹⁰⁰ Elsősorban az akadály-, a távlovaglási versenyeket és a díjlovaglást népszerűsítették. Megalakulása második évében már több mint 700 tagja volt az egyesületnek,¹⁰¹ amely 1877 tavaszán újjáalakult Reiterclub néven, s ebben gróf Esterházy Miklós választmányi tagként működött.¹⁰²

A Pest melletti Káposztásmegyeren, ahol a Lovaregylet nyilvános tréningtelepet és idomítópályát is fenntartott, Batthyány Elemérrel¹⁰³ és Majthényi Izodorról¹⁰⁴ egyetértésben vadászversenyek rendezését kezdeményezte.¹⁰⁵ A három számból álló futtatást (vadász-, gát- és póniverseny) 1878. november 24-én az előbbi vezetők szervezésében meg is tartották, majd a sikerre való tekintettel december 8-án megismételték egy-egy akadály-, illetve gátversenggel. A következő évben, 1879-ben szintén két napot¹⁰⁶ szerveztek, már az elsőről hangulatos jelentést közölt a *Vadász- és Versenylap*: „a mult vasárnap gyönyörű napfényes időben folytak le, s az egész vadászvilág ottkűnn volt a Masternél, ki közel a Dunához, egy halmon ütteté fel a több sátorból álló vadásztanyát és a versenyek célpontját. A gazdagon terített buffet, forró punch, cigányzene; a minden oldalról lóháton, kocsin egybeseregülő vidék, egész egy kis angol Country-meeting színezetet adtak a vidéknek”.¹⁰⁷

A vadászversenyeket 1880-ban már a pesti új lóversenytéren rendezték meg, 1881-ben a napirendbe a két akadály-, illetve a gátugratás mellett egy síkversenyt is felvettek. Ezen a napon Erzsébet királyné is érdekelt volt, mivel

100 A „Lovaglók egylete”. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. október 7.) 41. sz. 283.

101 A Lovaglók Egylete (Reiter-Verein) s idei általános programja. *Vadász- és Versenylap*, 20. (1876. február 23.) 8. sz. 59.

102 A Reiter-Club... *Vadász- és Versenylap*, 21. (1877. március 14.) 11. sz. 85.

103 Gróf Batthyány Elemér (1846–1932) Batthyány Lajos fia, 1867 után honvéd huszárhadnagy, híres lótenyésztő, lovas és futtató. Nagy szerepe volt az új budapesti lóversenypálya létrejöttében. 1891-től 1907-ig a Magyar Lovaregylet elnöke volt, ekkor fejlődött a magyar lóversenyüzem világszínvonalúvá.

104 Bárány Majthényi Izidor (1821–1901). 1848-ban Majthényi István komáromi várparancsnok segédtszije volt. Az 1870-es és 1880-as években lóversenyistállót tartott fenn, Hanau Mór herceggel és Esterházy Mór gróffal szövetségben futtatott, lótenyésztési szakkikkeket írt.

105 Versenyfeltételek a vadász-versenyekre K.-Megyeren. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1878. november 20.) 47. sz. 355.

106 Vadász-versenyek K.-megyeren. *Vadász- és Versenylap*, 22. (1879. november 27.) 48. sz. 407.

107 A k.-megyeri vadászversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 22. (1879. november 13.) 46. sz. 388.

egyik kedvenc vadászlova, Pearl is indult az egyik futamban. „A lovat Healy,¹⁰⁸ Ő felsége gödöllői harrier falkjának whipper-je lovagolta, s könnyű győzelmet aratott vele”.¹⁰⁹ Anyagi és versenYTECHNIKAI megfontolásokból 1882-ben ismét Káposztásmegyeren tartották meg a versenyt, melynek fődíja egy kisbéri félvér ló volt.¹¹⁰ A küzdelem előtt a falkavadász-társaság szokás szerint Esterházy Miklós megyeri vadászkastélyában gyülekezett, „honnan, a reggeli elköltése után, mindannyian kisiettek a szépen fellobogózott versenyhelyre, hol már a Budapestről egyenesen odament néhány vadász ur által szívélyesen üdvözlöttek”.¹¹¹ Az 1883-ban minden bizonnyal megszakadtak a versengések, mert a *Vadász- és Versenylap*ban többé nem szerepeltek.

A fenti példák is igazolják, hogy Esterházy Miklós tenyésztőként és vadászlovasként azáltal is fontosnak tartotta a lótaratás felkarolását, hogy létrejÖjjön egy olyan lópiac, ahol a kínálat és a kereslet egyszerűen találkozhat. E célból számos lókiállítás szervezésében működött közre. Ő volt az 1872. évi, a bécsi Práterben tartott bemutató kezdeményezője is, amelynek „célja, hogy a lótenyésztőknek és vevőknek biztos eladási és vevési helyet nyisson, hol minden nemű és fajtájú, használatú és tenyésztésű lovakat együtt találhasson – kapcsolatban kocsis-, nyerges és szíjgyártó-munkák – lovaglÓ- és kocsizÓ-pályákról, melyeken 4-es és kettős fogatok, paripák és vadászlovak bizonyos meghatározott időben naponkint bemutathassanak”.¹¹²

Esterházy 1873-ban Zichy József¹¹³ földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez nyújtott be egy javaslatot a vadászlovak díjazása ügyében. Az indítványt a nemcsak a minisztérium, hanem az uralkodóház és a Pesti

108 Healy, Thomas (1856 k.–1909) ír származású lovászmester. Először Erzsébet királyné szolgálatában állt, majd annak halála után Esterházy Miklós és Ferenc vadász-istállójánál dolgozott.

109 A királyné, mint sport-lady. *Vadász- és Versenylap*, 42. (1898. szeptember 17.) 70. sz. 476.

110 A tervben levő vadászverseny-meting. *Vadász- és Versenylap*, 26. (1882. november 23.) 47. sz. 429.

111 A káposztás-megyeri vadászverseny. *Vadász- és Versenylap*, 26. (1882. december 21.) 51. sz. 458.

112 Lókiállítások és vásárok. *Vadász- és Versenylap*, 16. (1872. március 20.) 11. sz. 83.

113 Gróf Zichy József (1841–1924).

Lovaregylet is támogatta.¹¹⁴ A tenyésztői érdemek elismerése mellett a vadász-ló-kiállítás másik célja a tenyésztők és vásárlók találkozásának lehetővé tétele volt, és főként az, hogy az állam a vásárlásainak egy részét ezeken a lóvásárokon bonyolítsa le.¹¹⁵ Az első kiállítást 1874. január 11-én a Nemzeti Lovardában báró Wenckheim Béla¹¹⁶ elnöklése alatt rendezték meg 21 ló részvételével, ám a közönség annál nagyobb érdeklődése közepett.¹¹⁷

A „Lótenyésztés emelésére alakult társulat” (a magyar „Tattersall”¹¹⁸) 1876-ban kezdett el működni, és Esterházy Miklóst kérte fel elnökül. Az egyesület célja sorsjátékkal egybekötött lóvásárok lebonyolítása volt több nagyvárosban, így Győrött, Debrecenben, Pesten és Kolozsvárott.¹¹⁹ Az alakuló közgyűlést 1877. július 4-én tartották, és a tervezett lóvásárokat ügetőversenyekkel, a félvértenyésztés legalkalmasabb eszközével, valamint sorsjátékkal és a fogatok felvonulásával egybekötve meg is rendezték.¹²⁰ S mindezzel tulajdonképpen a Monarchia magyar felében is meghonosították az Ausztriában már 1874 óta üzött ügetőversenyzést, a lófuttatás másik válfaját.¹²¹ Az 1877. évi győri hajtások folytatásaként 1878 szeptemberében Győrött, októberben Debrecenben

114 Sport és tenyésztés. *Vadász- és Versenylap*, 17. (1873. december 10.) 51. sz. 375–376.

115 Értesítés a vadászlovak díjazása ügyében. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. január 7.) 1. sz. 1.

116 Báró Wenckheim Béla (1811–1879) 1867–1869 között az Andrássy-kormány belügyminisztere, 1871-től haláláig a király személye körüli miniszter, 1875. március és október között miniszterelnök is. A Pesti Lovaregylet elnöke 1869-től haláláig. – *Vadász- és Versenylap*, 23. (1879. július 10.) 28. sz. 235–237.

117 A vadászlovak díjazása. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. január 14.) 2. sz. 9–10.

118 A Tattersall elnevezés Richard Tattersall (1724–1795) brit tréner és lókereskedő nevéből ered, Londonban megnyitott nagy lovas intézménye után. Európa-szerte mintegy védjegyként Tattersallnak kezdték emlegetni a lovardákat.

119 Az országos lóvásárok ügyében. *Vadász- és Versenylap*, 20. (1876. március 29.) 13. sz. 92.

120 A győri eseményről a következő felhívás jelent meg a *Vadász- és Versenylapban*: „Igy a győri Katalin vásáron 1877. november 25-én vasárnap déli 12 órakor lókiállítást rendez. A társaság ugyancsak f. é. november 25-én vasárnap d. u. 2 órakor, egy kettős fogatú ügetőversenyt rendez, melyre díjult kitűz: az 1. legjobb ügető-fogatnak 50 aranyat, a 2-nak 10 aranyat, a 3. kettős tételt nyer.” – Győri Katalin vásár. *Vadász- és Versenylap*, 21. (1877. szeptember 12.) 37. sz. 265.

121 Az osztrák ügetőversenyző társaság „Komitee zur Abhaltung des Trabfahrens im Prater” néven alakult meg 1877-ben, bár ilyen versenyeket már korábban rendeztek a bécsi Práterben és Gross-Enzersdorfban. – Fehér Dezső – Török Imre: *Százéves a magyar ügetőversenyzés (1883–1983)*. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Magyar Lóverseny Vállalat, Budapest, 1983. 11–16. és 41–46., Ügetési versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 15. (1871. június 21.) 22. sz. 155.

és novemberben Gödöllőn tartottak ilyen nyilvános küzdelmeket, amelyek kedvező fogadtatásáról a sajtó is tudósított: „a közönség teljes érdeklődéssel kísérte, versenyzők az ország legkülönbözőbb vidékeiről sőt a Lajtántulról is jelentkeztek”.¹²² Budapesten 1879-ben a Városligetben is rendeztek ügetőversennyel összekötött lóvásárt, időpontját a májusi galoppfutamokhoz igazítva.¹²³ A fővárosban 1881-ben három, 1883-ban már nyolc ügetőversenynapot szerveztek: hármát a tavaszi galoppidény előtt, két napot a Szent István-napok előtt és három napot az őszi futtatások alatt.¹²⁴ A Kerepesi út végén, az új lóvásártér területén új ügetőpályát is kialakítottak. Még hozzá „egy 20 méter széles jól elkészített”, 750 méter hosszú gyep pályát, ahol „csinos svájci stílusban épül egy tribün, melyre 5 frt plack lesz a belépti jegy; azonfelül lesz 50 kros és 20 kros [koronás] nézőhely. A pálya belseje ugrató kertnek lesz berendezve, hol ugrató gyakorlatok fognak tartatni.”¹²⁵

Összességében elmondható, hogy az Esterházy Miklós gróf által képviselt társaság törekvései kezdettől fogva előremutatók voltak, ezt jelzi az 1878. évi párizsi világkiállításon elért sikere. A „Lótenyésztés emeléséért alakult részvénytársaság” 29 bemutatott lova ezüstérmet nyert. Az esemény felhívta a figyelmet a magyarországi lótenyésztés magas színvonalára, az állami ménesekből felvonultatott lovakat ugyanis nagy aranyérmel díjazták.¹²⁶

Esterházy Miklós az ügetőversenyek működtetéséből is tevékenyen kivette részét: 500 arany frank értékben díjat alapított a kettes fogatok számára (Esterházy-díj), a pesti ügetőkön intézői és bírói feladatokat látott el, és természetesen versenystállót is fenntartott. Első bécsi futtatásáról a *Vadász- és Versenylap* tudósított, ahol 1883 őszén egyesfogataival egy első, illetve egy harmadik helyet szerzett.¹²⁷ Esterházy egyik lova, Andal volt 1884-ben a legsikeresebb ügető a

122 [Pulay Kornél] P. K.: Honosítsuk meg az ügetőversenyeket. *Vadász- és Versenylap*, 22. (1878. november 20.) 7. sz. 353.

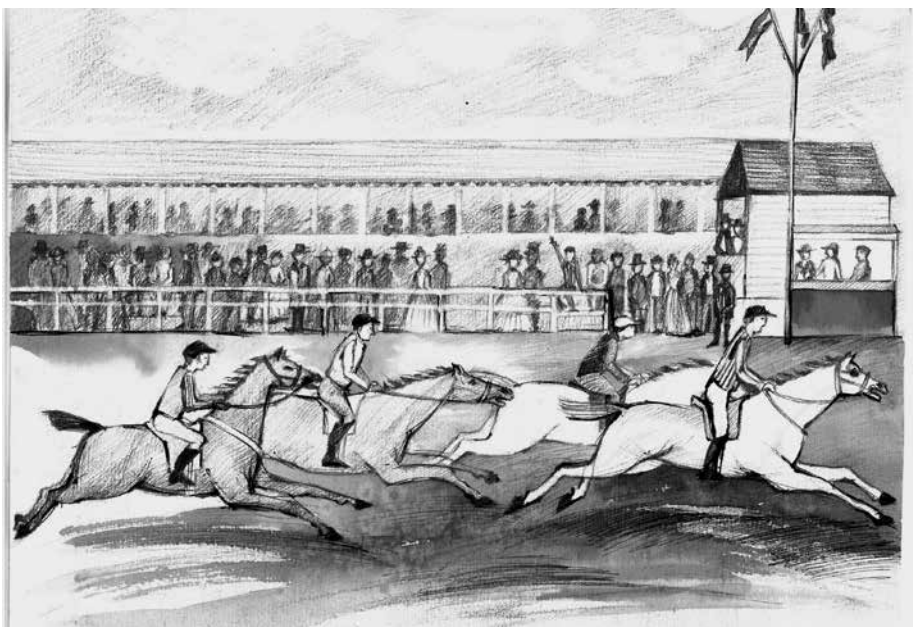
123 Ügetőverseny a Városligetben. *Vadász- és Versenylap*, 23. (1879. május 8.) 19. sz. 164.

124 A lótenyésztés emelésére alakult társaság programja 1883-ra. *Vadász- és Versenylap*, 27. (1883. január 11.) 2. sz. 12.

125 Uo.

126 Távirat. *Vadász- és Versenylap*, 22. (1878. szeptember 11.) 37. sz. 273.

127 A bécsi ügető versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 27. (1883. szeptember 27.) 39. sz. 350.

Monarchiában,¹²⁸ később 1887-ben és 1888-ban pedig a gróf versenystállója állt az ügetőranglisták élén.¹²⁹

Az ígéretes kezdetek után azonban az ügetőversenyzés fejlődése megállt, mert a futamokon, szinte minden alkalommal, ugyanazon néhány istálló lovai szerepeltek. Az 1890-es évek közepén Esterházy Miklós feloszlatta ügető versenystállóját, és a társaság munkájában sem vett rész többet.

Tata, a kis Newmarket¹³⁰

Esterházy Miklós munkásságának betetőzését a tatai lóversenyek életre hívása és Tata európai hírnű lóversenyközponttá való fejlesztése jelentették. Az itt kialakított tréningközpont és a galopp-pálya fontos szerepet töltött be a

128 Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 28. (1884. november 20.) 47. sz. 458.

129 Kimutatás a versenystállókink 1888. évi nyerevényeiről az osztrák–magyar monarchia és Németországban. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. november 03.) 71. sz. 550., Statisztika. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. november 17.) 53. sz. 486.

130 Newmarket az angliai lóversenyzés és lótenyésztés egyik legjelentősebb központja volt.

magyar és osztrák lóversenyüzem működtetésében, a település kulturális, és gazdasági fejlődésében, valamint a korabeli társasági életben. Tata egy-egy napra a birodalom előkelő személyiségeinek a találkozó helyévé vált, beleértve az uralkodóház tagjait is. A lovardákban tevékenykedő angol szakemberek és az időszakosan itt tartózkodó vezető futtatók alapvetően megváltoztatták a város mindennapjait.

A magánversenyek

Úrlovas pályafutása kezdetével egy időben, 1863-ban falkavadászattal egybekötve rendezte meg Tatán a saját maga és vendégei szórakoztatására Esterházy Miklós az első sík-, akadály- és gátfutást egyaránt tartalmazó magánfuttatását.¹³¹ A november 14-i versenynapon „szép számú és válogatott néző közönség gyűlt össze.”¹³² A *Vadász- és Versenylap* tudósításban örökítette meg az Öreg-tótól délnyugatra fekvő 2 angol mérföld hosszú pálya felépítését. „Az akadályverseny tere, melyet ifj. gróf Esterházy Miklós szakértőleg rendezett, d. e. 10 órakor lön bemutatva; — a jó három angol mértföldnyi vonal mély szántóföldeken és egyenetlen talajú réteken át kanyarodva 17 akadályon vezetett át, melyeket legnagyobbbrst egy a középponton emelkedő dombról be lehetett látni. Többnyire 8–12 láb szélességű száraz és vizes árkok s 3–3 72 láb magas gátak, egy átlomagolni való meredek martú brook [ugrás] s egy birdcatch (nádkarám) voltak az akadályok.”¹³³ A verseny- és vadásznapot fényes lakoma zárta, amely a „késő éjbe nyúlt ki s a mulatók barátságosan emlékeztek meg kevésbbé szerencsés társukról [az akadályversenyben felbukott Kodolitsch¹³⁴ kapitányról], ki ekkor már minden veszélyen túl vala. Így múlt el e szép nap, mely mind a

131 A magánfuttatás azt jelentette, hogy a csupán szórakozás céljából, társasági eseményként megrendezett, meghívásos alapú versenyek győztesei nem estek semmiféle tehernövelés alá, azaz az ún. hendikep (esélykiegyenlítő) versenyekben nem róttak ki rájuk többlet terhet, s a versenyprogramot sem közölték előre.

132 A tatai lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 7. (1863. november 30.) 33. sz. 519.

133 Uo.

134 Kodolitsch Alfonz (1821–1893). Mozgalmas katonai pályafutása és afrikai, illetve indiai utazásai után versenyistállót létesített. Egyik lova (Espoir) 1892-ben a Szent István-díjat vitte el Budapesten, és a német Derbyt is megnyerte.

résztevők, mind a látvány újdonsága által kettősen érdekelt nézők lelkében kedves emléket fog bizonnal hátrahagyni.”¹³⁵

Az 1864. évi tatai versenyeket, amelyek a kísérő rendezvényekkel együtt két napig tartottak, nem sok szerencse kísérte. A november 14-i első napra tervezett galamblövészetet elmosta az eső. A másodikon kevés lóval futtattak, mert több benevezett paripa távol maradt és a gróf istállójában kitört betegség miatt az akadályokon végül csak három, a gátakon négy ló indult. Síkversenyt ebben az évben nem is hirdettek, ezért zárásképpen egy parasztló-vetélkedésre került sor. Az ezt követő falkavadászatot már nagyobb érdeklődés kísérte, ezen több mint húsz lovas vett részt. A sporteseményt „vadászebéd zárta be, melyre angol szokás szerint mindenki vadászruhában jelent meg.”¹³⁶ A vidám hangulatú ebéden 12 aláírással nyomban egy új vadász-akadályversenyt is alapítottak, melyet egy hét múlva le is futottak. Szerencsés nyertese a házigazda, Esterházy Miklós lett, aki az Alivo nevű kancáját lovagolta.¹³⁷

Legközelebb 1865. október végén került sor a tatai versenyekre és vadászatokra. A *Vadász- és Versenylap* a hivatalos megmértetésekhez hasonlóan közzétette az irányító közegeket is: „Intézők: id. gróf Esterházy Miklós, ifj. gróf Esterházy Miklós, b. Kotze¹³⁸. – Bíró: gróf Festetics Géza¹³⁹. A mázsánál: gróf Stollberg¹⁴⁰. Indítók: Andró úr és Mr. Beeson. Rendre ügyelők: b. Ludwigstorff¹⁴¹ és Semsey Lajos¹⁴² úr”.¹⁴³ A vendégek a versenynapot megelőző este gyülekeztek a tatai kastélyban, mert másnap reggel 9 órakor galamblövészzel kezdődött a nagyszabású eseménysorozat. Délután került sor a futtatásokra: az akadály-, illetve a gátversenyre, a magánfogadásra és végül a parasztlóvak futtatására. Október 31-én 12 órakor ismét akadályokkal kellett a lovaknak megküzdeniük,

135 A tatai lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 7. (1863. november 30.) 33. sz. 521.

136 A tatai akadályverseny. *Vadász- és Versenylap*, 8. (1864. november 20.) 32. sz. 520.

137 A tatai lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 8. (1864. december 10.) 34. sz. 547.

138 Kotze, Hans von (?–?) porosz tábornok.

139 Gróf Festetics Géza, tolnai (1819–1875). Az 1850-es évektől futtatott, a Pesti és Bécsi Lovaregyletek igazgató-választmányi tagja volt, több verseny-gyepen pályabíróként működött.

140 Stollberg, Friedrich von (?–1874) porosz hadnagy.

141 Ludwigstorff, Leopold (1843–1906) vagy Anton (1845–1929) von osztrák arisztokraták.

142 Semsey Lajos (?–?) nagybirtokos, testvére Semsey Andor (1833–1923) minerológus.

143 A tatai lóversenyek és vadászatok. *Vadász- és Versenylap*, 9. (1865. november 10.) 31. sz. 491.

majd falkavadászat indult több mint harminc lovassal. Az estéket szokás szerint vacsora zárta: „a pompás diszteritékü asztalt 30 egyén ülte körül, a férfiak mind vadászöltözékben; köztük Stollberg és Zichy Gábor¹⁴⁴ grófnók, kik valódi sporting ladyk gyanánt, mint nézők, legnagyobb érdeklődéssel vettek részt minden mulatságban. Az est többi része kis kártya, és tekejáték közt vígan telt el.”¹⁴⁵

A sajtó az 1866–1867-ben rendezett versenyek színvonalát is nagyra értékelte: „S valóban e sportélvezet ritkítja párját hazánkban; a vadásztér, a versenypálya, az istállók, mind-mind a sport eredeti őshonára Angliára emlékeztetnek. A pályatér, amellyel hogy talaja évek óta timárcserrel fedetvén a lehető legjobb, egyszersmind gyönyörű kies fekvésű. Egy oldalt a szép tó, más oldalt dombok környezik, melyekről a nézők az akadályversenytér egészen beláthatják. Az akadályok közt megemlítendő a tó partján levő vizes árok 12 láb széles víztükörrel, továbbá a 3 1/2 láb magas és 1/2 láb széles veres márvány kőfal, melly mint ilyen talán egyetlen a maga nemében; aztán a hegyszakadék, melly a badeninál jóval magasabb. A két napra felosztott versenyzést nyomott lapok hirdették, s a szép és meleg idő kedvezésével igen nagy számú nézőközönség jelent meg Tata városából és a vidék falvaiból.”¹⁴⁶

A tatai magánversenyekről 1868 és 1873 között nem olvasható tudósítás sem a helyi, sem az országos sajtóban. Legközelebb 1874-ben a Tatán tartott hadgyakorlatok keretében rendeztek ismét futtatást akadályokkal, amelyeken katonatisztek vettek részt. A díjakat az uralkodó, a Reiterverein, az Esterházy grófok, illetve a tati istállótulajdonosok adták.¹⁴⁷ Esterházy Miklós gróf emellett még „Schnitzeljagdot” is tervezett, amelynek érdekessége az volt, hogy ő maga vállalta a róka szerepét. A 3–4 angol mérföldnyi lovasút végén „hallali”, azaz kürtész jelezte; az először beérkező lovasok számára a „Reiterverein” tiszteletdíjakat ajánlott fel.¹⁴⁸ Az eseményt csónakázások, tábori hangversenyek, távlovagló vetélkedése és jelmezes hajtóvadászatok tették emlékezetessé.

144 Gróf Zichy Gábor (1827–1899) felsége báró Wittinghof-Schell, Sophie.

145 A tatai löversenyek és vadászatok. *Vadász- és Versenylap*, 9. (1865. november 10.) 31. sz. 491–493.

146 Tatán. *Vadász- és Versenylap*, 10. (1866. november 10.) 31. sz. 489.

147 Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. szeptember 2.) 36. sz. 247.

148 Gr. Esterházy Miklós... *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. augusztus 9.) 32. sz. 224.

A tatai magán idomító telep

Esterházy Miklós tatai tréningtelepe, amelyet mások, leginkább a baráti köre lovai számára is megnyitott, a város közvetlen közelében, attól negyedórányi gyalogútra az Öreg-tó mellett helyezkedett el.¹⁴⁹ Nagy előnye a rendkívül jó áttekinthetősége volt, mert így a lovak galoppmunkája végig nyomon követhető volt.¹⁵⁰ Természetes adottságaiból¹⁵¹ eredően hamarosan a Monarchia egyik leg-híresebb tréningtelepévé nőtte ki magát, ahol egy körülbelül 400 holdnyi területen „egészen korszerű, jól öntözött homok- és gyeppályák álltak a tréningező lovak és lovasaik rendelkezésére.”¹⁵²

Kedvező talaj- és éghajlati adottságai, valamint Bécshez és Pesthez egyaránt közeli fekvése mellett Tata országos tréningközponttá válásában az egyre jobban kiépülő versenyügyi háttérágazat egyik gyengesége is nagy szerepet játszott. Ekkor ugyanis – Káposztásmegyert¹⁵³ kivéve – nem volt az országnak megfelelő befogadó képességű, állandó gyakorlóterepe, ún. „Készítő Intézete”, amelynek felállítását gróf Széchenyi István már 1828-ban megjelent Lovakról című könyvében is sürgette. A tenyésztők eleinte a pesti Lovaregylet káposztásmegyeri közidomító telepén vagy ménesük mellett kialakított pályákon idomították lovaikat. Közülük néhányan megnyitották gyakorlóterüket a barátaik számára is, így alakult tulajdonképpen az 1850-es években Káposztásmegyer, majd az 1870-es években Göd és Tata is nyilvános edzőterepé. Az 1890-es

149 A mai Vértesszőlősi út, a Baji út és a vasút által bezárt háromszögben.

150 Der Rennstal des Grafen Schlick. *Allgemeine Sportzeitung*, 5. (1884. augusztus 14.) 33. sz. 703.

151 A tatai gyeppályák és a melegvízű források lehetővé tették, hogy a városban már márciusban elkezdjék a felkészítő munkát, s ez jelentős előnyt biztosított az itteni istállóknak. Például a megyeri és gödi szántott talajú pályákon galoppedzést ilyenkor még nem lehetett tartani. – Körültekintés. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. március 25.) 12. sz. 105.

152 Fehér Dezső – Török Imre: *A magyar lóversenyzés története (1827–1977)*. Natura, Budapest, 1977. 63.

153 A korszak másik fő tréningközpontja a gróf Károlyi István birtokán kialakított káposztásmegyeri idomító telep volt. A Lovaregylet egyetlen hivatalos ilyen telepét az egylet alkalmazásában álló Thomas Benson egykori zsoké alapította 1852-ben, s vezette 1865-ig. Ezután 1868-tól 1875-ig Thomas Lowe vette át a telepet. – Lőrincz Róbert: *A magyar lóidomítás egyik bölcsője Káposztásmegyer 1852–1906*, 1. rész. Újpesti Helytörténeti Értesítő, 21. (2014. március) 1. sz. 8–10.

években Alag csatlakozott még a sorhoz, ahol a Magyar Lovaregylet, az MLE létrehozta a saját tulajdonában álló nyilvános idomító telephelyét.

Az 1880-as évektől Tatát az itt tartott versenylovak száma, és az egyre gyarapodó angol ajkú lakossága alapján már a kis Newmarketként kezdték emlegetni. A városban elszórtan elhelyezkedő versenystállókban 1874-től 1897-ig folyamatosan emelkedett Tatán az idomítás alatt álló lovak száma: 1887-ben 136¹⁵⁴, 1894-ben már 228.¹⁵⁵ Még 1897-ben is 200 fölött volt a lovak száma, s ez a Monarchia versenylóállományának mintegy egyharmadát tette ki.¹⁵⁶ A tatai központ jelentőségét jelzi az is, hogy az *Allgemeine Sportzeitung* 1887-ben négy cikkben tudósított az ottani telepeken zajló munkáról.

Az 1870-es években Aristide Baltazzi,¹⁵⁷ Ausztria egyik legsikeresebb úrlovasa, ménes- és istállótulajdonosa Tatára hozta híres lovait,¹⁵⁸ és ezután több nyilvános edző kezdte meg működését a városban. Az általuk idomított versenylovakról és tevékenységükről a *Vadász- és Versenylap* folyamatosan tudósított. Az 1870-es években Esterházy idomára, John Beeson mellett Arnott, Thomas Osborne és Richard Langstaff működtek Tatán.

1884-ben még csak négy¹⁵⁹ (a Harraway-¹⁶⁰, a Metcalf-, az Osborne- és az Esterházy-féle) gyakorlótelep működött Tatán, azonban az 1880-as évek második felétől ugrásszerűen megnőtt a város népszerűsége, és egymást követték az építkezések Tatán és Remeteség-pusztán is. Közben 1886-tól még ügetőlovakat

154 Aus Totis-Tóváros. *Allgemeine Sportzeitung*, 8. (1887. március 13.) 11. sz. 215–216.

155 Idomítás alatti lovak. *Vadász- és Versenylap*, 38. (1894. február 18.) 8. sz. 66.

156 A monarchiában idomítás alatt levő lovak jegyzéke. *Vadász- és Versenylap*, 41. (1897. március 6.) 10. sz. 82.

157 Baltazzi, Aristide (1853–1914)

158 Tóvárosban „csinos kis nyári lakot, kertet és istállóudvart építtetett; társalgó-termében a sportlapok és könyvek nagyobb változatosságban találhatók mindig, s mintegy gyűlhelyét képezik az újdonság után tudakozóknak.” – Két nap Tatán. *Vadász- és Versenylap*, 18. (1874. június 17.) 24. sz. 171.

159 Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 5. (1884. július 31.) 31. sz. 654–655.

160 Harraway, Thomas eredetileg akadálylovas Angliában, és a németországi Boroszlóban. 1882-ben báró Falkenhausen Per Dampfjával megnyerte a Nagy Padubicei Akadályversenyt. 1883-ban edzőként került a Monarchiába Schossberger Ferdinánd alkalmazásában. A Schossberger-istálló feloszlata után Anton Dreher magántrénere lett 1895-ben bekövetkezett haláláig. – Thomas Harraway. *Allgemeine Sportzeitung*, 16. (1895. április 28.) 22. sz. 379.

felkészítő nyilvános képzőhely is nyílt Tatán, Rudolf Hutschenreiter idomár¹⁶¹ vezetése alatt. Négy év múltán, 1890-ben pedig lógyógyászati intézetet is létesítettek.¹⁶² Nevesebbnél nevesebb idomárok és zsokék tették át székhelyüket hosszabb vagy rövidebb időre a városba, így a fentebbieken kívül – többek között – Williams Greaves, Robert Hesp,¹⁶³ Henry Milne,¹⁶⁴ A. Longham, majd George Hitch,¹⁶⁵ G. Herbert, Ch. Planner, Huxtable, Fred Barrett, Lemaire, Cleminson, Schejbal vagy George Barrett. Az itt működő angol idomárok és zsokék Tata városában külön lakótelepen éltek. Esterházy Miklós még a tatai várkapólnát is újjáépíttette számukra, s ott a budapesti angol lelkész látta el a papi teendőket.¹⁶⁶

161 Nála álltak gróf Esterházy Miklós és Móricz, Üchtritz Zsigmond, Söllinger Rudolf, Springer Gusztáv és herceg Esterházy Pál ügető lovai, egy ló havi tartását 65 Ft-ért vállalta. – Idomítás alatt levő ügetőlovak. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. március. 11.) 10. sz. 93., Budapesti tavaszi ügetőversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. június 10.) 26. sz. 246.

162 Douglas Imre... *Vadász- és Versenylap*, 34. (1890. május 7.) 25. sz. 193.

163 Hesp, Robert (1823–1887) az egyik legismertebb és legelismertebb edző volt Magyarországon. Hírnevét a világhírű ló, Kincsem idomárjaként szerezte. 1846-ban érkezett Yorkshire-ből a Monarchiába, ahol mint kopókat irányító falkamestert alkalmazták Eszterházán, majd Kisbérre ment a Batthyány grófokhoz. A szabadságharc leverése után követte az emigrációt. 1851-től újból Magyarországon dolgozott, Csákon falkavadászattal foglalkozott, 1868-ban kezdett versenylovakat idomítani Polgárdin, majd az 1870-es években Gödön. Leszármazottai ma is Magyarországon élnek. – Vegyes. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. április 30.) 18. sz. 173., Hesp József: Az alagi angol kolónia, I. *Dunakeszi Helytörténeti Szemle*, 3. (2010. december) 3. sz. 2–3.

164 Az angol trénercsaládban született Milne, Henry (1851–1938) zsokéként kezdte karrierjét. Növekvő testsúlya következtében 1869 után külföldre szerződött el, először Olaszországban, majd az Osztrák–Magyar Monarchiában lovagolt, s ezt követően Berlinben lett nyilvános idomár. 1887-ben Üchtritz Zsigmond és Péchy Andor hívására érkezett Tatára, s ott végleg letelepedett. 1907-től nyilvános trénerként működött. Kortársai közmondásosan szerencsés és nagy szakértelmű trénernek tartották. Az idomítás mellett tenyésztéssel is foglalkozott, és saját versenyistállót is fenntartott. Fia, Fred Milne szintén idomár lett, s emellett híres lófogorvos volt. – Milne. *Allgemeine Sportzeitung*, 33. (1912. november 3.) 106. sz. 1523., Milne. *Kincsem Egyetemes Sportközlöny*, 6. (1898. március 31.) 14. sz. 2.

165 Hitch György (1868–1954) 1892-ben érkezett az Osztrák–Magyar Monarchiába, először Oberweidenben abrakmesterként dolgozott, az 1900-as évek elejétől Tatán alkalmazták Heath idomár mellett. Heath 1912-ben bekövetkező halálakor átvette istállóját. 1915 márciusában honpolgári esküt tett, s 1919-ben áttette székhelyét Alagra. Az 1920-as években érkezett pályafutásának csúcsára. Versenyistállóját Róbert fia vette át, 1938-ban végleg visszavonult. Fiai közül György Tatán maradt, és az egyik bank cégvezetőjeként dolgozott, Ede állatorvos lett, Vilmos fiatalon meghalt. – Hesp József: Az alagi angol kolónia, III. *Dunakeszi Helytörténeti Szemle*, 4. (2011. szeptember) 2. sz. 4.

166 Gróf Esterházy Miklós... *Vadász- és Versenylap*, 38. (1894. február 04.) 6. sz. 54.

A Monarchia neves futtatói bízták rájuk lovaikat: így a lóversenyüggekben Európa-szerte elismert szaktekintély, a napajedlai ménés tulajdonosa, egyben az Osztrák Jockey Club Direktóriumának tagja, Aristide Baltazzi; az osztrák–magyar érdekeltségű sörgyáros, Anton Dreher; a pesti szeszgyáros és ménestulajdonos, Egyedi Lajos és Egyedi Artúr; a királyi főpohárnokmester és a fenékpusztai ménés tulajdonosa, gróf Festetics Tasziló; a nagyszalánci gróf, Forgách István; a bécsi szállodatulajdonos, Johann Frohner; a gyertyagyáros, sertéskereskedő, majd nagycsákói birtokos, Geist Gáspár; a későbbi kereskedelemügyi miniszter, báró Harkányi János; a „piros szegfűs, sárosi gavallér”, a világhíres versenyló, Tokio egyik tulajdonosa, Péchy Andor; a nagykereskedő báró, Schossberger Nándor; Rudolf Söllinger lovaskapitány; a nagyiparos és nagybirtokos, Gustav Springer báró; a porosz eredetű Veszprém megyei birtokos és sportférfiú báró, Üchtritz Zsigmond; a csehországi kopidlnoi, Erwin Schlick gróf; Miksa császár önkéntes huszárezredének parancsnoka, a világutazó, Kodolitsch Alfonz tábornok; az osztrák Nemzeti Bank igazgatója, Michael Stergio Dumba; a politikus és bankár, Wahrmann Mór; a francia lótenyésztő, Robert Lebaudy; a legendás lóversenynábob, Szemere Miklós; és természetesen az Esterházy család tagjai: Miklós, Ferenc, Mór stb.

Az idomítótelephez természetesen edzőpályák is tartoztak, amelyek használata lovanként évi 60 Ft-ba került.¹⁶⁷ Márciustól novemberig különösen élénk volt a munka a lovak kiképzőterepén: „Alig veri el az óra az ötöt, benépesülnek már a nagyterjedelmű training-pályák, melyeken kilencz óra körül annyi a ló, hogy ugyancsak kifáradhat a sportsman szeme nézésükben. Egy-egy alkalommal, mert a trainerek legtöbbje két csoportban hozza ki ápoltjait, van vagy 150–150 ló, melyek a több kilométer távolságon össze-vissza foglalnak állást; egyik mindjárt a park végén, a másik a két kilométer távolságra fekvő végső traininggroundban végzi munkáját, egyik a tó partján, a másik meg a versenypálya közelében”.¹⁶⁸

Az edzőpályáról hangulatos képet festett az *Allgemeine Sportzeitung* egyik tudósítása: „Először lépve Tóváros sivár, jelentéktelen és poros főútjára nagyon

167 A tatai gyakorló téren. *Vadász- és Versenylap*, 41. (1897. március 20.) 12. sz. 104.

168 Körültekintés. *Vadász- és Versenylap*, 29. (1895. július 14.) 43. sz. 346.

merésznek tűnik a gyakran hangoztatott magyar Newmarket kifejezés. Egész más képet ad azonban egy napos tavaszi reggel a festői környezetben fekvő tréningpályáról. A számos első osztályú versenyló, ami ott futkározik, a példásan ápolt galopp-pályák, az új életre kelő gyeper friss zöldje, a reggeli napfényben megcsillanó tó habjai, a csinos villák, melyeket gróf Esterházy Miklós húzatott fel a pálya közvetlen közelében, és a háttérben a sötét, erdővel borított magaslatok. Mindez olyan látványban egyesül, ami valóban alkalmassá teszi a várost, hogy a nagyszerű newmarketi vagy chantilly-i panorámák mellé állítsuk¹⁶⁹

Az idomítópályaként szolgáló 1400 méter hosszú, 50 méter széles fővényszerű és gyeppályákat 1889 nyaratól már szélmotorok által hajtott vízvezeték segítségével öntözték, így azok ruganyosak maradtak és a felszálló por sem okozott többé gondot.¹⁷⁰ A kiképzőtelep jelentőségét tovább növelte, hogy a Budapest-Újszőny közötti új, közvetlen vasútvonal megnyitásával a pályák bekapcsolódhattak a nagy bécsi és budapesti futtatók munkájába. Esterházy Miklós ugyanis a saját költségén építtetett vasútállomást Tóvároson, így a versenytér a fővárosból a korábbi kétórányi kocsit helyett vonattal sokkal gyorsabban elérhetővé vált. Ez a körülmény tovább növelte a korábban is elismert telep népszerűségét, és általa az itt idomított versenylovak létszámát.¹⁷¹

Nyilvános versenypálya Tatán

A tatai lóversenyzés igazi korszaka 1886-ban kezdődött, amikor Esterházy Miklós a Magyar Lovaregylet támogatásával Tata-Tóvárosban új, nyilvános versenypályát létesített. Az egy napig tartó vetélkedés rendezését és anyagi támogatását a MLE a bevételek fejében vállalta.¹⁷²

A hangulatos pályát, amely a vasútállomáshoz közel az Öreg-tó közelében, egy völgykatlanban helyezkedett el, Esterházy gróf barátja, Feszty Adolf műépítész tervezte. A tatai gyeper festői szépségét, jó éghajlati viszonyait és talajadott-

169 Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 9. (1888. április 1.) 14. sz. 312.

170 A vízvezeték 1893-ban 2400 méterre bővítették. – Vegyes. *Vadász- és Versenylap*, 27. (1893. március 19.) 12. sz. 140., Vegyes. *Vadász- és Versenylap*, 33. (1889. július 20.) 40. sz. 306.

171 Der Rennstall des Grafen Schlick. *Allgemeine Sportzeitung*, 5. (1884. augusztus 14.) 33. sz. 703.

172 Gyeperdeküek. *Vadász- és Versenylap*, 29. (1885. december 24.) 53. sz. 547.

ságait az *Allgemeine Sportzeitung*¹⁷³ is méltatta. A remek látképről a *Vadász- és Versenylap* is részletesen beszámolt: „gyönyörű hely, az egész terület parkozva, a versenypálya fehérre festett korlátaival, sok apró zöld-tetejű épületeivel, a Vértess-hegységtől körülveve, a nagy tó ragyogó sima tükre, az egyik oldalon a régi vár magas tornya, a tó másik oldalán a legmagasabb ponton a piaristák nagy épületével, a pálya szomszédságában három veres cserép tetejű tornyos új villával, szemben egészen a tóparton a remeteségi kastélylyal; minden pont, a merre csak fordul az ember, a legnagyobb mértékben festői”.¹⁷⁴

A kétezer méter hosszú, nyújtott ovális formájú pálya kialakítása verseny-szempontról már kevésbé volt tökéletes. A kanyarjai túlságosan élesek voltak, 600 méteres befutója „először emelkedett, aztán kissé lejtős s végre ismét meglehetősen meredeken vezet a célhoz s ez által jó erős kitartást igényel a lovak részéről. Ezek szerint ez oly pálya, melyen a lovak szívóssága érvényesül inkább, semmint sebessége.”¹⁷⁵ A fővárosi versenypályáknál kisebb volt, talaja homokos, ráadásul többnyire mély, s a befutó kialakítása miatt „a finish meglehetősen magas emelkedésnek lovagoltatik; így a versenyeknél a lovaknak sok oly tulajdona érvényesül, melyek más pályán nem nyújtanak előnyt, mint p. o. szélesebb paták, nagyobb kitartó képesség, egészen kidolgozott tüdők s jó légzési szervek, s a kilogramm-különbözeteknek is egészen más hatása van mély, homokos talajnál, mint kemény pályán.”¹⁷⁶ Ráadásul a versenyeket a szokásostól eltérő módon balra futották le. Kezdeti hiányosság volt, hogy nem készült nézőtér a közönség számára.

Az 1886. szeptember 30-án rendezett megnyitóra a küzdőteret zászlókkal díszítették fel, melyek az Esterházy-család és a Lovaregylet színeit viselték, a pálya belsejében pedig virágoskertet létesítettek. Az első napra 7 számot hirdettek meg: öt síkversenyt a helyi, illetve a kontinensen tenyésztett külföldi lovak számára; egy gátversenyt, illetve egy futást mezei gazdáknak.¹⁷⁷ Az egyes versenyszámokra

173 Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 7. (1886. szeptember 26.) 39. sz. 763.

174 A gyakorló pályákról. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. március 22.) 13. sz. 131.

175 Tatai lóversenyek 1886. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. október 7.) 43. sz. 401.

176 Tatai verseny. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 24.) 54. sz. 413.

177 A díjazásuk versenyszámonként ezer és kétezer forint között mozgott, a parasztlovak futtatásának fődíja pedig 300 forint volt. Az első évben az összdíjazás értéke 7100 forint. – Versenyföltételek. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. április 22.) 18. sz. 158.

14–22 nevezés érkezett. Helyben váltva a belépőket az első hely 3, a második 1 Ft-ba, a harmadik pedig 20 krajcárba került.¹⁷⁸ Ezeket társadalmilag különböző csoportok foglalták el, olykor mégis előfordult, hogy a nagylelkű Esterházy Miklós gróf az első és a második helyeket is megnyitotta a krajcáros nézőknek. A főváros közönségének a gróf külön vonatot rendelt Budapestről és Bécsből, amely első osztályon 5, illetve 10 Ft-ba került a versenybelépővel együtt, a másodosztályú jegy Budapestről 3 Ft volt.¹⁷⁹ A különvonatokkal azonban folyamatosan menetrendi gondok adódtak. Az egyik évben például kétórás késéssel érkeztek meg Tatáról Budapestre, s ez nagy felháborodást váltott ki az utazóközönségben: „a hölgyek nyári ruhában hűvös éjjel órákig kint álltak a szabadban; — a bécsiek nagy csapatban mérgökben énekelték a »Wacht am Reint« és gúnyból »Das ist bald wienerisch, wienerisch«, a magyarok »Elfogyott a Regementje« nótákat”.¹⁸⁰

A megnyitón népes közönség vett részt, a drága helyek szinte mind elkeltek. A városi és vármegyei előkelőségek mellett a helyi értelmiség és polgárság képviselői, továbbá ismert budapesti és bécsi sportemberek is megjelentek. A futtatások alatt fogadási rendszer is működött. Ugyanúgy, mint mindenütt a Monarchia területén üzemelő pályákon, fogadni mind a bukmékernél (egy bizonyos Feigelnél),¹⁸¹ mind pedig a totalizátóról¹⁸² lehetett. Ezt a helyiséget,

178 A tatai versenyeken... *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. szeptember 23.) 41. sz. 382. – Összehasonlításképpen a magyar fővárosban a századfordulón az első helyre 5, a másodikra 3 forintba, míg a harmadikra 30 fillérbe került egy belépőjegy.

179 A tatai versenyekre... *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. szeptember 2.) 38. sz. 350., Csütörtökön, szeptember 30-án... *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. szeptember 23.) 41. sz. 373.

180 A külön-vonatról. *Vadász- és Versenylap*, 33. (1889. augusztus 31.) 49. sz. 380–381.

181 A bukmékerfogadás előre meghatározott nyereményösszegű fogadás. A bookmaker, azaz a „könyves ember” bárkivel szemben állta a fogadásokat az esélyek arányában. A futam esélyeit meghatározva hirdette meg az ún. odds-listáját, vagyis azt, hogy az egyes lovak esetleges győzelmekor hányszoros pénzt fizet a fogadó tétjére. A feltett tétek, azaz a győztesre vonatkozó fogadói becslések, módosíthatták az oddsokat: a nagyon fogadott lovakat, az ún. favoritokat, egy idő után már csak kisebb szorzóval, azaz rövidebb odds-szal ajánlották.

182 Működésének elve a mai úgynevezett „brókeri díjas” sportfogadásokhoz és szerencsejátékokhoz hasonlóan az volt, hogy a fogadásra befolyt téteket összesítették, és a költségekre, valamint a fogadásszervező nyereségére visszatartható rész levonása után maradt összeget felosztották a nyerő fogadások között. A bukmékerfogadástól főként a minimális tétek nagyságában tért el, valamint abban, hogy a nyeremény csak a verseny után vált ismertté. Eleinte csak győzelemre, azaz a tétre lehetett fogadni, a helyfogadást 1884-ben vezették be.

amely a küzdőtér egyetlen épülete volt, a mázsáloval egyetemben a versenybíró-ság lelátójával szemben helyezték el.¹⁸³

Az első évben a vetélkedések jelentősége még nem volt nagy, inkább „a meghívott vendégek számára rendezett sportbéli családi ünnephez”¹⁸⁴ hasonlított. A tudósítások mégis a közönség élénk érdeklődéséről szóltak, sőt a tekintélyes vendégeket név szerint is megörökítette a sajtó.¹⁸⁵

„A verseny kezdete délután két órára volt kitűzve, de már déli 12 órakor, de már előbb is láttuk kirobogni a fogatok sorait, melyek azután úgy egy és két óra között szakadatlan láncolatot képeztek. A közönség karavánokként vonult ki, úgy hogy már maga a kivonulás érdekes látványt képezett. [...] Nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy a versenyterén mintegy 3–4000 ember volt jelen, különösen az első futam után, midőn az ingyenes helyül kijelölt szőlősi úton levők is felszabadítottak arra, hogy a második és harmadik osztályú korlátok közé jöhettek. [...] A verseny egyes futamai meglehetősen gyors egymásutánban folytak le, s az érdeklődés általában nagy volt, különösen a totalisateur körül. Láttunk olyanokat, kik soha életükben még lóversenyt nem láttak, de szerencsájüket a totalisateur-nál megkísértették; láttunk hölgyeket, kiknek gavallér-küldönceik folyamatos alkalmazásban állottak. Jövőre azt hisszük, még nagyobb tolatkodás lesz a totalisateur-nál, mert úgy tudjuk, hogy sokan otthon erre nem készülvén el, tárcájukat e célból nem is töltötték meg. [...] Az egyes futamok között a komáromi katonai zenekar játszott, s gyönyörködtette a közönséget. [...] A lóverseny után [...] a totalisateur tisztviselői táncmulatságot rendeztek, melyen

183 Totis 1886. *Allgemeine Sport-Zeitung*, 7. (1886. október 3.) 40. sz. 793.

184 Totis 1886. *Allgemeine Sportzeitung*, 7. (1886. október 3.) 40. sz. 793.

185 „A tatai versenyeken jelen voltak az Esterházyak közül: Gróf Esterházy Miklós Tatáról, gr. Esterházy Móricz Pápáról, herceg Esterházy Miklós Bécsből, gr. Esterházy Andor, Béla és László Sárospályáról (az utóbbiak lovagoltak és győztek a paripa-versenyben); gr. Esterházy Imre Rhédéről; — gr. Pejacevich, Henneberg, Horváth János, Ghyczy alt. és tábornokok, gr. Batthyány Elemér, br. Üchtriz (mint Stewardok a magy. lov. egylettől; de a kit – mint gróf Esterházy Miklós régi barátját az akadálypályákon – legelőbb kellett volna említenünk: gróf Metternich Frigyes, ki Németországból sietett ide, hogy ez ünnepély örömeiben részt vehessen; br. Willich is eljött; gr. Fürstenberg Engelbert gr. Kinsky Eugen, br. Springer. Mayer Arthur, Frohner, Söllinger, Döry Lajos stb.” – Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 30. (1886. október 7.) 43. sz. 406.

közönségünk igen szép számmal vett részt.”¹⁸⁶

A pályát Esterházy Miklós folyamatosan fejlesztette: 1887-ben a meredek befutót átalakíttatta és nézőteret terveztetett,¹⁸⁷ amely Feszty Adolf tervei alapján 1888-ra el is készült. Méghozzá „nád fedélzettel, magas oszlopokon. gömbölyű nyírfával berakva, melynek fehér héjja kellemesen emeli az összhangot”,¹⁸⁸ s ennek elejére „a tatai erdőségek ura egy oly nagyszerű 16-ágas szarvasagancsot illesztetett fel, melynek láttára megdöbben a vadászember szive.”¹⁸⁹ A gróf a vendéglátóhelyek kínálatának bővítését is tervbe vette: „A tatai nagyvendéglő (mindjárt a vasúti leszállónál és a versenytér tőszomszédságában) az idén úgy lesz berendezve, hogy a legnagyobb számmal megjelenő közönség jogos igényeit is kielégíthesse; négy-öt italmérési hely, s ugyanannyi helyen hideg buffet lesz; mintegy 100 db fogoly, aztán sonka stb., de a mellett friss sütek is. Czigányzene is lesz.”¹⁹⁰

A második évben közvetlenül az őszi versenyidény előtt, 1887. augusztus 28-án rendezték meg a tatai futtatást. Az eseményt a *Vadász- és Versenylap* folyamatosan hirdette, és a megmérettetések látogatására buzdította olvasóit: „A tavaly alapított új verseny-meeting bár csak egy napon át, mégis oly érdekesnek ígérkezik, hogy bizony jól teszik a versenysportkedvelők, ha e verseny meglátogatását el nem mulasztják.”¹⁹¹ Ekkor hét, közöttük egy-egy gát-, illetve akadályszámot is rendeztek.¹⁹² Az ún. draghunt-akadályfutamra mindenki nagy várakozással tekintett, „mivelhogy az ily féle akadályversenyek vadászattal kezdődnek falka után, és miután már így vadászva egy bizonyos meghatározott távolságot befutottak — a kopókat a pályáról levezetik és csak ekkor kezdődik meg a valóságos verseny akadályokon keresztül, — mely érkdefeszítő versenyt és szép meglepetést mindenki nagy örömmel fogja fogadni.”¹⁹³

186 Lóverseny. *Tata-Tóvárosi Híradó*, 7. (1886. október 2.) 40. sz. 4.

187 Ugyancsak Tatán... *Vadász- és Versenylap*, 31 (1887. március 10.) 10. sz. 85.

188 Tatai verseny. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 30.) 55. sz. 421.

189 A tatai új tribüne... *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 30.) 55. sz. 424.

190 Tatán... *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. augusztus 18.) 36. sz. 332.

191 Kilátások a tatai versenyekre. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. augusztus 25.) 37. sz. 338.

192 Totis 1887. *Allgemeine Sportzeitung*, 8. (1887. szeptember 1.) 57. sz. 922–923.

193 Az ez idei tatai versenyek... *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. május 11.) 21. sz. 197.

Ez a versenynap is népes közönséget vonzott, s erről a sajtó az alábbiak szerint számolt be: „A közönség ritka nagy érdeklődéssel látogatta a pályát, Tatából és Tóvárosról már egy óra után megindultak a fogatok, bérkocsik és omnibuszok, s valóban el lehetett mondani, hogy minden mozogni tudó ember künn volt. Bécsből és Budapestről külön vonatok érkeztek, s különösen nagy számmal érkeztek Komáromból és Győrből, nem is említve, hogy a budapesti lóversenyek rendes közönsége szintén jelen volt. Győr, Fejér és Veszprém megyék birtokossága igen jelentékenyen volt képviselve, a megyénkbeli birtokosok pedig nem is reménylett számban jelentkeztek. E körülmény arra vall, hogy versenyünk csak fokozza a lótenyésztés iránti érdeklődést. Az egyes osztályok ezer-meg ezer főből álló közönséggel teltek meg”.¹⁹⁴ A *Vadász- és Versenylap* tudósításában – mint korábban és a későbbiekben is tette – ismét név szerint említette meg a pályán megjelent előkelőségeket.¹⁹⁵ A mértékadó lapok az 1880-as évek végén már egy sorban említették a tatái futtatásokat a soproni,¹⁹⁶ a pesti és a bécsi versenyekkel.¹⁹⁷ A nézők továbbra is nagy számban érkeztek Esterházy Miklós városába a birodalom mindkét fővárosából, a szomszédos vármegyékből, illetve a környékről is.

Egy új, 1500 Ft díjazású korteherversennyel 1889-ben bővült a rendezvény, így már nyolc számot futottak. Ebben az évben szerepelt először Tatán Blaskovich Ernő¹⁹⁸, a híres Kincsem tenyésztője és a közismert sportember, gróf Apponyi Antal is. A vetélkedést az arisztokrácia képviselőin túl Habsburg Ottó és Salvator Ferenc főhercegek is megtisztelték jelenlétükkel, sőt a Tatán állomásozó huszár-, illetve gyalogezred és teljes tisztikara is ott volt a

194 Lóversenyeink. *Tata-Tóvárosi Híradó*, 8. (1887. szeptember 3.) 36. sz. 2.

195 Tatai versenyek 1887. *Vadász- és Versenylap*, 31. (1887. szeptember 1.) 38. sz. 349., Tatai versenyek 1888. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 30.) 55. sz. 421., Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 37. (1893. szeptember 3.) 52. sz. 497., Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 38. (1894. szeptember 8.) 53. sz. 439.

196 Az 1873-ban alapított soproni lóversenypálya az 1870-es és az 1880-as évek egyik legjelentősebb vidéki versenypályája volt, s ez elsősorban a kétéves lovaknak biztosított kiváló megmérettetési lehetőséget. Legjelentősebb futama a kétévesek Derbyjének is nevezett Soproni Polgárdíj volt, amelynek mezőnye a legkiválóbb lovakból állt össze, és eredményéből a következő évi Derby kimenetelére is lehetett következtetni.

197 Baden-Baden. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 3.) 47. sz. 373.

198 Blaskovich Ernő (1834–1911).

tatai gyepen. A *Vadász- és Versenylap* tudósítója szerint nyolcezer ember vett részt a jeles napon.¹⁹⁹

Az 1890. évi lóversenyt Esterházy Miklós a Tatán is időző Habsburg Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös tiszteletére rendezett ünnepségsorozat keretébe illesztette: „Verseny után a várkastélyban színi előadás, bál, a tavon tűzi játék volt. Este Ferencz Ferdinand főherczeg, ő fensége éjféli után külön vonattal Győrbe, Ottó főherczeg ő fensége reggel Bécsbe utaztak.”²⁰⁰ Nem meglepő tehát, ha a tudósítások ismét rendkívül népes közönségről számoltak be.²⁰¹

Esterházy Miklós időközben a nézőszám és a nevezések²⁰² folyamatos emelkedéséhez igazodva, további fejlesztésekbe kezdett. Többek között egy korszerű, szélmotorral hajtott öntözőberendezést is üzembe állíttatott. Mindezen változások a versenypálya előnyére váltak, s a homok és por megkötésére már fenyőfákat ültethettek.²⁰³

Az 1892. évi mélyponttól eltekintve, amikor Esterházy Miklós szűkebb baráti körén kívül a bécsi és budapesti előkelőségek közül csak néhányan jelentek meg a versenyeken,²⁰⁴ a tudósítások a továbbiakban is az érdeklődők sokaságáról számoltak be. Tata utcái ilyenkor szinte teljesen elnéptelenedtek. A nézőket a fogadásoktól az „ott lenni” vágyán keresztül a lovak futásában való gyönyör-

199 Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 33. (1889. augusztus 31.) 49. sz. 380.

200 Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 34. (1890. augusztus 31.) 50. sz. 381.

201 Totis 1890. *Allgemeine Sportzeitung*, 11. (1890. augusztus 26.) 64. sz. 996.

202 Az 1891. évi futtatók között találjuk Auersperg Ferenc herceget, Egyedi Artúrt; Zichy Béla, Apponyi Antal, Festetics Taszilo és Wenckheim Dénes grófokat, F. Kinszky főhadnagyot. A nyergelő is ennek megfelelően mozgalmas képet nyújtott az ott időző arisztokráciával: herceg Esterházy Pállal, gróf Battyhány Elemérrel, herceg Schwarzenberg Alajossal, gróf Esterházy Móriccal, Ferenczel, Pállal és Miklós Móriccal, Sztáray Jánossal, Zichy Gáborral, továbbá a Keglevich, Mitrowsky, Waldstein, Söllinger, Seilern, Wahrmann, Üchtritz, Baltazzi, Blaskovich stb. családok képviselőivel. – Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 12. (1891. augusztus 30.) 67. sz. 913.

A futtatók köre később sem változott, 1902-ben a következő neveket olvashatjuk az újságokban: Szemere Miklós, Üchtritz Zsigmond, gróf Forgách István, herceg Pálffy Miklós, Mautner Viktor, Esterházy Miklós Móric gróf, Mravik Pál, Pejacevich Albert, Festetics Taszilo gróf, Krausz Lajos gyáros, Dom Miguel braganzai herceg stb. – Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 23. (1902. június 26.) 48. sz. 776.

203 A tati új tribüne... *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. október 8.) 65. sz. 424.

204 Tatai versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 34. (1892. szeptember 4.) 49. sz. 437.

ködésig különféle indítékok vezérelték a versenypályára: „amikor ezt a tenger népet egy tömegben nyüzsgeni látjuk, amelynek egy része a nem mindennapi látványban gyönyörködni óhajt, a másik sokkal nagyobb része pedig, mely csupa izgalom, mert e pillanatban egész vagyona van a kockán, s a legélénkebb zajongással mutatja a világnak, hogy ő most érdekelt, a legjóakaróbb fantázia révén sem tudjuk a lóversenyeket a lótenyésztés céljaival közvetlen kapcsolatba hozni, ehhez magasabb tudomány szükségeltetik, mi csak nézők vagyunk és a látvány, mely előttünk oly lázasan mozog, reánk egy minden körülmények között nyerni óhajtó embertömeg benyomását teszi”.²⁰⁵

A nevezések nagy száma²⁰⁶ és a népes mezőnyök eleinte nagy valószínűséggel Esterházy Miklós személyes vonzerejének és az Osztrák Jockey Clubban betöltött vezető szerepéből adódó befolyásából eredtek. A közönség élénk érdeklődése eleinte inkább a híres idomítóközpontnak szólhatott, valamint a mindenkori Esterházy gróf meghívására nagy számban érkező birodalmi arisztokráciának,²⁰⁷ s ez a helyi és környékbeli lakosságnak szintén nagy vonzerőt jelenthetett a pompás versenylovak látványa mellett.

Amikor Esterházy Miklós, a házigazda betegsége folytán 1895–1896-ban már személyesen nem lehetett jelen a futtatásokon, az előkelő társaságbeli érdeklődők száma²⁰⁸ jelentősen csökkent, hasonlóképpen az induló lovak számához. Ekkor többnyire már csak „hármás-négyes mezőny áll a starter zászlaja elé, azok is a másod- harmadrendű classisú lovak fajtájából s megfutják érdek-

205 Versenyek. *Tata-Tővárosi Híradó*, 16. (1895. augusztus 31.) 35. sz. 3.

206 1889 és 1891 között évente átlagosan 83 lovat neveztek. – A *Tata-Tővárosi Híradó* és az *Allgemeine Sportzeitung* 1889–1891. évi számai alapján.

207 „A tatai versenypálya részvényes helye olyan képet nyújtott, amely élénken emlékeztetett a pesti nyergelő képéhez. Az illusztris személyek között, akik kilátogattak a meetingre, megfigyelhettük Salvator Ferenc és Ottó főherceget, a braganzai herceget, továbbá Esterházy Pál és Lajos hercegeket, Esterházy Miklós és Móric grófokat, Sztáray János grófot, gróf Trauttmansdorffot, báró Üchtritz Zsigmondot, Joelson tábornokot stb.” – Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 9. (1888. augusztus 30.) 66. sz. 992.

208 „De nemcsak a törzsvendégek voltak jelen a versenytéren, hanem tisztán a versenyek iránt érdeklődő közönség is. Tatáról, a környékről, a szomszéd megyékből nagyszámú s intelligens vendégsereg jött be a versenyekre. Az arisztokrácia azonban nem volt oly nagy számban képviselve, mint az előző években; oka ennek talán az volt, hogy Tatavár ura, gr. Esterházy Miklós, súlyos betegen fekszik kastélyában.” – A tatai lóverseny-meeting. *Vadász- és Versenylap*, 29. (1895. szeptember 7.) 59. sz. 470.

telenül, szinte kedvtelenül a kitűzött távolságokat. [...] Ha sportszempontról nézzük ezt a tatai lóversenynek nevezett egy napi dicsőséget, akkor [...] nem lehet érte valami nagyon lelkesednünk.”²⁰⁹ Az előbbieket jól érzékelteti, hogy 1896-ban 65 lovat neveztek a hét versenyszámra,²¹⁰ azonban csak 38 indult el ténylegesen,²¹¹ noha az előbbi évben Tatán legalább 260 ló volt edzésben.²¹²

A versenyek hanyatlásában döntő szerepet játszott Esterházy Miklós jelenlétének és szervező munkájának hiánya. A pályát ugyanis a folyamatos jobbítások ellenére sem dicsérték a szakértők: a talaja nem volt egyenletes keménységű, a felszíne is egyenetlen, már közvetlenül a rajthelynél emelkedett. Mindez igen hátrányosan befolyásolhatta a lovak teljesítményét, emiatt kiemelkedő tulajdonságú lovakat nem is neveztek be a tatai versenyekre: „gyakran csak a gróf barátai udvariasságának köszönhető, hogy félig-meddig megfelelő mezőnyök alakulnak ki” – jegyezte meg a szakíró.²¹³ Mindamellet az 1890-es éveknek is akadtak látványosságai, mint például 1895-ben Szemere Miklós²¹⁴ első tatai futtatása.

S mégis, a tatai versenyek jelentősége lótenyésztői szempontból éppen abban állt, hogy kisebb képességű és értékű lovaknak is adott megmérettetési lehetőséget, így ezek is megkereshették a zabra valót, és piaci értékük is nőtt. A futtatásokból azonban leginkább a város húzott hasznot, hiszen Esterházy Miklós rokonszenves egyénisége, emberismerete, üzleti érzéke következtében Tata a versenyidényben egy-egy napra a társasági élet központjává vált, sokrétű szórakozási lehetőséggel. „A magyar főváros közönsége a tatai kirándulásokat megszokta; már nélkülözhetetlen néki e festői vidék, hegyei s völgyeivel, szőlői, a híres tatai nagy és kis hordók, még híresebb zamatot tartalmukkal; egyik a versenyekért, másik a kitűnő művészek s érdekes művésznők dalai és színi előadásaiért keresi fel Tatát.”²¹⁵

209 Tatai lóversenyek. *Tata-Tóvárosi Híradó*, 19. (1898. június 18.) 25. sz. 3.

210 Tatai Versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 40. (1896. augusztus 29.) 66. sz. 484.

211 Tatai Versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 40. (1896. szeptember 2.) 67. sz. 492.

212 *A Vadász- és Versenylap* 1896. évi számai alapján.

213 Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 14. (1893. szeptember 7.) 68. sz. 926.

214 Szemere Miklós a 19. század végi lóversenypálya legendás alakjának és pártfogójának, mindamellet a korszak egyik bálványának számított; Krúdy Gyula róla mintázta számos novellájának és regényének (fő)hősét, Alvinczi Eduárd rejtélyes figuráját.

215 Tatai verseny. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 24.) 54. sz. 413.

Az 1897. augusztus 8-ára kitűzött tatai futtatások Esterházy Miklós halála miatt elmaradtak. Később a versenystállójának egy részét örökösei felszámolták.

A versenypályán túl

Mivel a versenyek – miként a vadászatok is – egyúttal nagyszabású társasági események voltak, a házigazda a részt vevő előkelő társaság szórakoztatásáról is gondoskodott: erre szolgált a zenekar, mely a lófuttatások szüneteiben és utána játszott, a különféle büfék, az esti tűzijátékok és a színi előadások az 1888-ban megnyitott színházban.²¹⁶ Az első évben egy operett újdonságot, Hoffmann Károly²¹⁷ *Lully* című darabját játszották el a bécsi opera növendékei és néhány fiatal színésznő. Ezután Friedrich Leo bécsi tanár a lóversenyek alkalmára írt *A verseny* (vagy más források szerint *Derby-nyerő*) című bohózatát tatai műkedvelők adták elő német nyelven, „s pedig nagyon kielégítőleg.”²¹⁸ A második évben pedig d'Amant Leo²¹⁹ a „Nászéj” című egyfelvonásos zenés vígjátéka került színre, amelyben Pola Jenny,²²⁰ Alföldi Irén²²¹ és Várady Sándor²²² léptek fel.²²³

Az előadást számos más multság is követte: „Színház után a barlangszéreg berendezett fél-földalatti hűvös életteremben vendégelte meg a gróf arisztocrate és művészi vendégeit, mialatt a nagy tavon künn pompás röppentyű és tűzijáték pattogott el, mi között fényes világításban tündöklött »Éljen Tata ura«,

216 Az 1888-ban megnyitott első színházat a régi sörház épületében helyezték el, s ez mintegy kétszáz fő befogadására volt alkalmas. Esterházy Miklós 1889-ben új neobarokk színházat terveztetett Ferdinánd és Hermann Hellmerrel, a korszak híres színházépítőivel. A nézőtér freskóit Feszty Árpád és Pállik Béla, a színházi függöny festését Ábrányi Lajos készítette. A színháznak nem volt állandó társulata, leginkább a gróf által támogatott fiatal énekesek, a budapesti Operaház ifjabb tagjai léptek fel itt, de főúri amatőrök is gyakran szerepeltek. Az épületet a gróf halála után már nem használták, majd 1913-ban le is bontották. – Staud Géza: *Magyar kastélyszínházak*. 3 kötet, Színházstudományi Intézet, Budapest, 1963–1964. 114–125.

217 Hofmann, Karl (1835–1909) osztrák hegedűművész és zeneszerző.

218 Tata. *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 30.) 55. sz. 424., Lóverseny Tatán. *Vásárnapi Újság*, 35. (1888. szeptember 2.) 36. sz. 598.

219 D'Amant Leó (1870–?) magyar kir. kormányfőtanácsos, nagyiparos, zeneszerző.

220 Pola Jenny (?–?)

221 Alföldi Irén (1874–?) operaénekes.

222 Várady Sándor (1863–1913) operaénekes.

223 Esterházy Miklós... *Vadász- és Versenylap*, 37. (1893. szeptember 3.) 52. sz. 500.

s a néző közönség szívből eredt »éljenzése« tanusítá, hogy a gróf barátai által hozott eme szeretetnyilvánításban mindenki őszintén részt vett».²²⁴

A lóversenyek Tata és Tóváros fejlődésében²²⁵ kiemelkedő szerepet játszottak, a futtatásokról és az akkor két nagyközségre gyakorolt közvetlen és közvetett jótékony hatásáról a helyi sajtó, a *Tata-Tóvárosi Híradó* is rendszeresen beszámolt.²²⁶ Az edzőtelep és a versenyek jelentősen hozzájárultak a két település anyagi felemelkedéséhez, hiszen azok a vendéglátás, a kereskedelem, az építő- és a kézműipar területén számos befektetést tettek szükségessé, biztos megélhetési forrást nyújtva ezzel a helyi lakosságnak. „A két fogadón kívül (az Esterházy és a Szemere) a vizsgált időszakban számos vendéglő, kávéház, boro-zó, söröző, divatáru üzlet, ruha-, textil-, vegyesbolt, 19 cukrászda és 21 csemegeüzlet, valamint az iparosok által fenntartott üzletek működtek.”²²⁷ Az 1880-as években a tóparton nyaralókat emeltek, a két nagyközséget parkosították és a várparkot díszkertté alakították, a színház villanyvilágítást kapott, a vendéglőket felújították, vízerővel hajtott fűrészmalom, téglagyár épült, a Tóvárosban hidegfürdőt létesítettek, s a versenyistállók elhelyezésére számos létesítmény készült. A lófuttatások tehát közvetve és közvetlenül is jelentős hasznot hoztak a helybelieknek, és hozzájárultak Tata és Tóváros fejlődéséhez, felvirágzásához. Hasonló játszódott le az 1890-es években Alag községben (napjainkban: Dunakeszi), a másik nagy idomítóközpontban is, amely szintén a lóversenyzésnek köszönhette rohamos gyarapodását.

Kitekintés

Esterházy Miklós 1897-ben bekövetkezett halála után a tatái uradalmat, s ezzel együtt a versenyek szervezését unokatestvére, a devecseri nagybirtok tulajdono-

224 Tatán... *Vadász- és Versenylap*, 32. (1888. augusztus 30.) 55. sz. 424.

225 L. még: Körmendi Géza (szerk.): *Tata története II. 1727–1970*. Önkormányzat, Tata, 1984. 57–105.

226 A két nagyközséget belügyminiszteri rendelettel csak 1938. június első napján egyesítették. Tatatóváros elnevezéssel, amely az 1940-es évek elején Tatára rövidült. Tatát hivatalosan 1954-ben nyilvánították várossá.

227 Marton, i.m. 147.

sa, Esterházy Ferenc²²⁸ (1859–1909) vette át, aki – bár csak szerény mértékben űzte a telivértenyésztést és a versenylovainak száma is csekély volt²²⁹ – mindenben igyekezett a nagy elődjét követni. „Neki is szívéhez nőtt Tata, ő is mindegynekfelett gondoskodik csodás uradalmáról, benne is gondoskodó jóttevőjüket és érdekeik védelmezőjét tisztelik az angol közösség lakói.”²³⁰

Az 1898. évi versenyidény elé a korábbi tapasztalatok és az új, júliusi időpont kitűzése miatt meglehetősen kételkedve tekintett a tatai sajtó. Júniusban még a nevezések csekély számáról, és érdektelenségről írt, és a futtatások sport szempontból való jelentéktelensége okaként pedig a díjak silányságát és a szerrinte elhibázott kezdőnapot hozta fel a *Tata-Tóvárosi Híradó*.²³¹ A borúlátó beharangozás ellenére élénk érdeklődés kísérte az 1898. évi versenynapot, melyen 51 ló állt rajthoz, s ez – ahogy írták – „bármelyik bécsi, kottlingbrunni vagy budapesti versenynap dicsőségére válna.”²³²

Az 1899. év látványossága az Esterházy Ferenc által vásárolt ausztrál gyártmányú startgép²³³ volt, amelyet a Monarchiában először itt alkalmaztak, s általa „olyan jelentőségre tesz szert a mai tatai versenynap, ami egyébként nem lett volna jellemző rá.”²³⁴

A tatai vetélkedések 1901–1903 között érték el csúcspontjukat, amikor 1901-től két napot tartottak 6-6 futammal. Ezek – az egyetlen akadálypróba, az ún. Eladó Steeplechase mellett – síkversenyek voltak.²³⁵ Később, 1904-ben

228 Eszterházy János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*. Athenaeum Nyomda, Budapest, 1901. 165.

229 Zum Totiser Meeting. *Allgemeine Sportzeitung*, 24. (1903. június 21.) 46. sz. 773.

230 Totis 1898. *Allgemeine Sportzeitung*, 19. (1898. július 7.) 50. sz. 778.

231 Ugyanis „július elején a legalkalmatlanabb a tatai pálya a forró időjárás miatt lóverseny rendezésére, s aprócseprő díjakért a tulajdonosok nem teszik ki lovaikat a pálya kellemetlenségének” – Versenyek Tatán. *Tata-Tóvárosi Híradó*, 19. (1898. július 18.) 25. sz. 2.

232 Totis 1898. *Allgemeine Sportzeitung*, 19. (1898. július 7.) 50. sz. 778.

233 A startgép működési elve a következő volt: a pálya két oldalán egy-egy körülbelül 5 méter magas oszlopra volt rögzítve egy mozgatható kampóhoz az a kettős szalag, amely a lovak szügyéhez feszült. Az indító a rajt pillanatában egy gombnyomással a magasba emelte a szalagot. – Kilátások a tatai versenyekre. *Vadász- és Versenylap*, 43. (1899. július 7.) 48. sz. 319.

234 Totis 1899. *Allgemeine Sportzeitung*, 20. (1899. július 9.) 51. sz. 829.

235 Az első nap legmagasabb díjazású futama a 3500 koronás Tó-díj volt, a 4500 koronás Esterházy Handicap-et és a 3500 koronás Remeteség-Díjat a második napon futották. A programban négy eladóverseny szerepelt. – Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 22. (1901. június 27.) 48. sz. 729.

már csak egy napig tartó küzdelmet rendeztek 7 futammal, az 1905. évi futtatás pedig Habsburg József főherceg halála következtében elmaradt.²³⁶ Ezután újra a korábbi nagy érdeklődés kísérte az egy napra szorítkozó versenyeket; 1906-ban Budapestről olyan sokan érkeztek, hogy a Magyar Királyi Államvasutaknak (MÁV) egy második különvonatot is be kellett állítania.²³⁷ A versenyek ünnepi jellege azonban fokozatosan megkopott. Idővel Tata mint központi edzőhely jelentősége is csökkent. A tatai lovak már nem az élvonalban küzdöttek Bécs és Budapest pályáin, helyüket az idomításban Alag, illetve az egyre feltörekvő az alsó-ausztriai Oberweiden vette át.²³⁸ Az 1907. évi versenynap még viszonylag látogatott volt, a házigazda Esterházy Ferenc betegsége ellenére is sok sportbarát érkezett Bécsből, Budapestről, illetve jelent meg helyből, Tatáról.²³⁹ A következő évben azonban a nézőtérén már „hatalmas lyukak” tátongtak, a mezőnyök száma lecsökkent, jeles neveket már nem jegyzett a futtatók listája, mint például Szemere Miklóst és Anton Drehert sem.²⁴⁰ Esterházy Ferenc 1909. évi halálával pedig végleg megszűntek a tatai lóversenyek, a gróf telivér lovait elárverezték. Az eseményt, amelyen 39 darab állat cserélt gazdát átlagosan 3100 korona áron, mind hazai, mind pedig külföldi sportkörökben nagy érdeklődés kísérte. A Budapestről menetrend szerint Tatán át közlekedő gyorsvonathoz külön vasúti kocsit kapcsoltak.²⁴¹

A nagyhírű tata-remeteségi ménest Esterházy Ferenc özvegye egy ideig még fenntartotta, 1912-ben az állományában már csak négy kancát tartottak.²⁴² Az örökös, Esterházy Ferenc Miklós (1896–1939) a Monarchia felbomlása után a félvérekből és angol telivérekből álló ménest feloszlatta, és a helyén egy arab telivérménest alapított, amely 1944-ig állt fenn.²⁴³

236 In Totis... *Allgemeine Sportzeitung*, 26. (1905. július 18.) 45. sz. 746.

237 Totis 1906. *Allgemeine Sportzeitung*, 27. (1906. július 19.) 46. sz. 763.

238 Zum Totiser Meeting. *Allgemeine Sportzeitung*, 29. (1908. július 21.) 48. sz. 751.

239 Totis. *Allgemeine Sportzeitung*, 28. (1907. június 25.) 48. sz. 780.

240 Zum Totiser Meeting. *Allgemeine Sportzeitung*, 29. (1908. június 23.) 48. sz. 776.

241 Néhai gróf Esterházy Ferenc telivérei. *Vadász-és Versenylap*, 53. (1909. augusztus 18.) 62. sz. 390., A tatai árverés. *Vadász-és Versenylap*, 53. (1909. augusztus 21.) 63. sz. 399. Az eseményről a *Tata-Tővárosi Híradó* is tudósított: *Tata-Tővárosi Híradó*, 30. (1909. augusztus 21.) 34. sz. 4.

242 A remeteségi ménés kancái. *Vadász-és Versenylap*, 56. (1912. január 18.) 3. sz. 43.

243 Marton, i.m. 149.

A tatai gyakorlótelep egy ideig még tovább működött, 1914-ben tizenkettő nyilvános vagy magánidomár, majd 1918-ban is biztosan tíz a városban élt és dolgozott. Sőt 1919-ben itt találjuk még a nagyobb létesítmények közül Henry Milne, Beeson János és Planner Alfons istállóját.²⁴⁴ Nagy részük azonban Alagra (vagy a versenyistállótulajdonos új illetősége szerinti utódállamba) költözött át a lóállománnyal együtt. Közben az első világháború (1914) kitörésekor a legtöbb angol származású zsoké és idomár elhagyta Magyarországot. A Nagy Háború és az azt követő változások ezt a sportágat sem hagyták érintetlenül. A Monarchia felbomlásával az osztrák–magyar „versenyügyi dualizmus” is megszűnt, és 1922-re a tatai telep elnéptelenedett.

Az 1867. évi kiegyezéssel általános értelemben olyan kor nyílt meg a magyar társadalom számára, amelyben a verseny és a versengés fontos hajtóerő volt. A korabeli hazai előkelőséget is megérintette a korszellem, így ebben a közegben is megtalálták annak módját, hogyan jeleníthetik meg kiválóságukat. A középkori lovagi tornák utánérzéseként adódott a lóversenyz(tet)és, melynek során megmérettethették a rátermettség, az ész, a kitartás, a szakértelem, a sportszellem, az áldozatkészség stb. Remek példája volt ennek gróf Esterházy Miklós lovasszenvedélye. A gróf jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy társadalmi elismertsége és népszerűsége révén a lóverseny magas szintre emelkedhetett, s a fővárosi Szent István-ünnepségek felvezető és meghatározó elemévé válhatott.

244 *Vadász-és Versenylap* 1914–1919.

A KUTATÁST ELINDÍTÓ VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Agárdi Péter: *Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások, 1847–2014*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.
- Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. 4 köt. Huszár Tibor (vál., utószó). Magvető Kiadó, Budapest, 1986–1990.
- Bihari Mihály – Pokol Béla: *Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2013.
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és az újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016.
- Cieger András (szerk.): *A kiegyezés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Cieger András: A hatalomra jutott liberalizmus és az állam a dualizmus első felének politikai gondolkodásában. *Századvég*, 6. (2001) 20. sz. 95–118.
- Cieger András: Megbocsátás, elhallgatás, együttműködés. Az 1867-es rendszerváltás és a múlt öröksége. In: Fricz Tamás – Lánczi András (szerk.): *Identitásaink és (el)hallgatásaink: A XXI. Század Intézet évkönyve*. 21. Század Kiadó, Budapest, 2011. 27–42.
- Gerő András: *Nemzeti történelemkönyv*. Habsburg Történeti Intézet, Közép és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2013.
- Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok: a magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Hermann Róbert (szerk.): *1848–1849: a szabadságharc és forradalom története*. Videopont, Budapest, 1996.
- Huszár Tibor: *Nemzetlét, nemzettudat, értelmiség: Tanulmányok*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.

- Kiss Tamás, T.: *Fordulatok, folyamatok: Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikájában, 1867–2000*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2002.
- Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. MÚOSZ, Bálint György Újságíró-iskola, Budapest, 1995.
- Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/1–2. köt. 1848–1892. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Lajtai L. László: „...Mi a nemzet?...” Nemzetfogalmak és Magyarország-történeti összefoglalók. *Kommentár*, 11. (2016) 5. sz. 44–52.
- Lipták Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Bécs – Budapest – Prága. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2002.
- Miskolczi Ambrus: *A múlt megszelídítése: eszmetörténet és historiográfia határán*. Budapest, Gondolat, 2014.
- Németh G. Béla: *Századutóról, századelőről: Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Magvető Kiadó, Budapest, 1985.
- Pataki Ferenc – Ritoók Zsigmond (szerk.): *Magyarságkép és történeti változásai*. Magyar Tudományos Akadémia, Budaörs, Karácsony és Tsa, Biatorbágy, Krónikás Bt., Budapest, 1999.
- Poszler György: *Eszmék, eszmények, nosztalgiák*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989.
- Szabó Ildikó: *Nemzet és szocializáció: A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon, 1867–2006*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.
- Szabó Miklós: *Politikai kultúra Magyarországon, 1896–1986: Válogatott tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Budapest, 1989.
- Szajbély Mihály: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*. Universitas Kiadó, Budapest, 2005.
- Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Helikon Kiadó, Budapest, 1992.
- Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, Maecenas Kiadó, Budapest, 2007.
- Vasas Géza: Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában. I–II. *Magyar Szemle*, 10. (2001) 1–2. sz. 99–128., 5–6. sz. 91–128.

ARCKÉPCSARNOK

ANDRÁSSY GYULA, GRÓF (1823–1890)

A kiegyezés egyik vezető tárgyalója, majd a dualizmus idejének első kormányfője. 1849-ben honvédezredesként szolgált, majd 1870-ben az 1848–1849-es honvédek nyugellátása helyett magánadományozásokat javasolt.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 18. (1871. november 19.) 47. sz. 585.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

BERZEVICZY ALBERT (1853–1936)

Kultuszminiszterként 1904-ben szorgalmazta a nemzeti zászlók nemzeti ünnepeken való kitűzését az iskolákban.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 39. (1892. január 31.) 5. sz. 83.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

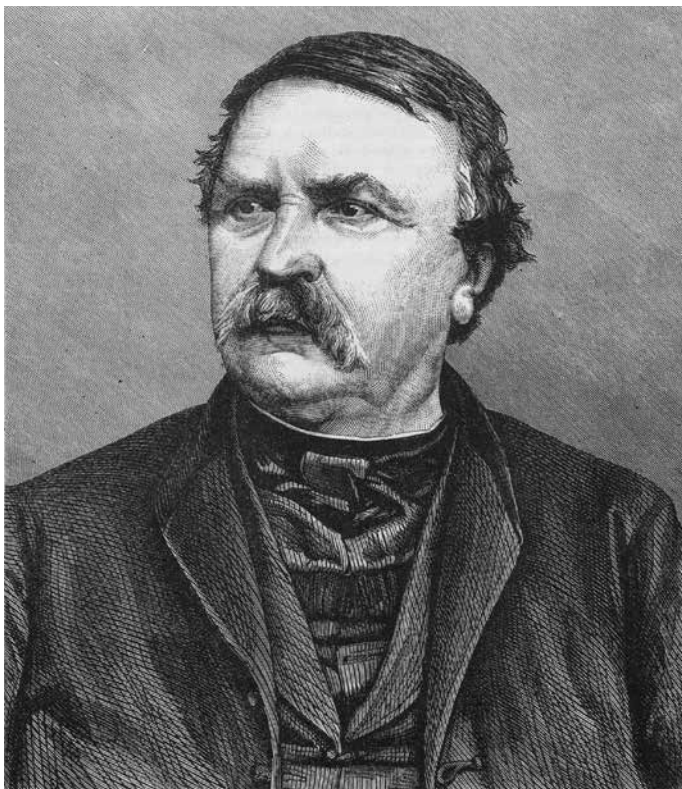

BÖSZÖRMÉNYI LÁSZLÓ (1823–1869)

Az országgyűlési képviselőt és újságíró Kossuth híres Cassandra-levelének leközléséért (1867) sajtóperbe fogták, az ítélet pénz- és börtönbüntetést tartalmazott, de meggyengült egészsége miatt a börtönben elhunyt (1869). A pert a sajtószabadság próbájának tekintették.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 56. (1909. március 28.) 13. sz. 251.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

DEÁK FERENC (1800–1876)

A kiegyezés egyik főtárgyalója, a kormánypárt vezető politikusa, aki az észszerű kompromisszumok híve volt.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 14. (1867. február 24.) 8. sz. 85.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

FRANKENBURG ADOLF (1811–1884)

Az író 1848 márciusát Bécsben élte meg, a tapasztalatait emlékirataiban rögzítette. Az írások könyvformában is megjelentek, valamint a *Fővárosi Lapok* is közölt belőle részleteket 1870-ben.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 26. (1879. január 5.) 1. sz. 4.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

GYERTYÁNFFY ISTVÁN (1834–1930)

Trefort Ágoston kultuszminiszter megbízásából hozta létre 1873-ban a budai népiskolai tanítóképzőben a Paedagogiumot, melyet 1898-ig vezetett. 1874 és 1895 között a *Néptanítók Lapjának* szerkesztője.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 28. (1881. június 12.) 24. sz. 373.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

GYÖRGY ALADÁR (1844–1906)

A *Hon* szerkesztőségéhez tartozó újságíró széles körű ismereteit főként közművelődési kérdésekben kamatoztatta, ezért később a *Néptanítók Lapja* is közölte írásait.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 26. (1879. március 16.) 11. sz. 176.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

HEGEDÜS SÁNDOR (1847–1906)

A tehetséges közigazdász újságírói pályáját *A Honnál* kezdte, ahol az 1870-es évek első felében a szerkesztőség tagjaként részt vett a vezércikkek megfogalmazásában, valamint önálló írásai tükrözték a napilap álláspontját.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 37. (1890. november 30.) 48. sz. 773.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

HOLDHÁZY JÁNOS (1840–1896)

1875-ben győri püspökként a fővárosi Szent István-ünnepi hitszónoklatot tartotta, amelyben kitért a káros egyházi és társadalmi jelenségekre.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 43. (1896. április 19.) 16. sz. 241.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

HORN EDE (1825–1875)

A szabadságharcos múlttal rendelkező publicista 1870-ben igazságtalannak tartotta az 1848–1849-es volt honvédek állami nyugdíjának megtagadását, véleményét *A Hon* közreadta.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 22. (1875. november 7.) 45. sz. 705.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

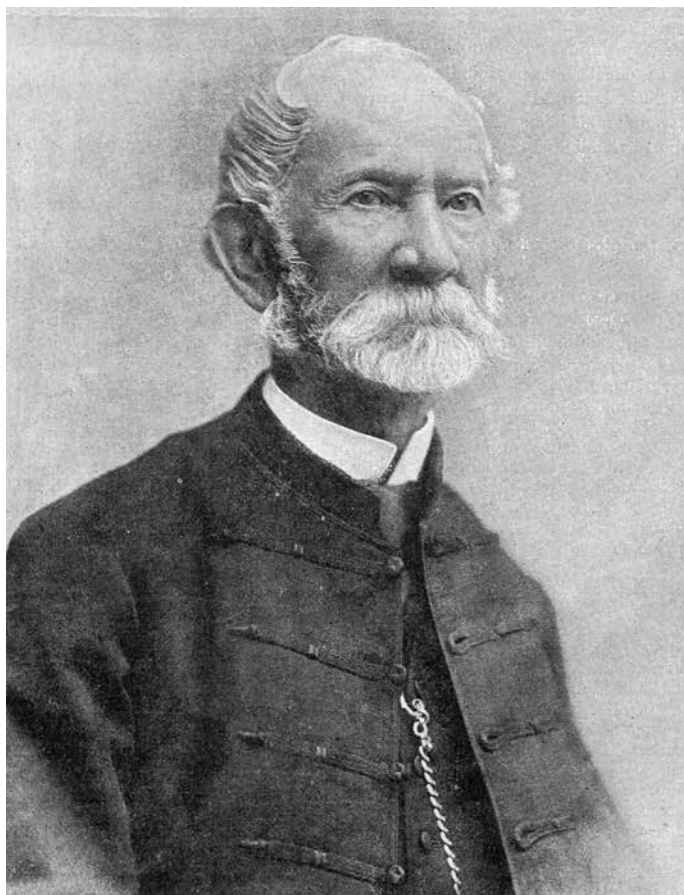

IPOLYI ARNOLD (1823–1886)

1876-ban a püspök a Magyar Történelmi Társulat éves gyűlésének nyitóbeszédében a nemzetpolitikai egység és a nemzeti összetartozás mellett érvelt.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 6. (1859. november 27.) 48. sz. 565.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

IRÁNYI DÁNIEL (1822–1892)

A függetlenségpárti politikusok vezéralakja részt vett a *Magyar Újság* szerkesztésében (1869, 1873–1874), parlamenti kezdeményezéseiről a *Néptanítók Lapja* is beszámolt 1889-ben.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 39. (1892. november 6.) 45. sz. 761.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

JÓKAI MÓR (1825–1904)

Az író *A Hon* tulajdonos-főszerkesztője. A március 15-i megemlékezések egyik hangadója, a rendezvények díszvendége. Augusztus 20-a alkalmával az 1870-es országos dalárünnepség pártoló szónoka.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 32. (1885. március 1.) 9. sz. 137.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

KOSSUTH FERENC (1841–1914)

Kossuth Lajos idősebbik fia, 1896-tól a ceglédi kerület országgyűlési képviselőjévé választotta, 1898-ban javasolta március 15. állami nemzeti ünneppé nyilvánítását.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 27. (1880. május 2.) 18. sz. 284.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

KOSSUTH LAJOS (1802–1894)

A függetlenségért harcoló Magyarország kormányzó-elnöke a szabadságharc bukása után élete végéig emigrációban élt. Külföldről folyamatosan figyelte és észrevételezte a hazai eseményeket. A március 15-i ünnepségek egyik záró eseménye a neki szóló távirat elküldése volt.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 41. (1894. április 1.) 13. sz. 212.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

P. SZATHMÁRY KÁROLY (1831–1891)

A közismert író *A Hon* hasábjain március 15-e alkalmával 1870-ben kiállt az 1848–1849-es honvédek nyugellátásáért, 1874-ben Izsó Miklós munkásságát, történeti alkotásait ismertette, valamint 1872-ben az augusztus 20-i ünnepnapjában hasonlította kora vezető politikusait az államalapító Szent Istvánhoz.

KÉP FORRASA: *Vasárnapi Újság*, 38. (1891. január 25.) 4. sz. 49.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

PETŐFI SÁNDOR (1823–1849/1856)

A forradalom és szabadságharc nemzeti költője, a március 15-i ünnepek állandóan megidézett és meghatározó alakja.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 33. (1886. március 14.) 11. sz. 165.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

PÓR ANTAL (1834–1911)

Az egyháztörténész pap az 1873-as Szent István-nap ünnepi szónoklatát az államalapító szent királyról írott műve előzte meg.

KÉP FORRÁSA ÉS LELŐHELYE: Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, jelzet: Ms 10.206/113.

RÓMER FLÓRIS (1813–1881)

A sokoldalú tudós pap a Szent István-napi szertartások tevékeny részese volt. Az 1867-es párizsi ünnepségen misét tartott.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 8. (1861. február 3.) 5. sz. 49.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

SIMOR JÁNOS (1813–1891)

Az esztergomi érseknek 1867-től haláláig vezető szerepe volt a fővárosi Szent István-ünnepségeken.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 29. (1882. július 2.) 27. sz. 421.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

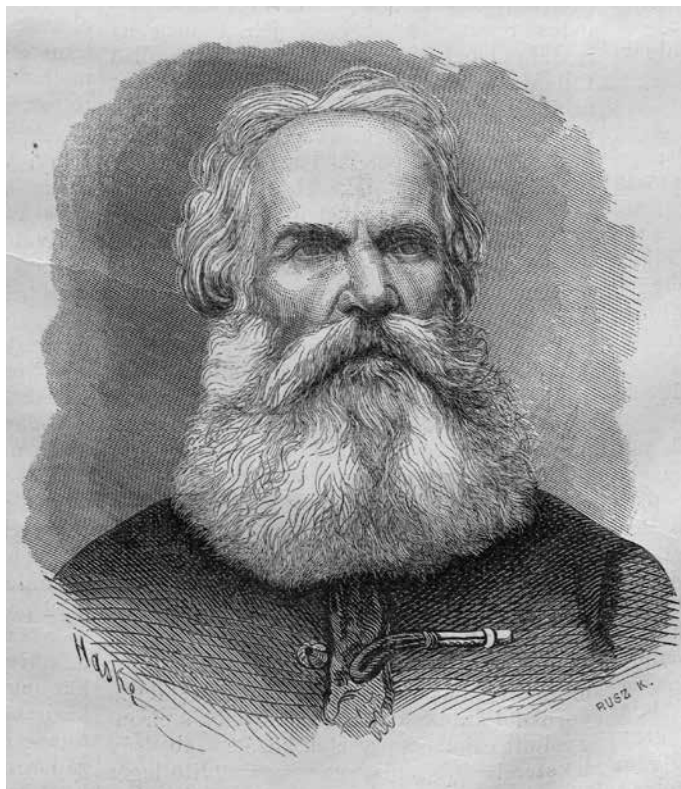

STEINER FÜLÖP (1839–1900)

A püspök az állam és a törvények megtartására hívta fel figyelmet az 1874-es Szent István-napi szentbeszédében.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 47. (1900. augusztus 19.) 33. sz. 548.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

TÁNCSICS MIHÁLY (1799–1888)

Az 1848-as forradalomnak a börtönből kiszabadított politikai foglyaként – március 15-nek egyik élő főhőseként az általános érdeklődés központjában állt. A hatalom rajta demonstrálta a törvények szigorát, azonban a közvélemény együttérző rokonszenve kísérte az eljárásokat.

KÉP FORRASA: *Vasárnapi Újság*, 15. (1868. március 15.) 11. sz. 121.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

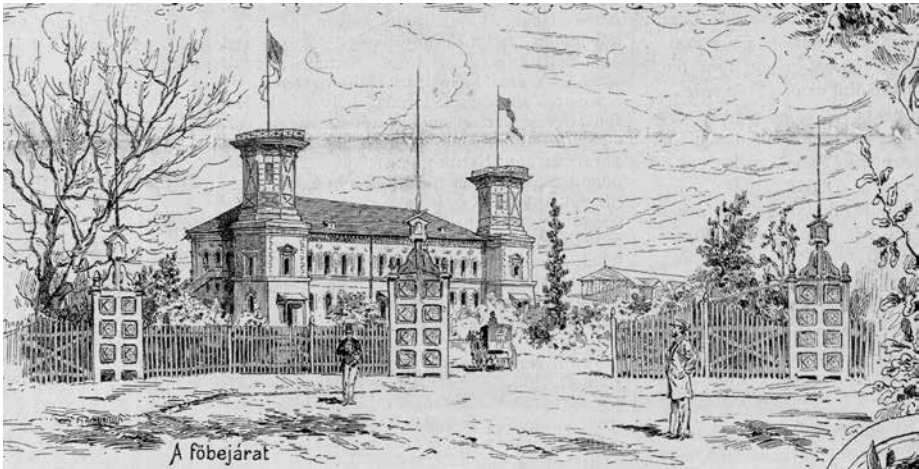
TÖRS KÁLMÁN (1843–1892)

A jogi végzettségű újságíró és országgyűlési képviselő 1873–1874-ben a március 15-i évfordulókon adott hangot történelmi és politikai álláspontjának, valamint 1872-ben a Szent István-ünneppel kapcsolatban a pápaválasztás kérdéséről értekezett *A Hon* hasábjain.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 35. (1888. december 16.) 51. sz. 832.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

MELLÉKLETEK

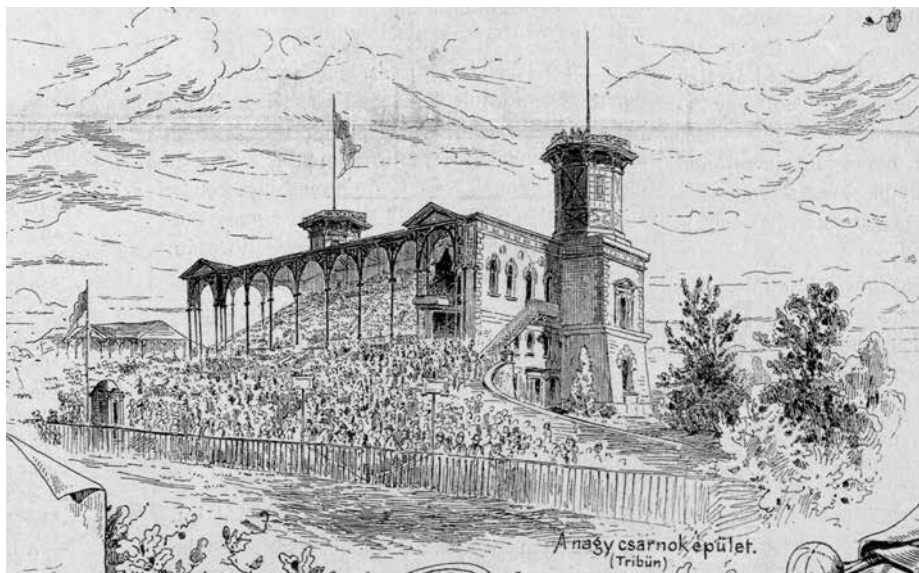

A BUDAPESTI LÓVERSENYTÉR FŐBEJÁRATA – DÖRRE TIVADAR: AZ ÚJ LÓVERSENYTÉR (RÉSZLET)

Az 1880-ban megnyitott új budapesti lóversenytér főbejárata. Ezen a pályán futották 1880 és 1882 között az Esterházy Miklós által falkarolt vadászversenyeket.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 27. (1880. október 17.) 42. sz. 688.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

A BUDAPESTI LÓVERSENYTÉR LELÁTÓJA - DÖRRE TIVADAR: AZ ÚJ LÓVERSENYTÉR (RÉSZLET)

Az arisztokrácia lelátója a budapesti versenytéren, ahol Esterházy Miklós gróf is gyakran megfordult.

KÉP FORRÁSA: *Vasárnapi Újság*, 27. (1880. október 17.) 42. sz. 688.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: 2960.

A folyó évi augusztus hó 20-án Buda-Pesten tartandó

szent István-ünnepély alkalmából

ugyane hó 19-én

II. és III. osztályban utazók felvétele mellett,

Nyíregyháza-Debreczen, Nagyvárad és Aradról Czepléden át Pestre

mérsékelt menetárral

KÉJVNATOK

fognak közlekedni, melyek utazókat a közbeeső állomásokon is vesznek fel.

Indulás	Nyíregyházáról	augusztus hó 19-én	4 óra 30 perc	délután
"	Debreczenből	"	19-én	6 " 45 " este
"	Nagyváradról	"	19-én	5 " 50 " délután
Érkezés	Pestre	"	20-án	4 " 45 " reggel
Indulás	Aradról	"	19-én	4 " 45 " délután
Érkezés	Pestre	"	20-án	4 " 14 " reggel

A visszamenet bezárólag 1872-iki augusztus hó 26-ig bármely személyvonattal (gyorsvonatokat kivéve) történhet.

Utazási díj: menet és jövet:

	II. oszt.		III. oszt.			II. oszt.		III. oszt.	
	ft	kr	ft	kr		ft	kr	ft	kr
Nyíregyházáról Pestre és vissza	11	98	7	94	Nagyváradról Pestre és vissza	10	82	7	18
Ujfehértóról	11	30	7	52	M.-Keresztúrról	9	98	6	64
Hadházról	10	62	7	06	B.-Ujfaluól	9	32	6	18
Debreczenből	9	82	6	52	Sápból	8	68	5	74
Szoboszlóról	9	—	5	96	Aradról	11	14	7	40
Kabáról	8	34	5	54	Kurticsról	10	32	6	84
P.-Ladányból	7	84	5	20	Kétegyházárol	9	32	6	18
Karcagról	7	18	4	76	Csabáról	8	50	5	64
Kisujzállásról	6	52	4	32	Mező-Berényből	7	84	5	20
Fegyvernekrol	5	86	3	88	Gyomárol	7	02	4	08
T.-Szt.-Miklósról	5	38	3	54	Mező-Túrról	6	18	4	08
Sajólról	5	02	3	34	Fussta-Pórol	5	54	3	66
Szolnokról	4	54	2	98					
Abonyból	3	88	2	56					

Két évesnél ifjabb gyermekek, kik az ülben tartatnak, díjmentesek.

Két és tíz év közötti két gyermekért egy jegy váltandó az illető osztály helyre. — Egy meglett ember egy gyermekkel a II-dik osztály helyen egy II-dik és egy III-dik osztály jeggyel, a III-dik osztály helyen pedig egy II-dik osztály jeggyel utazhat. — Kisebret nélküli gyermek egy III-dik osztály jeggyel akár a III-dik osztály helyét használhatja.

Úti podgyász feladása esetében szabadságy nem engedélyeztetik. — Kisebb, könnyen hordható podgyász a kocsiában helyezhető el.

(Utánnyomat nem díjaztatik.)

Az üzlet-igazgatóság.

1510 1264

VASÚTI HIRDETÉS

A napilapok hirdetésekben hívták fel a figyelmet a fővárosi Szent István-ünnep közeledtével a kedvezményes menetdíj ún. „kéjvonatok” menetrendjére.

KÉP FORRÁSA: A Hon, Reggeli kiadás. 1872. augusztus 17. 4.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: FM3/719.

ÜNNEPI ÚTMUTATÓ HIRDETÉSE

A Szent István-nap történetét, a hozzá kapcsolódó fontosabb nevezetességek ismertetőjét, az ünnep rendjét tartalmazó kiadvány is elérhető volt az érdeklődők számára.

KÉP FORRÁSA: *Egyetértés*, 1876. augusztus 10. 4.

LELŐHELY: Országos Széchényi Könyvtár, jelzet: FM3/4063.

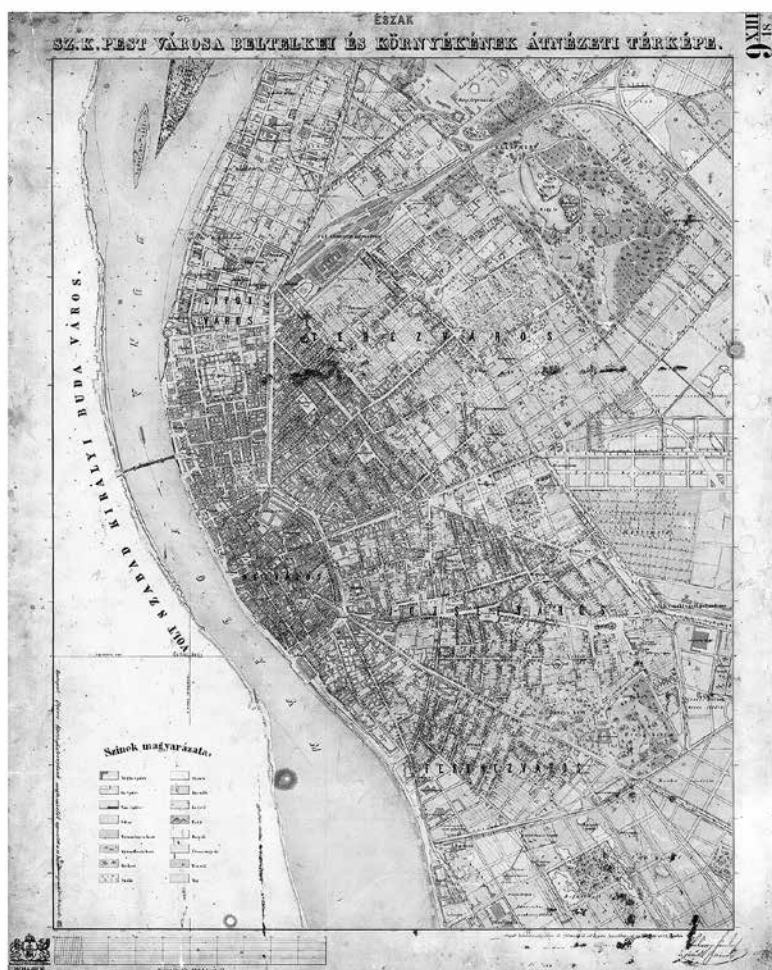

BUDA – BUDAI VÁRNEGYED

A Szent István-napi ünnepi körmenet útvonala: 1. Zsigmond-várkapolna, 2. Hentzi tér (Szent György tér), 3. Dísz tér, 4. Tanácsház tér (Városház tér, Szent-háromság tér), 5. Főplébánia-templom (Nagyboldogasszony-templom, Mátyás-templom).

KÉP FORRÁSA: Marek János: *Buda sz. k. főváros egész határának másolati térképe...* 1873.

LELŐHELY: Budapest Főváros Levéltára, jelzet: XV.16.a.201/9)

PEST

A Szent István-ünnepség látogatói előszeretettel keresték fel a Margitsziget mellett a pesti oldal vendéglátóhelyeit és a Városligetet.

KÉP FORRÁSA: Halácsy Sándor: *Sz. k. Pest városa beltelkei és környékének átnézeti térképe*. 1872.

LELŐHELY: Budapest Főváros Levéltára, jelzet: XV.16.b.221/30.

A kötetet a Magyarságkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Úri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Hazafiak voltak

A Magyarországtudató Intézet Történeti Kutatóközpontjában egy olyan emlékezettörténeti kutatás indult 2019-ben, amely az alaposan feltárt magyar dualizmus korának ad új megvilágítást.

A kiindulópont a „nemzet” és az „állam” fogalmak közkeletű használatának időbeli követése volt. A kötet a dualizmus – részletesebben az 1867 és 1876 közötti – időszakának a március 15-i és az augusztus 20-i Szent István-napi ünnepségek sajtóviasszhangjain keresztül mutatja be a nemzeti emlékezet és a történelmi tudat ápolását. A hajdani sajtóból kirajzolódik az, hogy a megemlékezések alkalmával a hatalom, a közvélemény miként viszonyult a két történelmi évfordulóhoz, illetve hogy a korabeli véleményformálók milyen nézetet képviseltek, és azoknak milyen volt a fogadtatásuk. A korszak elején még érzékelhető volt a korábbi Habsburg-önkényuralom miatti visszafogottság és a kiépülő állami, politikai rendszer óvatossága. Az állam és a sajtóviszonyok megszilárdulásával azonban egyre magabiztosabb vélemények fogalmazódtak meg, és az ünnepségek eseményei is színesedtek.

A kutatás jelenlegi szakasza lehetőséget nyújt arra, hogy a korba ágyazott forrásismertetések felelevenítsék azt a közgondolkodást, amelynek hazafias szellemében méltó helye volt az embernek, a hitnek és a történelemnek.

